

LEXICONORDICA

LEXICONORDICA

23 · 2016

NORDISKA ORDBÖCKER
OCH PEDAGOGIK

NORDISKA FÖRENINGEN FÖR LEXIKOGRAFI

LexicoNordica 23 · 2016
Nordiska ordböcker och pedagogik

Huvudredaktörer

Henrik Lorentzen
Emma Sköldberg

Redaktionskommitté

Christian Becker-Christensen
Sturla Berg-Olsen
Annika Karlholm
Mariann Skog-Södersved
Ásta Svavarsdóttir

© 2016 LexicoNordica och författarna

Omslag och sättning: Laurids Kristian Fahl
Tryckt hos: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trycks med ekonomiskt stöd av
Nordplus Nordiska språk

ISSN 0805-2735
ISSN 1891-2206 (online)

Innehåll

<i>Henrik Lorentzen & Emma Sköldberg</i> Nordiska ordböcker och pedagogik	9
--	---

Tematiska bidrag

<i>Tove Bjørneset</i> Gjennom orda: LEXIN-ordbøkene og bruken av dei i og utanfor klasserommet	17
--	----

<i>Jørgen Bonde, Thomas Arentoft Nielsen & Malte von Sehested</i> Når ordbøgerne går på nettet i undervisningen.....	35
---	----

<i>Erla Erlendsdóttir</i> At uddanne lærere i anvendelse af ordbøger i undervisningen i spansk.....	49
---	----

<i>Anne-Line Graedler</i> Ordbokbruk i engelskundervisningen – fra norske lærerstudenters og lærerutdanneres perspektiv.....	69
--	----

<i>Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir</i> Hvem bruger ISLEX og hvordan?	89
---	----

<i>Monica von Martens & Kristian Blensenius</i> Morfologi för lärarstudenter	105
---	-----

Julia Prentice & Benjamin Lyngfelt
 Det svenska konstruktikonet: språkpedagogiska
 tillämpningar och integrering med andra resurser119

Jaana Puskala
 Studenternas användning av hjälpmedel vid
 översättning från svenska (L2) till finska (L1) 139

Therese Lindström Tiedemann, Elena Volodina & Håkan Jansson
 Lärka – ett verktyg för träning av språkterminologi
 och grammatik161

Recensioner

John Ole Askedal
 Anmeldelse av *Norsk Ordbok* bind 12 – med noen
 betraktninger omkring verket som helhet185

Merete Birkelund
Gyldendals Fransk-Dansk Stor Ordbog..... 207

Marit Hovdenak
 Sproget.dk – alt om dansk?..... 223

Pia Jarvad
 Svenske nyord 235

Susanna Karlsson
Svensk ordbok som app – något att glädjas över 247

Bjørghild Kjelsvik

«Et rikholdig ordtilfang uten å ville øve press i noen retning»
– om *Tanums store rettskrivningsordbok*..... 261

Beatrice Silén

Den fjortonde opplagan av SAOL..... 283

Meddelanden

Ruth Vatvedt Fjeld

Minneord om Dag Gundersen 303

Henrik Hovmark

Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi 307

Redaktionellt..... 311

Nordiska ordböcker och pedagogik

Henrik Lorentzen & Emma Sköldberg

Det här är det 23:e numret i ordningen av *LexicoNordica*. Tidsskriften, som ges ut av Nordiska föreningen för lexikografi (NFL), innehåller först och främst en tematisk del. De tematiska bidragen bygger på föredrag som hölls vid *LexicoNordica*-symposiet i januari 2016 på Schæffergården utanför Köpenhamn. Vidare innehåller numret ett flertal recensioner av olika former av lexikografiska resurser, samt meddelanden av skiftande karaktär. Längst bak i boken tillhandahålls upplysningar om tidsskriften och anvisningar till blivande skribenter.

Som framgår av rubriken är årets tema nordiska ordböcker och pedagogik. Temat rymmer flera aspekter. För det första kan man anlägga ett användar- och användningsperspektiv på ämnet. Traditionellt har ordböcker betraktats som ett viktigt hjälpmedel i bl.a. andraspråksundervisningen. Man kan dock fråga sig vilken roll ordböckerna spelar i nutida undervisningssituationer, vilka ordböcker som används i klassrummen, och varför. Hur ser t.ex. styrkeförhållandet mellan tryckta och elektroniska ordböcker ut?

För det andra kan ett lärar- och läroplansperspektiv anläggas på ämnet. Frågan är om – och i sådana fall hur – ordböcker behandlas i dagens (lärar)utbildningar. Får blivande lärare undervisning om olika former av lexikografiska resurser i samband med sina egna studier? Ett annat spørsmål är vilket stöd de lärare som vill utveckla arbetet med ordböcker i undervisningen har i nuvarande styrdokument, t.ex. grundskolans läroplaner.

För det tredje kan man närma sig temat ur ett mer renodlat lexikografisk perspektiv. Relevanta frågeställningar är förstas hur uppgifter i ordböcker ska presenteras för att på bästa sätt nå fram

till användarna, och hur ordböcker kan anpassas för olika pedagogiska användningssituationer.

I de tematiska bidragen i detta *LexicoNordica*-nummer kombineras ovan nämnda infallsvinklar på ett fruktbart sätt. Flertalet bidrag grundas också på användarundersökningar och de bidrar därmed med viktig empiri till forskningsområdet. Ett första exempel är Halldóra Jónsdóttir och Þórdís Úlfarsdóttir som med hjälp av loggfiler och en enkät undersöker hur den flerspråkiga digitala ordboken ISLEX faktiskt används i Norden. En av de viktigaste målgrupperna för ordboken är just isländska skol- och gymnasieelever med danska som obligatorisk del i sin undervisning.

Också Jaana Puskala undersöker bruket av ordböcker, men med en annan metod. Närmare bestämt följer hon, med hjälp av en kvalitativ protokollsundersökning, upp en studie från 2009 av hur finska universitetsstuderande använder ordböcker när de översätter ett svenskt pressmeddelande till finska.

En tredje användarundersökning har genomförts av Tove Bjørneset som redogör för synen på norska LEXIN och hur LEXIN-ordböckerna används både i och utanför norska klassrum.

Anne-Line Graedler redogör å sin sida för en undersökning av ordböckers roll inom undervisning i engelska som främmande språk i Norge. Graedler granskar, med hjälp av bl.a. en enkät, hurvida temat ordböcker tas upp inom ramen för högre studier och lärarstudenters syn på såväl eget som kommande elevers bruk av ordböcker i olika format.

Bidraget av Jørgen Bonde, Thomas Arentoft Nielsen och Malte von Sehested är av ett annat slag. I sin artikel redogör författarna för olika redaktionella ställningstaganden i samband med utarbetandet av Gyldendals nya digitala resurs Skoleordbog.dk. Ordboksportalen innehåller såväl enspråkiga som tvåspråkiga ordböcker och vänder sig primärt till elever på olika nivåer inom det danska skolsystemet.

Också Erla Erlendsdóttirs bidrag, som består i en redogörelse

för utformningen av kursen ”Ordbogen i språkundervisningen”, är av mer principiellt slag. Kursen, som ges vid Islands universitet och är en del av ett internationellt pilotprojekt med stöd från EU (Erasmus Mundus), riktar sig till studenter som läser till spansklärare. Liksom Graedler har Erla Erlendsdóttir alltså fokus på lärarutbildning.

Slutligen innehåller tidskriftens temadel tre presentationer av resurser som är resultat av tvärvetenskapliga arbeten mellan bl.a. lexikografer, andraspråkforskare, språkteknologer och system- och webbutvecklare. Julia Prentice och Benjamin Lyngfelt redogör för bakgrunden till det svenska konstruktikonet och dess potential som resurs i andraspråksundervisning. Tanken är bl.a. att innehållet i databasen ska utgöra en resurs för utveckling av övningar och läromedel.

Den interaktiva webbresursen Morfologilekstugan presenteras av Monica von Martens och Kristian Blensenius. Resursen, som i första hand riktar sig till studenter på lärarutbildningen, ska tjäna som hjälpmedel för studenter som behöver träna på den grammatiska begreppsapparaten eller fördjupa sina kunskaper om svensk morfologi.

Sist men inte minst redogör Therese Lindström Tiedemann, Elena Volodina och Håkan Jansson för Lärka, en korpusbaserad övningsplattform, som riktar sig till språkvetarstudenter och till studenter med svenska som andra eller främmande språk. Med hjälp av Lärka kan studenterna bättra på sina kunskaper om såväl grammatisk analys som grammatisk terminologi. Författarna redogör också för erfarenheter kring att arbeta med verktyget inom olika studentgrupper.

Som redan framgått innehåller tidskriften också recensioner av metalexikografiska verk och ordböcker i olika format. Allt som allt rör det sig om sju recensioner. I detta nummer riktar Marit Hovdenak blicken mot den danska språkportalen Sproget.dk, som snart har varit tillgänglig i tio år. Vidare granskar John Ole Aske-

dal *Norsk Ordbok*. Han koncentrerar sig i första hand på det tolfte och sista bandet av ordboken, men lämnar också synpunkter på verket som helhet. Också en norsk rättskrivningsordbok recense-ras. Närmare bestämt synar Bjørghild Kjelsvik den 10:e utgåvan av *Tanums store rettskrivningsordbok*. Ännu en välkänd ordbok som belyses i tidskriftens recensionsdel är *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) vars 14:e upplaga recense-ras av Beatrice Silén. Svenska Akademiens andra samtidsordbok, *Svensk Ordbok* (SO 2009), som nu är tillgänglig som ordboksapp, studeras av Susanna Karlsson. Ytterligare en nyutgiven ordbok som undersöks är Birgitta Agazzis *Nyord i svenskan* (2015). Nyordsboken uppmärksammas av Pia Jarvad. Slutligen finns även en recension med fokus på tvåspråkig lexikografi, nämligen Merete Birkelunds granskning av Gyldendals *Fransk-Dansk Stor Ordbog* från 2015. Sammanfattningsvis, av de sju recensionerna att döma, är vi långt ifrån stagnation när det gäller produktion av goda ordböcker i Norden.

Efter recensionerna följer Meddelanden. I denna del av tidskriften sammanfattar NFL:s ordförande, Henrik Hovmark, det gångna året inom föreningen. Han lämnar också viktiga uppgifter om nästa NFL-konferens, som äger rum den 30 maj till den 2 juni 2017 på Islands universitet i Reykjavik. Bland meddelandena återfinns även Ruth Vatvedt Fjelds minnesord över Dag Gundersen, som avled i början av innevarande år.

Den avslutande delen av boken rör som sagt själva tidskriften och dess redaktion. Liksom tidigare består redaktionen av två huvudredaktörer, Henrik Lorentzen (Danmark) och Emma Sköldberg (Sverige) och fem landsredaktörer från de olika nordiska länderna: Christian Becker-Christensen (dansk redaktör), Sturla Berg-Olsen (norsk redaktör), Annika Karlholm (svensk redaktör), Mariann Skog-Södersved (finländsk redaktör) samt Ásta Svavarsdóttir (isländsk redaktör). Inom redaktionen har det beslutats att de närmaste symposierna ska ha följande teman:

2017: Namn i nordiska ordböcker

2018: Fackspråk i nordiska ordböcker

Förslag på möjliga föredragshållare – och framtida *LexicoNordica*-teman – tas tacksamt emot av redaktionens medlemmar.

Avslutningsvis vill vi rikta ett stort och varmt tack till landsredaktörerna för deras insatser under det gångna året. Vidare tackar vi Rikke E. Hauge för ovärderlig hjälp i samband med *LexicoNordica*-symposiet på Schæffergården i början av detta år. Vi är också tacksamma för det noggranna arbete som Laurids Kristian Fahl har lagt ner vid sättningen av tidskriften och hans insatser i samband med distributionen av detta nummer. Vi vill även tacka Fondet for dansk-norsk samarbeid, som ännu en gång gjort det möjligt att genomföra symposiet till ett förmånligt pris, och Nordplus Nordiska språk, som beviljat ekonomiskt stöd till såväl symposium som till tryckning av tidskriften. Givetvis vill vi också tacka NFL:s styrelse, i synnerhet Henrik Hovmark, för vårt goda samarbete under det år som gått.

Henrik Lorentzen
seniorredaktør
Det Danske Sprog- og
Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
hl@dsl.dk

Emma Sköldberg
universitetslektor, docent
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
emma.skoeldberg@svenska.gu.se

TEMATISKA BIDRAG

Gjennom orda: LEXIN-ordbøkene og bruken av dei i og utanfor klasserommet

Tove Bjørneset

The first Norwegian LEXIN resources were launched in 2002. Since then, the users have been able to contact the project group through the project's website. From an early stage, this dialogue proved to be of great value, both for the owner, the Norwegian Directorate for Education and Training, which is responsible for plotting out the main lines of action, and for the project group at Uni Research, which develops and maintains the dictionaries and the tailor-made IT solutions. Personal encounters and user surveys have also contributed to our knowledge about the users and their dictionary practice.

1. Innleiing og bakgrunn

Allereie i 1979 starta den svenske staten arbeidet med den ikkje-kommersielle ordboksserien LEXIN for minoritetsspråklege innvandrarar. Innvandringa til landet var allereie stor, ho var aukande, og dei tradisjonelle ordbøkene fungerte ikkje godt nok i språkundervisinga for dei mest språksvake¹ borna og vaksne som kom. Somme hadde vanskar med å lese og skrive også på morsmålet, og dei fleste mangla truleg erfaring med å bruke ordbøker.

Den nye ordboksserien må i ettertid kunne seiast å vere banebrytande brukarvenleg. Mellom anna var ordbøkene rikt illustrerte og språket enkelt. Oppslagsforma for verb var presens, og ikkje infinitiv, slik konvensjonen tilsa, både den gongen og no. Bakgrunnen for dette var eit ynske frå språklærarar, som hevda at det slik

1 Termen *språksvak* vert brukt i norske fagmiljø om personar med svake språkferdigheiter.

ville verte enklare for elevane å lære seg dei andre tempusformene. Vidare var alle opplysingane om eit oppslagsord å finne saman med oppslagsordet i sjølve ordboksartikkelen. Bøyingsinformasjonen var skriven fullt ut, og altså ikkje kodifisert. Ordboksartiklane inneheldt også mange eksempel med oppslagsorda i både konkret og biletleg bruk, mellom dei mange ordspråk med enkle forklaringsar (sjå mellom andre Bergenholtz 1994, Gellerstam 1999 og Tarp 1999).

LEXIN-ordbøkene viste seg å fungere godt i undervising retta mot det svenske kalla «aktiv tospråklegheit». Ordbøkene kan då også sjåast som ei kryssing av *resepsjonsordbøker* (ordbøker laga primært for forståing av tekst) og *produksjonsordbøker* (ordbøker laga primært for produksjon av tekst) (sjå mellom andre Bergenholtz et al. 1997).

Tidleg på 1990-talet tilbød Sverige nabolanda gratis lån av LEXIN-materialet, og det vart sett i gang pilotprosjekt i både Danmark, på Island og i Noreg (sjå mellom andre Gellerstam 1999, Holmboe 1999, Jónsson 1999 og Svavarsdóttir 1999, alle publisert i eit nummer av *LexicoNordica* med innvandrardbøker som hovudtema).

Det norske prosjektet tok til i 1997 ved dåverande Norsk term-bank i Bergen etter ein førespurnad frå Kyrkje-, undervisings- og forskingsdepartementet. Prosjektet er framleis heimehøyrande i det same fagmiljøet og i same by, i dag ein del av det fleirfaglege forskingsselskapet Uni Research, eigd av Universitetet i Bergen (85 %) og Stiftelsen Universitetsforskning (15 %). Utdanningsdirektoratet (Udir) har vore eigar og oppdragsgjevar for prosjektet sidan 1998. Deira primære målgruppe for LEXIN-ordbøkene er minoritetsspråklege elevar i grunnsopplæringa, både born og vaksne, ikkje ulikt grunntanken i det svenske originalprosjektet. Born og unge har rett og plikt til å gjennomføre grunnskulen i Noreg, og også vaksne har rett til grunnskuleopplæring. Alle som har fullført grunnskulen, har rett til vidaregåande opplæring som fører

fram til studie- eller yrkeskompetanse. Grunnopplæringa i Noreg går normalt over 13 år og inkluderer grunnskule (1.–10. trinn) og vidaregåande opplæring (11.–13. trinn) (sjå NOKUT for meir informasjon om det norske utdanningssystemet).

I denne artikkelen vil eg med utgangspunkt i både formelle og meir uformelle informasjonskjelder prøve å formidle noko av den kunnskapen me etter kvart har fått om LEXIN-brukarane og om deira bruk av LEXIN. Opp gjennom åra er det skrive fleire artiklar om det norske prosjektet i ulike fasar og om ordbøkene (Hovdenak 2008; Bjørneset 1999, 2001, 2002 og 2005). *LexicoNordica* 6 (1999) hadde, som nemnt over, innvandrardordbøker som tema. Hult, Malmgren & Sköldberg (2010) og Malmgren (2012) gjer greie for utviklinga i det svenske LEXIN-prosjektet og den svenske ord-

Utdanningsdirektoratet

LEXIN-ordbøker på nett Bildetema Trykke LEXIN-ordbøker Om LEXIN

Du er her: [LEXIN](#) → [LEXIN-ordbøker på nett](#)

LEXIN-ordbøker på nett

Velkomen til LEXIN!

LEXIN-ordbøkene er laga spesielt for minoritetsspråklege elevar i grunnpplæringa. Oppslagsorda er valde ut spesielt for denne målgruppa. I tillegg til kvardagslege ord finn du ord og uttrykk som er nyttige å kunne når ein bur i Noreg. Ordbøkene passar også for andre som ønskjer å lære norsk – bokmål eller nynorsk.

Frå denne sida har du direkte tilgang til alle nettordbøkene i serien og til Bildetema.

Bokmålsordbøker	Nynorskordbøker
» Bokmålsordbok	» Nynorskordbok
» Bokmål—nynorsk	» Nynorsk—arabisk
» Bokmål—arabisk	» Nynorsk—dari
» Bokmål—dari	» Nynorsk—engelsk
» Bokmål—kurdisk (kurmanji)	» Nynorsk—kurdisk (kurmanji)
» Bokmål—kurdisk (sorani)	» Nynorsk—kurdisk (sorani)
» Bokmål—persisk	» Nynorsk—persisk
» Bokmål—polsk	» Nynorsk—polsk
» Bokmål—russisk	» Nynorsk—russisk
» Bokmål—somal	» Nynorsk—somal
» Bokmål—tagalog	» Nynorsk—tagalog
» Bokmål—tamil	» Nynorsk—tamil
» Bokmål—thai	» Nynorsk—thai
» Bokmål—tigrinja	» Nynorsk—tigrinja
» Bokmål—tyrkisk	» Nynorsk—tyrkisk
» Bokmål—urdu	» Nynorsk—urdu
» Bokmål—vietnamesisk	» Nynorsk—vietnamesisk

Figur 1: Utsnitt frå heimesida til LEXIN i august 2016. Brukarane kan velje mellom brukartekstar på nynorsk, bokmål og engelsk.

boksbasen i nyare tid, og Hult (2008) skriv om fleire brukarundersøkingar i Sverige. Det er også skriva fleire artiklar om det nordiske samarbeidet sett frå innsida (Bjørneset & Svavarsdóttir 2005) og utsida (mellom andre Pálfi & Tarp 2009).

2. Status og brukarstatistikk

Sidan 2002 er det gjeve ut 35 nettbaserte og 6 trykte ordbøker i det norske prosjektet. I 2015 fekk nettstaden for fyrste gong sidan lanseringa ny utforming og same grafisk design som Udir sine eigne nettsider, men utan at søkegrensesnittet i ordbøkene vart endra.

Medan alle nettordbøkene har både bokmål og nynorsk som kjeldespråk og søkespråk i same omfang, har dei trykte ordbøkene berre bokmål som kjeldespråk. I illustrasjonsvedlegget lengst bak i dei trykte ordbøkene er biletorda likevel oppført både på bokmål og nynorsk, slik at biletsidene kan brukast mellom anna i undervisning med både nynorsk- og bokmålslevar.

Nynorsk—somali
Vel ei anna ordbok

Eg vil søkje etter dette ordet:

appelsin Søk Hjelp

1 - 10 av 11

Nynorsk	oppslagsord	appelsin [i] [n]
		/apelsj:n /
		substantiv [i] [n]
Engelsk		orange
		noun
Somali		liin-macaan
		magac
Nynorsk	bøying	[appelsinen appelsinar appelsinane] [i] [n]
Nynorsk	forklaring	(sitrusfrukt frå) treet <i>Citrus sinensis</i> [i] [n]
Engelsk		(citrus fruit from) the tree <i>Citrus sinensis</i>

Figur 2: Det fyrste søketreffet av totalt 11 for søkeordet og oppslagsordet *appelsin* i den nynorsk-somaliske ordboka.

samansettingar med og avleiingar av oppslagsord) i alle nettordbøker med eit anna språk enn norsk som målspråk. Grunnen til dette er at dei fleste ordbøkene av økonomiske grunnar inneheld færre ord enn dette, og at dei engelske omsettingane då forhåpentleg vil vere til hjelp for mange. Udir prioriterte å få ordbøker til flest moglege språk så raskt som moglege, og då var det ikkje økonomisk gjennomførleg å lage desse i fullt omfang.

I 2011 implementerte me talesyntese for alt innhald på bokmål og nynorsk. I dag kan brukarane få den norskspråklege teksten i ordboksartiklane opplesen ved å klikke på høgtalar-ikona. Det vart lenge og grundig diskutert om talesyntese ville vere godt nok for personar som skal lære seg norsk. Då det vart klart at naturleg tale ville gje svært høg kostnad og mellom anna føre til ei pause i ordboksarbeidet, rådde referansegruppa for prosjektet Udir til å velje talesyntese, men med ein leigeavtale som lett kan seiast opp dersom betre løysingar til ein akseptabel pris skulle kome på marknaden. Ein viktig fordel ved denne løysinga er at talesyntesen automatisk tilpassar seg innhaldet i den dynamiske LEXIN-databasen, slik at ein slepp manglar i lyden både ved endringar og utvidingar av innhaldet.

Bruken av LEXIN-ordbøkene aukar jamt. I 2015 vart det samla gjort i overkant av 18,2 millionar søk i nettordbøkene. Ordbøkene hadde i gjennomsnitt 6 662 besøk kvar dag, medan dagsrekorden var 11 986 besøk. I fyrste halvår 2016 vart det samla gjort 14,5 millionar søk.

3. Kjelder til brukarinformasjon

Kjeldene mine til informasjon om brukarane og om deira bruk av ordbøkene er både formelle og meir uformelle. Sidan lanseringa av dei fyrste nettordbøkene² i serien hausten 2002 har brukarane

² Einspråkleg bokmålsordbok, bokmål-engelsk ordbok og dei 33 bilet-

kunna kontakte oss direkte med e-post via nettsida. Det hender også at brukarar ringer oss. Slik direkte dialog er verdfull både for eigaren, Udir, som finansierer arbeidet og legg dei store linene, og for oss i prosjektgruppa som lagar og driftar ordbøkene og dei skreddarsydde dataløysingane. Det at brukaren er i brukssituasjonen medan ho skriv, gjev tidssanne og praktiske innspel me neppe kunne fått på annan måte. Framleis kontaktar dei fleste oss på denne måten, men me møter også mange på konferansar, bokutstillingar og andre stader. Fleire gonger i året tek me del, med eller utan eigne presentasjonar og utstillingar, i konferansar om språk, mangfald, integrering og om læring og bruk av IKT i undervising og arbeidsliv. Direkte kontakt med brukarane gjennom snart 15 år har gjeve oss mykje og elles vanskeleg tilgjengeleg informasjon om mellom anna dei språklege og kommunikative utfordringane som pregar kvardagen for svært mange innvandrarar i Noreg i dag, men også for lærarane deira.

Dei siste åra har prosjektgruppa i tillegg til jamleg kontakt og møteverksemd med Udir hatt nytte av kontakten med Nasjonalt senter for fleirkulturell opplæring (NAFO) og teke del i fleire av språkkonferansane dei arrangerer for morsmålslærarar og andre. Andre viktige kjelder til informasjon er dei mange diskusjonane med omsettarar og andre i prosjektgruppa, med referansegruppa for prosjektet og sjølv sagt alle andre engasjerte ressurspersonar me har hatt glede av å møte gjennom mange år, for talrike til å kunne nemnast med namn.

I 2006 og 2011 fann det stad to brukarundersøkingar etter initiativ frå Udir. Begge gav meir systematisk og detaljert kunnskap om brukarane og om deira bruk av LEXIN. Den fyrste undersøkinga vart gjennomført av Udir i samarbeid med prosjektgruppa, den siste av Rambøll Management på oppdrag frå Udir. Målsettinga med den fyrste undersøkinga var å kartlegge brukarane sine

sidene i desse, med 2 200 biletord på bokmål, nynorsk, tamil og engelsk og med moglegeheit for å søke på tvers av alle språka.

erfaringar med og oppfatningar av LEXIN. Undersøkinga vart gjennomført i form av eit spørjeskjema med plass til fritekstsvar. Respondentane var lærarar og elevar i grunnskule, vidaregåande opplæring og vaksenopplæring, og i tillegg eit utval norskstuden- tar i inn- og utland.

Bakgrunnen for den vesentleg meir omfattande Rambøll-undersøkinga i 2011 var at Udir trengde ei grundig kartlegging av korleis og kor mykje LEXIN vart brukt, og av brukarane sine erfaringar med dei ulike ordbøkene. Udir ville også gjerne ha innspel til vidareutvikling frå brukarane, eit utval skuleleiarar, lærarar, forlagsfolk og tilsette i Språkrådet, og dessutan frå referansegruppa for prosjektet. Rambøll fekk også i oppgåve å prøve å finne ut kva dei ulike brukargruppene meinte om brukargrensensnittet og om nytta av å bruke LEXIN. Udir ynskte ein kombinasjon av kvantitative og kvalitative data, og datainnsamlinga vart gjort gjennom tre brukarundersøkingar og to fokusgruppeintervju med oppfølgingsintervju.

4. Kva seier undersøkingane om bruken av LEXIN?

Dei to brukarundersøkingane gjev oss mykje og variert kunnskap, men her vil eg fokusere på det dei fortel oss om bruken av LEXIN. Brukargruppa er kjønnsbalansert, men elles heterogen. Ifylgje Rambøll-undersøkinga var den yngste brukaren 6 år, den eldste 81, medan gjennomsnittsalderen var 31 år. Heile 76 % av brukarane var ikkje fødde i Noreg, og 9 % busette utanlands. Dei fleste har budd i Noreg i 2–5 år.

Begge undersøkingane stadfester at ordbøkene vert mykje brukt, og då særskilt av elevar med særlege behov. Rundt 80 % svar- te at dei bruker ordbøkene heime, medan 40 % bruker dei berre på skulen. Rundt 35 % bruker ordbøkene dagleg, medan 50 %

bruker dei to gonger i veka eller meir. Mange foreldre svarte at dei bruker LEXIN for å hjelpe borna sine, medan rundt 80 % av lærarane bruker ordbøkene, framfor alt i grunnleggande norsk-undervising for minoritetar.

Mange meinte det er positivt at ordbøkene eignar seg for bruk på ulike måtar både i plenumssituasjonar og i sjølvstendig arbeid både på lågare og høgare nivå. Fleire svarte at bileta er ei god støtte for dei språksvake. Fleirtalet gav uttrykk for at det er positivt at bøyingsinformasjonen er skriven fullt ut og at uttaleinformasjonen ikkje inneheld spesialteikn. Éin respondent skreiv at brukarvenlegheita og det låge terskelnivået gjer LEXIN til ei «bru» over til meir konvensjonelle ordbøker.

I begge undersøkingane kunne brukarane skrive inn fritekst-svar om kva dei likar særleg godt ved LEXIN, og her er eit lite utval:

- «LEXIN er unik i sin form og dekker et viktig behov som ikke ivaretas andre steder.»
- «Godt og bredt utvalg av ord.»
- «Jeg er mest fornøyd med de mange eksemplene.»
- «Et godt verktøy for å etablere et vokabular.»
- «Veldig positivt med bøyde former.»
- «Det er et veldig nyttig utgangspunkt, det kan gi deg de viktigste begrepene og ordene i dagliglivet.»
- «Et godt supplement til andre ordbøker.»
- «Fint at man kan klikke på ordet og se hva det betyr.»
- «Bra at LEXIN er på mange forskjellige språk.»
- «Veldig positivt med forklaringer.»
- «LEXIN er et svært nyttig verktøy for elever og andre som skal lære seg norsk.»
- «Veldig positivt med sammensetninger.»
- «Lenkene fra ordene til bildene er svært nyttige.»
- «Mange gode bilder.»

Rambøll konkluderer med høg grad av tilfredsheit med den tekniske løysinga og brukargrensesnittet i alle brukargrupper. Det er stor einighet blant alle brukargrupper (83 % er heilt einig eller einig) om at LEXIN gjer det enklare å lære norsk. Over 40 % meiner at ordbøkene dekker behovet for aldersgruppa 6–16 år. Rambøll konkluderer også med ei stor grad av tilfredsheit med LEXIN som læringsverktøy og med at LEXIN i stor grad dekker behovet hos primærmålgruppa. Meir informasjon om undersøkinga er å finne i Rambølls eigen sluttrapport (Rambøll 2011) og i Bjørneset (2016).

5. LEXIN i klasserommet

Skuleåret 2015/2016 er det ifylgje Udir 2 867 grunnskular og 425 vidaregåande skular i Noreg. Gjennom brukarundersøkingane og direktekontakten med brukarane veit me at LEXIN-ordbøkene vert brukt på mange ulike måtar og stader, men framfor alt vert dei brukt i skulen. Brukarundersøkingane har synt oss at ordbøkene vert brukt i undervising på alle nivå i ei rekke ulike fag og faglege samanhengar. I tillegg til i innføringskurs og andre kurs for minoritetsspråklege innvandrarar, og i faga norsk og norsk som andrespråk, vert dei brukt i undervising i matematikk, naturfag og samfunnsfag for språklege minoritetar på ulike alderssteg. Dei vert også brukt i valfag.

Ifylgje fagfolk ved Nasjonalt senter for fleirkulturell opplæring (NAFO) er det mange morsmålslærarar i grunnopplæringa som tek LEXIN med i timeplanane, vekeplanane og årsplanane sine. Dei NAFO-tilsette opplyste også om at stadig fleire skular legg inn lenke til LEXIN på skulen si læringsplattform og at mange lærarar hjelper elevane med å laste ned og bruke LEXIN på mobiltelefon. Det er enno ikkje laga ein eigen LEXIN-app, men nettordbøkene fungerer likevel på moderne mobiltelefonar og på nettbrett. Det

er også mange skular som har kjøpt inn trykte ordbøker og som lærer elevane sine å bruke desse.

5.1. Nokre eksempel på oppgåver

I begge brukarundersøkingane svarte mange lærarar at dei har gode erfaringar med å bruke LEXIN i alle fag for innvandrarelev-
var. Mange bruker ordbøkene i spesialundervising og i vanleg un-
dervising der hovudmålet er å utvide eleven sitt vokabular. Reint
praktisk kan dette gjerast på mange ulike måtar. Medan nokre lær-
arar lagar undervisingsopplegg der elevane skal bruke LEXIN til å
finne ut om nykelord eller «vanskelege» ord i utvalde tekstar, gjev
andre lærarar elevane i oppgåve å skrive digitale tekstar og deretter
legge inn lenker til det dei sjølve meiner er nykelomgrep. Ei anna
vanleg oppgåve er å late elevane rette diktatar og finne fram til
rett skrivemåte av feilskrivne ord for kvarandre. Det er vanleg at
elevar omset og skriv forklaringar til «vekas ord» i klassa på alle
dei språka som er representerte i den aktuelle klassa. Me veit også
at ordbøkene vert brukt i oppgåver der elevane skal kartlegge sy-
nonymi i norsk og i morsmålet, og eventuelt også i engelsk. Vidare
bruker elevane sjølvstøtt ordbøkene når dei skal omsette ord, skri-
ve omsettingane inn i gloseboka eller ein annan stad, og til slutt
lage setningar med dei omsette orda.

I nokre klasser får elevane i oppgåve å lage trekolonneskjema
med det same omgrepet på fleire språk, for eksempel på norsk og
morsmålet, og med sjølvskreven forklaring (sjå tabell 1).

Nynorsk	Somali	Forklaring
appelsin	liin-macaan	ei oransje frukt
ransel	boorso dhabar oo yar	ein ryggsekk til å ha skulebøkene i
år	sanad	365 dagar

Tabell 1: Trekolonneskjema på nynorsk og somali.

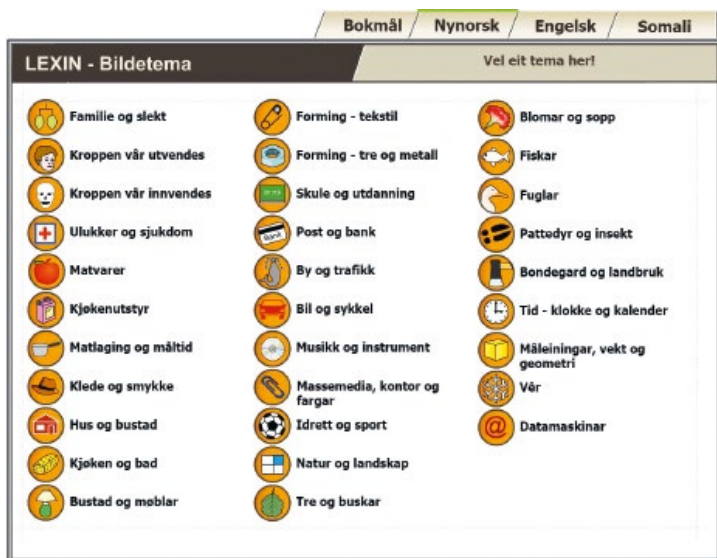
Alternativt kan elevane legge til bilete eller eit tredjespråk, for eksempel engelsk, og utelate forklaringa. Her bør det vere mange moglegeheiter for variasjon og personlege tilpassingar for gode pedagogar og didaktikarar. Vert elevarbeid som dette gjort digitalt, styrker det i tillegg elevane sin digitale kompetanse, noko som er høgt prioritert i den norske skulen i dag.

Ei anna og mykje brukt øvingsoppgåve går ut på at elevane skal markere alle vanskelege ord i ein sjølvvald tekst. Deretter skal dei omsette teksten og bøye orda i han, før dei til slutt lagar sine eigne to- eller trespråklege ordlister. Det synest å vere vanleg praksis å lagre desse elevøvingane, slik at elevane etter kvart bygger sin eigen «ordbank».

Fleire lærarar lét elevane bruke LEXIN som støtte i skrivning av meir avanserte tekstar, med vekt på forståing og aktiv bruk av mellom anna synonym, idiom, kollokasjonar og biletleig språk. Her veit me at dei enkle forklaringane til oppslagsorda og ordspråka i LEXIN er til hjelp for mange.

LEXIN vert også brukt når elevar skal studere oppbygginga av språket, som for eksempel plassering av verb og adjektiv i morsmålet og i norsk. Her kan fritekstsøket og det store eksempelaterialet vere ei god kjelde.

Andre lærarar, truleg på lågare klassesteg, føretrekker å bruke LEXIN i kombinasjon med Bildetema. Dette er ei interaktiv biletbok med rundt 1 900 omgrep frå LEXIN-ressursane med animasjonar og naturleg tale på i dag 36 språk, mellom dei arabisk, dansk, færøysk, grønlandsk, svensk og somali (sjå figur 4 og 5).

Figur 4: Oversyn over alle biletkategoriene på nynorsk.

Figur 5: Eksempel på utforming av biletsidene 2, 13, 22 og 25 på ulike språk.

6. Sluttord

I skrivande stund lagar me nye nettordbøker til burmesisk og litauisk og trykte utgåver av dei allereie utgjevne nettordbøkene på somali og dari. Sjølv i vår digitale tid er det framleis mange som helst vil ha trykte ordbøker. Det kan godt tenkast at ikkje alle har tilgang til datamaskin eller tilstrekkeleg digital kompetanse til å få fullgodt utbyte av nettordbøker.

Me arbeider også med å legge til rette for tovegssøk i alle nettordbøkene, slik at brukarane skal kunne søke frå alle målspåka til både bokmål og nynorsk. Dette er noko svært mange brukarar har ynskt seg lenge. Vidare er me godt i gang med å konvertere Bilde-tema frå Flash til HTML5 for at også denne språkressursen skal kunne brukast også på nettbrett. Språkopplæringa startar allereie i barnehagen, og mange førskulelærarar og andre barnehagetilsette ser fram til å kunne bruke Bilde-tema på nettbrett også med dei yngste som enno ikkje kan lese eller skrive på eiga hand.

Ifylgje Statistisk sentralbyrå var det ved inngangen til 2016 busett 698 600 innvandrarar og 149 700 norskfødde med innvandrareldre i Noreg. Dette tilsvarer 16,3 % av den samla norske folkesetnaden. Innvandrarene kjem frå 223 land og sjølvstyrte område. Behovet for ordbøker på fleire språk aukar naturleg i takt med voksteren i innvandrarebefolkninga og talet på asylsøkarar og flyktningar som er busette i kvar einaste av dei i dag 428 små og store kommunane rundt om i landet.

Litteratur

Ordbøker

Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi i samarbeid med Nordisk språksekretariat.

Bildetema: <<http://lexin.udir.no/?mode=bildetema&uilang=nny>> (august 2016).

Dei nettbaserte ordbøkene i norsk LEXIN: <<http://lexin.udir.no/>> (mars 2016).

Annan litteratur

Bergenholtz, Henning (1994): Grundordbog til genbrug. I: *LexicoNordica* 1, 243–246.

Bjørneset, Tove (1999): Ordboksprosjektet NORDLEXIN-N. I: *LexicoNordica* 6, 35–45.

Bjørneset, Tove (2001): Introduksjon til ordboksprosjektet NORDLEXIN-N. I: Martin Gellerstam, Kristinn Jóhannesson, Bo Ralph & Lena Rogström (red.): *Nordiska studier i lexikografi 5. Rapport från Konferens om lexikografi i Norden*, Göteborg 27–29 maj 1999. Göteborg, 44–53.

Bjørneset, Tove (2002): The Dictionary Project NORDLEXIN-N. I: Henrik Gottlieb, Jens Erik Mogensen & Arne Zettersten (red.): *Symposium on Lexicography X. Proceedings of the Tenth International Symposium on Lexicography May 4-6, 2000 at the University of Copenhagen*. Lexicographica Series Maior 109. Tübingen: Niemeyer, 31–43.

Bjørneset, Tove (2005): The NORDLEXIN-N Dictionary Project: Part II. I: Henrik Gottlieb, Jens Erik Mogensen & Arne Zettersten (red.): *Symposium on Lexicography XI. Proceed-*

- ings of the Eleventh International Symposium on Lexicography May 2-4, 2002 at the University of Copenhagen. Lexicographica Series Maior 115. Tübingen: Niemeyer, 133–145.*
- Bjørneset, Tove (2016): LEXIN i Norge – Hva sier brukerne? I: *Nordiske Studier i Leksikografi 13. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, København 19.-22. mai 2015. København, 89-99.*
- Bjørneset, Tove & Ásta Svavarsdóttir (2005): Nord-Lexin. I: Ruth Vatvedt Fjeld & Dagfinn Worren (red.): *Nordiske studiar i leksikografi 7. Rapport frå Konferanse om leksikografi i Norden, Volda 22.-24. mai 2003. Oslo, 52–66.*
- Gellerstam, Martin (1999): LEXIN – lexikon för invandrare. I: *LexicoNordica 6, 3–17.*
- Holmboe, Henrik (1999): Det danske bidrag til NORDLEXIN. I: *LexicoNordica 6, 55–64.*
- Hovdenak, Marit (2008): Dei norske LEXIN-ordbøkene. I: *LexicoNordica 15, 219–234.*
- Hult, Ann-Kristin (2008): Från ord till handling. En studie i ordboksanvändning på nätet. I: *Nordiske studier i leksikografi 9. Rapport fra konferanse om leksikografi i Norden, Akureyri 22.–26. maj 2007. Reykjavík, 243–257.*
- Hult, Ann-Kristin, Sven-Göran Malmgren & Emma Sköldberg (2010): Lexin – a report from a recycling lexicographic project in the North. I: *Proceedings of the XIV Euralex International Congress, Leeuwarden, 6–10 July 2010, 800–809.*
- Jónsson, Jón Hilmar (1999): Fraseologiens plass i ordbøker for innvandrere. I: *LexicoNordica 6, 65–78.*
- Malmgren, Sven-Göran (1999): De svenska LEXIN-ordböckerna ur ett (ställföreträdande) användarperspektiv. I: *LexicoNordica 6, 79–90.*
- Malmgren, Sven-Göran (2012): Från Svenska ord (Lexin) 3 till Svenska ord 4. I: *Nordiska studier i leksikografi 11. Rapport från Konferensen om leksikografi i Norden, Lund 24–27 maj 2011, 454–465.*

- NAFO = Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring. <<http://nafo.hioa.no/>> (september 2016).
- NOKUT = Generelt om norsk utdanning. <[http://www.nokut.no/nn-no/Fakta/Det-norske-utdanningsystemet/Generelt-om-norsk-utdanning/](http://www.nokut.no/nn-no/Fakta/Det-norske-utdanningssystemet/Generelt-om-norsk-utdanning/)> (august 2016).
- Pálfi, Loránd-Levente & Sven Tarp (2009): Lernerlexikographie in Skandinavien – Entwicklung, Kritik und Vorschläge. I: *Lexicographica. International Annual for Lexicography* 25. Tübingen: Niemeyer, 135–154.
- Rambøll (2011): *LEXIN – ordbok for minoritetsspråklige*. <http://www.ramboll.no/projects/rm/no_2012_lexin-godt-lik-men-lite-kjent-ordbok> (august 2016).
- SSB = Innvandrere og norskfødte med innvanderforeldre, 1. januar 2016. Statistisk sentralbyrå. <<http://ssb.no/innvbf>> (mars 2016).
- Svavarsdóttir, Ásta (1999): Lexin på Island? Funderingar kring isländska invandrarordböcker. I: *LexicoNordica* 6, 19–33.
- Tarp, Sven (1999): Lørnerordbøger for invandrere og andet godtfolk. I: *LexicoNordica* 6, 107–132.
- Udir = Utdanningsdirektoratet. <<https://skoleporten.udir.no>> (mars 2016).

Tove Bjørneset
prosjektleder, cand.philol.
Uni Research, Gruppe for språk og språkteknologi
Postboks 7810
NO-5020 Bergen
tove.bjorneset@uni.no

Når ordbøgerne går på nettet i undervisningen

Jørgen Bonde, Thomas Arentoft Nielsen & Malte von Sehested

Last year Gyldendal launched a new dictionary site designed for primary and secondary school students. The site provides L1 monolingual dictionaries with Danish and L1-L2 and L2-L1 bilingual dictionaries with English, German, French and Spanish. In this article we discuss what is special about a dictionary for educational use and how we have worked with the project from design and user interface to deciding which kinds of information should be presented in the articles and how.

Gyldendal lancerede sidste år en skoleordbog på nettet (skoleordbog.dk), og i denne artikel fortæller vi om vore overvejelser i forhold til pædagogisk brug af digitale ordbøger, krav til ordbogsdata og muligheder i undervisningen.

På skoleordbog.dk er der adgang til L1 monolingvale ordbøger med dansk (retskrivningsordbog, definitionsordbog, fremmedordbog) og L1-L2 og L2-L1 bilingvale ordbøger med engelsk, tysk, fransk og spansk.

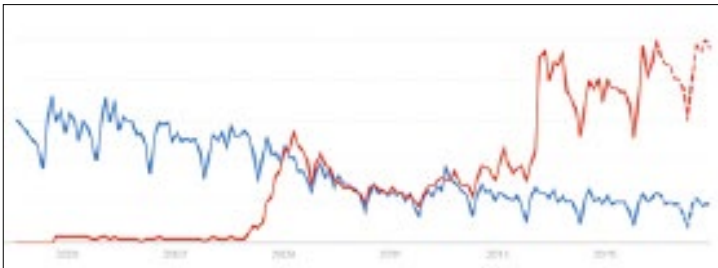
1. Hvad har du brug for?

Hvis man har en butik, der sælger boremaskiner, vil man ofte gå ud fra, at det er salget af boremaskiner, som udgør kernen i ens produkt. Men kunderne kommer som regel ikke for at købe en boremaskine: De kommer for at købe en måde, hvorpå de kan få lavet huller efter behov.

Hvad er det, som eleverne kommer efter, når de ender med en

ordbog i stedet for en boremaskine? Eller sagt på en anden måde: Hvad er hullet, de efterspørger?

Bruger man Google Trends til at se på, hvad der ledes efter, kan man holde forskellige søgetermer op mod hinanden. I figur 1 ses en spændende trend for perioden 2004-2016 for ordene “ordbog” (den blå graf) og “oversættelse” (den røde graf). Hvor man for ti år siden i høj grad ledte efter en ordbog, leder man i dag efter en oversættelse. Oversættelsen er med andre ord ofte det hul, som forsøges boret med ordbogen.

Figur 1: Google Trends. Ordbog vs. oversættelse. Blå graf viser søgninger på “ordbog”, og rød graf viser søgninger på “oversættelse”.

Men hvad udgør så hullet, når vi skifter fokus fra den almindelige ordbog og til en ordbog, der er særligt udviklet til skolebrug, og hvordan adskiller en skoleordbog sig fra en almindelig ordbog? Nu er hullet ikke længere bare en oversættelse.

Først og fremmest forekommer der et vidt spektrum af forskellige pædagogiske brugssituationer: træning i at benytte ordbøger, oversættelse, grammatik, udvidelse af ordforråd, variation af elevens sproglige udtryk m.v.

Desuden adskiller skoleordbogens brugergruppe sig aldersmæssigt, hvilket kommer til udtryk dels i forhold til den viden, som man kan forudsætte hos eleverne, og dels i forhold til den adfærd, som eleven allerede har lært i forhold til at tilgå indhold på internettet, for eksempel via søgemaskinerne. Der er endvi-

dere også forskel i den tilgang, som elever i dag har til ordbogsmediet i forhold til elever, der er vokset op med brugen af trykte ordbøger.

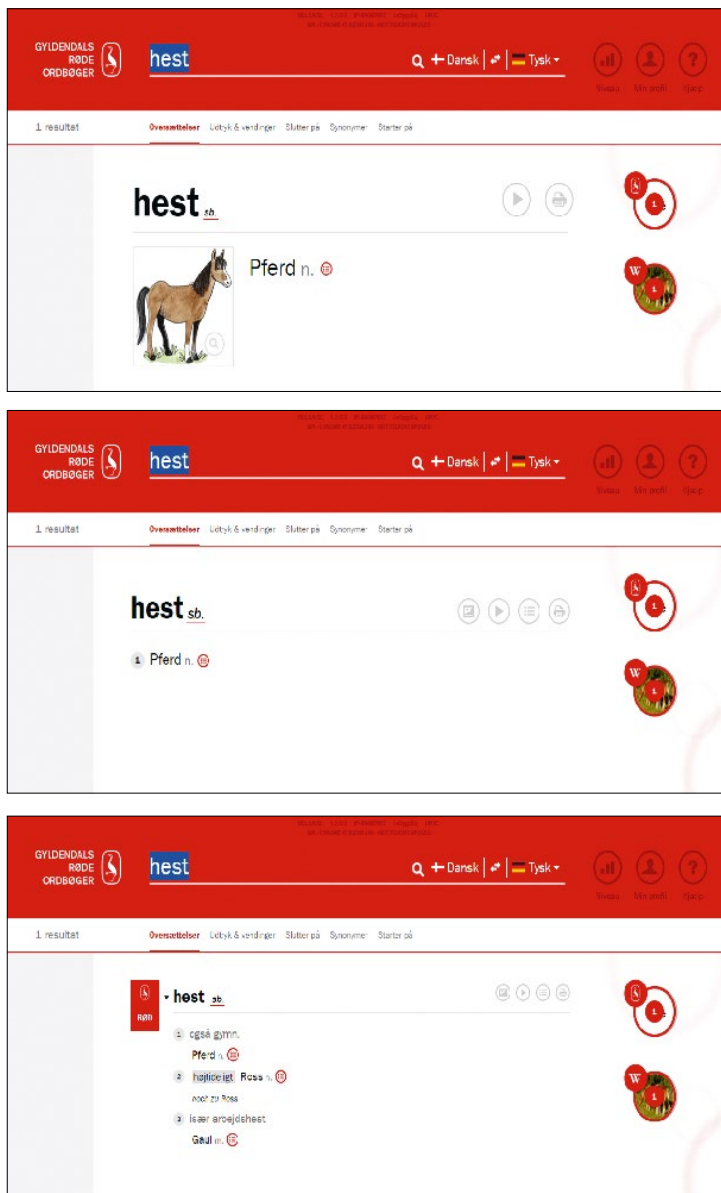
2. Tilrettelæggelsen af en digital skoleordbog

Det er ikke nyt at lave skoleordbøger og begynderordbøger, men det var fra starten klart, at dette var et digitalt projekt, hvilket betød, at vi ikke skulle operere med ordbogsdata, som både kunne udgives som papirordbøger og fungere digitalt. Dette giver jo – ligesom ved “voksne ordbøger” – mulighed for at tilpasse indholdet til platformen, for eksempel frembyder et digitalt medie ikke samme begrænsninger i forhold til, hvor meget indholdet fylder i visningen, og der kan blandt andet vises illustrationer, som kan gøre artiklen mere indbydende og tilgængelig for de yngre elever.

Den ekstra plads kan udnyttes til at vise indhold, som er langt lettere at afkode også for ikke-øvede ordbogsbrugere, og der kan tilføjes indbyggede muligheder for, at brugeren for eksempel kan søge på kongruens- og tempusflektede former af et verbum. Her ved skal brugeren ikke nødvendigvis kunne udvise den abstraktion, som kan være nødvendig for at komme fra en uregelmæssig verbalform til den grundform, som typisk er indgangsnøglen til en ordbogsartikel for det pågældende verbum.

2.1. Niveauer

Da vi gik i gang med at arbejde på en digital skoleordbog, stod det meget hurtigt klart, at vi måtte operere med forskellige niveauer tilpasset brugernes alder, viden om dansk, fremmedsprog og formodede ordbogskunnen. Grundskolen dækker over 9-10 år, hvor der sker en masse med elevens forståelse og viden, og der er stor forskel på, hvad der er brug for i en ordbog, når man er begynder i

Figur 2: Ordbogsartiklen på forskellige niveauer.

engelsk i 1. klasse, og når man lige skal sikre stavningen af et fremmedord i dansk i 9. klasse.

Vi besluttede at lave tre niveauer svarende til folkeskolens klassiske inddeling i indskoling, mellemtrin og udskoling, men benævnte disse *begynder*, *mellem* og *øvet*, da man ofte vil have fordel af for eksempel at gå ned i et begynderniveau, når man på mellemtrinnet begynder at have andet fremmedsprog, ligesom der kan være elever, der ønsker at bruge en mere eller mindre avanceret ordbog end den, der lige passer til deres klassetrin. Her bliver begreber og navne vigtige, for hvor det for mange elever er i orden at benytte en begynderordbog, når man går i 5. klasse, er det ikke i orden at bruge en indskolingsordbog, jf. figur 2.

2.2. Tilpasning af ordbogsartikler

For at tilpasse ordbogsartiklerne til de tre niveauer lavede vi først et dekonstruktionsarbejde, som bestod i, at en konventionel ordbogsartikel blev brudt op i oplysningstyper, for eksempel: opslagsord, ordklasse, udtaleangivelse, nummereret betydningsinddeling, betydningsdifferentiering, ækvivalent, definition, eksempel, udtryk og vendinger, lyd, illustration m.v. Oplysningstyperne blev skrevet ud på hver sin lap papir. Disse papirlapper udgjorde brikkerne i et puslespil, som blev anvendt i den efterfølgende dimensionering af ordbogsartiklerne til de tre niveauer.

I samarbejde med fagredaktørerne i Gyldendal Uddannelse, som laver undervisningsmaterialer til de forskellige sprogfag og klassetrin i grundskolen, blev puslespillet herefter samlet, så det blev tydeligt, hvilke oplysningstyper der skulle eller kunne være repræsenteret på hvilke niveauer. Skal der for eksempel være udtaleangivelse med fonetiske tegn på begynderniveau? Kan der være nummereret betydningsinddeling? Jf. figur 2.

I denne forbindelse er det værd at nævne, at vi også brugte *Dansk-Engelsk Ordbog Undervisning* (Axelsen 1990) og *Dansk-*

Tysk Ordbog Undervisning (Hjorth 1993) som inspirationskilder. Disse to ordbøger blev konciperet i et samarbejde mellem folkeskolelærere, ordbogsforfattere og forlagsredaktører i slutningen af 80'erne. På flere møder diskuterede parterne temaer som lemmasektion, ordbogsartiklernes mikrostruktur og det grafiske udtryk.

Det er således et samspil mellem fagkompetencer, didaktiske kompetencer og ordbogskompetencer, der har afgjort, hvilke oplysningstyper som skulle være repræsenteret i en ordbogsartikel på de forskellige niveauer, og som i sidste ende præger den indholdsmæssige side af vores bud på en skoleordbog.

2.2.1. Særligt indhold

Udover at tilpasse det egentlige ordbogsindhold og tilbyde en retskrivning har vi også tænkt i særligt indhold til at understøtte elevens arbejde med ordbøgerne. Dette kalder vi for *søgecircles* (jf. figur 3). Vi har lavet forskellige forsøg:

- Leksikoncircles: opslag i Den Store Danske og Wikipedia
- Billedcircles: opslag i billeddatabaser med kuraterede eksempler på illustrationer af det søgte
- Videocircles: som ovenfor, men med videoer
- Træningscircles: vendespil, ordforrådsspil o.l., træning med udgangspunkt i det søgte ord.

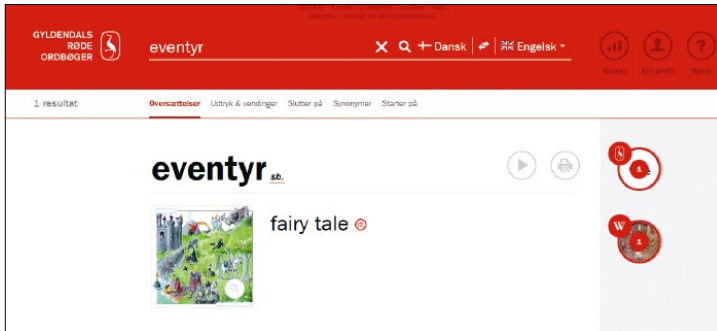
P.t. er kun leksikoncircles aktive på sitet.

Figur 3: Søgecircles – opslag i andre tjenester end ordbogen, her Wikipedia og Den Store Danske (med ét søgeresultat på begge tjenester).

2.3. Brugergrænsefladen

I L1-L2- og L2-L1-ordbøgerne og i L1-ordbøgerne har der været særligt fokus på at give brugerne nem adgang til oversættelser og definitioner uden forstyrrende elementer. Derfor er layoutet så enkelt som muligt, jf. figur 4.

Figur 4: Eksempel på brugergrænsefladen for en dansk-engelsk ordbog på begynderniveau.

Layoutet er tillige forskelligt afhængigt af, hvilket niveau brugeren befinder sig på. På begynderniveau er skriftstørrelsen stor, og der er direkte adgang til illustrationer, som kan foldes ud og ind, og til udtale af opslagsordet, jf. figur 4. På mellemniveauet er skriftstørrelsen mindre, og illustrationer og udtale bliver ikke vist direkte men er kun et klik væk. På øvet niveau er skriftstørrelsen igen mindre, illustrationer og udtale et klik væk. På alle tre niveauer kan brugeren få vist bøjningsoplysninger til oversættelserne, på mellemniveauet og øvet niveau også til opslagsordet.

På begynderniveau er der bøjningsoplysninger til de danske oversættelser i L2-L1 ordbøgerne.

Bøjningsskemaer, jf. figur 5, er endnu et godt eksempel på indhold, som skoleelever allerede kender til fra deres grundbøger i fagene, og dermed mødes fagdidaktikken og ordbogstraditionen, og der skal findes en passende præsentation.

Grammatik
walk vb.

udtale [wɔ:k]

	infinitiv/navnemåde	præteritum/datid	perfektum participium/kort tilfægsform	præsens participium/lang tilfægsform
	walk	walked	walked	walking
	præsens/nutid	præteritum/datid	perfektum/følmotid	udvidet tid
1. pers. sg./ental	I walk	I walked	I have walked	I am walking
3. pers. sg./ental	he walks	he walked	he has walked	he is walking

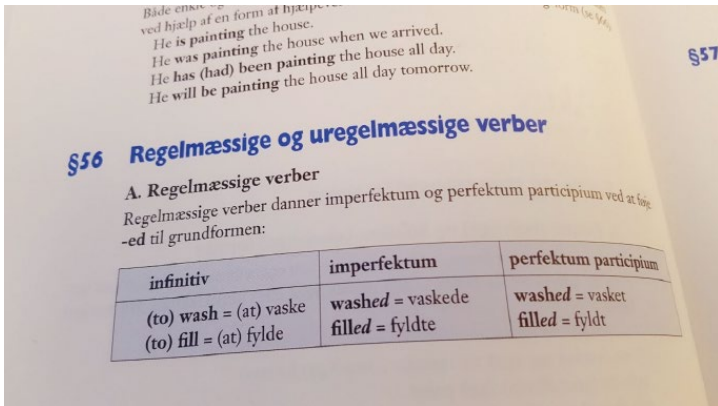
Figur 5: Et bøjningsskema fra skoleordbogen.

En af ideerne med at folde bøjningsparadigmet for et ord ud er, at eleven kan få et overblik over et ords forskellige former i de forskellige relevante bøjningskategorier. Det stiller krav til bøjningsskemaets udformning og tilgængelighed. Det skal være nemt at finde den søgte bøjningsform. Overskrifter og navnene på bøjningskategorier skal tilpasses elevens niveau. På skoleordbog.dk er bøjningsskemaerne ens på alle niveauer. Det er problematisk især på begynderniveau i forhold til, hvornår man begynder at lære det pågældende (fremmed)sprog. Det er et område, som vi vil udvikle og gøre mere pædagogisk i den kommende tid.

Et andet udviklingspunkt i forbindelse med bøjningsskemaerne er en grafisk fremhævelse af bøjningssendelserne i de forskellige bøjningskategorier. Her går en indlæringsmæssig pointe tabt i og med, at man ikke kan "se bøjningssystemet". Det kan man typisk i traditionelle trykte grammatikker, jf. figur 6.

Brugeren logger på med Unilogin¹, som husker brugerens klasse-trin og niveau. Hvis brugeren slår op på et ord, som ikke findes i ordbogen for det pågældende niveau, bliver der automatisk slået op på næste niveau og så fremdeles. Det betyder, at en bruger på begynderniveau kan ende med at få et resultat fra øvet niveau.

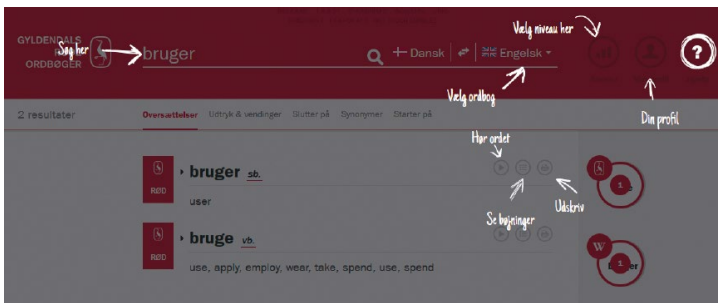
1 Unilogin er et personligt login til en lang række pædagogiske tjenester og websteder.

Figur 6: Et bøjningsskema fra en trykt grammatik.

3. Hjælp

Det at hjælpe brugeren frem til et søgeresultat, som er så præcist og dækkende som muligt, er selvfølgelig et vigtigt element i elevens oplevelse af, at man bliver godt hjulpet af sit ordbogsværktøj. På skoleordbog.dk har vi i første omgang en sideguide, som lægger et informationslag ned over siden med ganske summariske anvisninger til, hvilke funktioner sidens vigtigste interaktive elementer har, jf. figur 7. Når sideguiden aktiveres, nedtones siden, og der åbnes en oversigt med forskellige hjælpepetekster, der fremhæver de enkelte funktionsområder. Denne hjælpefunktion er i første række tiltænkt førstegangsbrugeren, som har brug for en smule støtte til at kunne navigere rundt på websiden.

Figur 7: Sideguide.

Næste niveau i understøttelsen af brugerens interaktion med siden er en typeahead-funktion, hvor søgemotoren, efter at brugeren har indtastet de indledende 3 tegn i søgningen, begynder at levere ordforslag fra en alfabetiseret liste med opslagsord for den pågældende sprogetning og det valgte brugerniveau, jf. figur 8. Denne type funktion kan understøtte brugere med en rimelig fornemmelse for søgeordets stavemåde i at nå frem til det korrekte søgeudtryk.

Figur 8: Dropdown-menu med typeahead-søgeforslag.

Såfremt brugeren indtaster en søgestreng, som ikke kan matches i typeahead, vil søgningen gå til søgemotoren uden et sikkert resultat. Men også i denne situation kan elevens søgning understøttes af flere hjælpefunktioner; disse funktioner skal beskrives mere indgående i det følgende.

Meget hyppige fejlstavninger, som for eksempel ”parantes” i stedet for det korrekte ”parentes”, kan redaktionen samle op fra serverens søgelog og indføje i udgangssprogets lemmabase, hvorved brugeren uden videre kan omdirigeres til det relevante opslag. Dog bliver brugeren, også af læringsmæssige hensyn, i en info-

boks gjort opmærksom på, at ordbogssitet har rettet søgningen til den formodede korrekte stavemåde.

På linje hermed kan de lemma-bøjningsformer, som er optaget i udgangssprogets lemmabase, give en meget sikker omdirigering af søgningen fra for eksempel en bestemt form genitiv af et substantiv til den grundform, der optræder som egentligt opslagsord. Dermed skal brugeren ikke umiddelbart præstere den abstraktion, som er nødvendig i en trykt ordbog for at bevæge sig fra en deklineret form af et substantiv til grundformen. Dette er en adfærd, som skoleelever i høj grad er vant til fra Googles søgemetodik, og som derfor er yderst vigtig i forhold til, at eleven ikke blot affærdiger en tom søgning på et deklineret substantiv med et skuldertræk og tanken: “Nå, det stod så heller ikke i ordbogen!”

Endvidere er der i søgemotoren indarbejdet algoritmer, som kan foreslå alternative forslag, der minder om den indtastede søgestreng og dermed måske omfatter det resultat, som brugeren egentlig har forsøgt at finde, som det fremgår af figur 9 nedenfor.

Figur 9: Forslag til alternative søgninger via Mente du-funktionen.

Der kunne sagtens indtænkes yderligere hjælpefunktioner som for eksempel fonetiske søgemetoder, der anvender søgestrengens lydæssige karakteristika til at finde frem til egnede søgeforslag (algoritmer som Soundex og Metaphone). Eller i den yderste konsekvens kunne serverprogrammet i forbindelse med en retskrivningseksamen ganske hurtigt finde frem til de relevante ord og servere dem for eleven. Men det forbliver en balancegang at hjælpe eleven frem til et korrekt søgeresultat på en smidig måde uden samtidig at fjerne ethvert element af læring og sproglig abstrak-

tion. Vi har således været meget bevidste om, at ikke alle lærerkræfter er enige om, i hvilket omfang eleverne skal føres ved hånden i deres brug af skoleordbogen.

Vi skal under alle omstændigheder ikke – som Google's Eric Schmidt engang omtalte som det ultimative mål for søgemaskinen – komme med svaret, før der søges (Gaudin 2010).

4. Præsentation af indholdet på forskellige digitale platforme

4.1. På computeren

På computere (herunder tabletcomputere) har vi generelt rigelig plads til rådighed med hensyn til præsentation af ordbogsartiklerne og deres forskellige bestanddele. Samtidig indebærer ordbogsbruken på denne platform også, at eleven ofte er i gang med decideret ordbogsarbejde – eller rettere – bruger ordbogen til decideret arbejde, som kan have mange forskellige og ikke på forhånd kendte formål: egentlig oversættelse, tjek af grammatiske oplysninger, træning af ordforråd m.v.

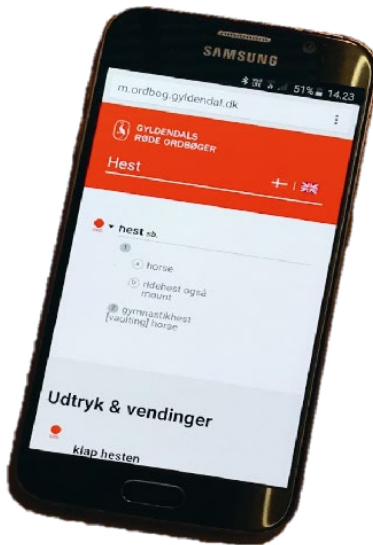
Vi skal derfor på denne platform have adgang til hele paletten af leksikografiske og andre relevante oplysninger, dog pakket lidt sammen på forskellig vis for ikke at præsentere et uoverskueligt og rodet interface.

4.2. På mobilen

På mobilen er det oftere egentlige oversættelser, som står i centrum; lidt i analogi med at man måske opretter et regneark på computeren og bruger mobilen som lommeregner. Det er altså andre funktioner, som er helt centrale her og skal bringes frem, mens andre elementer med rimelighed kan undertrykkes, for eksempel

visning af illustrationer og præsentation af fulde bøjningsparadigmer for franske verber eller tyske adjektiver, jf. figur 10.

Den begrænsede skærmlads på en mobilskærm indebærer, at vi ikke skal have for mange elementer, der alligevel ikke benyttes, til at fylde op.

Figur 10: Mobilvisning

4.3. Oversættelser hvor der er brug for dem

Endelig giver det digitale format langt mere fleksible muligheder for at have ordbogen lige dér, hvor man skal bruge en ordbog eller dele af ordbogens informationstyper. Om det så er adgang til en engelsk ordbog, mens man læser en tekst på engelsk (og nu med den fulde ordbog og ikke bare udvalgte glosser), eller synonymordbogen, når man arbejder med at variere sit danske sprogudtryk.

Her arbejder vi med forskellige måder at stille ordbogsdata til rådighed via et API (Application Programming Interface), som

giver mulighed at klippe data op i mange forskellige informationstyper, der kan tilgås via en online-service og derfra udnyttes på vidt forskellig måde i mobilapps, undervisningsværktøjer, e-læsere og meget andet.

Litteratur

Axelsen, Jens (1990): *Dansk-Engelsk Ordbog Undervisning*. København: Gyldendal.

Den Store Danske: <<http://denstoredanske.dk>>.

Gaudin, Sharon (2010): In Schmidt's vision, Google will search before you even ask. I: *Computerworld* Sep 30, 2010. <www.computerworld.com/article/2515965/search/in-schmidt-s-vision--google-will-search-before-you-even-ask.html>

Hjorth, Grethe (1993): *Dansk-Tysk Ordbog Undervisning*. København: Gyldendal.

Skoleordbog: <<http://skoleordbog.dk>>.

Jørgen Bonde
ordbogsredaktør
Gyldendal Uddannelse
Klareboderne 3
DK-1001 København K
ordjb@gyldendal.dk

Thomas Arentoft Nielsen
ordbogsredaktør
Gyldendal Uddannelse
Klareboderne 3
DK-1001 København K
gdtn@gyldendal.dk

Malte von Sehested
digital forretningsudvik-
lingschef
Gyldendal Uddannelse
Klareboderne 3
DK-1001 København K
gumvs@gyldendal.dk

At uddanne lærere i anvendelse af ordbøger i undervisningen i spansk

Erla Erlendsdóttir

The present paper describes the course called “The dictionary in language teaching” which has been offered to future teachers of Spanish as a foreign language at the M.A. level in the Department of Foreign Languages at the University of Iceland. The aim of the course is to enable the future teacher to evaluate and select the appropriate dictionary for a particular group of language students and to develop the students’ dictionary skills and dictionary use inside as well as outside the classroom.

1. Indledning

Denne artikel handler om kurset “Ordbogen i sprogundervisningen” som udbydes på Islands Universitet for studerende der er ved at uddanne sig til spansklærere. Formålet med kurset er at sætte de studerende i stand til at vurdere hvilke ordbøger der bedst egner sig til den enkelte elevgruppe, og desuden drejer kurset sig om at undervise i en hensigtsmæssig brug af ordbøger i klasseværelset.

I de seneste årtier har mange undersøgelser inden for den leksikografiske forskning fokuseret på hvordan brugerne anvender ordbøger. Resultaterne fra disse undersøgelser har ført til udarbejdelse af nye og bedre ordbøger. Det drejer sig om ordbøger hvor hensigten er at tilfredsstille ordbogsbrugernes forskellige behov. De ordbøger der her er tale om, er for eksempel skoleordbøger, lærerordbøger, bilingvale ordbøger på forskellige sproglige niveauer og fagordbøger inden for en række videnskabelige felter. Der er ikke kun blevet publiceret adskillige studier om sprogelever og sprogstuderende som ordbogsbrugere og om ordbøger til

forskellige sprog-niveauer, men der er også blevet udgivet diverse afhandlinger om ordbogen i sprogundervisningen og i forhold til sprogtilegnelsen (f.eks. Carstens 1995; Bogaards 2010).

På den anden side findes der ikke mange studier om hvordan der bedst undervises i ordbogsbrug i klasseværelset. Det er sjældent en del af sproglæreruddannelsen, og sproglærerne lærer heller ikke hvordan de bedst vælger en passende ordbog til de forskellige målgrupper de underviser. De videnskabelige afhandlinger der findes om ordbogen i sprogundervisningen, går ud fra at sproglæreren er autodidakt i hvordan opslagsværker traditionelt er opbygget, og at han/hun selv har tilegnet sig viden om ordbøger, deres fremstilling og brug, og har opnået færdigheder inden for det pågældende fagområde uden at have fået en egentlig uddannelse eller vejledning. Det er en af årsagerne til at der på Islands Universitet blev lavet et kursus-pilotprojekt hvor ønsket var at give ordbogen en vigtigere rolle i spansk-læreres uddannelse. Her i artiklen drøftes kursets opbygning.

Artiklen indledes med en kort sammenfatning af tidligere forskning i anvendelsen af ordbogen i sprogtilegnelsen og i sprogundervisningen. Derefter gøres der rede for studieprogrammet *Erasmus Mundus*, en fællesuddannelse på overbygningsniveau der tilrettelægges af universiteter i forskellige EU-lande. Bagefter beskrives det fælles studieprogram multiele-uddannelsen der er en læreruddannelse i spansk som fremmedsprog. Der gøres rede for uddannelsens formål og studiestruktur. Endelig beskrives kurset "Ordbogen i sprogundervisningen" som altså er et kursustilbud på Islands Universitet, og som tilbydes kommende spansk-lærere. Kurset er en del af Multiele-uddannelsen som, på den anden side, er en MA-fællesuddannelse inden for *Erasmus Mundus*-programmet.

2. Ordbogen og sproguddannelsen

Der er ingen tvivl om at ordbogen er et vigtigt værktøj og hjælpemiddel i sproguddannelsen og i sprogindlæringen endda lige så vigtig som lærebogen og sproglæreren.

I sprogindlæringen anvendes ordbøger oftest i kommunikative situationer, det vil sige til produktion og reception af tekst på modersmålet, produktion og reception af tekst på fremmedsproget og til oversættelse af tekst fra modersmålet til fremmedsproget, eller til oversættelse af tekst fra fremmedsproget til modersmålet. Men ordbøgerne giver ikke kun information om ordenes betydning(er) (monolingvale ordbøger) eller ækvivalenter (bilingvale ordbøger) men ligeledes om ordenes stavemåde(r), ordenes opdeling i stavelser, grammatik, udtale, oprindelse, synonymer og antonymer. Desuden giver ordbogen oplysninger om brugsbestemmelser, eksempler til illustration af ordets brug, idiommer hvori ordet forekommer, fraser og ordforbindelser og så videre. Og i mange ordbøger findes der også appendikser med bøjningstabeller og anden nyttig information.

Martín García (1999) og flere eksperter inden for fagområdet har understreget ordbogens vigtighed i sprogindlæringen og i sproguddannelsen og mener at med en hensigtsmæssig brug af ordbøger vil den enkelte elev blandt andet kunne øge sit ordforråd, forbedre sin ortografi, bruge ordene på en mere præcis måde, forstå ordenes overførte betydning, lære fraseologiske vendinger at kende, lære ordenes normative og pragmatiske brug, blive bedre til produktion ved at følge eksemplerne, og han/hun vil også lære hvilke informationer der findes i en ordbog.

Det er sproglæreren der normalt indfører eleverne i anvendelsen af ordbogen i sprogtilægnelsen, samt giver faglig vejledning ved valg af ordbøger. Man kan dog ikke gå ud fra at læreren har kendskab til leksikografisk typologi og til forskellige ordbøgers struk-

tur. Ej heller at sproglæreren har viden om hvilke brugergrupper ordbøgerne bedst egner sig til hvis læreren ikke selv har fået nogen undervisning eller træning i ordbogsbrug. Det betyder ganske enkelt at sproglæreren ikke kender ordbøgers fordele og ulemper, og at han/hun af den grund ikke er i stand til at vejlede ved valg af ordbog eller ordbøger. Sproglæreren har heller ikke fået undervisning i ordbogens struktur og indhold og følgelig heller ikke i ordbogens brug. Carstens (1995:108) peger på problemet når hun skriver:

Even teachers are often unaware of the advantages and disadvantages different dictionary types have with regard to different stages of learning (introductory, intermediate and advanced) and different learning tasks (for instance encoding and decoding).

Muligvis stammer lærerens modvilje mod at undervise i ordbogsbrug fra lærerens “inadequate personal knowledge of dictionaries and his/her poor reference skills” (Carstens 1995:109).

Men ser det så meget anderledes ud på nuværende tidspunkt? Mange af vores studerende, hvoraf nogle allerede er lærere i spansk som fremmedsprog, fortæller at de aldrig har fået undervisning i ordbogsbrug i løbet af deres skoletid, og at de har lagt mærke til at det samme gælder for deres elever. Det svarer til resultaterne af for eksempel Molenda & Kiermasz’s undersøgelser. De siger om sprokundervisningen i Polen at “though dictionary skills should be taught, some of the previously mentioned results seem to indicate that they are, to a large extent, neglected in the language classroom” (2013:190). Flere af de studerende på overbygningsuddannelsen indrømmer at de aldrig har læst indledningen til deres ordbog og derfor overhovedet ikke ved hvilke oplysninger der findes i deres egen ordbog, eller hvordan de bedst kan udnytte dette sprogværktøj til det yderste.

3. Erasmus Mundus

I året 2010 fik seks europæiske og fem ikke-europæiske universiteter¹ støtte fra EU (Erasmus Mundus) til at stå for et fælles studieprogram, en læreruddannelse i spansk som fremmedsprog. Uddannelsen kaldes *Multiele – Master degree in Learning and Teaching of Spanish in Multilingual and International Context*.

3.1. Multiele – formål og studiestruktur

Multiele-uddannelsen har til formål at kvalificere de studerende til at varetage undervisning i spansk som fremmedsprog i diverse sociale og kulturelle miljøer og i forskellige sproglige samfund.

Det nye studietilbud blev sat i værk efteråret 2010. Uddannelsen er toårig, det vil sige at den består af fire semestre der i alt udgør 120 ECTS-point. Uddannelsen svarer til en islandsk eller dansk magistergrad, som er en toårig overbygning på BA-studiet.

Adgangskravet er en bacheloruddannelse i spansk eller en lignende akademisk grad. Denne grad kan være inden for et hvilket som helst filologisk fagområde, og der kan også være tale om læreruddannelse eller for eksempel uddannelse i oversættelse, kommunikationsvidenskab eller fremmedsprogspædagogik.

Der stilles krav om at de studerende mestrer spansk på et højt niveau, nemlig svarende til niveau C1 ifølge Den Fælles Europæiske Referenceramme for Sprog. Deres niveau i engelsk skal svare til B2. Undervisningen foregår primært på spansk, men til en vis grad også på engelsk. Derfor skal de studerende også være i stand til at følge forelæsninger og deltage i seminarer på engelsk.

1 De involverede universiteter er Stockholms universitet, Groningen Universitet, Freie Universität i Berlin, Deusto Universitet i Bilbao, Pompeu Fabra Universitet i Barcelona, Barcelona Universitet og Islands Universitet i Reykjavík. Fra andre verdensdele end Europa deltager Osaka Universitet, Jawaharlal Nehru Universitet, Moscow State Linguistic University, Campinas Universitet og Maryland Universitet.

3.2. Studieordninger på læreruddannelsen

Studiet foregår i forskellige studiebyer og er, som før nævnt, inddelt i fire semestre. Alle semestre afsluttes med en eksamen eller afløsningsopgaver. Dette betyder at hver studerende læser på tre eller fire universiteter i to eller tre lande. Det skal understreges at fysisk tilstedeværelse er et krav i alle semestre, og alle kurser er obligatoriske. Lad os nu se nærmere på studiets struktur og indhold inddelt efter semester.

1. semester: Uddannelsen begynder på Deusto Universitet i Bilbao, det vil sige i et tosproget samfund med sprogene baskisk og spansk.

2. semester: Det andet semester finder sted i en by som også befinder sig i et tosproget område. Det drejer sig om Barcelona, hvor der tales katalansk og spansk. To universiteter – Barcelona Universitet og Pompeu Fabra Universitet – står for undervisningen i Barcelona.

3. semester: I det tredje semester skifter de studerende til et andet land, og her deltager de både i praktik og kurser. De studerende opholder sig nu alle i et samfund hvor man ikke taler spansk.

4. semester: Alle studerende skal skrive en afsluttende opgave eller et speciale, og opgavens omfang skal svare til 30 ECTS-point ifølge det europæiske system. De studerende som har opholdt sig i Asien eller i Amerika i det tredje semester, vender tilbage til Europa, hvor de fortsætter deres uddannelse på universiteterne i enten Sverige, Island eller Holland.

3.3. Fagbeskrivelse

I uddannelsen kombineres faglige og pædagogiske fag. Der lægges vægt på at de studerende både får viden om de fag de skal undervise i, og at de lærer at anvende deres professionelle viden om indlæring af spansk på forskellige klasse- og skoletrin.

På kurserne i Bilbao, hvor de studerende afslutter 30 ECTS-point, fokuseres der på sprogformidling, pædagogik og sprog, lærerstrategier og undervisningsmetoder med mere. Og på kurserne i Barcelona afslutter de studerende også 30 ECTS-point. Her fokuseres der blandt andet på pædagogik og sprog, sprogundervisning og metodiske tilgange, brug af ny teknologi i undervisningen og forberedelser af undervisningspraktik.

3.3.1. Multiele – Island

I det tredje land organiseres uddannelsen på forskellige måder bortset fra at alle studerende tager praktik (20 ECTS-point).

På Islands Universitet organiseres spansk læreruddannelsen på følgende måde:

Efterårssemester:

1. Praktik svarende til 20 ECTS-point på tre forskellige uddannelsestrin.
2. Ny teknologi i spanskundervisningen (5 ECTS-point)
3. Leksikografi – ordbogen i sprogundervisningen (10 ECTS-point).

Islands Universitet er det eneste af partneruniversiteterne som har kurset “Ordbogen i sprogundervisningen” på programmet.

Forårssemester:

1. Masteropgave eller speciale på 30 ECTS-point.

De sidste fire år er der i Island blevet skrevet tre specialer som har direkte med temaet ordbog at gøre.

4. Om “Ordbogen i sprogundervisningen”

Formålet med kurset “Ordbogen i sprogundervisningen” er dels at give de studerende indsigt i teoretisk leksikografi, dels at sætte dem i stand til at bruge denne viden i praktisk øjemed i undervisnings-sammenhæng på en måde som kan bidrage til elevernes indlæring af spansk. Desuden får de studerende indføring i leksikografiens historiske udvikling i Spanien og Spansk Amerika.

Undervisningsformen varierer med alt fra forelæsninger, gruppepræsentationer, individuelle præsentationer til diskussion, kritik og vurdering eller observation af de studerendes egne og andres undersøgelser. Kurset omfatter fire dele i tillæg til en introduktionstime.

Kurset begynder med en almen introduktion og uddeling af opgaver. Endvidere giver læreren en generel introduktion til leksikografi, det vil sige hvad fagområdet leksikografi i almindelighed går ud på, og hvad der karakteriserer teoretisk og praktisk leksikografi. Der diskuteres hvad vi forstår ved “ordbog”, og hvilken slags arbejde leksikografen udfører. Der sættes fokus på sprogets leksikalske side, det vil sige ordforrådets oprindelse og udvikling. Der gøres rede for de mest relevante spanske ordbøger, deres omfang med hensyn til antallet af opslagsord, og de sammenlignes med den islandske ordbog, *Íslensk orðabók*, og andre lignende ordbøger.

I det følgende gøres der rede for kursets vigtigste pensum, især *Lexicografía española* (spansk leksikografi), en håndbog udgivet af Medina Guerra og publiceret i Barcelona år 2003.² Dette værk er obligatorisk læsning for alle studerende, og det anvendes som

2 Håndbogen er skrevet af spanske eksperter i de forskellige leksikografiske temaer og er den bedste vi har fundet til udenlandske studenter.

grundlag og udgangspunkt for de studerendes opgaver. Ligeledes gøres de opmærksom på anden relevant faglitteratur, både bøger og artikler som de studerende opfordres til at læse og bruge som supplerende materiale i løbet af semestret. Det drejer sig om centrale tekster af anerkendte leksikografer i Spanien og i Spansk Amerika. Underviseren henviser også til de vigtigste didaktiske værker om brug af ordbøger i sprogundervisningen (Martín García 1999; Alvar Ezquerro 2003; Maldonado 2008). Der er først og fremmest tale om faglitteratur der er skrevet med henblik på indlæring af spansk som andet- eller fremmedsprog.

Alle studerende får deres eget tema eller fokusområde for de næste måneder. De får to uger til at forberede det første tema som præsenteres mundtligt.

For at gøre det lettere for de islandske studerende at sætte sig ind i det nye fagområdes terminologi uddeles der i kursets begyndelse en liste over den mest centrale terminologi og de grundbegreber der anvendes inden for leksikografien samt deres ækivalenter på islandsk. Denne liste er udarbejdet på baggrund af *Nordisk leksikografisk ordbok*.

4.1. Første del

I kursets første del skal de studerende forberede og præsentere hovedindholdet i *Lexicografía española*. Nedenfor er en liste med nogle af lærebogens kapitler som danner grundlag for de temaer der arbejdes med:

- ordbøgernes typologi
- ordbogens byggede
- ordbogsstrukturer
- artiklens struktur og indhold
- ordbøger på nettet
- pædagogiske ordbøger
- bilingvale ordbøger

Der arbejdes med temaerne i grupper, og de studerende præsenterer deres oplæg mundtligt. Således lærer de studerende om temaet samtidig med at de skal forklare det for andre studerende. Der lægges vægt på at præsentationer skal være klare og tydelige, og der gøres ved brug af PowerPoint-slides eller andre visuelle hjælpemidler for at understøtte præsentationen. PowerPoint-præsentationen skal på forhånd sendes til underviseren så han kan lægge den på kursets intranet og fotokopiere den til de studerende. Præsentationens indhold og form er derefter udgangspunkt for diskussionen i timen. Det forventes at de studerende yder en aktiv indsats i undervisningen da vi mener at den aktive indsats er med til at fremme deres professionelle udvikling og faglige kvalifikationer.

Tema 1 – Ordbøgernes typologi:

I den første forelæsning præciseres kriterierne for ordbøgernes klassifikation. Desuden gøres der rede for de typer ordbøger der findes, og hvad der adskiller monolingvale, bilingvale og multilingvale ordbøger. Forskellen på almene ordbøger og specialiserede ordbøger diskuteres, og vi kommer ind på hvad der karakteriserer for eksempel pædagogiske ordbøger eller skoleordbøger, monolingvale ordbøger for spansk som fremmedsprog og paradigmatiske og syntagmatiske ordbøger samt onomasiologiske og semasiologiske ordbøger.

De studerende får information om supplerende litteratur, såsom artikler i bøger og tidsskrifter der til dels findes på nettet.

Tema 2 – Makrostrukturen:

Her præsenteres makrostrukturens vigtigste begreber, og herefter skal de studerende gøre rede for opslagsordenes selektion og ordning i forskellige ordbøger (onomasiologiske og semasiologiske ordbøger).

Tema 3 – Mikrostrukturen:

Her bliver de forskellige oplysninger i ordbogsartiklen gennemgået, og nogle centrale leksikografiske begreber forklares ved hjælp af eksempler fra spanske ordbøger, såsom udtale, inddeling i stavelser, grammatik, definitioner, polysemi, synonymi, antonymi, ord-dannelse, kollokationer, idiomer, kommunikative formler og citater eller bevingede ord. Endvidere gøres der rede for diateknisk, diakronisk, diatopisk, diastratisk og diafasisk markering. Desuden gøres der rede for sprogbrugseksempler i ordbogsartiklen.

Tema 4 – Elektroniske ordbøger:

Her i tema 4 præsenteres elektroniske ordbøger og ordbøger på cd-rom.³

Tema 5 – Den pædagogiske leksikografi:

Her arbejdes der med ensprogede skoleordbøger og ordbøger for udlændinge som brugergruppe, såkaldte lærerordbøger.

Tema 6 – Bilingvale ordbøger:

Her gøres der rede for bilingvale ordbøger og deres funktioner. Forskellen mellem bilingvale receptionsordbøger og produktionsordbøger forklares, og såvel unidirektionale som bidirektionale ordbøger beskrives.

4.2. Anden del

I kursets anden del får de studerende tildelt forskellige ordbøger som de skal analysere og anmelde. Hver enkelt ordbog præsenteres, og de studerende gennemgår hvilke fordele, begrænsninger eller ulemper de enkelte ordbøger har. I lighed med kursets første

3 Her henvises også blandt andet til *Los diccionarios electrónicos del español* (Águila Escobar 2009) og "Diccionarios en Internet para el aula de ELE" (Nomdedeu Rull 2009).

del beskriver de studerende ordbogens karakteristika for deres studiekammerater ved hjælp af en PowerPoint-præsentation. Kursets anden del består af fem forskellige emneområder, her kaldt sektioner. Temaet i den første sektion er de vigtigste store almensproglige spanskordbøger i bogform og på nettet:

- DRAE: *Diccionario de la Real Academia Española* (ca. 93.000 opslagsord).
- DUE: *Diccionario del uso del español* (ca. 80.000 opslagsord). På cd-rom.
- DGILE: *Diccionario general ilustrado de la lengua española* (ca. 97.000 opslagsord).
- DEA: *Diccionario del español actual* (ca. 75.000 opslagsord).

I den anden sektion præsenteres monolingvale ordbøger for udlændinge som lærer spansk som fremmedsprog (f. eks. *Diccionario Salamanca de la lengua española*, *Diccionario de español para extranjeros sm*). Også her er der tale om ordbøger i bogform eller netordbøger hvis ordbogen findes på nettet.⁴

I den tredje sektion præsenteres monolingvale pædagogiske ordbøger til spansktalende (fra grundskolens mellemtrin til viderekomne og avancerede sprogbrugere, f. eks. *Diccionario escolar de la lengua española – primaria* og *Larousse diccionario ilustrado de la lengua española – secundaria*). Fokus er på hvilken forskel der er på denne type af ordbøger, og de monolingvale som specielt er udarbejdet til udlændinge som målgruppe.

I den fjerde sektion præsenteres bilingvale spansk-islandske og islandsk-spanske ordbøger (Jónsdóttir 2007, 2011)⁵, de største af de eksisterende ordbøger mellem spansk og islandsk. Og som tidligere bliver ordbøgerne analyseret og de præsenteres for holdet.

4 Her bør nævnes at mange spanske ordbøger ikke findes på nettet, og hvis de er på nettet, skal der betales for adgang.

5 Hver af de to ordbøger indeholder ca. 27.000 opslagsord. Ordbøgerne er også tilgængelige på netportalen *Snara* (<<https://snara.is>>).

De studerende får uddelt en skabelon som de bruger som en slags referenceramme for at sikre at det vigtigste kommer med i deres præsentation:

1. Præsentation af den udvalgte ordbog
 - 1.1 Udgiver/forlag
 - 1.2 Antal udgivelser
 - 1.3 Redaktører: en enkelt leksikograf eller et hold
2. Makrostrukturen
 - 2.1 Antal opslagsord
 - 2.2 Inkluderede enheder
 - 2.3 Lemmalistens organisering
 - 2.4 Indledningen – information
 - 2.5 Bilag
3. Mikrostrukturen
 - 3.1 Artiklernes organisation
 - 3.2 Artiklernes indhold
 - 3.3 Artiklernes oplysninger
 - 3.4 Markeringer
4. Definitionerne⁶
5. Ordbogen på nettet
6. Ordbogens fordele
 - 6.1 Fordele
 - 6.2 Argumenter
7. Ordbogens ulemper eller begrænsninger
 - 7.1 Ulemper og begrænsninger
 - 7.2 Argumenter
8. Bibliografi

6 Ækvivalenter hvis det drejer sig om bilingvale ordbøger.

4.3. Tredje del

Kursets tredje del består af en række gæsteforelæsninger, og desuden tager de studerende på to studiebesøg til Árni Magnússon-instituttet for islandske studier.

Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir, begge fra Árni Magnússon-instituttet for islandske studiers leksikografiske afdeling, gæsteforelæser om det digitale ordbogsværk *ISLEX*, en tvær-nordisk, flersproget onlineordbog. Auður Hauksdóttir, professor i dansk ved Islands Universitet præsenterer sin digitale fraseologiske netordbog *Frasar.net*. Og på en videokonference forelæser professor Mar Cruz Piñol, fra Barcelonas Universitet, om temaet *Korpus og leksikografi*.

De studerende besøger Leksikografisk afdeling af Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, hvor de får mulighed for at se kartotekskortene og biblioteket, og de får mere at vide om afdelingens opgaver.

Sidst i kurset gives der en historisk oversigt over de vigtigste perioder i spansk leksikografi fra middelalderen til det 20. århundrede. Og der gives indsigt i NTLLE (*Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española*), den nye leksikografiske tesauros på Det Spanske Akademis hjemmeside (<rae.es>). Der fokuseres først og fremmest på de ældste ordbøger, såvel monolingvale som bilingvale. Umiddelbart derefter besøger vi håndskriftsafdelingen ved Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. Her får de studerende en forelæsning om de efter alt at dømme første spansk-islandske ordlister, *Vocabula Gallica* (AM 897 4to) og *Vocabula Biscaica* (AM 987 4to). Det drejer sig om vokabularer fra det 16. århundrede som indeholder baskiske, spanske og franske ord og deres islandske ækvivalenter. Forskeren Guðvarður Már Gunnlaugsson fortæller om ordlisterne og viser de håndskrifter som indeholder vokabularerne.

4.4. Fjerde del

De studerende afslutter kurset ved at skrive en selvstændig opgave på cirka 25 sider. Den skal handle om en selvvalgt ordbog og dens anvendelse og funktion i indlæringen af spansk som fremmedsprog samt dens brug og benyttelse i sprogundervisningen eller i klasseværelset.

I den første del af opgaven skal de studerende forklare hvordan han/hun vil præsentere ordbogen for den valgte målgruppe. Videre skal den studerende udarbejde en pædagogisk læseplan – det vil sige planlægge et undervisningsforløb – hvor formålet er at gøre rede for anvendelsen af ordbøger i undervisningen. Det forventes at den enkelte studerende designer sit eget materiale eller udarbejder øvelser og opgaver der passer til den valgte ordbog. Alternativt kan de studerende bearbejde eller tilpasse egnede øvelser og aktiviteter fra for eksempel Maldonado (2008), Alvar Ezquerro (2003), Martín García (1999) eller Prado Aragonés (1996a, 1996b, 2000, 2001) og inkludere dem i læseplanen.

Prado Aragonés har udarbejdet en lærebog (1996b) med leksikografiske øvelser som hun organiserer på en sådan måde at der er en fornuftig progression. Således kommer øvelser med fokus på alfabetisering, ordbogens forkortelser og substantivernes køn først, og derefter stiger sværhedsgraden. Her vil vi understrege hvor vigtigt det er at læreren er bevidst om at forudsætningerne for at kunne lære at bruge en ordbog effektivt er at man har et solidt kendskab til alfabetiseringen⁷, at man er fortrolig med de mest almindelige ordklasser, og at man har et vist kendskab til verbalbøjningen på fremmedsproget.

I Prado Aragonés' bog (1996b) findes der en lang række forskellige øvelser, og i hvert afsnit er der tilstrækkelig mange opgaver

7 Man bør være opmærksom på at der ikke altid er adgang til digitale ordbøger i klasseværelset, at der ikke eksisterer sådanne ordbøger for alle sprog, eller at der skal betales for adgang. Og mange ældre ordbøger findes ikke i digital form.

til at det pågældende emne grundigt kan trænes. Indledningsvis fokuseres der på alfabetisering og på forkortelser brugt i ordbogen. Videre er der øvelser hvis formål er at bevidstgøre ordbogsbrugeren om opslagsordets grundform, opslagsordets stavning, opslagsordets betydning og ændrede betydning i forskellige faste udtryk samt lydskrift. Desuden er der øvelser med synonyme, antonymer og homonymer. Der findes også øvelser som bevidstgør ordbogsbrugeren om opslagsordets pragmatiske brug og om opslagsordets regionale brug med mere.

5. Afsluttende bemærkninger

Der er ikke nogen tvivl om at ”det påhviler [...] især lærere, at undervise i ordbøgers brug og ordbogsproblemer” (Dollerup 1998:87), men som den spanske leksikograf Alvar Ezquerro (2003:13) har udtrykt det, hvis den kommende lærer skal være i stand til at vurdere og anbefale hvilke ordbøger der skal bruges på de forskellige niveauer, og undervise i brugen af ordbøger, må han/hun selv have et godt kendskab til ordbøger, såvel monolingvale som bilingvale, i bogform eller digitalt. Det her beskrevne kursus har ikke kun til formål at give sproglæreren redskaberne til at undervise i anvendelsen af ordbøger i sprogundervisningen. Formålet er også at sprogeleverne kan arbejde med den valgte ordbog i klasseværelset eller uden for undervisningslokalet.

I alt har ca. 50 studerende afsluttet kurset ”Ordbogen i sprogundervisningen”. Her vil jeg gøre opmærksom på at den islandske del af læreruddannelsen også indgår i en anden fælles kandidatgrad (joint-degree) med Sevilla Universitet, og at spanskstuderende ved Islands Universitet også deltager i de kurser læreruddannelsen udbyder. På læreruddannelsen går med andre ord både de studerende fra forskellige lande og islandske spanskstuderende som læser på Overbygningssuddannelsen Spansk som fremmed-

sprog. De udenlandske studerende som har deltaget i studieprogrammet, kommer blandt andet fra Albanien, Argentina, Makedonien, Marokko, Mexico, Rusland, Serbien, Ukraine og Spanien.

Som før nævnt er der i de sidste fire år blevet skrevet tre specialer i Island som har direkte med temaet ordbog at gøre. I 2012 skrev en studerende fra Ukraine om brug af illustrationer i ordbøger. En studerende fra Spanien skrev i 2014 om ordbøger på nettet. Til sidst undersøgte en studerende fra Marokko i 2015 bilingvale fagordbøger. Desuden havde et speciale indirekte med temaet ordbog at gøre da en studerende fra Argentina blandt andet skrev om digital ordbogsbrug i sin afhandling i 2015.

I 2012 skrev en af vores islandske studerende en anmeldelse om *Íslensk-spænsk orðabók* (Jónsdóttir 2011) der blev publiceret i *Orð og tunga* (2013). Og i sommeren 2012 organiserede tre af vores studerende seminaret "Ordbogen og ordbogsbrug i sprogundervisningen" for islandske spanskklærere. Seminaret blev afholdt den 15. og den 16. august i Endurmenntun Háskóla Íslands.

Kurset "Ordbogen i sprogundervisningen" tilbydes spansk-lærerstuderende ved Islands Universitet, mens de andre sprogfag ikke har noget lignende kursus. Det var et femårigt projekt og et eksperiment som ser ud til ikke kun at leve videre inden for spansk som fremmedsprog, men som også vil kunne bruges inden for de andre sprogfag. Det må nævnes at til efteråret 2016 tilbydes fransk-studerende et tilsvarende kursus ved Islands Universitet i samarbejde med Göteborgs universitet og Sorbonne universitet.

Bibliografi

Ordbøger

DEA = Manuel Seco, Olimpia Andrés & Gabino Ramos (1999): *Diccionario del español actual*. Madrid: Aguilar.

- DGILE = *Diccionario general ilustrado de la lengua española* (1995).
Barcelona: Bibliograf.
- Diccionario de español para extranjeros sm* (2002). Madrid: Ediciones SM.
- Diccionario escolar de la lengua española – primaria* (2010). Barcelona: Larousse/Vox.
- Diccionario Salamanca de la lengua española* (1996). Juan Gutiérrez Cuadrado & José Antonio Pascual Rodríguez (udg.). Madrid: Santillana & Universidad de Salamanca.
- DRAE = *Diccionario de la lengua española* (2014). Real Academia Española. Madrid: Espasa. På nettet: <www.rae.es>; DRAE-appen: <goo.gl/LXTLnu> (Google Play). <goo.gl/MtBXi3> (Apple Store) (marts 2016).
- DUE = María Moliner (1998): *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos.
- Frasar.net* = Auður Hauksdóttir: *Frasar.is – Dansk-íslensk sprog-hjælp*. <www.frasar.net> (marts 2016).
- Íslensk orðabók* (2002). Mörður Árnason (udg.). Reykjavík: Edda.
- ISLEX = *ISLEX-orðabókin*. Þórdís Úlfarsdóttir (hovedred.). Árni Magnússon-instituttet for íslandske studier. <www.islex.is> (marts 2016).
- Jónsdóttir, Margrét (udg.) (2007): *Spænsk-íslensk orðabók / Diccionario español-islandés*. Reykjavík: Mál og menning.
- Jónsdóttir, Margrét (udg.) (2011): *Íslensk-spænsk orðabók / Diccionario islandés-español*. Reykjavík: Forlagið.
- Larousse diccionario ilustrado de la lengua española secundaria* (2007). Barcelona: Larousse Editorial.
- Nordisk leksikografisk ordbok* (1997). Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén. Oslo: Universitetsforlaget.
- NTLLE = *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española* (2014). Real Academia Española. <<http://www.rae.es>> (marts 2016).

Anden litteratur

- Águila Escobar, Gonzalo (2009): *Los diccionarios electrónicos del español*. Madrid: Arco/Libros.
- Alvar Ezquerro, Manuel (2003): *La enseñanza del léxico y el uso del diccionario*. Madrid: Arco/Libros.
- Bogaards, Paul (2010): Dictionaries and Second Language Acquisition. I: A. Dykstra & T. Schoonheim (udg.): *Proceedings of the XIV Euralex International Congress*. Ljouwert: Fryske Akademy, 99–123.
- Carstens, Adelia (1995): Language Teaching and Dictionary Use: An Overview. I: *Lexikos* 5 (AFRILEX-reeks /series 5B), 105–116.
- Dollerup, Cay (1998): Elefant – se også myg. I: Anne Garde, Pia Jarvad & K.T. Thomsen: *Festskrift til JENS AXELSEN*. København: Gyldendal, 78–87.
- Maldonado, Concepción (2008): *Uso del diccionario en el aula*. Madrid: Arco/Libros.
- Martín García, Josefa (1999): *El diccionario en la enseñanza del español*. Madrid: Arco/Libros.
- Medina Guerra, Antonia M. (udg.) (2003): *Lexicografía española*. Barcelona: Ariel Lingüística.
- Molenda, Marek & Zuzanna Kiermasz (2013): Dictionary skills in advanced learners' coursebooks — Materials survey. University of Lodz. <http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/14988/12-183_202-Molenda,%20Kiermasz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (marts 2016).
- Nomdedeu Rull, Antoni (2009): Diccionarios en Internet para el aula de ELE*. I *redELE* 15. <http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Revista/2009_15/2009_redELE_15_02Nomdedeu.pdf?documentId=0901e72b8odd8826> (marts 2016).

- Prado Aragonés, Josefina (1996a): Usos creativos del diccionario en el aula. I: *Cuadernos Cervantes de la Lengua Española*, 11, 38–45.
- Prado Aragonés, Josefina (1996b): *Tu diccionario: descúbrelo y aprende a manejarlo*. Huelva: Fundación El Monte.
- Prado Aragonés, Josefina (2000): El diccionario y la enseñanza de la lengua. I: Ruhstaller, Stefan & Josefina Prado Aragonés (udg.): *Tendencias en la investigación lexicográfica: el diccionario como objeto de estudio lingüístico y didáctico: Actas del congreso celebrado en la Universidad de Huelva del 25 al 27 de noviembre de 1998*. Huelva: Junta de Andalucía – Universidad de Huelva, 171–191.
- Prado Aragonés, Josefina (2001): El diccionario como recurso para la enseñanza del léxico: estrategias y actividades para su aprovechamiento. I: Ayala Castro, Marta C. (udg.): *Diccionarios y enseñanza*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 205–226.

Erla Erlendsdóttir
docent
Humanistiske fakultet
Íslands Universitet
Nýja Garði við Sæmundargötu
IS-101 Reykjavík
erlaerl@hi.is

Ordbokbruk i engelskundervisningen – fra norske lærerstudenters og lærerutdanneres perspektiv

Anne-Line Graedler

This article presents an investigation of the use of dictionaries (both paper and electronic versions) as part of the teaching of English as a foreign language (EFL) in Norway, based on a questionnaire distributed to students in different teacher education programs. In addition, several teacher educators responded to a question about the focus on dictionary use in teacher education. Despite the removal of specific dictionary aims in the present national curricula, a majority of the informants want to include dictionary use in EFL teaching. However, the study also confirms varied aspects of knowledge, choice and attitudes related to dictionary use and teaching.

1. Innledning

Bruk av ordbøker i fremmedspråkopplæringen har i løpet av de siste tiår gjennomgått store endringer siden de fleste ordbøker nå foreligger i elektronisk format. Endringen gjenspeiles i norske nasjonale læreplaner, hvor det tidligere ble nevnt at eleven skal «kunne nytte ulike hjelpemidler som for eksempel ordbøker» (R94:3). Også den første versjonen av dagens læreplan fra 2006, Kunnskapsløftet (LK06-1), inneholdt kompetansemål i engelsk som spesifiserte bruk av ordbøker, mens en revidert versjon fra 2013 (LK06-3) har utelatt ordet *ordbøker* og framhever generell bruk av digitale ressurser og verktøy (tabell 1).

Ordbøker forekommer heller ikke i rammeplanene for engelsk i grunnskolelærerutdanningen; også her er det generell di-

	LK06-1 (2006)	LK06-3 (2013)
	Mål for opplæringen er at eleven skal kunne	
etter 2. årstrinn		bruke <i>digitale ressurser</i> i opplevelse av språket
etter 4. årstrinn	bruke <i>ordbøker</i> og andre hjelpemidler i egen språklæring	bruke <i>digitale ressurser</i> og andre hjelpemidler i utforskning av språket
etter 7. årstrinn	bruke <i>digitale og andre hjelpemidler</i> i egen språklæring	bruke <i>digitale ressurser</i> og andre hjelpemidler i egen språklæring
etter 10. årstrinn	bruke <i>ulike hjelpemidler</i> kritisk og selvstendig	velge ulike <i>digitale ressurser</i> og andre hjelpemidler, og bruke dem på en selvstendig måte i egen språklæring
etter 11./12. årstrinn på videregående skole (Vg1/Vg2)	bruke et <i>bredt utvalg digitale og andre hjelpemidler, inkludert ettspråklige ordbøker</i> , på en selvstendig måte	vurdere ulike <i>digitale ressurser</i> og andre hjelpemidler kritisk og selvstendig, og bruke dem i egen språklæring

Tabell 1: Kompetansemål fra området *Språklæring* i to versjoner av LK06 (min utheving).

gital kompetanse som har hovedfokus (Kunnskapsdepartementet 2010). Dette gjør det utfordrende å vite noe om lærerstudenters spesifikke kunnskap om og forhold til bruk av ordbøker i engelskundervisningen, og også om det faktisk er et undervisningstema i lærerstudiene på ulike institusjoner. Det er fortsatt ikke tilgang til digitale kilder for alle elever i norske klasserom (Gudmundsdottir, Loftsgarden & Ottestad 2014). I tillegg anser også noen at språkkorpus basert på store mengder autentiske tekster gjør at elevene «kommer [...] bedre under huden på språket enn når de bruker (digitale) ordbøker» (Vestli & Doetjes 2014).

Med dette som bakgrunn har jeg undersøkt bruk av ordbøker i engelskundervisningen, både sett fra lærerstudenters og lærerutdanneres perspektiv. Hovedspørsmålsstillingene er 1) hvilke *hold-*

ninger lærerstudenter har til bruk av ordbøker når det gjelder både eget behov og i undervisningen, 2) hva de anser som ordbok*beho-*
vet i engelskundervisningen, og i hvilken grad bruk av ordbøker er inkludert i utdanningsprogrammet for engelsklærerstudenter.

2. Noen tidligere undersøkelser

Eksisterende forskning innenfor det norske språkområdet er hovedsakelig basert på bruk av ordbøker og digitale ressurser blant elever og andre norske språkinnlærere, både relatert til morsmålsundervisningen (f.eks. Karlsen & Rødningen 2008) og i andrespråks- og engelskundervisningen (f.eks. Langegard 2011, Utdanningsdirektoratet 2012, Wold 2014).

Skeiseid & Lunde (2014) så på effekten av bruk av ulike hjelpemidler ved eksamen i ungdomsskolen, hvor én type var norsk-engelske ordbøker. De fant «ingen effekt for bruk av ordbok, men ordboksbruk synest å ha ført til auke i skilnadene mellom sterke og svake elever» (Skeiseid & Lunde 2014:84). En annen undersøkelse fokuserte på norske elevers valg av oppslagsstrategier i engelskfaget og årsakene til disse strategiene (Nilsen & Mandal 2015). Konklusjonen var at søkemotorer som Google dominerer fordi de oppleves som raske, effektive, og genererer kvalitetsresultater. Langegard (2011) undersøkte digital ordbokbruk ved to videregående skoler hvor elevene hadde tilgang til datamaskiner, og konkluderte med at elevene

slo sjelden opp i digitale ordbøker. [...] Lærerne bruker heller ikke slike redskaper, og de lærer ikke sine elever å bruke og utnytte digitale ordbøkers forskjellige særpreg og muligheter (Langegard 2011:V).

Forskningen antyder at elever utnytter digitale ressurser, men at

de ikke nødvendigvis bruker tradisjonelle ordbøker, og at en del lærere heller ikke synes å legge vekt på ordbokbruk som verktøy for språklæring. Dette gir et utgangspunkt for hovedområdene i den undersøkelsen som presenteres i det følgende. Denne ser på engelsklærerstudenters kunnskap om og holdninger til bruk av ordbøker, både når det gjelder egne behov og elevers behov, og også lærerutdanneres ordbokundervisning i lærerstudiene.

3. Forskningsmaterial og -metode

Prosjektet er basert på et anonymt spørreskjema distribuert til engelskstudenter ved en norsk høyskole i løpet av studieåret 2015. Skjemaet inkluderer bakgrunnsspørsmål om alder, utdanning, språkbruk, undervisningserfaring osv., spørsmål om studentenes bruk av ordbøker til egne behov, deres engelskelevers bruk av ordbøker, og noe generelt om ordbøker i engelskfaget, hvor et fokusområde er digitale ressurser. Spørreskjemaet har totalt 30 spørsmål av forskjellige typer, hovedsakelig spørsmål med flere svaralternativer hvor enten ett eller flere kan velges, men også noen med fri tekst, og noen påstander med en graderingsskala basert på enighet.

Spørreskjemaet ble levert både som papirversjon og som vedlegg til e-post, og til sammen 73 studenter (50 kvinner og 23 menn) leverte inn svar. Alle unntatt tre har norsk som morsmål. 19 av dem var studenter på grunnskolelærerutdanningen for 5.–10. trinn (GLU), én på lektorutdanning, og 53 var lærere fra mange ulike barne- og ungdomsskoler som tok videreutdanning gjennom det statlige programmet Kompetanse for kvalitet (KfK), hvorav 42 på 1.–7. trinn og 11 på 5.–10. trinn.

De to informantgruppene med GLU-studenter¹ og KfK-studenter har flere forskjeller som kan være relevante. Alder kan

1 Lektorstudenten er slått sammen med GLU-studentene, siden de to studiene er nokså like når det gjelder faglig bakgrunn og praksis.

spille en rolle når det gjelder erfaring med bruk av IKT, og blant GLU-studentene er bare to utenfor aldersgruppen 19–29 år, mens flertallet av lærere som tar KfK-videreutdanning, er mellom 40 og 49 år (60 %). De fleste på GLU og bare en mindre andel på KfK har derfor hatt en såkalt «digital oppvekst» (se f.eks. Torgersen 2004). På den annen side har de fleste på KfK undervist i flere år, mens GLU-studentene som regel bare har noe praksis. Det er også en potensiell forskjell mellom de som har hatt elever på barneskolen, og de som har mest erfaring fra ungdomstrinnet, hvor elevene gjerne har andre behov både når det gjelder språkutvikling og digital kompetanse. På tross av flere ulikheter er studentene sammenfattet som én informantgruppe, ettersom mye av undersøkelsen går på holdninger og hva de har lært som studenter. I tilfeller hvor det er store forskjeller mellom de ulike gruppene, vil det bli kommentert.

I tillegg til spørreskjemaet for studenter har 26 lærerutdannere fra 13 ulike institusjoner i Norge respondert på et enkelt spørsmål som ble sendt gjennom et nasjonalt undervisningsnettverk. Denne delen av materialet er bare relatert til kvalitativ analyse, mens dataene innsamlet gjennom spørreskjemaene manifesterer generelle tendenser med forankring i noe kvantitativ i tillegg til kvalitativ analyse. Ettersom studentene kunne markere mer enn ett valg i mange av spørsmålene, er svarene angitt som (prosent)andel relatert til antall informanter som har svart på de ulike spørsmålene, og det er ikke utført målinger av statistisk signifikans.

4. Resultater fra studentspørreskjemaene

I utgangspunktet kunne studentene i de fleste spørsmålene krysse av én eller flere av de tre kategoriene 1) papirordbøker, 2) digitale ordbøker (nettside eller app), vanligvis produsert av ordbokforlag, og 3) andre digitale ressurser, dvs. generelle søkeprogrammer,

nettsider som Dictionary.com osv. Imidlertid viste det seg at de færreste skilte mellom ordbøker og andre digitale ressurser som f.eks. Google Translate. Årsaken her er vanskelig å fastslå, men det kan være at de fleste anser både nettressurser og andre digitale verktøy som ett generelt «dataområde». De to digitale kategoriene er derfor heretter slått sammen til én felles kategori.

4.1. Studentenes holdninger til egen bruk av ordbøker

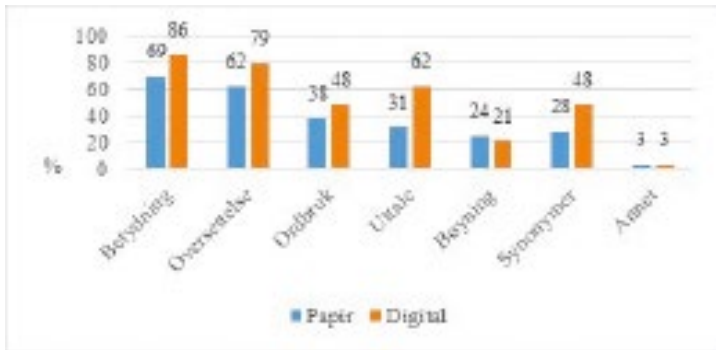
Som en del av bakgrunnsopplysningene inneholder skjemaet spørsmål om hvor ofte og i hvilke sammenhenger lærerstudentene selv bruker engelskordbøker, hva slags ordbøker det er og hva som er årsaken til bruken av ordbøker. I tillegg ble studentene invitert til å forklare sine holdninger, dvs. hvordan og hvorfor de foretrekker ulike typer ordbøker, både når det gjelder eget behov og i engelskundervisningen.

4.1.1. Hvor ofte, når og hvorfor studentene bruker ordbøker

Veldig få opplyser at de bruker ordbøker daglig eller hver gang de underviser i engelsk, men omtrent halvparten antyder at de bruker ordbøker hver uke. En tredel av studentene bruker dem hver måned, men det er også noen få som sier at de sjelden eller aldri bruker papirordbøker; dette gjelder ikke bruken av digitale ordbøker, som generelt brukes oftere enn papirordbøker.

Svært mange (nesten alle i KfK) sier at de bruker ordbøker når de selv arbeider med studieoppgaver og når de skriver tekster på engelsk. Noe over halvparten sier også at de bruker digitale ordbøker når de leser engelske tekster, og både digitale og papirordbøker i forbindelse med engelskundervisning. Langt færre bruker ordbøker når de er på reise i engelsktalende land.

Når det gjelder årsaker, mener flest at de bruker ordbøker for å sjekke hva et engelsk ord eller uttrykk betyr og hvordan man oversetter norske ord og uttrykk til engelsk (figur 1).

Figur 1: Årsaker til studentenes bruk av engelskordbøker. Antall svar i prosent.

Spørreundersøkelsen underbygger dessuten en hypotese om at digitale ordbøker er praktiske når man vil finne ut noe om engelsk uttale, og viser også at det primært er digitale ordbøker som brukes til å finne synonymer. Noe under halvparten sier at de slår opp i ordbøker for å sjekke hvordan ord og uttrykk kan brukes i sammenheng, mens enda færre, litt over 20 %, bruker ordbøker for informasjon om ordbøyning.

4.1.2. Digitale ordbøker eller papirordbøker?

Ett av spørsmålene om holdninger til ordbokbruk gjaldt bruken av digitale kontra papirordbøker, hvor de fleste svarte at de foretrekker begge deler, både når det gjelder egen bruk og bruk i undervisningssituasjoner. Årsaken er delvis praktisk relatert; etter som tilgang til ulike typer ordbøker kan være forskjellig i ulike situasjoner, mener mange at både de selv og elevene bør kunne bruke begge deler. Flere mener også at ordbøker i de to kategoriene gir noe ulik informasjon og kan dekke ulike behov, og at de derfor utfyller hverandre. Digitale ordbøker gir f.eks. mulighet for å høre uttale av ord, og de er lett tilgjengelige, mens papirordbøker ofte anses å inneholde mer informasjon.

Det er faktisk også en del som foretrekker bruk av papirordbøker framfor digitale ordbøker. Hovedårsaken her er at papirordbøker oppgis å være lettere tilgjengelig for noen, særlig i forbindelse med skolefaget (f.eks. som klassesett), og at en del klasser, spesielt på barnetrinnet, ikke har nok tilgang til datamaskiner eller digitale nettverk, jf. eksempel (1).

- (1) vi har for få datamaskiner tilgjengelig. Papirutg. er tilgjengelige hele tiden (KfK 1–7)²

I samme valgkategori er det også flere som føler at de har bedre kontroll over bruk av papirordbøker enn digitale verktøy, både pga. tilgang, men også erfaring. Dette er vanligst i informantgruppen fra KfK-studiet, som har både lengre undervisningserfaring og høyere alder enn GLU-studenter, og hvor én beskriver preferansen slik:

- (2) jeg da vet nøyaktig hva jeg har å forholde meg til (KfK 5–10)

Hovedårsaken som oppgis av de som foretrekker digitale ordbøker, er at det er en rask og lettvinnt måte å hente inn informasjon på, f.eks. med smarttelefoner. Flere mener også at det er mer tilgjengelig informasjon i disse verktøyene, som gjerne inkluderer uttale:

- (3) det har enkel søkefunksjon og er oversiktlig (GLU 5–10)
 (4) Man får raskere svar, lyd fil og flere definisjoner (GLU 5–10)

2 Eksempelene er sitater fra utfylte spørreskjemaer. Gruppene GLU 5–10, KfK 1–7 og KfK 5–10 er brukt som kilder.

4.1.3. Enspråklige eller tospråklige ordbøker?

I det andre spørsmålet om holdninger ble studentene bedt om å oppgi årsaker til bruk av enspråklige versus tospråklige ordbøker. Her har fokuset delvis endret seg sett i et historisk perspektiv, ofte med bakgrunn i teoretiske argumenter forbundet med ulike læringssyn. Et eksempel er kommunikativ språkopplæring (Communicative Language Teaching, CLT), som tilsier at kommunikasjon hovedsakelig skal foregå på det språket man lærer (se f.eks. Simensen 2007:117). CLT har påvirket både læreplaner og undervisningsmateriale, hvor enspråklige ordbøker ofte anbefales.

Imidlertid svarte mer enn tre firedeler av studentene at de for det meste bruker tospråklige ordbøker til eget behov. Denne typen ordbøker blir ansett som lett tilgjengelig og enklere å bruke enn enspråklige, både for lærere og elever:

- (5) [fordi] jeg ofte vet bare det norske ordet (KfK 1–7)

Et par av studentene synes også at tospråklige ordbøker gir mer grundig informasjon, og at det er praktisk for elever når det gjelder ordinnlæring.

Like mange velger en kombinasjon av tospråklige og enspråklige ordbøker. Preferansen for begge deler blir for det meste motivert med at de har ulike funksjoner, og flere nevner også bruk av ordbøker til oversettelse, hvor begge typer kan være nyttige:

- (6) Etspråklig fordi du vil få en bedre forståelse av ord; tospråklig da man ikke kan et ord eller vil vite hvordan det staves (GLU 5–10)
- (7) tospråklige er fine for oversettelse og for de svakeste elevene, mens ettspråklig ordbok passer godt til de sterke (KfK 1–7)

Det er bare rundt en tredel som sier at de hovedsakelig bruker enspråklige innlærerordbøker, til tross for at det i mange år har vært anbefalt innenfor engelskfaget i sammenheng med fokuset på CLT. Men noen synes også at enspråklige innlærerordbøker er nyttige, både med hensyn til korrekt informasjon om språket, at de kan oppfordre elevene til enda mer læring, og også fordi innlærerordbøker gjerne bruker et enkelt språk i definisjonene:

- (8) jeg leter etter bedre uttrykk (KfK 1–7)
- (9) de er tilrettelagt m/enkelt språk (KfK 5–10)

I tillegg er det noen som sier at de foretrekker enspråklige ordbøker som ikke er spesielt tilpasset innlærere når de sjekker ting på egne vegne, pga. at de føler seg godt kompetente i engelsk og anser at slike ordbøker har enda bedre definisjoner.

Man kan konkludere med at studentene har positive holdninger til ulike typer ordbokbruk ut fra forskjellige behov. Én viktig faktor er tilgjengelighet, særlig på barnetrinnet, hvor papirordbøker ofte anses som mest praktisk. Men siden bruk av hjelpemidler ikke bør ta for mye tid, foretrekker studentene helst digitale verktøy for sin egen del, og ofte også når det gjelder høyere elevtrinn.

4.2. Ordbokbehov i undervisningen

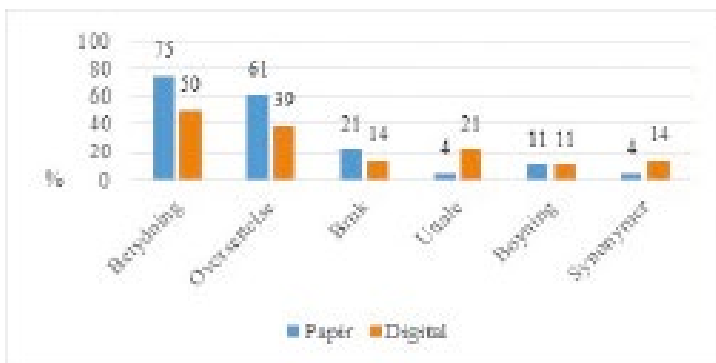
Et viktig aspekt når det gjelder ordbøker og pedagogikk, er hva lærere anser som behov i engelskundervisningen. Studentene opplyste hvordan de mener at elever bør bruke ordbøker som verktøy i språklæring og hvordan de selv underviser. I tillegg opplyste de om hvor enige de er når det gjelder påstander om ordbokbruk i engelskundervisningen.

4.2.1. Engelskelevenenes bruk av ordbøker

Litt flere enn en tredel sier at elevene de hittil har undervist, bruker ordbøker i undervisningen hver uke. Under 20 % svarer at elevene benytter engelskordbøker i hver engelsktime, og omtrent like mange at de bruker ordbøker bare hver måned eller bare noen ganger i løpet av skoleåret. Akkurat som med egen bruk (del 4.1.1) er det også noen få som opplyser at elevene sjelden eller aldri bruker ordbøker i papirutgave.

Som nevnt (del 4.1.3) vil et flertall av studentene helst bruke tospråklige ordbøker både selv og i undervisningen, og litt over 40 % synes at elever lærer mest av å bruke denne typen ordbøker. Nesten 40 % er også enige i at det er mest praktisk å bruke digitale ordbøker, men nesten like mange mener at det er viktigere for elever å kunne bruke papirordbøker enn å bare søke på nettet. Når det gjelder i hvilke sammenhenger elever bruker engelskordbøker i klasserommet, svarer ca. to tredeler at deres elever bruker dem når de arbeider med skoleoppgaver og både når de skriver og leser engelske tekster.

Akkurat som for studentene selv oppgis hovedårsaken til elevenes bruk å være at de må finne ut betydningen av engelske ord og uttrykk (figur 2).

Figur 2: Årsaker til elevenes bruk av engelskordbøker. Antall svar i prosent.

Men i motsetning til lærerne (figur 1) gjelder dette papirordbøker for tre firedeler av svarene, mens halvparten også svarer at elevene bruker digitale ordbøker og verktøy (figur 2). Ellers er det mange elever som også bruker ordbøker – de fleste papirordbøker – for å finne ut hvordan norske ord og uttrykk kan oversettes til engelsk. Papirordbøker utnyttes også mest for å finne ut om den kontekstuelle bruken av engelske ord og uttrykk, mens digitale ordbøker oftere blir brukt for å finne engelsk uttale.

I tillegg opplyser studentene hvordan de har undervist elever i ordbokbruk. Her er det fortsatt papirordbøker som er mest brukt, og mer enn halvparten sier at de har lært elevene hvordan de kan finne ordene, hvilke ordbøker de har tilgang til, og gitt dem oppgaver hvor de må bruke ordbøker. Når det gjelder digitale ordbøker og nettsider, sier også rundt en firedel at de har opplyst elevene om hva de har tilgang til og hvordan de kan søke etter ord. Det er ikke mange som har gitt elevene informasjon om hvilke ordbøker som er nyttige og mindre nyttige, og bare et par stykker opplyser om spesielle oppgaver relatert til ordbokbruk. Det er dessuten en liten gruppe som innrømmer at de ikke har lært elevene noe om bruk av ordbøker.

4.2.2. Studentenes holdninger til bruk av ordbøker i engelskundervisningen

Studentene ble også bedt om å oppgi holdninger til 20 forskjellige utsagn om bruk av ordbøker i engelskfaget, basert på en Likert-skala hvor de indikerer om de er enige eller uenige. Én ting så og si alle er enige om, er at det er praktisk for skoleelever å kunne bruke ordbøker for å arbeide selvstendig med utvikling av ordforrådet. Når det gjelder ulike språklige aspekter elevene kan lære gjennom ordbokbruk, samtykker tre firedeler også i at ordbøker bør brukes for å finne ut om ordenes grammatikk og stavemåte og for å oversette ord og uttrykk fra norsk til engelsk. Litt over halvparten samtykker i at elevene skal kunne finne ut hvordan

og i hvilken sammenheng engelske ord brukes. Under halvparten mener at elevene må bruke ordbøker for å finne ut hvordan ord uttales, et område som for øvrig ble presentert i flere av kommentarene om hvordan og hvorfor studentene selv foretrekker bruken av ulike typer ordbøker (del 4.1.2).

Et stort flertall, mer enn 70 %, mener også at elevene er nødt til å lære ordbokbruk i henhold til læreplanen i engelsk. Dette stemmer ikke nødvendigvis når det gjelder den nåværende læreplanen (LK06-3), hvor det ikke står noe spesifikt om ordbokbruk innenfor engelskfaget. I tillegg svarer nesten 80 % at elever bør kunne bruke ordbøker av alle slag på engelskeksamen. Selv om dette kan synes praktisk og funksjonelt, viser som nevnt en undersøkelse at ordbokbruk ikke nødvendigvis er et nyttig hjelpemiddel på engelskeksamen i ungdomsskolen (Skeiseid & Lunde 2014).

Når det gjelder påstander om at ordbokbruk trengs som tilleggsinformasjon fordi lærere ikke alltid innehar all den nødvendige kunnskapen, er nesten halvparten uenige. Dette gjelder også utsagn om at elever kan lære seg å bruke digitale ordbøker på egen hånd, og at det kan være kjedelig å bli undervist om bruk av papirordbøker. Et utsagn om at elever bør få konstruere sin egen digitale ordbok er basert på en didaktisk oppgavetype (se f.eks. Utdanningsdirektoratet 2015), men dette har over halvparten av lærerstudentene ingen formening om. Her er det imidlertid flere lærere på lave trinn som er enige.

Godt over halvparten synes ordbokbruk hører med som del av engelskundervisningen generelt, og størst grad av uenighet er det i påstanden om at det er opp til de individuelle lærerne om de vil lære sine elever å bruke ordbøker.

5. Ordbokundervisning i lærerutdanningen

Et av utsagnene som studentene skulle forholde seg til i spørre-

skjemaet, var relatert til lærerutdanning, og ca. 80 % sier seg enige i at bruk av ordbøker i klasserommet burde inngå som en del av lærerutdanningen i engelsk. I tillegg er nesten halvparten enige i at det er vanskelig å vite f.eks. hvilke typer ordbøker som passer for elever på ulike trinn og nivåer. Imidlertid inneholder rammeplanen for lærerutdanning som nevnt ingen ting om ordbøker, verken i delen for engelsk eller innenfor andre fag som norsk og fremmedspråk. Det finnes heller ikke mange nettbaserte emneplaner fra norske universiteter og høyskoler som har inkludert noe om ordbøker for engelsklærere. Dette var årsaken til at flere ansatte ved norske utdanningsinstitusjoner ble kontaktet via e-post for å få informasjon om i hvilken grad ordbokbruk er inkludert i utdanningsprogrammene, med følgende spørsmål:

I lærerutdanningsprogrammene på deres institusjon, er det inkludert noe (undervisningstimer, oppgaver, osv.) hvor man fokuserer på bruk av ordbøker i engelskundervisningen?

Det ser ut til å være opp til lærerutdannerne selv om de vil fokusere på ordbokbruk, og flere nevner at det ikke står noe om dette verken i programplaner eller emneplaner. Men mer enn to tredeler (19) av de 26 som svarte, sier ja, dvs. at de underviser om ordbøker på en eller annen måte.

En god del av de som svarte, responderte også med kommentarer som inneholder ulike innfallsvinkler og også forskjellige typer informasjon. Dette er sannsynligvis delvis relatert til undervisningen av ulike grupper lærerstudenter: GLU, PPU (praktisk-pedagogisk undervisning for studenter med faglig bachelor- eller mastergrad), lektorutdanning og KfK. Flere uttrykker seg generelt positivt om prosjektet og spørsmålet de ble utfordret til å svare på, noe som antyder at ordbokbruk ofte føles som et viktig emne:

«Dette er et interessant tema» (DT05);³ «denne mailen fra deg fungerer som en påminnelse» (DT08).

Flere av de som svarte at de ikke underviser om ordbøker, henviser til eksisterende undervisningsplaner, hvor ordbokbruk vanligvis ikke er inkludert. Noen bruker også tidspress som årsak, og enkelte kommer i tillegg med beklagelser:

Grunnen til at vi ikke har undervist mer i bruk av ordbøker, skyldes nok for vår del tidsaspektet [...] Det er synd, for jeg ser læringspotensialet i å bruke ordbøker. (DT15)

Men også flere av de som sa ja, mener at de bruker relativt lite tid på ordbokundervisning:

p.g.a. alt for mye annet stoff som vi skal i gjennom, har vi nå droppet dette. Vi er helt på det rene at vi burde oppdatere oss på feltet, bl.a. m.h.t. bruk av digitale ordbøker. (DT16)

De som svarte ja, forklarer også ofte hvilke deler av faget ordbokundervisningen er relatert til, f.eks. vokabularlæring, hvor lærerstudenter oppfordres til «bruk av ordbøker for å bli kjent med de forskjellige aspektene ved ord, f.eks. uttale, bruk i kontekst, flere betydninger, etc.», samt «bruk av synonymordbøker for å utvide ordforråd» (DT03). Ordbokundervisning er videre knyttet opp mot engelsk fonetikk og grammatikk «da det finnes mye grammatisk informasjon om ordene i ordbøkene, samt informasjon om uttale» (DT06), og også spesielle undervisningsområder som f.eks. lesestrategier, hvor ordbøker kan benyttes for å understreke «skilnaden mellom Intensive Reading [med bruk av ordbøker] og Extensive Reading» (DT10).

Når det gjelder mer didaktisk relatert undervisning, dvs. hvordan lærerstudentene selv kan undervise om ordbøker i sitt yrke,

3 Kildehenvisningen betyr *didactics teacher* (DT) og et nummer.

er det en del som har inkludert det i sine kommentarer, mens det er enda flere som ikke nevner dette som et didaktisk emne i lærerutdanningen. Med andre ord underviser ikke alle om ordbøker, og selv om de gjør det, er det ofte bare som et hjelpemiddel for studentenes egen språkkompetanse. Men noen underviser også om læring og oppgaveeksempler, som gir studentene utgangspunkt for deres egen engelskundervisning.

Undervisningsmetodene som blir presentert, er også varierte. En god del nevner at de enten bare anbefaler hva slags ordbøker studentene bør bruke, eller også demonstrerer forskjeller mellom ulike typer ordbøker. Flere ber studentene om å bruke enspråklige ordbøker; noe som står i kontrast til studentspørreskjemaet, hvor et flertall foretrakk tospråklige ordbøker, både til egen bruk og i klasseromsarbeidet:

Jeg oppfordrer dem å bruke «monolingual» ordbøker [...] både som noe de kan selv bruke for egen språkutvikling, og som de kan bruke med elever. Vi reflekterer også over elever som har morsmål som er ikke norsk, og om de bør bruke morsmål-engelsk ordbok istedenfor de norsk-engelske som finnes i skolen. (DT06)

Et interessant poeng er at lærerutdannerne uttrykker ulike holdninger til studentenes kompetanse når det gjelder kunnskap om og bruk av ordbøker. Mens én av respondentenes «inntrykk er at de aller fleste klarer å bruke ordbøker på en fornuftig måte» (DT04) allerede før de begynner på lærerutdanningen, mener en annen at «en god del av våre studenter får innblikk i bruk av ordbøker i undervisning når de er i praksis» (DT22). Men det er enda flere som har en motsatt holdning, f.eks. en som vanligvis «underviser om engelske ordbøker [...] alltid helt fra starten av, fordi mange ikke vet hvordan man bruker ordbøker» (DT20).

6. Noen avsluttende kommentarer

Ifølge den nåværende nasjonale læreplanen skal bruk av digitale verktøy både gi mulighet for autentisk bruk av engelsk, flere læringsarenaer og bidra til utvikling av engelsk språkkompetanse (LKO6-3). Denne undersøkelsen viser at studenter for det meste foretrekker digitale ordbøker til egen bruk, men at de gjerne anser papirordbøker både som lærerike og praktiske, særlig for elever på lavere nivåer. Lærerutdannerne ble ikke spurt spesielt om digitale ordbøker kontra papirordbøker, og de fleste sier ikke mye om dette, men én av kommentarene bekrefter en generell oppfatning fra svarene på spørreskjemaet, nemlig at svært få av studentene ser på digitale ordbøker og andre nettressurser som ulike typer verktøy:

Jeg prøver å variere litt mellom ulike oppslagsverk [...] slik at de selv kan velge hvilken de foretrekker. Det er imidlertid en krevende prosess å vende dem av med å bruke Google Translate, som mange har støttet seg på gjennom hele vide-regående (DT09)

Når det gjelder enspråklige og tospråklige ordbøker, foretrekker studentene bruk av tospråklige, både til egen bruk og særlig for elever, mens flere av lærerutdannerne anbefaler enspråklige ordbøker. Imidlertid er det ganske opplagt at de to typene ordbøker dekker ulike behov hos brukere (se f.eks. Rønning & Lerø 2009). Studentene anbefaler også at ordbøker kan brukes innenfor mange områder, særlig når det gjelder å finne ut hva engelske ord betyr, og også for å oversette norske ord og uttrykk til engelsk. Andre områder, som informasjon om synonymer og engelsk uttale, blir gjerne forbundet med digitale kilder. Lærerutdannerne ser også ordbokbruk som relevant for flere ulike områder innenfor engelsklærerutdanningen.

Bør så lærerstudenters kunnskap om og kjennskap til ordbøker innlemmes i engelskundervisningen? Som nevnt anser de fleste studentene det som nyttig og nødvendig å ha tilgang til og kunnskap om ordbøker og ordbokbruk i forbindelse med engelskopplæring. Til tross for at det ikke er inkludert i dagens nasjonale læreplan, virker det som om lærere (og elever) stort sett bruker ordbøker med jevne mellomrom, som en opplagt del av undervisningen. På den annen side viser lærerutdannere ulike holdninger. Noen mener at ordbokbruk ikke er et område man trenger å inkludere, mens relativt mange vurderer det som viktig for lærerstudenter å kunne bruke ordbøker som hjelpemiddel til egen språkopplæring. Noen fokuserer også på ordbokbruk fra et didaktisk perspektiv, både som et nyttig verktøy i lærerutdanningen og som et utgangspunkt for ulike aktiviteter i språkundervisningen i norske skoler. Det virker med andre ord som om ordbokbruk er en del av engelskundervisningen på norske skoler, uansett hva som står om det i læreplanen, mens ordbokundervisning på lærerutdanningsnivå antakelig bør inkluderes i rammeplaner dersom man vil sikre at lærerstudenter får relevant basiskunnskap om ordbøker som grunnlag for ulike læringsaktiviteter i engelskfaget.

Litteratur

- Gudmundsdottir, Greta Björk, Marit Loftsgarden & Geir Ottestad (2014): *Nyutdannede Lærere. Profesjonsfaglig digital kompetanse og erfaringer med IKT i lærerutdanningen*. Senter for IKT i utdanningen. <https://iktsenteret.no/sites/iktsenteret.no/files/attachments/nul-rapport_bokmal_o.pdf> (juni 2016).
- Karlsen, Knut E. & Dagfinn Rødningen (2008): Ordboksbruk i skolen – praksis og perspektiv. Utnytting av einspråklege ordbøker i norskfaget i den vidaregåande skolen. I: *LexicoNordica* 15, 93–114.

- Kunnskapsdepartementet (2010): *Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.–7. trinn; Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 5.–10. trinn*. <<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nasjonale-retningslinjer-for-grunnskolel/id640249/>> (januar 2016).
- Langegard, Aud-Mari (2011): *How are Digital Dictionaries Used by Young Norwegian Learners of EFL? A Case Study of Attitudes and Practices*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo. <<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-29773>> (juli 2016).
- LK06-1 = Utdanningsdirektoratet (2006): *Læreplan i engelsk* (utgått). <<http://www.udir.no/klo6/ENG1-01/>> (januar 2016).
- LK06-3 = Utdanningsdirektoratet (2013): *Læreplan i engelsk*. <<http://www.udir.no/klo6/ENG1-03/>> (januar 2016).
- Nilsen, Thor Øyvind & Runar Mandal (2015): *Paper dictionaries are sooo outdated!!! – A study on Norwegian pupils' look-up strategies in the English subject*. Masteroppgave, Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. <<http://hdl.handle.net/10037/8117>> (juli 2016).
- R94 = Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1993): *Læreplan for videregående opplæring, Engelsk. Felles allment fag for alle studieretninger*. Oslo.
- Rønning, Hilde & Anne Lerø (2009): *Ettspråklige og tospråklige ordbøker i undervisningen*. <<http://engelskordbok.cappeldamm.no/artikkel/vis.html?tid=515127>> (januar 2016).
- Simensen, Aud Marit (2007): *Teaching a Foreign Language. Principles and Procedures* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Skeiseid, Gunvald & Kari-Jorunn Lunde (2014): Engelskeksamen i ungdomsskolen: Hjelpemiddel til lita hjelp. I: *Bedre Skole* 1, 79–85.
- Torgersen, L. (2004): *Ungdoms digitale hverdag. Bruk av PC, Internett, TV-spill og mobiltelefon blant elever på ungdomsskolen og videregående skole*. NOVA Rapport 8/2004.

- Utdanningsdirektoratet (2012): *Brukerundersøkelse av LEXIN – ordbøker for minoritetsspråklige*. <[http://www.udir.no/Tilstand/Forskning/Rapporter/Ramboll/Brukerundersokelse-av-LEXIN---ordboker-for-minoritetsspråklige/](http://www.udir.no/Tilstand/Forskning/Rapporter/Ramboll/Brukerundersokelse-av-LEXIN---ordboker-for-minoritetsspraklige/)> (januar 2016).
- Utdanningsdirektoratet (2015): Idébank. I: *Engelsk – veiledning til læreplan*. <<http://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/veiledning-til-lareplaner2/engelsk---veiledning-til-lareplan/idebank/>> (august 2016).
- Vestli, Elin Nesje & Gerard Doetjes (2014): *Framtidens engelsk- og fremmedspråkopplæring*. <<http://blogg.regjeringen.no/fremtidensskole/author/vestliogdoetjes/>> (januar 2016).
- Wold, Kay Arne (2014): *Opplever elever i ungdomsskolen at de digitale medier som brukes av elevene på fritiden også bør være en del av arbeidsformene på skolen? Hvordan fortolker elever de retningslinjer som skolene gir for bruk av digitale medier?* Masteroppgave, Høgskolen Stord/Haugesund. <<http://hdl.handle.net/11250/197236>> (juli 2016).

Anne-Line Graedler
professor
Avd. for lærerutdanning og naturvitenskap
Høgskolen i Hedmark
Postboks 4010
NO-2306 Hamar
anneline.graedler@hihm.no

Hvem bruger ISLEX og hvordan?

Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir

ISLEX is a multilingual online dictionary with Icelandic as a source language and six Nordic target languages. It was opened on the web in 2011 and was from the start well received by its users. This paper discusses some aspects of the use and users of the dictionary. Some information is presented on measures that the logfiles of the database provide, e.g. the number of users at a given time and the proportional use of each target language. Moreover, the paper examines the main results of a user survey which was conducted in 2014. The survey gives valuable information on users' opinions and their preferred methods of using the dictionary.

1. Introduktion

ISLEX er en flersproget elektronisk ordbog med moderne islandsk som kildesprog og seks skandinaviske sprog som målsprog: dansk, bokmål, nynorsk, svensk, færøsk og finsk. Ordbogen blev åbnet på webben i november 2011, og allerede i begyndelsen blev ISLEX godt modtaget af brugerne, hvoraf mange udtrykte at de længe havde savnet sådan en ordbog. ISLEX var på dette tidspunkt den eneste webbaserede ordbog mellem islandsk som kildesprog og de skandinaviske målsprog, som til og med var gratis tilgængelig. Den eneste undtagelse var en islandsk-dansk lommeordbog med ca. 20.000 opslagsord (Jónsdóttir 2005), som var blevet gjort tilgængelig på webben som en del af en abonnementsordning for ordbøger på hjemmesiden Snara. På samme website fandtes der desuden en dansk-islandsk ordbog fra 1992, der var blevet digitaliseret (*Dönsk-íslensk orðabók*). Ellers fandtes der kun trykte ordbøger på det islandske ordbogsmarked, hvoraf de fleste var af ældre

dato. ISLEX-ordbogen udfyldte således et vist tomrum på markedet. Lige fra starten har ordbogens redaktion fulgt regelmæssigt med i dens brug som er steget støt siden lanceringen. En af de vigtigste målgrupper for ISLEX er islandske skole- og gymnasieelever som har dansk som et obligatorisk undervisningsfag.¹ Ikke mindst af denne grund har redaktionen i Island helt fra ordbogens åbning lagt stor vægt på at præsentere ordbogen for dansklærere, bl.a. med foredrag på den islandske dansklærerforenings symposier.

I artiklen vil der blive gjort rede for nogle aspekter i brugen af ISLEX-ordbogen samt om ordbogens brugere (emnet er i kort form tidligere dokumenteret i Jónsdóttir & Úlfarsdóttir 2016). I kapitel 2 kommer vi i korte træk ind på projektets baggrund og dets specielle egenskaber, mens kapitel 3 og 4 handler om de metoder som er blevet anvendt for at måle besøg på hjemmesiden, og om hvordan det er muligt at observere brugernes adfærd. Indledningsvis drøftes de logfiler som databasen giver adgang til, og som kan give værdifulde oplysninger om ordbogens anvendelse, bl.a. antallet af brugere og forholdet mellem brugen af de enkelte ordbøger efter målsprog. Der vil endvidere blive gjort rede for en brugerundersøgelse som blev foretaget i marts 2014, hvor det bl.a. fremgår hvordan ordbogen er blevet modtaget, samt nogle interessante kommentarer fra brugerne. Det afsluttende kapitel er en opsummering af de vigtigste konklusioner og en diskussion om hvilken lære man kan drage af brugernes udtalelser.

2. Baggrund

ISLEX-projektet indledtes i 2005 og var helt fra begyndelsen tænkt og designet som en webbaseret ordbog. Ordbogen blev åbnet sent i året 2011 med fire ud af ordbogens seks målsprog: dansk, bok-

1 Jf. det islandske undervisningsministeriums curricula for folkeskole og videregående skole: The Icelandic National Curriculum Guides.

mål, nynorsk og svensk. Tidligere samme år indledtes arbejdet med færøsk som målsprog der blev åbnet som det femte målsprog i marts 2015. Endelig påbegyndtes så arbejdet med finsk som målsprog tidligt i 2013, et projekt som der stadig arbejdes på i skriven-
de stund.

2.1. Deltagere

ISLEX er et nordisk samarbejdsprojekt mellem universitets- og forskningsinstitutioner i seks lande. Hovedredaktionen, som er ansvarlig for beskrivelsen af islandsk som kildesprog samt for udvikling og vedligehold af databasen, befinder sig på Árni Magnússon-instituttet for islandske studier i Reykjavík. De øvrige samarbejdspartnere og ansvarlige for de skandinaviske målsprog er følgende:

- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København (dansk)
- Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen (bokmål og nynorsk)
- Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet (svensk)
- Fróðskaparsetur Føroya (færøsk)
- Helsinki universitet (finsk)

Projektet er hovedsagelig blevet finansieret af deltagerlandenes regeringer såvel som af nordiske fonde som Nordplus Sprog, der især har givet støtte til afholdelse af to redaktionsmøder om året.

2.2. Ordbogens egenskaber

Ordbogen indeholder 50.000 opslagsord. I den indledende redaktionsfase blev ordforrådet inddelt i ca. 500 semantiske felter som

styrede bearbejdningen af ordbogsartiklerne for både kildesprogets og målsprogenes vedkommende i stedet for den traditionelle alfabetiske orden. De semantiske felter kan være store eller små og kan i mange tilfælde overlape hinanden, f.eks. tilhører ordet *blomkål* både gruppen ‘mad’ og gruppen ‘planter’. Denne arbejdsmetode blev valgt for at opnå en større overensstemmelse i processeringen af både kildesproget og målsprogene. Ordbogen lægger en særlig vægt på fraser og kollokationer og indeholder et stort antal af disse som alle er blevet oversat til målsprogene. Ordbogen giver endvidere oplysninger om ordenes bøjning (kildesproget og indtil videre to af målsprogene, dansk og svensk), udtale for samtlige islandske opslagsord (som lydfiler), sprogbrugseksempler og mange billeder foruden traditionelle oplysninger som etiketter, henvisninger osv. For nærmere oplysninger om ISLEX henvises der til Rauset, Hannesdóttir & Sigurðardóttir (2012), Úlfarsdóttir (2014) og Hannesdóttir (2015).

Illustration 1 viser en lille ordbogsartikel, *eplakaka* ‘æblekage’, på ISLEX’ hjemmeside. Brugeren har allerede valgt hjemmesidens metasprog som er dansk i dette tilfælde.

eplakaka sb. fem.

ep a-kake

æblekage

 eplakake

 eplekake

 äppelkaka

 sùreplakaka

 omenakakku

Illustration 1: Et eksempel af et enkelt lemma i ISLEX.

På billedet ses opslagsordet *eplakaka* ‘æblekage’ med ordklasse (‘sb. fem.’). Herunder ses et højtalersymbol som man kan klikke på for at lytte til ordets udtale. I næste linje kan man så klikke på BØJNING for at se opslagsordets fulde bøjningsparadigme. Derefter ser vi ordets to sammensætningsled (‘epla-kaka’) samt et billede af kagen. Brugeren har i dette tilfælde valgt at se ‘alle sprog’ samtidig, og de vises i en forudbestemt rækkefølge: dansk, bokmål, nynorsk, svensk og færøsk, efterfulgt af finsk nederst. Man kan aflæse metasproget af hvordan ordklasserne fremstår (‘sb. fem.’, ifølge dansk tradition), og ved at kigge på de danske betegnelser *udtale* og *bøjning*.

Udarbejdelsen af ISLEX har taget mange år, har kostet en del penge, og det er mange arbejdstimer der ligger bag. Redaktionen var naturligvis interesseret i at finde ud af om det hele var umagen værd. Det var et kendt faktum at ordbogen allerede fra starten i høj grad var blevet anvendt ved undervisning i de nordiske sprog i det islandske skolesystem, men der behøvedes yderligere oplysninger om disse og andre brugergrupper. Blandt andet af den grund blev der foretaget en analyse af ordbogens anvendelse som det fremgår af følgende to kapitler.

I kapitel 3 og 4 beskrives der to metoder som er blevet anvendt for at få mere viden om brugerne af ISLEX. Den første er en analyse af bestemte logfiler fra 2015 i ordbogens database, og den anden er en webbaseret brugerundersøgelse med spørgeskema der blev gennemført i 2014. Metoderne er meget forskellige, men giver hver for sig interessante oplysninger om brugen af ordbogen. Der er naturligvis foretaget andre undersøgelser af ordbogsværker i Norden; her nævnes f.eks. Lorentzen & Theilgaard (2012) og Lorentzen & Trap-Jensen (2016). Desuden er der en udførlig redegørelse af logfilernes informationsværdi i Almind (2008).

3. Logfiler

ISLEX administreres i en central database hos Árni Magnússon-instituttet for islandske studier i Reykjavík. En del af værkets database er logfiler hvor besøg i ordbogen registreres. Logfilerne kan give forskellige oplysninger, bl.a. om hvilken ordbog brugeren vælger, hvilke ord der bliver slået op osv. Her nævnes tre vigtige faktorer som logfilerne kan give informationer om: 1) antallet af brugere, 2) den ordbog brugeren vælger,² og 3) det metasprog som brugeren vælger. Det er klart at logfilerne kan give flere vigtige oplysninger, f.eks. hvilke ord brugeren leder efter, men dette var ikke en del af undersøgelsen.

Antallet af brugere over et helt år (2015) er godt 100.000. Antallet er vokset støt og roligt siden åbningen i 2011, i takt med at ordbogen når større udbredelse. I lyset af hvor få mennesker der har islandsk som modersmål (320.000), må dette anses som et godt resultat.

Valgt ordbog. Der er for tiden fem målsprog åbne i ISLEX. Brugen i oktober 2015 fremgår af tabel 1 (fordelingen mellem sprog gives i procenter).

Dansk	44 %
Bokmål	14 %
Nynorsk	11 %
Svensk	19 %
Færøsk	10 %
Alle ordbøger på samme tid	2 %

Tabel 1: Fordeling efter ordbøger.

Disse resultater giver vigtige oplysninger om anvendelsen af en flersproget ordbog. Det overrasker ikke at dansk som målsprog

² Eftersom ISLEX er en flersproget ordbog, kan man både tale om fem målsprog såvel som fem ordbøger på én hjemmeside.

anvendes mest da dansk, som tidligere nævnt, er et obligatorisk fremmedsprog i det islandske skolesystem. Det bemærkes endvidere at færøsk, som blev åbnet som målsprog i marts 2015, allerede har sikret sin position blandt ordbogens brugere. Brugen af norsk og svensk som målsprog er som forventet. Den nederste linje i tabel 1 viser at brugeren kan vælge at se alle målsprogene samtidigt (jf. illustration 1), og 2 % af brugerne har valgt denne mulighed.

Valg af metasprog. Brugere af ISLEX kan vælge mellem seks forskellige metasprog, dvs. det valgte sprog på ordbogens hjemmeside; dette gælder endvidere for opslagsordets grammatiske angivelser og andre relevante oplysninger. Fordelingen mellem de af brugerne valgte metasprog i oktober 2015 fremgår af tabel 2 (fordelingen gives i procenter).

Islandsk	35 %
Dansk	21 %
Bokmål	12 %
Nynorsk	8 %
Svensk	17 %
Færøsk	7 %

Tabel 2: Fordeling efter metasprog.

Oplysninger om valg af metasprog er yderst betydningsfulde eftersom de kan give et fingerpeg om brugernes modersmål. Godt en tredjedel af brugerne vælger islandsk som metasprog, og dette kan tyde på at de har islandsk som modersmål. Fordelingen mellem dansk, norsk og svensk er nogenlunde lige, men valget af færøsk som metasprog kan overraske som værende højere end forventet, set i lyset af hvor få mennesker der taler færøsk (omkring 50.000).³ Disse tal genspejler muligvis forholdet mellem Island og de øvrige

3 Det bemærkes at den færøske del af ISLEX blev åbnet nogle måneder før, og måske har skolerne på Færøerne anvendt ordbogen i den nævnte periode.

nordiske lande. Det er f.eks. en kendsgerning at et stort antal islændinge bor i Skandinavien, enten permanent eller midlertidigt som studerende.

4. Brugerundersøgelse med spørgeskema

Sent i året 2013 kom Christopher Sanders' anmeldelse om ISLEX på tryk (Sanders 2013). Den behandler ordbogen alment, men der fremsættes også konkrete forslag til forbedring af værket. Nogle måneder senere, i marts 2014, blev der forelagt brugerne et spørgeskema på ISLEX-hjemmesiden. Eftersom dette var redaktionens første brugerundersøgelse, blev der kun stillet få elementære spørgsmål. Hovedformålet var at få indblik i brugernes mening om ordbogen og deres oplevelse af dens anvendelse foruden at finde ud af hvad de syntes var dens stærke og svage sider. Undersøgelsen var åben i to uger, og besvarelsen var frivillig. Spørgsmålene blev stillet på islandsk og dansk. Ud af de 6.000 brugere som var aktive i perioden, valgte 416 at besvare spørgeskemaet. Der foreligger ikke nærmere oplysninger om brugernes identitet da undersøgelsen var anonym, men besvarelsenerne af det sidste spørgsmål, som var i form af fri tekst, var på islandsk, dansk, færøsk, norsk og svensk samt engelsk. Dette viser, som forventet, at brugerne er af mange nationaliteter.

Spørgsmålene i brugerundersøgelsen var følgende:

1. Hvor gavnlig er ISLEX-ordbogen?
2. Hvor brugervenlig er ordbogen?
3. Hvor fik du oplysninger om ISLEX?
4. Jeg finder det islandske ord som jeg leder efter.

5. Jeg finder det danske/norske/svenske ord som jeg leder efter.
6. Andre eventuelle bemærkninger.

Brugeren kunne vælge mellem fem svarmuligheder for hvert spørgsmål ved at trykke på en af de fem alternativknapper. I spørgsmål 6 blev brugeren derimod tilbudt at skrive sin egen kommentar.

Spørgsmål 1. Hvor gavnlig er ISLEX-ordbogen?

Svar:

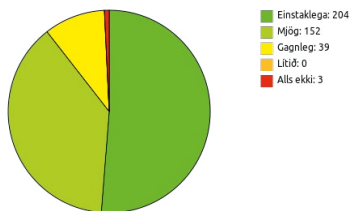
Yderst gavnlig 51 %

Meget gavnlig 38 %

Gavnlig 10 %

Lidt gavnlig 0 %

Slet ikke gavnlig 1 %

Brugernes reaktioner er overvejende positive, og det kommer selvfølgelig ikke som en overraskelse at brugerne finder ordbogen gavnlig eftersom det drejer sig om et ambitiøst ordbogsprojekt som til og med er gratis og kræver ingen login. Desuden havde man primært brugernes behov i tankerne under hele ordbogsarbejdet, ikke mindst fordi man var klar over at ordbogen ville blive brugt i undervisningssammenhæng. Angående den sidste svarmulighed ('slet ikke gavnlig') er det påfaldende at der er én til tre deltagere som konsekvent har valgt denne mulighed til alle spørgsmål, og det er derfor fristende at tro at det kun drejer sig om skoletrætte elever. Størstedelen af dem som svarede (89 %), anså ordbogen for yderst eller meget gavnlig.

Spørgsmål 2. Hvor brugervenlig er ordbogen?

Svar:

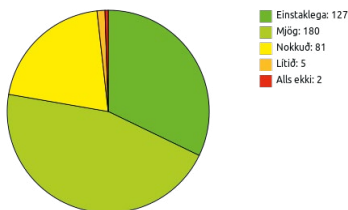
Yderst brugervenlig 32 %

Meget brugervenlig 46 %

Ret brugervenlig 21 %

Lidt brugervenlig 1 %

Slet ikke brugervenlig 0 %

Her anser 78 % af deltagerne ordbogen for at være yderst eller meget brugervenlig. Dette er et acceptabelt resultat, men det må sandsynligvis være muligt at forhøje dette tal. Det giver projektets redaktion anledning til at tænke nærmere over brugergrænsefladen, f.eks. om søgefunktionerne kunne gøres mere smidige. I forlængelse af denne undersøgelse ville det derfor være logisk at spørge brugerne nærmere om hvilke forbedringer de kunne tænke sig.

Spørgsmål 3. Hvor fik du oplysninger om ISLEX?

Svar:

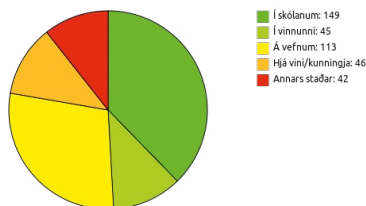
I skolen 38 %

På arbejdet 11 %

På nettet 28 %

Hos en ven/bekendt 12 %

Andre steder 11 %

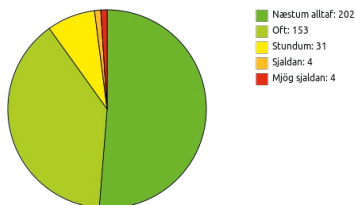

Størstedelen af brugerne fik oplysninger om ISLEX i skolen, og det faktum kan man sandsynligvis tilskrive den rolle dansk spiller i islandske skoler. I spørgsmålet skelnes der ikke mellem de forskellige skoletrin. Den næststørste gruppe fik oplysninger om ordbogen på nettet (28 %), fordi ordbogen sandsynligvis er kommet op i Google-søgninger, gennem andre søgemaskiner eller andre hyperlinks. Resten af brugerne hørte om ordbogen på arbejdet, hos en ven/bekendt eller andre steder, i alt 34 %.

Spørgsmål 4. Jeg finder det islandske ord som jeg leder efter.

Svar:

- Næsten altid 51 %
- Oftede 39 %
- Nogle gange 8 %
- Sjældent 1 %
- Meget sjældent 1 %

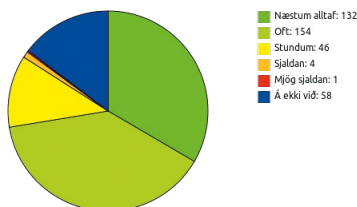

Dette spørgsmål er af yderst stor betydning og angår basisordforrådet i ISLEX foruden at omfatte ordbogens søgemekanismer. Her ville det være optimalt hvis besvarelserne i de fleste tilfælde var “næsten altid”, men det faktiske procenttal er kun 51 %. Her åbenbares en af ordbogens svagheder som er at ISLEX må anses for en mellemstor ordbog og af den grund ikke indeholder det samlede islandske nutidssprogs ordforråd. Desuden har islandsk den egenskab, ligesom de øvrige nordiske sprog af germansk oprindelse, at det altid er muligt at danne sammensætninger, ord som man ikke nødvendigvis finder i ordbøger (f.eks. ord som *heimspekikennari* ‘filosofilærer’, *leirkertastjaki* ‘lerlysestage’, *matvælaeftirlit* ‘fødevaretilsyn’ osv.).

Spørgsmål 5. Jeg finder det danske/norske/svenske ord som jeg leder efter.

Svar:

- Næsten altid 33 %
- Oftede 39 %
- Nogle gange 12 %
- Sjældent 1 %
- Meget sjældent 0 %
- Ikke relevant 15 %

ISLEX-ordbogen har en indbygget søgefunktion som muliggør at man kan søge “i modsat retning”, dvs. søge i målsprogene, dansk, norsk osv. Da der blev spurgt om hvorvidt brugeren fandt det danske/norske/svenske ord som han/hun søgte, svarede 72 % ‘næsten altid’ eller ‘ofte’. Dette er bemærkelsesværdigt eftersom denne søgemulighed er sekundær i ISLEX – som er en ret traditionel tosproget (flersproget) ordbog der ikke er specielt designet for at målsprogene kommer til deres fulde ret. Derfor kommer det som en vis overraskelse at så mange brugere giver et positivt svar. Kun 15 % af brugerne svarede ‘ikke relevant’, hvilket betyder at de anvender ordbogen på nøjagtig den måde som den blev designet for, dvs. de søger primært efter islandske opslagsord. Dette understreger at brugere af webordbøger ikke nødvendigvis opfører sig på en forudbestemt måde og kan af den grund ikke som tidligere inddeles i grupper som har bestemte behov. Tilkomsten af elektroniske ordbøger har til en vis grad udvisket brugerens bevidsthed om forskellen mellem kildesprog og målsprog, se diskussion af dette i Hannesdóttir (2015:247), hvor hun bl.a. hævder:

In terms of accessibility, the distinction between source language and target language should not be relevant at all ... both languages in bilingual e-dictionaries can be equally accessible.

Dette ser dog ud til at kræve at der bliver udviklet en ny teori for elektroniske tosproglige ordbøger, noget som giver stof til eftertanke.

Spørgsmål 6. Andre eventuelle bemærkninger.

Brugerundersøgelsens nytteværdi ligger ikke mindst i brugernes egne kommentarer som deres besvarelse af punkt 6, ‘andre eventuelle bemærkninger’. Omkring 29 % af dem som besvarede under-

søgelsen, skrev kommentarer til ordbogen, som for det meste var yderst positive. Desuden fremkom der forskellige forslag og tips til indholdet som redaktionen var taknemmelig for at modtage fordi en ordbog altid kan gøres bedre. Eksempler på kritiske kommentarer er: “aningen begrænset ordförråd, annars utmärkt” og “längre uttryck ofta svåra att hitta.” Blandt de positive reaktioner er: “Det här är en revolutionerande ordbok. Jag menar, det finns ju inte någon annan liknande för oss svenskar/norskar/danskar som är intresserade av isländskan, eller vice versa.”

Svarene til punkt 6 er indholdsmæssigt tæt på de daglige direkte henvendelser fra regelmæssige brugere som enten sker gennem ISLEX-hjemmesiden eller i form af e-mails. Mange af brugerne er professionelle oversættere, og af den grund er deres bemærkninger og ændringsforslag særlig værdifulde.

5. Fremtidsperspektiver og konklusion

Som det fremgår af det ovennævnte, blev ISLEX straks ved sin åbning i 2011 godt modtaget af brugerne, og ordbogens anvendelse har i realiteten overgået forventningerne. Det spiller uden tvivl en stor rolle at brugen af ISLEX altid har været gratis, og at brugeren ikke behøver at logge sig ind med brugernavn og nøgleord.

Målinger med logfiler af hvilke målsprog der bliver mest slået op i af brugerne, er som forventet, og her har dansk den stærkeste position af førnævnte grunde. Når man derimod kigger på hvilket metasprog brugerne vælger, så vejer islandsk tungt med 35 % af brugerne, mens dansk, norsk (samlet for bokmål og nynorsk) og svensk som metasprog bruges af ca. 20 % for hvert sprog. Færøsk bruges som forventet af noget færre.

Hvad angår brugerundersøgelsen i 2014, så fremkom der ønsker fra brugerne vedrørende ordbogens indhold og funktioner. Nogle af ønskerne var realistiske og nemme at imødekomme,

som at tilføje et nyt ord eller et billede. I andre tilfælde blev der fremsat forslag som det ville være kompliceret at realisere, f.eks. at søgefunktionerne mere lignede Google-metoden, hvor 'auto-fill' færdiggør søgeordet. Mange brugere af ISLEX er meget aktive, og der har været regelmæssig kontakt mellem dem og ordbogens udviklere; de har f.eks. kontaktet redaktionen for at pege på mulige forbedringer, herunder rettelser af slåfejl.

Søgefunktionerne er muligvis den vigtigste tekniske faktor i elektroniske ordbøger. I ISLEX er det en kendsgerning at brugeren i mange tilfælde ikke finder det han/hun søger, bl.a. fordi retskrivningen ikke stemmer, eller fordi ordet ikke findes i ordbogen. Søgefunktionen trænger til visse forbedringer således at den i højere grad møder brugernes behov, f.eks. med automatiske forslag som udfylder den indtastede søgestreng. Der henvises til yderligere diskussion af brugernes søgemetoder i Lorentzen & Theilgaard (2012).

Der er planer om en ny brugerundersøgelse i løbet af 2016. Nogle af spørgsmålene vil blive genbrugt fra sidste spørgeskema, men der vil endvidere blive spurgt efter oplysninger om brugerens nationalitet og modersmål, brugerens alder (hvis det er overhovedet vigtigt), til hvilket formål han/hun bruger ordbogen, samt eventuelle andre spørgsmål. Der er endvidere planer om et mere målrettet spørgeskema som vil blive sendt til medlemmerne af den islandske dansklærerforening for dermed at komme i kontakt med undervisere på samtlige skoletrin i Island. Resultaterne af disse to undersøgelser har vi til gode, men ISLEX-redaktionen vil fortsat lytte godt til brugernes holdning.

Litteratur

- Almind, Richard (2008): Søgemønstre i logfiler. I: *LexicoNordica* 15, 33–55.
- Dönsk-íslensk orðabók* (1992). Arnalds, Hrefna et al. (red.). Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja hf.
- Hannesdóttir, Anna Helga (2015): What is a Target Language in an Electronic Dictionary? I: *Proceedings of the eLex 2015 conference, 11–13 August 2015, Herstmonceux Castle, United Kingdom*. Ljubljana/Brighton: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies/Lexical Computing Ltd., 236–249.
- The Icelandic National Curriculum Guide for Compulsory Schools 2013 – with Subject Areas*. <<https://www.menntamalaraduneyti.is/utgefing-efni/namskrar/adalnamskra-grunnskola/>> (juli 2016).
- The Icelandic National Curriculum Guide for Upper Secondary Schools: General Section 2011*. <<https://www.menntamalaraduneyti.is/utgefing-efni/namskrar/adalnamskra-framhaldsskola/>> (juli 2016).
- ISLEX = *ISLEX-ordbogen*. Reykjavík: Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. Þórdís Úlfarsdóttir (hovedredaktør). <www.islex.is og www.islex.dk> (marts 2016).
- Jónsdóttir, Halldóra (2005): *Íslensk-dönsk, dönsk-íslensk vasa-orðabók*. Reykjavík: Mál og menning.
- Jónsdóttir, Halldóra & Thórdís Úlfarsdóttir (2016): *The ISLEX Web Dictionary and the Analysis of its Use*. <http://www.elexicography.eu/wp-content/uploads/2016/03/Ulfarsdottir_Jonsdottir_Islex-March16.pdf> (juli 2016).
- Lorentzen, Henrik & Lars Trap-Jensen (2016): *User studies, user behaviour and user involvement – evidence and experience from The Danish Dictionary*. <http://www.elexicography.eu/wp-content/uploads/2016/03/Lorentzen_Trap-Jensen_ENeL-2016.pdf> (juli 2016).

- Lorentzen, Henrik & Liisa Theilgaard (2012): Netordbøger – hvordan finder brugerne frem til dem, og hvad gør de, når de har fundet dem? I: *Nordiska studier i lexikografi* 11. Lund, 418–429.
- Rauset, Margunn, Anna Helga Hannesdóttir & Aldís Sigurðardóttir (2012): Ein-, to- eller fleirspråkleg ordbok? I: *Nordiska studier i lexikografi* 11. Lund, 512–523.
- Sanders, Christopher (2013): ISLEX foråret 2013. I: *LexicoNordica* 20, 259–277.
- Snara = *Snara*, et islandsk ordbogswebsite <<https://snara.is/>> (juli 2016).
- Úlfarsdóttir, Thórdís (2014): ISLEX – A Multilingual Web Dictionary. I: *LREC 2014 Conference Proceedings, Reykjavík 26–31 May 2014*, 2820–2825.

Halldóra Jónsdóttir
projektleder og ordbogsredaktør
Árni Magnússon-instituttet for
 islandske studier
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
halldora.jonsdottir@arnastofnun.is

Þórdís Úlfarsdóttir
hovedredaktør
Árni Magnússon-instituttet for
 islandske studier
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
thordis.ulfarsdottir@arnastofnun.is

Morfologi för lärarstudenter

Monica von Martens & Kristian Blenseni

The website Morfologilekstugan ('Morphology playground') aims at providing a Swedish language morphology tool, primarily for students attending secondary-school teacher education programs. The students can use the site for analyzing word forms of their choice and for testing their knowledge of word forms and terminology. Data and system functionality is based on previous work at the Department of Swedish, University of Gothenburg. The aim of this paper is to describe the process of creating the website.

1. Inledning

I denna artikel beskriver vi arbetet med att ta fram en webbsajt för interaktivt lärande, med fokus på träning av basbegreppen inom svensk morfologi. Uppbyggnaden av webbsajten bekostades inom ramen för lärarutbildningen vid Göteborgs universitet (GU). Som resurs för arbetet avsattes en månads arbetstid för systemutvecklaren Monica von Martens. Universitetslektor Maia Andréasson har fungerat som referens- och kontaktperson från lärarutbildningen. Under projektets gång har det inkommit tips och inspiration från flera personer; framförallt har universitetslektor Håkan Jansson vid Höskolan Väst deltagit med viktiga synpunkter och idéer.

2. Bakgrund

Institutionen för svenska språket vid GU har en lång lexikografisk och språkteknologisk tradition. Projektet "Morfologi för lärare" har som syfte att utnyttja den kunskap och de system som

utvecklats på institutionen för att skapa ett verktyg för interaktiv träning av svensk morfologi för (i första hand) studerande inom lärarutbildningen. Det färdiga systemet går under namnet Morfologlekstugan. Den långsiktiga visionen är att inkorporera Morfologlekstugan i det paket av språkliga resurser som tillhandahålls för allmänheten via Språkbanken vid GU.

2.1. Kursutbud

Böjnings- och ordbildningsmorfologi berörs i flera kurser vid Institutionen för svenska språket vid GU, men särskilt i grammatikundervisningen. Grammatik ingår som en del i fristående kurser i svenska språket och svenska som andraspråk, samt i kurser som ingår i lärarutbildningen. Det är framför allt i ämneslärarutbildningen som grammatiken får en distinkt plats i kursplanerna; här ingår bland annat en kurs om språkstruktur och språkvariation om 7,5 högskolepoäng, motsvarande en dryg månads heltidsstudier, där just morfologi (och syntax) enligt kursplanen har företräde.

Studenternas förkunskaper inom grammatik varierar betydligt på grundkurserna i svenska språket. En del har haft grammatikundervisning på gymnasiet, eller också har de redan läst ett språk på högskolan och därmed även grammatik. Andra behöver emellertid tillägna sig de mest grundläggande redskapen för grammatisk analys, t.ex. kategorier som genus och modus. Många, såväl studenter som lärare, erfar att studenterna saknar tillräckliga grammatiska förkunskaper från ungdomsskolan (se även Bergström 2007:58, 87; Josefsson 2007). Grammatikövningar med facit/lösningförslag efterfrågas därför av många studenter, och grundkursernas grammatikundervisning försöker i möjligaste mån erbjuda bl.a. ”grammatikakuter” i form av särskilda övningspass för dem som anser sig behöva extra övning. Det finns dock begränsad möjlighet att använda kursstid åt att återkommande öva grundläggande grammatiska kategorier.

Av det ovanstående kan man konstatera att det finns ett behov av möjligheter för studenterna att träna sig på den grammatiska begreppsapparaten. I tillägg vill kursläraren ofta även ha ett verktyg för mer laborativa övningar (se Josefsson 2007). Sådana övningar kan ta fasta på olika problem: Hur kan man t.ex. dela upp ord i svenskan? Vilka pluralmorfem finns det, och i vilken ordning kommer bestämdhets- och genitivsuffixen? Inte minst: Hur vet man vad som är ett morfem? Använder man någon sorts utbytbarsprincip (t.ex. att det som står framför *-ion* ofta kan bytas ut som i *avers-ion* och *stat-ion*), eller kanske utbytbarsprincip i kombination med etymologi (jämför t.ex. *stat-ion* med *stadi-on*)? Hur kan man dela upp ord som *helikopter*, *mahogny* och *majstång*, och hur har man gjort i normativa referensverk som Svenska Akademiens ordlista (SAOL)? Normativ grammatik brukar handla om normering av språkbruket (se t.ex. Teleman 2001), men hur ska man se på normering av själva språkanalysen? Med hjälp av institutionens morfologiska resurser, framför allt Svensk Morfologisk Databas, kan studenter och lärare beforska frågor som dessa.

2.2. Morfologisk databas

Svensk Morfologisk Databas (SMDB) är ett egenutvecklat system som används av lexikograferna vid institutionen för att strukturera morfologisk information och analysera korpustexter (Berg 2009:140–145; Berg 2016:18–20, 27–34). Databasen innehåller drygt en och en halv miljon taggade ordformer kopplade till ca 140 000 lemmorna. Till SMDB finns ett avancerat användargränssnitt som är skräddarsytt för lexikografernas arbete. Se figur 1.

I SMDB har varje lemma tilldelats en böjningsklass, och varje böjningsklass består av två uppsättningar regler för generering av ordformer. Anledningen till att det finns två uppsättningar regler för varje böjningsklass är att regeluppsättningarna fyller olika

Vilken form har ordet?

Här kan du skriva in ett ord och se hur det analyseras i Svensk morfologisk databas.

glads

Analysera Slumpa

Analys av ordformen **glads**, klicka i lemma-kolumnen för att se hur ordet böjs enl. SAOL

ordform	tagg	beskrivning	lemma	länkar
glads	AQPUSGI	adj. vanligt adjektiv positiv utrum singular genitiv obestämd	glad.1 (adj.)	SAOB, SAOL13, SALDO, SAOLlist
-				
glads	NCNSGI	subst. (egentligt) genitrum singular genitiv obestämd	glad.2 (s.)	SAOB, SAOL13, SALDO, SAOLlist
	NCNPGI	subst. (egentligt) neutrum plural genitiv obestämd		

Adjektivets böjningsformer

sg obestämd utrum	glad
sg obestämd neutrum	glatt
sg bestämd o pl	glada
sg bestämd mask.	glade

Komparation

komparativ	gladare
superl obestämd	gladast
superl bestämd	gladaste

Externa homografier:
[glad](#), [glada](#), [glatt](#)

Figur 2:
Analys av ordformen *glads* med popup som visar adjektivets allmänt brukliga former.

bland de former som bedömts som allmänt brukliga är genitiv av adjektiven, t.ex. *glads* i figur 2.

Förutom böjningsinformation innehåller SMDB för varje ordform uppgifter om ordledsgränser (jfr begreppet morfem i avsnitt 2.1 ovan). Som grund för ordens segmentering i ordled ligger de principiella ställningstaganden kring morfemanalys som redovisas i inledningen till del 4 av Nusvensk frekvensordbok (NFO

4:XVII–XXII), modifierade i enlighet med ambitionen att i SAOL ge avstavningsvägledning för uppslagsorden (SAOL 12:VII–IX). För en utförligare diskussion om ordledsangivelserna i SAOL, se avsnitt 5.

Den ordledsinformation som finns i SMDB ger en god utgångspunkt för vidare undersökningar av morfemgränser i svenskan, t.ex. den ovan nämnda och genom utbytbarhetsprincipen erhållna morfemavgränsningen *-ion*. Nedanstående uppställning visar frekvensfördelningen över den bokstav som närmast föregår morfemavgränsningen för utrala substantiv som i SMDB slutar på ordledet *-ion*. Av siffrorna framgår att framför allt *t*, men även *s*, dominerar stort. Dessa frekvensuppgifter kan t.ex. tjäna som underlag för en diskussion om huruvida ordledsgränsen snarare bör sättas före *-tion* (t.ex. *sta-tion*) eller *-sion* (t.ex. *aver-sion*):

bokstav	antal
g (t.ex. <i>reg-ion</i>)	26
n (t.ex. <i>un-ion</i>)	19
p (<i>champ-ion</i>)	1
r (<i>vibr-ion</i>)	1
s (t.ex. <i>pens-ion</i>)	263
t (t.ex. <i>kap-itul-at-ion</i>)	1642
x (t.ex. <i>flex-ion</i>)	4

3. Process

Arbetet med att utveckla Morfologilekstugan har bestått i att:

- identifiera den funktionalitet som bedöms vara av intresse för studenterna
- extrahera data för att stöda den funktionaliteten
- skapa ett nytt användargränssnitt
- sätta upp webbplatsen på en allmänt tillgänglig server
- hämta in synpunkter från användare.

Arbetsmetoden har varit iterativ och prototypbaserad. Istället för en detaljerad kravspecifikation gjorde systemutvecklaren en första version baserad på en intervju med referenspersonen. Denna version vidareutvecklades sedan baserat på feedback från flera personer inom institutionen och från Håkan Jansson på Högskolan Väst. I slutskedet av projektet hade Kristian Blensenius en viktig roll som den första läraren inom institutionen som använde Morfologilekstugan i praktisk undervisning.

Vägledande principer för arbetet har varit att

- undvika att dubblera information eller funktionalitet som redan finns tillgänglig via Språkbankens LÄRKA-plattform för språkinläring. Se Lindström Tiedemann et al. (2016) i denna volym
- genom länkning till andra sajter uppmuntra intresserade användare att utforska andra lexikografiska resurser.

3.1. Funktionalitet

Den första funktion som implementerades var en analysfunktion. Här matar användaren in en ordform och får uppgifter om vilka taggningar som finns av just den ordformen och länkar till vidare information. I figur 3 visas ett exempel på analys av homografa ordformer. Ordet *bildrullarnas* kan uttolkas som genitiv plural form av en sammansättning av antingen orden *bil* och *drulle* eller orden *bild* och *rulle*.

Analys av ordformen bildrullarnas , klicka i lemma-kolumnen för att se hur ordet böjs enl. SAOL				
ordform	tagg	beskrivning	lemma	länkar
bil drull+ar+nas	NCUPGD	subst. (egentligt) utrum plural genitiv bestämd	bildrulle.1 (s.)	SAOB , SAOL13 , SALDO , SAOLhist
-				
bild rull+ar+nas	NCUPGD	subst. (egentligt) utrum plural genitiv bestämd	bildrulle.2 (s.)	SAOB , SAOL13 , SALDO , SAOLhist

Figur 3: Analys av homografa ordformer.

Efter analysfunktionen utvecklades ”Träna”-funktioner för ordklasserna verb (där funktionen ”Träna verb” delades upp på finita respektive infinita former för överskådlighetens skull) och substantiv. Se figur 4.

Analysera ordformen: lönesänkningen (substantiv)			
genus	numerus	kasus	bestämmdhet
☐ utrum	☐ singular	☐ nominativ	☐ obestämd form
☐ neutrum	☐ plural	☐ genitiv	☐ bestämd form

Facit:

OBS! Tänk efter vilka grammatiska kategorier som är relevanta för det ord du ska analysera. Ibland ska du inte kryssa i ett alternativ i alla kolumner.

Figur 4: Träna substantiv.

3.2. Data

Ur SMDB extraherades

- en fil med komplett böjningsinformation för teoretiskt tänkbara ordformer
- en fil med allmänt brukliga böjningsformer
- en översättningstabell för tolkning av taggarna till klartext (en viss anpassning av klartextinformationen gjordes i samförstånd med referenspersonerna).

Efter några inledande tester av Träna-verktyget insåg vi att det var nödvändigt att ha en metod för att välja ut vilka ordformer som presenteras, för att inte riskera att alltför obskyra ord (t.ex. *mopeda* ’åka moped’) tar uppmärksamheten ifrån övningarnas egentliga innehåll. För detta ändamål kompletterades data med frekvensinformation ur Språkbankens korpusverktyg Korp (Borin et al. 2012).

3.3. Användargränssnitt

I den första versionen av användargränssnittet var analysfunktionaliteten i fokus. Till detta lades en valbar mobilanpassad visning som lyfte fram Träna-funktionerna; se figur 5.

← → ↻ demo.spraakdata.gu.se/svemmy/SMDB2/SMDB2

[Info](#) [Exempel](#) [Kontakt](#)

Träna svensk morfologi

Vill du öva på att göra en morfologisk analys?
 Klicka på en ordklassknapp så genereras ett ord.
 Markera vilken morfologisk form du tror att ordet har.
 Klicka sedan på facit och se om du hade rätt.

Substantiv
Verb(finita former)
Verb(infinita former)

Analysera ordformen: gasade (verb)		
modus	tempus	diates
☐ indikativ	☐ presens	☐ aktiv
☐ konjunktiv	☐ preteritum	☐ passiv
☐ imperativ		☐ deponens

Facit:

OBS! Tänk efter vilka grammatiska kategorier som är relevanta för det ord du ska analysera. Ibland ska du inte kryssa i ett alternativ i alla kolumner.

Vilken form har ordet?

Här kan du skriva in ett ord och se hur det analyseras i Svensk morfologisk databas.

Analysera **Slumpa**

Figur 5: Mobilanpassad visning: ”Träna verb”.

3.4. Tillgängliggörande och programmiljö

Som databashanterare valdes relationsdatabasen MariaDB och programkoden skrevs i skriptspråket php. Installationen placerades på institutionens demoservert och åtkomsten lösensordsskyddades för att möjliggöra länkning till skyddade resurser, så som en webbversion av Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO). Det beslöts dock att inte utnyttja denna möjlighet till länkning, då det bedömdes som viktigast att kunna ge öppen tillgång till Morfologilekstugan för alla intresserade.

3.5. Användarsynpunkter

Under den korta tid som projektet hade till sitt förfogande gavs det tyvärr inte möjlighet att, så som avsett, löpande inhämta synpunkter från studerande på institutionens kurser för blivande lärare. Det berodde i första hand på att relevanta kurser inte gavs under hösten 2015 av de kontaktade lärarna.

I avsnitt 5 redogörs för de synpunkter som inkommit efter att projektet avslutades.

4. Nuläget

Morfologilekstugan finns för närvarande tillgänglig under adressen <<http://demo.spraakdata.gu.se/svemm/SMDB2>> och kan användas fritt i undervisningen. Vår förhoppning är att inom en snar framtid kunna ge systemet en mer permanent hemvist inom Språkbanken vid GU för att göra det lättare för gemene man att hitta fram till resursen.

5. Utvärdering

I inledningen till den 12:e upplagan av SAOL anges att ordlistan redovisar gränser mellan ordled. Detta var en nyhet i SAOL 12, och ordledsmarkeringen, som finns lagrad i SMDB, har behållits även i de följande upplagorna. Förutom att visa skillnaden mellan uppslagsord som *bil-drulle* och *bild-rulle* (jämför figur 3), ska ordledsmarkeringarna vara till hjälp vid avstavning och ge en uppfattning om ordens s.k. yttre beståndsdelar, vilket dock inte nödvändigtvis inkluderar etymologi eller semantik. Gränserna ska visa ”hur orden är bildade, vad som är grundled, avledningsändelser, sammansättningsgräns osv.” (SAOL 12:VII). Det noteras att sammansättningar som *uppslags-ord* är ordledsmässigt självklara, medan ord som *mahogny* är omöjliga och att det finns ett gränsland däremellan ”där läsaren kanske inte lika lätt inser principerna för ordens uppdelning” (SAOL 12:VIII).

Det faktum att ordledsmarkeringarna i SMDB återger avstavningsgränser snarare än mer renodlade morfemgränser gör att viss information faller bort vid analys. Studenter som har fått prova morfologiverktyget har bl.a. saknat markering av fogemorfem, t.ex. *-s-*, och genitivmorfem. Substantivet *järnvägsövergången* analyseras *järn+vägs|över+gång+ens*, där lodstreck markerar stor ordledsgräns (sammansättningsgräns) och plustecken markerar liten ordledsgräns (motsvarande halvt lodstreck i SAOL). Morfemuppgifter saknas även för andra ordklasser; exempelvis saknas markering av passivsuffix (*köptes* analyseras t.ex. *köp+tes*).

Studenter som har använt morfologiverktyget har också önskat markering av morfemtyp. Substantivet *järnvägarna* skulle då inte bara förse med ordledsmarkeringarna *järn|väg+ar+na*, utan det skulle även anges att *järn* och *väg* är rotmorfem, medan *-ar* är pluralsuffix och *-na* är bestämdhetssuffix.

Utöver de ovan diskuterade vetenskaplig-didaktiska frågeställningarna finns det ett antal smärre problem av mer datateknisk

natur. Ett exempel på ett sådant problem är att fullformsfilen innehåller data från två olika källor med olika konventioner visavi ordklassbeteckningar. Ett annat är att de taggar som används för att beskriva ordformer inte är fullständigt genomarbetade avseende adjektivens böjning och de slutna ordklasserna.

6. Utvecklingspotential

Det finns många intressanta utvecklingsmöjligheter för Morfologilekstugan, både ur lexikografiskt och didaktiskt perspektiv. En sådan utvecklingsmöjlighet är att ge blivande datalingsvister och lexikografer möjlighet att experimentera med egna böjningsklassificeringar och regeluppsättningar för interaktiv generering av ordformer.

Från studenterna har framkommit önskemål om automatisk frammatning av uppgifter och någon typ av bekräftelse av rätt svar i Träna-verktyget. För närvarande ges facit mer som ett förslag på analys än som ett ”det enda rätta svaret”. Om man skall övergå till ett rätt/fel-tänkande med återkoppling till läraren av genomförda övningsuppgifter måste man försäkra sig om att taggningen genomgående håller en tillräckligt hög kvalitet.

Utvecklingen av Morfologilekstugan fortsätter på så sätt att dess databas fortlöpande uppdateras med aktuell data från SMDDB. I samband med den planerade integreringen av Morfologilekstugan i Språkbanken, kommer även en anpassning av användargränssnittet att göras. Morfologilekstugan kan därmed, tillsammans med bl.a. Lärka (se Lindström Tiedemann et al. 2016 i denna volym) bli en av flera komponenter i ett mer heltäckande system av verktyg för grammatikundervisning.

Litteratur

Ordböcker

- NFO 4 = Sture Allén, Sture Berg, Jerker Järborg, Jonas Löfström, Bo Ralph & Christian Sjögreen (1980): *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 4. Ordled, betydelser.* (Data linguistica 14.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- SAOL 12 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 12:e upplagan* (1998). Stockholm: Norstedts ordbok.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Stockholm: Norstedts.

Annan litteratur

- Berg, Sture, Louise Holmer, Anki Hult, Susanne Lindstrand & Christian Sjögreen (2008): Sextiofemårigare? Kring adjektivformer i *SAOL Plus. I*: Kristinn Jóhannesson, Hans Landqvist, Aina Lundqvist, Lena Rogström, Emma Sköldberg & Barbro Wallgren Hemlin (red.): *Nog ordat? Festskrift till Sven-Göran Malmgren den 25 april 2008.* (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 34.) Göteborg.
- Berg, Sture (2009): Om ordböjning och *SAOL Plus. I*: Martin Gellerstam (red.): *SAOL och tidens flykt. Några nedslag i ordlistans historia.* Stockholm: Norstedts, 139–165.
- Berg, Sture (2016): Många år med mångt ord. En rapport från min tid som arbetare i den lexikografiska vingården. Opubl.
- Bergström, Annika (2007): *Två olika ämnen? Svenska språket på gymnasiet och på högskolan.* (Meddelanden från Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet 59.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

- Borin, Lars, Markus Forsberg & Johan Roxendal (2012): Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. *Proceedings of LREC 2012*. Istanbul: ELRA, 474–478.
- Gellerstam, Martin (2009): SAOL i många upplagor. I: Martin Gellerstam (red.): *SAOL och tidens flykt. Några nedslag i ordlistans historia*. Stockholm: Norstedts, 53–83.
- Josefsson, Gunlög (2007): Grammatik på högskolan: vad, varför, hur? Föredrag vid konferensen ”Grammatik på högskolan: vad, varför, hur?”, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 23 mars 2007. <www.nordiska.uu.se/konferens/grammatik-hogskolan> (mars 2016).
- Lindström Tiedemann, Therese, Elena Volodina & Håkan Jansson (2016): Lärka – ett verktyg för träning av språkterminologi och grammatik. I: *LexicoNordica* 23 (denna volym).
- Teleman, Ulf (2001): Ser du stjärnan i det blå? Om grammatisk beskrivning och normering. I: Linda Jönsson, Viveka Adelswärd, Ann Cederberg, Per A. Pettersson & Caroline Kelly (red.): *Svenskans beskrivning 24. Förhandlingar vid Tjugofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning*. Linköping: Linköpings universitet, 289–303.

Monica von Martens
systemutvecklare
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
monica.martens@gu.se

Kristian Blensenius
universitetslektor
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
kristian.blensenius@gu.se

Det svenska konstruktikonet: språkpedagogiska tillämpningar och integrering med andra resurser

Julia Prentice & Benjamin Lyngfelt

The Swedish Constructicon (SweCcn) is developed as a multi-purpose database, including an aim to cover constructions that are potentially problematic for second language learners of Swedish. In this paper, we address the resource's relevance and applicability to (second) language pedagogy and the development of sample exercises and other support material made available through the SweCcn website. We also discuss the conditions for integrating SweCcn with other linguistic resources, in interlingual as well as Swedish contexts.

1. Introduktion

Mycket tyder på att vår språkliga kunskap är multigranulär, dvs. inte är prydligt uppdelad i väl avgränsade nivåer – såsom lexikon och syntax – utan omfattar allehanda språkliga mönster av varierande abstraktionsgrad. Detsamma torde då gälla även språkinläring (se vidare avsnitt 2).

Man kan följaktligen önska sig att ett motsvarande spektrum återspeglas även i språkliga beskrivningar och andra stödresurser. Här har det skett en utveckling från en traditionell, ganska strikt uppdelning mellan lexikon och grammatik till mer flexibla beskrivningsmodeller som urskiljer generaliseringar på flera olika nivåer och i större utsträckning kombinerar lexikal och grammatisk information. Exempelvis inkluderar ordböcker numera ofta information om hur ord konstrueras grammatiskt, genom att redovisa valensramar m.m., och det börjar utvecklas en ny typ av språkbeskrivning: konstruktikon.

Ett konstruktikon kan enklast beskrivas som en ordbok fast för grammatiska konstruktioner¹ i stället för för ord. Här beskrivs bl.a. strukturer som ’verba sig riktning’ (ex. *armbåga sig fram*), ’mängd i/om tidsenhet_{best}’ (*två ggr om dagen, 90 km i timmen*) och ’X för X’ (*bit för bit*). Liksom sådana mönster kombinerar dels variabla och fasta led, dels lexikala, syntaktiska, semantiska osv. egenskaper, bör även beskrivningarna av dem göra det. I det avseendet har konstruktikon en fördel gentemot lexikon genom att inte behöva utgå från lexikala ingångar, men samtidigt en nackdel i bristen på väl-etablerade och användarvänliga beskrivningsformat. Konstruktionsgrammatiska modeller är i regel för komplexa, medan lexikografiska motsvarigheter har begränsade möjligheter att redovisa grammatiska egenskaper. Alltså försöker man hitta ett optimalt sätt att kombinera perspektiven, och vartefter konstruktikografisk praxis utvecklas kan konstruktikon komma att bli ett alltmer värdefullt komplement till ordböcker och grammatikor. Inte minst har man goda möjligheter att redogöra för partiell produktivitet (Lyngfelt & Sköldberg 2013).

I detta bidrag riktar vi främst in oss på det svenska konstruktikon som byggs upp i Göteborg (se t.ex. Lyngfelt m.fl. 2014) och i synnerhet dess potential som resurs för andraspråksundervisning. Efter en diskussion av vilken relevans ett konstruktionsperspektiv har (eller kan ha) för andra- och främmandespråksutveckling (avsnitt 2) presenteras det svenska konstruktikonet i avsnitt 3. Vi vill här lyfta fram användarmöjligheter med databasens struktur och nuvarande gränssnitt och kommer bl.a. att behandla vilken lexikal information konstruktikonet tillhandahåller. I avsnitt 4 går vi så in på möjliga tillämpningar, både nu-

1 Termen *konstruktion* används här i konstruktionsgrammatisk bemärkelse, enligt definitionen ”conventional, learned form-function pairings at varying levels of complexity and abstraction” (Goldberg 2013:17). Observera också att termen *konstruktikon* uppvisar samma systematiska polysemi som t.ex. *grammatik* och *lexikon*, dvs. används å ena sidan om själva språkssystemet, å andra sidan om en motsvarande deskriptiv/teoretisk redogörelse.

tida och framtida, framför allt med avseende på pedagogiska sammanhang.

2. Konstruktioner i L2-perspektiv

Behovet av ett konstruktionsperspektiv på språkinlärning har framhållits från flera håll (t.ex. Tomasello 2003, Littlemore 2009, Ellis 2013), och på senare tid tillämpas konstruktionsgrammatik i allt större utsträckning inom andraspråksforskning. En grundtanke i konstruktionsgrammatiken är att språkssystemet kan förstås som ett nätverk av konstruktioner av varierande komplexitet och generalitet.² Om då språkssystemet ses som ett nätverk av konstruktioner följer axiomatiskt att språkinlärning innebär inläring av just konstruktioner (jfr Ellis 2013:368).

Det finns också psykologiskt stöd för ett sådant antagande. Forskning som visar att konstruktioner är kognitivt relevanta enheter hos förstaspråkstalare (t.ex. Goldberg, Casenhiser & Sethuraman 2004) har i sin tur inspirerat studier som påvisat konstruktioners psykologiska relevans även för andraspråkskompetensen (t.ex. Gries & Wulff 2005, se även Ellis 2013:366f.).

Som Ellis (2013) påpekar vidare, har andraspråksforskningen sedan 1970-talet ägnat uppmärksamhet åt fraseologiska enheter av olika slag och deras betydelse för andraspråksinlärare, bl.a. som en viktig resurs för att uppnå ett idiomatiskt språkbruk i sitt L2 (Pawley & Syder 1983). Idiomatiska uttryck – i form av semigenerella, mer eller mindre lexikalt specifika språkliga mönster – har visats vara utmärkande för L1-språkbruk och jämförelsevis under använda av även avancerade L2-användare (Ekberg 2013, Wray 2008). Sådana konstruktioner är, även om de är lexikalt delvis

2 Detta inkluderar ord – eller *lexikala konstruktioner* – vilka utgör konventionaliserade förbindelser mellan uttryck och innehåll precis som andra språkliga mönster.

fyllda och fixerade, ofta åtminstone semiproduktiva och delvis variabla (Goldberg 1995, Lyngfelt & Sköldberg 2013). Detta innebär att en beskrivning som presenterar sådana konstruktioner enbart som enstaka fasta fraser, istället för instanser av ett (semi)produktivt mönster, blir missvisande. Detta kan vara problematiskt för en andraspråksinlärare, både ur inlärnings- och användningssynpunkt, då ett stort förråd av färdiglagrade mönster och så kallade halvfabrikat antas underlätta språkprocessningen vid både produktion och perception (jfr Croft 2003, Wray 2008, Bybee 2010).

Samtidigt verkar lexikala mönster vara till hjälp för inläringen av mer produktiva strukturer. Exempelvis tyder en experimentell studie av Casenhiser & Goldberg (2005) på att inläringen av en konstruktion gynnas av en input där en viss lexikal instans är tydligt mer frekvent än de övriga, jämfört med en input där olika instanser av konstruktionen är mer jämnt fördelade. De menar därför, liksom senare Bybee (2010), att upprepning av samma instans av en konstruktion kan hjälpa till att etablera relationen mellan form och funktion i en inläringssituation. "Thus having an instance of a construction that is fixed over a few repetitions may aid in learning the parts of the construction and how they produce the overall meaning" (Bybee 2010:89–90). Bybee framhåller härvid den roll som "the most frequent member of a category" spelar både vid inläring och etablering av konstruktioner i språkbruket. Vidare betonar hon att konventionaliserade språkliga mönster speglar konventionaliserade situationer som man ofta refererar till. "Thus both the form and the meaning are easily accessible and set up good models for novel analogic formations..." (Bybee 2010:90).

Detta kan ses som uttryck för språkets multigranulära karaktär, med generaliseringar på olika nivåer, där mer specifika mönster utgör instanser av mer generella. Med andra ord står L2-inlärare inför uppgiften att tillägna sig ett redundant system, och ur ett undervisningsperspektiv kan de alltså antas behöva kunskap

om både de mest typiska instanserna av en viss konstruktion och själva mönstret med dess variabilitet och produktivitet.

2.1. Projektets andraspråksfokus

Sett från ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv på L2-utveckling blir alltså relevansen hos ett konstruktikon något av en självklarhet. En databas med svenska konstruktionsbeskrivningar bör kunna utgöra en resurs för såväl andraspråksforskning som utvecklingen av undervisningsmaterial (t.ex. Loenheim m.fl. 2016). I det svenska konstruktikonprojektet har det från början varit ett uttalat delsyfte att tillhandahålla beskrivningar av sådana konstruktioner som av olika anledningar kan antas vålla problem för inlärare av svenska. För att identifiera sådana konstruktioner har vi använt flera olika källor, bl.a. texter skrivna av andraspråksstudenter.³

Ett sätt att undersöka en konstruktions andraspråksrelevans kan vara att med hjälp av psykolingvistiska metoder studera eventuella skillnader i första- och andraspråkstales förmåga att processa konstruktionen ifråga (eller snarare olika instansieringar av den). Vidare är det intressant huruvida dessa skillnader kan relateras till statistiska mönster för konstruktionens bruk, som frekvens och lexiko-grammatisk attraktion, dvs. sannolikheten för att vissa lexikala enheter förekommer i en viss konstruktion (jfr Ellis et al. 2014, Schmid & Küchenhoff 2013). En experimentell studie som behandlar några konstruktioner i det svenska konstruktikonet utifrån dessa frågeställningar är under arbete.

Ovanstående resonemang utifrån ett konstruktionellt perspektiv på andraspråksinlärning, kan naturligtvis också sägas ha en del språkpedagogiska implikationer. Dessa samt det svenska

3 Detta material utgörs av uppsatser skrivna inom ramen för antagningsprovet till kursen *Behörighetsgivande kurs i svenska för utländska studenter* höstterminen 2012. Vi tackar Ingegerd Enström på Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, för tillgång till detta material.

konstruktikonets potential som resurs i L2-pedagogisk kontext behandlas närmare i avsnitt 4.1.

3. Svenskt konstruktikon (SweCcn)

Svenskt konstruktikon, med akronymen SweCcn (Swedish Constructicon), utvecklas vid Göteborgs universitet och är fritt tillgängligt via Språkbanken (2016). Databasen är avsedd som en resurs för såväl språkteknologiska som pedagogiska ändamål och alltså utformad för bred tillämpning snarare än särskilt anpassad till ett visst användningsområde. I skrivande stund omfattar den ca 400 konstruktionsbeskrivningar, i mer eller mindre färdigt skick.

De konstruktioner som beskrivs är av olika slag och omfattar allt från abstrakta syntaktiska mönster till specifika idiom. Rent lexikala konstruktioner ingår dock inte, utan vi har avgränsat urvalet till konstruktioner med minst ett variabelt led. Av olika skäl är en stor andel partiellt schematiska, dvs. har både fasta och variabla led (se vidare avsnitt 3.2). Som nämndes i föregående avsnitt eftersträvar vi särskilt att täcka konstruktioner som är relevanta ur ett inlärningsperspektiv.

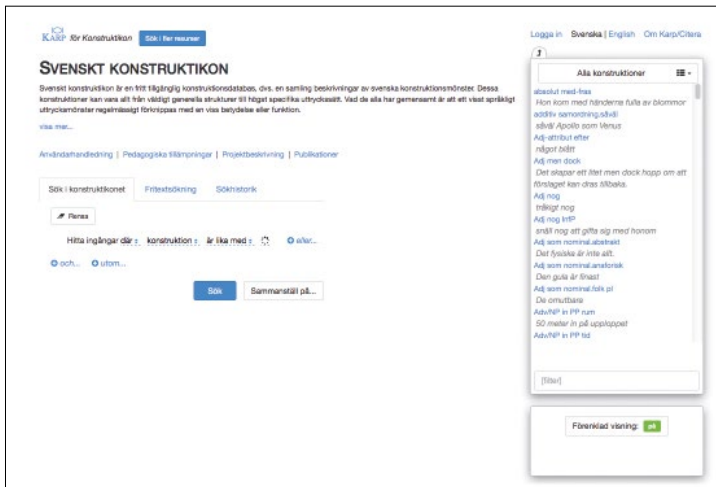
En utförlig redogörelse för databasens uppbyggnad, metodologiska hänsyn m.m. ges i Lyngfelt m.fl. (kommande). I detta avsnitt följer en mer översiktlig presentation, med fokus på användarmöjligheter enligt nuvarande gränssnitt. Vi kommer också att ägna viss uppmärksamhet åt vilken lexikal information som redovisas i konstruktikonet.

3.1. Sökvägar i SweCcn

SweCcn är integrerad i Språkbankens lexikala infrastruktur Karp (Borin m.fl. 2012), men har också ett eget gränssnitt (se figur 1) där man kan söka fram antingen enskilda konstruktionsbeskrivningar

eller grupper av konstruktioner, i förenklat eller fullständigt beskrivningsformat.

Det finns två huvudsakliga sökvägar: antingen väljer man en konstruktion direkt ur listan till höger på skärmen (figur 1) eller också skriver man in ett sökuttryck. I listan visas dels konstruktionernas namn, dels ett typiskt exempel, och man väljer konstruktion genom att klicka på namnet. I utgångsläget innehåller listan alla konstruktioner i SweCcn, men man kan också anpassa den till att visa enbart konstruktioner av en viss kategori eller typ, t.ex. alla verbfras- eller jämförelsekonstruktioner (se vidare nedan). Men även om själva listan visar grupper av konstruktioner kan man via denna sökväg bara klicka fram en konstruktionsbeskrivning i taget.

Figur 1: Gränssnitt med olika sökvägar.

En mindre direkt men mer kraftfull sökväg är att skriva in ett sökuttryck (vänstra delen av skärmen, se figur 1). Här kan man dels söka fram grupper av konstruktionsbeskrivningar, dels identifiera dem med andra medel än konstruktionens namn, kategori

eller typ. Exempelvis kan man söka fram alla konstruktioner med pronomen eller alla där ordet ingår i definitionen, och det går utmärkt att kombinera flera egenskaper i samma sökning. Det går också att göra en ren fritextsökning och då få fram alla konstruktionsposter som innehåller ett visst uttryck, oavsett om det är ett fast led i strukturen eller bara råkar ingå i ett av exemplen. Möjligheten till olika ingångar är närmast en förutsättning för konstruktikonets användbarhet, särskilt som det ofta inte är uppenbart hur en konstruktion ska benämnas (Lyngfelt m.fl. kommande).

Som nämndes ovan kan konstruktionsbeskrivningarna visas i antingen förenklat eller utbyggt format. Detta väljer man i rutan längst ned till höger (figur 1). En förenklad beskrivning består enbart av definition, strukturskiss och några exempel. Strukturskissen beskriver konstruktionens formella struktur, och exemplen är annoterade så att både konstruktionen som helhet och specifika konstruktionselement (de led som ingår i konstruktionen) är uppmärskade. I en utbyggt beskrivning tillkommer fler informationskategorier, såsom konstruktionens kategori och typ, en särdragsanalys av samtliga konstruktionselement, relationer till andra konstruktioner, kommentarer till beskrivningen, s.k. nyckelord och vanliga ord.

Nyckelord och vanliga ord behandlas i nästa avsnitt, och samtliga informationskategorier beskrivs i Lyngfelt m.fl. (kommande). I övrigt bör det här sägas några ord om *kategori* och framför allt *typ*, vilka är viktiga sorteringsinstrument ur både produktions- och användarperspektiv. Varje konstruktion hör till en viss kategori, baserat på frastyp för konstruktionen som helhet (NP, VP, S osv.), eller ordklass för ettordskonstruktioner (t.ex. sammansättningar). Därutöver har konstruktionerna också tilldelats en eller flera typer, vilka kan bygga på vilken som helst relevant egenskap som förenar en grupp konstruktioner, exempelvis:

- funktion/betydelse: jämförelse, kontrast, resultativ
- struktur: sammansättning, samordning, passiv
- ingående led: reflexiv, verbpartikel, implicita led
- kontext: interaktion, genreberoende

En särskild typ benämns *inlärningsfokus* och omfattar konstruktioner som har bedömts särskilt relevanta ur inlärarsynpunkt. Detta handlar till stor del om konstruktioner som används felaktigt i inläratexter (se avsnitt 2.1).

Kategori och typ är SweCcn:s grundläggande verktyg för att urskilja en viss grupp konstruktioner. För användaren är de de mest lättillgängliga sätten att avgränsa såväl konstruktionslista som sökuttryck (se ovan). Genom att samma konstruktion kan tillhöra flera typer möjliggörs korsklassificering utifrån flera olika parametrar.

3.2. Lexikon i konstruktikon

Som nämndes ovan tenderar moderna ordböcker att innehålla allt mer information om grammatiska konstruktioner, även om beroendet av lexikala uppslagsord medför vissa begränsningar (Lyngfelt & Sköldberg 2013, Sköldberg m.fl. 2013, se vidare avsnitt 4.2). I detta avsnitt lyfter vi den omvända frågan: vilken lexikal information som presenteras i ett konstruktikon.

I många konstruktioner ingår ett eller flera lexikalt specifika led. Konstruktionen 'X för X' innehåller t.ex. prepositionen *för*, medan 'mängd *i/om* tidsenhet_{best}' innehåller antingen *i* eller *om*. Sådana lexikala konstruktionselement i SweCcn kallas *nyckelord*. Dels ingår dessa i respektive konstruktions strukturskiss (samt i analysen av konstruktionselementen), dels utgör nyckelord ett eget informationsfält i konstruktionsposterna.

Även variabla konstruktionselement kan vara mer eller mindre lexikalt präglade, genom att vissa ord förekommer oftare än andra.

I 'X för X' är det t.ex. vanligt att X realiseras som *bit* eller *steg*. Sådana vanligt förekommande uttryck i en konstruktion kan redovisas under *vanliga ord*. Denna funktion är dock inte fullt utnyttjad, dels därför att den är ett relativt sent tillskott till beskrivningsformatet, dels därför att vi inte utför systematiska frekvensundersökningar utan enbart redovisar uttryck som vi under analysarbetet har lagt märke till som påfallande vanliga.⁴

Både nyckelord och vanliga ord är sökbara i konstruktikonet. Man kan alltså för ett givet ord ta reda på i vilka konstruktioner (i SweCcn) det förekommer som nyckelord och/eller vanligt ord, med reservation för att vanliga ord som sagt än så länge redovisas i begränsad utsträckning. Dessutom är SweCcn integrerat med ett stort antal lexikala resurser genom Språkbankens lexikala infrastruktur Karp (se Borin m.fl. 2012, Lyngfelt m.fl. kommande). Vid en bred sökning i Karp visas relevanta poster i samtliga resurser där ordet behandlas, såväl historiska som moderna lexikon samt SweCcn. Man kommer då samtidigt åt ett flertal lexikala beskrivningar tillsammans med de konstruktionsanalyser där ordet förekommer.

Navet i denna integrering är associationslexikonet SALDO (Borin m.fl. 2012). Alla lexikala enheter kopplas till ett ID i SALDO och via detta länkas samtliga resurser inom infrastrukturen samman. Detta gäller inte enbart lexikala resurser och SweCcn, utan samma lexikala uppmärkning tillämpas även på Språkbankens korpusar och förbättrar därmed funktionaliteten också där.

SweCcn är dessutom ytterligare integrerat med Svenskt frasnät (Borin m.fl. 2010), liksom med FrameNet för flera andra språk, genom att konstruktioner i SweCcn kopplas till ramar (*frames*) i FrameNet i tillämpliga fall, dvs. där ram och konstruktion har

4 För att en regelrätt s.k. kollostruktionell analys (se t.ex. Stefanowitsch 2013, Schmid & Küchenhoff 2013) skulle vara praktiskt genomförbar fordras tillförlitliga verktyg för automatisk identifiering av konstruktioner. Manuella analyser är för tidskrävande för att kunna tillämpas i tillräckligt stor skala och på ett såpass stort antal konstruktioner.

motsvarande betydelse (Lyngfelt m.fl. kommande). Kopplingen till FrameNet är intressant inte minst för möjligheten att integrera SweCcn med konstruktikon för andra språk, då konstruktikon och FrameNet ofta utvecklas tillsammans (se t.ex. Fillmore, Lee-Goldman & Rhomieux 2012). Följaktligen deltar vi i ett internationellt samarbete om tvärspråklig integrering av konstruktikon och FrameNet för flera språk (bl.a. Bäckström, Lyngfelt & Sköldberg 2014).

Möjligheter för vidare integrering mellan å ena sidan konstruktikon och lexikon och å andra sidan konstruktikon för olika språk kommenteras vidare i avsnitt 4.2.

4. Tillämpningar och integrering

Eftersom SweCcn är utformad för bred tillämplighet är konstruktikonet inte specifikt anpassat för någon viss tillämpning. Möjligheten att välja mellan förenklat och utbyggt format ger dock en viss flexibilitet för olika användarbehov, och vi tror att de flesta icke specialiserade användare främst är betjänta av det förenklade formatet, begränsat till definition, strukturskiss och exempel. Samtidigt förutsätter särskilt strukturskissen relativt avancerad metaspråklig kunskap, varför exempelmeningarna utgör en mycket viktig del av beskrivningen.

Från ett lexikaliskt perspektiv kan dock även det utbyggda formatet vara relevant, i synnerhet informationen om nyckelord och vanliga ord. Notera dock att informationen om vanliga ord utgår från ett konstruktionsperspektiv, inte ett lexikalt perspektiv. Det handlar om vilka ord som är vanligt förekommande i konstruktionen, inte om vad som är de vanligaste användningarna av respektive ord. Nyckelord och vanliga ord, liksom information om semantisk ram, är också centrala element för integrering av konstruktikonet med lexikala resurser (se vidare avsnitt 4.2).

Vad gäller tillämpning i undervisningssammanhang är förstås avsikten att beskrivningarna ska utgöra en resurs för utveckling av övningar och läromedel och kunna fungera som referensmaterial för språklärare. Emellertid är som sagt beskrivningsformatet inte specifikt utformat för språkpedagogik. Som komplement utvecklar vi därför stödmaterial för lärare. Detta material, som finns tillgängligt via konstruktikonets webbsida, behandlas närmare i nästa avsnitt.

4.1. Stöd för pedagogisk tillämpning

För att göra konstruktikonet mer användbart för språkpedagogiska syften har vi alltså börjat utveckla förslag och inspiration till pedagogiska tillämpningar. Detta material finns tillgängligt digitalt via konstruktikonets webbsida och inkluderar i skrivande stund en användarhandledning för språklärare, informationsfilmer om att söka i databasen, en kort presentation av konstruktionsgrammatik och förslag på konstruktionsbaserade övningar (Prentice m.fl. 2016). Utvecklingen av övningar är ett pågående arbete och i samarbete med lärare håller vi på att testa olika konstruktionsbaserade moment i L2-undervisning.

Konstruktionsbaserade undervisningsmoment kan naturligtvis utformas på olika sätt och utifrån olika teoretiska perspektiv. Här har vi bl.a. inriktat oss på mönsterigenkänning, som framhållits som en central kognitiv mekanism inom förstaspråksinlärning (se Tomasello 2003) och som förefaller relevant även för andraspråksundervisning. En sådan strategi kan särskilt tänkas gynna vuxna L2-inlärare, som ofta verkar analysera input i större utsträckning och segmenterar i mindre enheter än L1-inlärare, vilket ger en större processbörda vid språkanvändning – både produktivt och receptivt (jfr Wray 2008:20).

Beskrivningarna och korpusexemplen i konstruktikonet kan exempelvis ligga till grund för övningar där inlärarna först ska

upptäcka mönster – exempelvis i en lista med exempelmeningar eller en konstruerad text – och sedan diskutera och analysera den identifierade konstruktionen utifrån frågor om dess struktur, variabilitet, betydelse och användning i kontext (jfr Wee 2007:29). Dessa typer av övningar skulle alltså kunna hjälpa inläraren att etablera konstruktioner, dvs. produktiva mönster, i sitt ordförråd, i stället för att enbart lära in enstaka instanser av en konstruktion som lexikala enheter (Holme 2010:362, se även Loenheim m.fl. 2016). Man kan också, i enlighet med bl.a. Bybee (2010), kombinera perspektiven genom att initialt utgå från de lexikalt vanligaste instanserna av en konstruktion (se avsnitt 2 ovan).

Vår ambition är alltså att med hjälp av konkreta övningsförslag och annat stödmaterial, som baseras på konstruktionsgrammatisk forskning om språkinläring och utvecklas bl.a. genom utprovning i L2-klassrum, göra det lättare att utnyttja konstruktikonet för språkpedagogiska ändamål.

4.2. Integrering med andra resurser

Som nämndes i avsnitt 3.2 ovan är konstruktikonet integrerat med ett flertal lexikala resurser inom Språkbanken genom infrastrukturen Karp och arbete pågår med att länka samman SweCcn med konstruktikon för andra språk.

För att börja med den inomsvenska integreringen är denna begränsad såtillvida att det handlar om länkning mellan distinkta resurser. Dessa begränsningar yttrar sig å ena sidan i att det kvarstår språkliga fenomen för vilka det inte är givet vilken sorts resurs de hör hemma i och som därför riskerar att hamna mellan stolarna (se t.ex. Hannesdóttir & Ralph 2010). Å andra sidan är respektive resurs utvecklad av olika forskarlag, med delvis olika syften, vilket – trots det gemensamma gränssnittet – innebär bristande överensstämmelse mellan dem. Även om beskrivningarna stämmer överens i sak kan skillnader i format och redaktionella principer

göra det svårt för en användare att få en samlad överblick. En mer långtgående integrering förutsätter att resurserna utvecklas i samverkan, utifrån gemensamma riktlinjer, och för att komma nära full överensstämmelse krävs förmodligen att konstruktikon och lexikon utvecklas som en gemensam resurs.

Den sannolikt mest realistiska vägen, utifrån dagsläget, är att utgå från ett elektroniskt lexikon och berika detta med ett konstruktikon. Ett elektroniskt format är en förutsättning för att man ska komma ifrån ordbokens begränsning till lexikala ingångar. Möjligheten till andra sökvägar öppnar för att integrera andra typer av information eller ordna befintlig information på andra sätt. Mycket konstruktionsinformation, som i ordböcker presenteras som lexikalt specifik i form av valensmönster och exempelmeningar, kan sammanställas i mer generella beskrivningar av respektive konstruktion, vilket ger bättre möjligheter att redogöra för konstruktionens produktivitet och begränsningar. Lexikal beskrivning och konstruktionsbeskrivning kan presenteras dels tillsammans, dels var för sig, med möjlighet att gå från det ena till det andra. Användaren behöver inte ens veta i förväg om det är ett lexikalt eller mer grammatiskt mönster hen är ute efter.

Att en ordbok och inte ett konstruktikon är en mer praktisk utgångspunkt beror helt enkelt på att det då finns mer att utgå från. Konstruktikografin är ännu i sin linda, och trots att SweCcn oss veterligt är världens just nu mest omfattande konstruktikon innehåller det än så länge inte mer än ca 400 konstruktionsbeskrivningar. Att ta avstamp i en ordboksdatas, i synnerhet en med mycket valensinformation och annan konstruktionsinformation, torde därmed ha stora fördelar gentemot att behöva bygga upp merparten av basresurserna från grunden.

En väsentlig komplikation i sammanhanget är emellertid den juridisk-ekonomiska aspekten. Befintliga konstruktikonresurser är fritt tillgängliga och har finansierare för vilka detta är ett krav, medan ordböcker ofta är kommersiella produkter. Därtill kommer

att det ekonomiska underlaget för ordboksproduktion just nu förändras drastiskt i och med övergången från pappers- till elektroniska ordböcker. Det är utifrån de nya förutsättningar som växer fram som man får utveckla möjligheter till integrering av lexikon och konstruktikon.

Går vi så över till sammanlänkning av konstruktikon för olika språk liknar detta flerspråkig lexikografi, men med den avgörande skillnaden att även grammatisk struktur behöver redovisas och jämföras. Det kan handla om smärre kontraster i t.ex. kongruensmönster eller eventuell förekomst av reflexiver och partiklar men också om stora skillnader som att det man i ett språk uttrycker syntaktiskt markeras morfologiskt i ett annat. Det är också påfallande hur grundläggande grammatiska skillnader, som alltså avser generella konstruktioner, får genomslag i ett stort antal mer eller mindre specifika konstruktioner. Därtill kommer förstås semantiska och pragmatiska skillnader, eventuella luckor osv., ungefär som i lexikografiska sammanhang.⁵ (Jfr Bäckström, Lyngfelt & Sköldberg 2014.)

Då flertalet befintliga konstruktikon utvecklas i samverkan med FrameNet för samma språk tillämpas i viss mån länkning via semantiska ramar. I flerspråkig FrameNet-lexikografi går detta till så att samma semantiska ramar antas gälla flera olika språk och mellanspråkliga skillnader rör främst de lexikala enheter som instansierar ramarna (Boas 2009).⁶ På motsvarande sätt kan konstruktioner vars betydelse motsvarar semantiska ramar länkas via dessa. Detta är dock ingen heltäckande lösning; dels fångar ramarna bara en delmängd av konstruktionernas egenskaper, dels är det många konstruktioner vars betydelse/funktion inte motsvaras av

5 Ytterligare en jämförelseaspekt, som är mycket intressant för framtida utveckling, är lexikal distribution, alltså i det här fallet vilka ord som är mer eller mindre starkt associerade med resp. konstruktion i olika språk.

6 Detta förfarande verkar i stora drag fungera förhållandevis bra, men är förstås inte utan komplikationer (se t.ex. Friberg Heppin & Toporowska Gronostaj 2014).

semantiska ramar. I stället eller därutöver fordras alltså ett gemensamt format för representation av grammatisk struktur, vilket även det blir mer problematiskt ju större skillnaderna mellan språken är. Inte desto mindre är resultaten hittills lovande, om än avseende relativt näraliggande språk som svenska, engelska och brasiliansk portugisiska. Det finns därför gott hopp om att åtminstone dessa tre konstruktikon kan länkas samman inom en relativt snar framtid, med tillämpningsmöjligheter inom t.ex. översättning och språkundervisning.⁷

Litteratur

- Boas, Hans C. (red.) (2009): *Multilingual FrameNets in Computational Lexicography*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Borin, Lars, Dana Dannélls, Markus Forsberg, Maria Toporowska Gronostaj & Dimitrios Kokkinakis (2010): The past meets the present in Swedish FrameNet++. I: *14th EURALEX International Congress*. Leeuwarden, 269–281.
- Borin, Lars, Markus Forsberg, Leif-Jöran Olsson & Jonatan Uppström (2012): The open lexical infrastructure of Språkbanken. I: *Proceedings of LREC 2012*. Istanbul: ELRA, 3598–3602.
- Bybee, Joan (2010): *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bäckström, Linnéa, Benjamin Lyngfelt & Emma Sköldberg (2014): Towards Interlingual Constructicography. On correspondence between construction resources for English and Swedish. I: *Constructions and Frames* 6, 9–32.
- Casenhiser, Devin & Adele E. Goldberg (2005): Fast mapping of phrasal form and meaning. I: *Developmental Science* 8, 500–508.

7 Även det nystartade ryska konstruktikonet, vilket utformas specifikt som en resurs för inläring av ryska som främmande språk, ingår redan från början i detta samarbete och ryska konstruktionsposter länkas, vartefter de skapas, till i första hand det svenska konstruktikonet.

- Croft, William (2003): Lexical rules vs. constructions: a false dichotomy. I: H. Cuyckens, Th. Berg, R. Dirven & K.-U. Panther (eds.): *Motivation in Language: Studies in honour of Günter Radden*. Amsterdam: John Benjamins, 49–68.
- Ekberg, Lena (2013): Grammatik och lexikon i svenska som andraspråk på nästan infödd nivå. I: K. Hyltenstam & I. Lindberg (red.): *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, 259–279.
- Ellis, Nick C. (2013): Constructions Grammar and Second Language Acquisition. I: Th. Hoffmann & G. Trousdale (eds.): *The Oxford handbook of construction grammar*. Oxford & New York: Oxford University Press, 348–378.
- Ellis, Nick C., Matthew B. O'Donnell & Ute Römer (2014): Second Language Verb-Argument Constructions are Sensitive to Form, Function, Frequency, Contingency, and Prototypicality. *Linguistic Approaches to Bilingualism*, 4(4), 405–431.
- Fillmore, Charles J., Russell Lee-Goldman & Russell Rhomieux (2012): The FrameNet Constructicon. I: H. C. Boas & I. A. Sag (eds.): *Sign-Based Construction Grammar*. Stanford: CSLI, 309–372.
- Friberg Heppin, Karin & Maria Toporowska Gronostaj (2014): Exploiting FrameNet for Swedish: Mismatch? I: *Constructions and Frames* 6, 52–72.
- Goldberg, Adele E. (2013): Constructionist approaches. I: Th. Hoffmann & G. Trousdale (eds.): *The Oxford handbook of construction grammar*. Oxford & New York: Oxford University Press, 15–31.
- Goldberg, Adele E., Devin Casenhiser & Nitya Sethuraman (2004): Learning argument structure generalizations. I: *Cognitive Linguistics* 14, 289–316.
- Gries, Stefan Th. & Stefanie Wulff (2005): Do foreign language learners also have constructions? Evidence from priming, sorting and corpora. I: *Annual Review of Cognitive Linguistics* 3, 182–200.

- Hannesdóttir, Anna Helga & Bo Ralph (2010): Explicit och implicit information i tvåspråkig lexikografi. I: *Nordiska studier i lexikografi* 10. Tammerfors, 150–163.
- Holme, Randal (2009): *Cognitive Linguistics and Language Teaching*. New York: Palgrave Macmillan.
- Holme, Randal (2010): A construction grammar for the classroom. I: *IRAL* 48, 355–377.
- Littlemore, Jeannette (2009): *Applying Cognitive Linguistics to Second Language Learning*. New York: Palgrave MacMillan.
- Loenheim, Lisa, Benjamin Lyngfelt, Joel Olofsson, Julia Prentice & Sofia Tingsell (2016): Constructicography meets (second) language education: On constructions in teaching aids and the usefulness of a Swedish constructicon. I: S. de Knop & G. Gilquin (eds.): *Applied Construction Grammar*. Berlin: De Gruyter Mouton, 327–355.
- Lyngfelt, Benjamin, Lars Borin, Linnéa Bäckström, Markus Forsberg, Leif-Jöran Olsson, Julia Prentice, Rudolf Rydstedt, Emma Sköldberg, Sofia Tingsell & Jonatan Uppström (2014): Ett svenskt konstruktikon. Grammatik möter lexikon. I: *Svenskans beskrivning* 33. Helsingfors, 268–279.
- Lyngfelt, Benjamin, Linnéa Bäckström, Lars Borin, Anna Ehrlemark & Rudolf Rydstedt (kommande): Constructicography at work: Theory meets practice in the Swedish Constructicon I: B. Lyngfelt, T. T. Torrent, L. Borin & K. H. Ohara (eds.): *Constructicography: constructicon development across languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lyngfelt, Benjamin & Emma Sköldberg (2013): Lexikon och konstruktikon – ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv på lexikografi. I: *LexicoNordica* 20, 75–91.
- Prentice, Julia, Lisa Loenheim, Benjamin Lyngfelt, Joel Olofsson & Sofia Tingsell (2016): Bortom ordklasser och satsdelar: konstruktionsgrammatik i klassrummet. I: *Svenskans beskrivning* 34. Lund, 385–397.

- Schmid, Hans-Jörg & Helmut Küchenhoff (2013): Collostructional analysis and other ways of measuring lexicogrammatical attraction: Theoretical premises, practical problems and cognitive underpinnings. I: *Cognitive Linguistics* 25, 531–577.
- Sköldbberg, Emma, Linnéa Bäckström, Lars Borin, Markus Forsberg, Benjamin Lyngfelt, Leif-Jöran Olsson, Julia Prentice, Rudolf Rydstedt, Sofia Tingsell & Jonatan Uppström (2013): Between Grammars and Dictionaries: a Swedish Construction. I: *Proceedings of eLex 2013*. Tallinn, 310–327.
- Språkbanken (2016). <<http://spraakbanken.gu.se>> (mars 2016).
- Stefanowitsch, Anatol (2013): Collostructional Analysis. I: Th. Hoffmann & G. Trousdale (eds.): *The Oxford handbook of construction grammar*. Oxford & New York: Oxford University Press, 290–306.
- Svenskt konstruktikon*.
<<http://spraakbanken.gu.se/konstruktikon>> (mars 2016).
- Tomasello, Michael (2003): *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Wray, Alison (2008): *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*. Oxford: Oxford University Press.

Julia Prentice
 universitetslektor
 Institutionen för svenska språket
 Box 200, Göteborgs universitet
 SE-40530 Göteborg
julia.prentice@svenska.gu.se

Benjamin Lyngfelt
 professor
 Institutionen för svenska språket
 Box 200, Göteborgs universitet
 SE-40530 Göteborg
benjamin.lyngfelt@svenska.gu.se

Studenters användning av hjälpmedel vid översättning från svenska (L2) till finska (L1)

Jaana Puskala

The aim of this study is to explore how university students with Swedish as their major or minor subject have used different kinds of translator aids (Swedish/Finnish). The present article comprises the results of two studies conducted by the author in 2009 and 2015. When translating a specialised text in the field of economics, 19 students have logged their searches in protocols. The results of the two studies show that the students most often resort to bilingual online dictionaries when translating from L2 to L1. It therefore follows that critical data mining skills ought to be taught more effectively to the students.

1. Inledning

I en tidigare studie om den faktiska användningen av hjälpmedel (Pilke & Puskala 2010) har det kommit fram att finska universitetsstuderande vid översättning från L2 till L1 nästan enbart söker motsvarigheter till källspråkliga ord och uttryck i tvåspråkiga digitala ordböcker, att de oftast väljer det första alternativet som de hittar och att de alltså inte förhåller sig speciellt kritiskt till de hjälpmedel som de anlitar.

Utvecklingen inom området har varit snabb. I en tidigare enkätundersökning (Pilke 2008) angav finska universitetsstuderande att de ansåg den tryckta ordboken vara det viktigaste och tillförlitligaste hjälpmedlet vid översättning.

Användarstudierna har ökat explosionsartat på 2000-talet (se t.ex. Tarp 2008:5–7) efter att bristen på dylika har påpekats av bl.a.

Mackintosh (1998:123) och Boogaards (1998:151). Det är dock svårt att jämföra resultaten från de olika undersökningarna på grund av bl.a. olika utgångspunkter och skillnader i informantgrupper.

Några av de färskaste användarstudierna är utförda vid Helsingfors universitet av Eskelinen & Garant (2011) och av Pakkala-Weckström (2011, 2015). Dessa fokuserar på översättning från L2 (engelska) till L1 (finska). Eskelinen & Garant (2011:24) konstaterar i sin enkätundersökning att studenterna så gott som alltid anlitar hjälpmedel på Internet vid översättning från L2 till L1.

Pakkala-Weckström (2011) lät två studentgrupper, den ena som studerade till språklärare och den andra som studerade översättning, översätta en text från L2 till L1 utanför lektionstid. Hon kom bl.a. fram till att översättarstuderandena använde mera tid för uppgiften och anlidade flera olika typer av hjälpmedel än språkläroestuderandena gjorde. I sin senare studie (2015) lät Pakkala-Weckström en längre hunnen grupp på 19 studenter bokföra alla sina sökningar under hela översättningskursen. Studenterna arbetade alltså utanför lektionstid med sina översättningar och anlidade främst Internetkällor: ordböcker, Google, Wikipedia samt parallelltexter om EU. Vid översättning av matrecept och av en populärvetenskaplig text inom psykologi anlidades också tryckta parallelltexter och experter.

Bland studier där studenters översättningsprocesser står i fokus kan nämnas Kivilehto (2013). I hennes studie fick studentgrupper översätta recept till och från sitt förstaspråk finska till och från sina andraspråk svenska och tyska. Hon konstaterade att studenterna ofta var fastlåsta vid källspråkliga formuleringar och att detta var speciellt fallet när de översatte från förstaspråk till andraspråk (Kivilehto 2013:211).

1.1. Syfte

Syftet med den här undersökningen är att studera hur och var

universitetsstuderande med språk som huvudämne söker och väljer information i samband med en översättningsuppgift där de översätter till sitt förstaspråk. Studien visar också om det har skett några förändringar under den tidsperiod på sex år som skiljer den aktuella och den tidigare undersökningen med samma upplägg (Pilke & Puskala 2010).

Resultaten, som synliggör sökprocesser, kan användas speciellt i översättningsundervisning och i undervisning i språkrelaterad informationssökning i allmänhet. Resultaten kan också ge en antydan om vilka slags förbättringar som kunde vara aktuella i fråga om den allmänna användbarheten av ordböcker, speciellt med tanke på substansrelaterat innehåll i dem.

1.2. Materialinsamling och metod

Vid materialinsamlingen användes samma metod som år 2009, dvs. kvalitativ protokollundersökning (Bergenholtz & Tarp 1994:81–83, se även Pilke & Puskala 2010:434). Informanterna fick alltså skriftligt reflektera över vad de såg som problematiskt, vilka hjälpmedel de konsulterade och varför, om de hittade det som de sökte och om de var nöjda med problemlösningen. Till skillnad från t.ex. Atkins & Varantola (1998) arbetade studenterna i studien individuellt när de bokförde sökningarna och konsultationerna.

Det är också relevant att beskriva själva situationskontexten: informanternas bakgrund, deras behov, den faktiska användningen och resultat av användningen (se Tarp 2008:8–9). Listan över de hjälpmedel som var tillgängliga vid testtillfället presenteras i avsnitt 1.3.

Materialet är insamlat på en kurs i översättning hösten 2015. Informanterna hade deltagit i en kurs i översättning från svenska till modersmålet finska våren 2015 eller tidigare, och även om kursen hösten 2015 var en kurs i översättning från modersmålet finska till svenska, kom jag överens med kursens lärare om att jag fick samla

in material till min undersökning och att en av lektionerna på 90 minuter kunde användas till en översättning från svenska till finska.

Materialet i den tidigare undersökningen samlades in på en kurs i översättning från svenska till modersmålet finska våren 2009. Bakgrundsuppgifter om informanterna är sammanställda i tabell 1.

	2009	2015
Antal	6	13
Ålder	19–23	20–52
Antal andra kurser i översättning eller tolkning	0–2	1–5
Antal personer med arbetserfarenhet inom översättning eller tolkning	1	2

Tabell 1: Bakgrundsuppgifter om informanterna.

Bland de 13 informanterna år 2015 är 3 informanter 45 år eller äldre. De övriga 10 informanterna är 20–22 år gamla. De tre äldre informanterna kan eventuellt skilja sig från de yngre genom att de har en längre livserfarenhet vilket kan skönjas i deras översättningar och i deras sätt att använda hjälpmedel. Speciellt en av de tre kan ha tillägnat sig mer avancerade sökmetoder i och med att hen uppgav sig ha arbetserfarenhet inom översättning.

År 2009 var alla informanter ungefär jämgamla sinsemellan, men bland dem angav en att hen medvetet satsade på en karriär som översättare och att hen hade deltagit i flera kurser i översättning och tolkning.

Det större antalet kurser som deltagarna år 2015 avlagt har sin förklaring i examensreformen år 2012, där antalet obligatoriska kurser i översättning och tolkning ökade.

Materialet år 2009 samlades in under en vanlig lektion på 90 minuter efter att ungefär hälften av kursen hade avverkats. Alla studenter fick originaltexten på papper och ett blankt protokoll i

elektronisk form. De skulle båda åren översätta texten och samtidigt bokföra de ord och fraser de sökte i olika källor, år 2015 enligt den modellsökning som presenteras i tablå 1 i avsnitt 1.3.

Den text som studenterna skulle översätta är vald så att den kunde vara ett autentiskt fackspråkligt översättningsuppdrag. Den praktiska undervisningssituationen sätter sina ramar för textvalet. För att studenterna under 90 minuter ska hinna både översätta texten och bokföra sina val av hjälpmedel ska texten vara tillräckligt kort men ändå utgöra en helhet. Därför föll valet på en text som representerar genren pressmeddelande. Informanterna över-satte samma text både år 2009 och 2015, vilket gör resultaten jämförbara.

Texten *Axindustries förvärvar LVD Lastvagnsdelar AB* med sitt tudelade syfte, att informera om något aktuellt och att främja företagets egna mål, är en typisk representant för genren pressmeddelande. Också textens innehåll och form är genretypiska. De sedvanliga ekonomiska och branschrelaterade faktauppgifterna om förvärvet samt om köparen och säljaren ingår i den relativt korta texten på 259 ord där personer på höga poster i de inblandade företagen citeras och där texten följer den typiska dispositionen för en nyhet, strukturen med fallande nyhetsvärde. Det ingår också en separat text på 130 ord i slutet av det egentliga pressmeddelandet, där sändaren, dvs. det köpande företaget presenteras. Texten innehåller på ett genretypiskt sätt några andra relaterade genrer, t.ex. tekniska och juridiska (se Puskala 2003:82–93, 245f, 285f.)

1.3. Testsituation

Studenterna skrev sina texter och protokoll på dator under en lektion på 90 minuter både år 2009 och 2015. De hade båda åren möjlighet att konsultera den tvåspråkiga pappersordboken *Stora svensk-finska ordboken 1–3* (1982–1987), den tvåspråkiga fackordboken *Tekniikan ja kaupan sanakirja* 'ordbok för teknik och eko-

nomi' (1995) och en handbok i finsk språkvård, *Kielenhuollon käsikirja* (Iisa m.fl. 1999). De hade också tillgång till Internet där de oftast använde den elektroniska ordbokssamlingen MOT med bl.a. *Norstedts svenska ordbok* och en tvåspråkig finsk–svensk ordbok samt olika fritt tillgängliga ordböcker och sökmaskinen Google.

Studenterna får alltid en introduktion i användning av hjälpmedel och i praktiskt översättningsarbete i början av översättningskursen från svenska till modersmålet, vilken ingår i deras studier under första året. I introduktionen ingår ett allmänt råd att man inte ska översätta ord och satser utan överföra betydelse. Att man hittar en motsvarighet till ett ord eller uttryck i en tvåspråkig ordbok räcker sällan. Man ska dessutom kontrollera betydelsen i en enspråkig ordbok, fundera på om motsvarigheten kan användas i den aktuella texten samt leta efter parallelltexter på både källspråket och målspråket där ordet/uttrycket och motsvarigheten används. Det är också viktigt att fundera på om det är fråga om en term som har en exakt motsvarighet eller om ett uttryck vars motsvarighet kan variera samt ta hänsyn till eventuell intertextualitet, dvs. om textavsnittet eller frasen ursprungligen har använts i en annan text och om den texten redan är översatt till målspråket.

Studenterna fick veta att det var fråga om en vetenskaplig studie om användning av hjälpmedel och att prestationen inte påverkade kursresultatet. Uppgiften introducerades för gruppen år 2015 med hjälp av en modellsökning av termen *berustat säteri* som presenteras i tablå 1. Termen hade ingått i en text om C. E. Linné och hans gård Hammarby, som översattes på kursen i översättning från svenska till finska vilken de flesta informanterna deltog i våren 2015. Meningen, där termen ingick, löd *Hammarby var nämligen ett s.k. berustat säteri*.

De två centrala termerna förknippade med sökprotokollet, *sökning* och *konsultation* kan definieras enligt följande. *Sökning* syftar på ett ord eller ett uttryck som en informant har sökt i något eller några hjälpmedel, medan *konsultation* syftar på de enskilda gångerna då en informant har konsulterat ett hjälpmedel för att

Jag sökte detta (ord eller fras)	Jag sökte så här	Jag hittade detta	Jag var nöjd/ Jag var inte nöjd = följande sökning
<i>säteri</i>	MOT sve-fi <i>säteri</i>	inget	nej
<i>berustat säteri</i>	Google: <i>berustat säteri</i> http://www.vi-lan.org/fastigheter1880_1937/smf_nr_10_husf.htm	<i>säteri</i> är ett slags fräsegård, <i>berustat</i> innebär att man skulle hålla ett visst antal ryttare till förfogande inom indelningsverket	ja, delvis. Betydelsen blev klar.
<i>säteri</i> också på finska?	den enspråkigt finska Kielitoimiston sanakirja <i>säteri</i>	verosta vapaa (aatelisen) asuintila, säteritila.	Ja, <i>säteri(tila)</i> , men <i>berustat</i> ?
<i>berusta, rusta</i> är väl <i>varustaa</i> på finska?	Google: <i>varustettu säteritila</i> http://suku.genealogia.fi/archive/index.php/t-7581.html	Useimmat perustetuista sätereistä muu-tettiin nk. varus-tetuiksi sätereiksi tai säterirust-holleiksi.	Ja, <i>varustettu säteri(tila)</i>

Tablå 1: Modellsökning för *berustat säteri* 2015.

hitta det aktuella ordet eller uttrycket. Om antalet sökningar och konsultationer sammanfaller innebär det att informanten har varit nöjd med det som hen har hittat i det första hjälpmedlet hen konsulterat.

Modellsökningen för *berustat säteri* omfattar sammanlagt fyra konsultationer, den första i en elektronisk tvåspråkig svensk-finsk ordbok utan resultat (rad 1), den andra i en källspråklig parallelltext (rad 2), den tredje i en elektronisk enspråkig finsk ordbok

(rad 3) och den fjärde i en målspråklig parallelltext (rad 4). Efter de fyra konsultationerna var både betydelsen hos *berustat säteri* och den finska motsvarigheten till den (*varustettu säteri*) bekräftade.

Berustat säteri är en term inom historia, och den svenska parallelltexten har publicerats på webbplatsen <vilan.org>, med historisk information om området Vilan i Kristianstad. Den finska parallelltexten är en lång diskussionskedja på den genealogiska webbplatsen <suku.genealogia.fi> där den förväntade motsvarigheten *varustettu säteri* används.

2. Kvantitativa resultat

Informanterna översatte år 2009 i genomsnitt 230 ord (ca 80 %) av originaltexten och bokförde sammanlagt 87 sökningar och 109 konsultationer, dvs. ca 15 sökningar och 18 konsultationer per informant. De motsvarande siffrorna år 2015 var 185 ord (ca 65 %), 146 sökningar och 174 konsultationer, dvs. ca 12 sökningar och 15 konsultationer per informant. Antalet sökningar och konsultationer sammanfaller nästan med varandra, vilket innebär att studenterna för det mesta har varit nöjda med den information de har hittat vid den första konsultationen. Siffrorna är sammanfattade i tabell 2.

	2009		2015	
	Variationsvidd	Genomsnitt	Variationsvidd	Genomsnitt
Översatta ord	157–292	230	37–308	185
Sökningar	8–22	15	4–26	12
Konsultationer	8–27	18	6–26	15

Tabell 2: Kvantitativa resultat år 2009 och 2015.

Det kan skönjas en mycket tydlig skillnad mellan åren 2009 och

2015: informanterna har hunnit översätta avsevärt kortare avsnitt av texten år 2015 än år 2009. Det kan dock konstateras att en informant år 2015 hade en helt annan strategi än de övriga, vilket delvis men inte helt förklarar skillnaden. Hen står nämligen för det största antalet sökningar och konsultationer och för det minsta antalet översatta ord. Hen sökte först motsvarigheter till alla ord och uttryck som var främmande för hen och inledde därefter själva översättningsarbetet. De övriga informanterna år 2015 samt alla år 2009 arbetade parallellt med översättning och sökning.

De använda hjälpmedlen kan indelas i tre grupper: tryckta ordböcker, elektroniska ordböcker och övriga hjälpmedel. De tryckta ordböckerna har snabbt förlorat sin ställning bland studenterna som det viktigaste hjälpmedlet. I en enkätundersökning år 2006 (Pilke 2008) ansåg studenterna att den tryckta ordboken var förutom det viktigaste också det pålitligaste hjälpmedlet och att de oftare hittade det de sökte i en tryckt ordbok än i en elektronisk.

I den tidigare studien om den faktiska användningen av hjälpmedel från år 2009 konsulterades tryckta ordböcker av en enda student, i den uppföljande studien år 2015 av ingen. Både år 2009 och 2015 fanns det en student som enbart konsulterade de fritt tillgängliga elektroniska ordböckerna medan de övriga studenterna båda åren inledde sina konsultationer i den tvåspråkiga svensk-finska ordboken i ordbokssamlingen MOT.

Den kommersiella elektroniska ordbokssamlingen MOT har alltså bibehållit sin ställning som det ledande hjälpmedlet för studenterna. Det ingår bl.a. en tvåspråkig finsk-svensk ordbok och *Norstedts Svensk ordbok* i MOT, och den är tillgänglig på Vasa universitets intranät via det vetenskapliga biblioteket Tritonia. Om studenterna inte hittar en motsvarighet i den tvåspråkiga ordboken MOT konsulterar de ett annat hjälpmedel, vilket oftast är en av de en-, två- eller flerspråkiga fritt tillgängliga ordböckerna. Den populäraste bland dem var båda åren den flerspråkiga *sanakirja.org*. År 2009 konsulterades också den flerspråkiga *ilmainensana-*

kirja.fi och år 2015 de flerspråkiga *kaannos.com* och *oversatt.org* samt den enspråkiga svenska *synonymer.se*.

De övriga använda hjälpmedlen var i stort sett desamma i de två studierna. År 2015 använde några studenter dock olika valuta-räknare för att omvandla köpesumman i kronor till euro. År 2015 angav en student också att hen hade använt Google Translate i samband med en sökning. Resultaten presenteras i tabell 3.

Typ av hjälpmedel	2009		2015	
	n	%	n	%
Tryckta ordböcker	6	5	0	0
Kommersiella elektroniska ordböcker (MOT)	65	61	122	70
Fritt tillgängliga elektroniska ordböcker	20	19	21	12
Övriga hjälpmedel (parallelltexter osv.)	16	15	31	18
Totalt	107	100	174	100

Tabell 3: Antalet konsultationer i olika typer av hjälpmedel.

3. De tre mest frekventa sökningarna

I det följande redogörs för de tre mest frekventa sökningarna både år 2009 och 2015; vilka hjälpmedel studenterna har konsulterat, vilken information om sökorden som ingår i de olika hjälpmedlen, vilka motsvarigheter studenterna har valt samt om dessa motsvarigheter är adekvata i den aktuella kontexten.

Den mest frekventa sökningen både år 2009 och 2015 gällde det

mest centrala begreppet i texten, *förvärva* och verbalsubstantivet *förvärv*. År 2009 söktes *förvärva/förvärv* av fem av de totalt sex studenterna, år 2015 av alla de tretton studenterna. Den professionella översättaren genomförde inte någon sökning på *förvärva*.

Konsultationerna och det som artikeln *förvärva* i de konsulterade hjälpmedlen innehåller är sammanfattade i tabell 4.

Hjälpmedel	Konsultationer		Innehåll ¹
	2009	2015	
MOT sv-fi	4	8	hankkia 'skaffa', ansaita 'förtjäna' (hankkia tuloa'skaffa inkomster'), saavuttaa 'uppnå' (saada osakseen '?')
MOT Nordic	0	1	hankkia 'skaffa', saavuttaa 'uppnå', ostaa 'köpa', realisoida 'realisera'
Ilmainen-sanakirja.fi	1	0	luoda 'skapa', realisoida 'realisera', hankkia 'skaffa', ostaa 'köpa', värvätä 'värva', voittaa 'vinna'
Sanakirja.org	1	0	Ingen finsk motsvarighet. Synonymer: <i>vinna, anskaffa</i>
Kaannos.com	0	2	hankkia 'skaffa'
Oversatt.org	0	1	hankkia 'skaffa', ostaa 'köpa', ansaita 'förtjäna', saavuttaa 'uppnå', tavoittaa 'uppnå', ylittää 'uppnå', valloittaa 'erövra', voittaa 'vinna', kostua 'vinna'
MOT Norstedts	2	0	lyckas skaffa sig genom köp, arbete e.d. med avs. särsk. på ägodelar men äv. abstraktare: <i>surt förvärvade slantar; kommunen fick erbjödande om att förvärva byggnaden; förvärva kunskaper</i> □ äv. med avs. på ngt icke önskvärt: <i>förvärva fiender</i> □ spec. i motsats till ngt medfött gradvis lära in <i>perf. part.; psykol.>: <i>medfödda och förvärvade behov</i>
Lexin	0	1	lyckas skaffa sig; hankkia 'skaffa'
Synonymer.se	0	3	anskaffa, skaffa sig, köpa, införskaffa, ackvirera, komma över, få; förtjäna, göra sig värd; vinna, uppnå
Totalt: 9	8	16	

Tabell 4: Antalet konsultationer av begreppet *förvärva* i de olika hjälpmedlen samt innehållet i artikeln *förvärva* i dem.

1 Betydelseangivelserna på svenska inom enkla citationstecken ingår inte i hjälpmedlen.

Begreppet förvärva definieras i de olika hjälpmedlen oftast med hjälp av de synonyma begreppen skaffa och anskaffa. De flesta definitionerna har en individuell aktör som utgångspunkt: det är en människa som förvärvar kunskaper eller fienden, tjänar pengar eller som har förvärvade behov. En institutionell aktör kan man dock hitta i MOT Norstedts definition, där kommunen fick erbjudande om att förvärva byggnaden.

I ordboksartikeln *förvärva* i det mest frekvent anlitade hjälpmedlet, det tvåspråkiga MOT sv-fi, återfinns inga exempelmeningar vare sig på svenska eller på finska. Det enda som artikeln ger är tre ekvivalenter på finska av vilka två definieras med hjälp av ett synonymt uttryck inom parentes.

Knappheten i ordboksartikeln i MOT sv-fi har lett till att många studenter (2 av 4 studenter år 2009, 5 av 8 studenter år 2015) inte har varit nöjda med den konsultationen utan har sökt vidare i andra hjälpmedel. Studenternas val av motsvarigheter sammanfattas i tabell 5, där också den professionella översättarens val anges.

	2009	2015	Professionell översättare
Hankkia	2/6	6/13	
Ostaa	4/6	6/13	x
Yhdistää	0	1/13	

Tabell 5: Studenternas val av motsvarigheter till *förvärva* åren 2009 och 2015 samt den professionella översättarens val.

De tre motsvarigheterna till *förvärva*, *hankkia*, *ostaa* och *yhdistää*, vilka har använts av studenterna fungerar olika bra i sammanhanget.

Motsvarigheterna *hankkia* och *ostaa* ligger båda betydelsemässigt nära betydelsen hos *förvärva*. Motsvarigheten *hankkia* definieras i den enspråkiga finska *Kielitoimiston sanakirja* som *toimia jonkin saamiseksi tai tuottamiseksi, toimittaa*, 'agera för att erhålla något eller producera något'. Den kan alltså anses vara ett överbe-

grepp för motsvarigheten *ostaa*, 'köpa', i vilken också komponenten *med pengar* ingår.

Den tredje motsvarigheten, *yhdistää*, 'fusionera', som har valts av en student fokuserar på följande steg i processen. När ett företag förvärvar ett annat händer det ofta, dock inte alltid, att det förvärvade företaget fusioneras i moderföretaget.

När de valda motsvarigheterna relateras till den genre som översättningen representerar (ett pressmeddelande) eller till genren nyhetsartikel med samma innehåll (företagsförvärv) kan det konstateras att det på finska är betydligt vanligare att använda verbet *ostaa*, 'köpa' än verbet *hankkia*, 'skaffa' i dessa sammanhang. Också verbet *hankkia* förekommer dock i viss mån, men det är mer frekvent då det är fråga om fast egendom, pengar eller lösöre: ett företag skaffar fastigheter, ett parti skaffar donationer eller en stad skaffar luftrenare till sina fastigheter.

När sökprocesserna och de valda motsvarigheterna relateras till varandra framkommer det att de studenter som valt motsvarigheten *hankkia* har konsulterat endast ett hjälpmedel (MOT sv-fi, kaannos.com eller oversatt.org) eller inte alls har konsulterat något hjälpmedel (år 2009). De som har valt motsvarigheten *ostaa* har oftast konsulterat två hjälpmedel (MOT sv-fi samt något av följande: synonymer.se, MOT Nordic, en parallelltext på finska). Detta visar hur viktigt det är att vara medveten om genrerelaterat språkbruk. De som undervisar i översättning ska uppmana studenterna att alltid ta fram autentiska målspråkliga parallelltexter om det tema källtexten handlar om.

Den näst mest frekventa sökningen både år 2009 och 2015 gäller termen *grossist*, som i originaltexten förekommer två gånger: först i ingressen (exempel 1) och sedan i den första meningen i brödtexten (exempel 2).

- (1) AxIndustries har idag förvärvat LVD Lastvagnsdelar AB (LVD), en marknadsledande grossist med ett brett sorti-

ment av reservdelar till alla vanligt förekommande lastbilar och tunga fordon i Sverige.

- (2) LVD är i huvudsak verksamt som grossist till icke-märkesbundna verkstäder för tunga fordon i Sverige.

Begreppet söktes av alla sex studenter år 2009 och 8 av de 13 studenterna år 2013. Också den professionella översättaren genomförde en sökning på *grossist*.

Fem av de sex studenterna år 2009 och alla de åtta studenterna år 2015 konsulterade endast MOT sv-fi, där de hittade den finska motsvarigheten *tukkukauppias*. Den enda student som år 2009 konsulterade den fritt tillgängliga ordboken *sanakirja.org*, och den professionella översättaren som konsulterade den fritt tillgängliga flerspråkiga termbanken TEPA hittade exakt samma motsvarighet. Trots detta har studenterna och den professionella översättaren en rik variation av motsvarigheter. Resultatet överensstämmer med tidigare resultat om att ordboksanvändarna inte är lika bundna till den motsvarighet som de hittar i en tvåspråkig ordbok när de översätter till sitt förstaspråk som när de översätter till ett andraspråk (jfr t.ex. Kivilehto 2013:211).

De flesta motsvarigheter fungerar bra i sina sammanhang. De komprimerade konstruktionerna i originaltexten, med prepositionsattribut på 15 ord (exempel 1) respektive 7 ord (exempel 2) har eventuellt lett till den stora variationen, då dylika konstruktioner är utmanande att återge på finska (se t.ex. Ingo 2004:202). De har med stor sannolikhet också lett till att en student år 2009 valde en haltande konstruktion med verbet *tukkukaupata*, ett verb som egentligen aldrig används i finskan.

År 2009 gällde den tredje vanligaste sökningen det allmänspråkliga ordet *förekomma*, som i originaltexten hade använts som presens particip. Då var det enbart de tre studenter med svenska som biämne, och eventuellt med litet svagare kunskaper i svenska, som hade genomfört en sökning på det, medan de tre som hade

	2009	2015 ²	Professionell översättare
tukkukauppa 'grosshandel'	2/6	1/13	x
tukkukauppias 'grossist'	2/6	10/13	x
tukkumyynti 'grosshandel'	0/6	1/13	
tukkumyyjä 'grossist'	1/6	0/13	
tukkuliike 'grossistföretag'	0/6	1/13	
tukkutoiminta 'grossverksamhet'	0/6	1/13	
tukkukaupata 'att grosshandla'	1/6	0/13	

Tabell 6: Studenternas val av motsvarigheter till *grossist* åren 2009 och 2015 samt den professionella översättarens val.

svenska som huvudämne inte hade behövt konsultera någon ord-bok för att kunna komma fram till ett adekvat sätt att översätta ordet. De tre som genomförde en sökning sökte ordet i participform i MOT sv-fi. De fann då endast motsvarigheterna *huomaavainen* och *kohtelias*, 'omtänksam', 'artig', och insåg snart att den motsvarigheten inte passade i kontexten (*vanligt förekommande lastbilar*).

År 2015 konsulterade enbart två av de totalt tretton studenterna något hjälpmedel för att kunna hitta en motsvarighet till *förekomma*. Den ena av dem konsulterade MOT sv-fi, sökte ordet i participform och hittade motsvarigheten *esiintyvä*. Det kan alltså konstateras att artikeln *förekommande* i MOT sv-fi har kompletterats med den mer frekventa, dock inte alltid den mest adekvata motsvarigheten *esiintyvä* (se Pilke & Puskala 2010:442).

2 Antalet motsvarigheter år 2015 är högre än antalet studenter, eftersom några studenter har använt olika motsvarigheter i de två meningar som *grossist* ingår i.

Den andra studenten konsulterade den fritt tillgängliga flerspråkiga *sanakirja.org*, sökte också ordet i participform och hittade motsvarigheterna *avoin* och *avomielinen*, ’öppen’, ’öppen-hjärtig’. Hen använde sedan ordet *avoin* i sin översättning utan att reflektera kring kontexten, vilket hen borde ha gjort.

År 2015 gällde den tredje vanligaste sökningen den ekonomiska termen *omsätta*, vilken söktes av åtta av de totalt tretton studenterna. År 2009 konsulterade ingen student några hjälpmedel när de översatte termen till finska. Alla studenter år 2009 och alla studenter förutom en använde också den mest adekvata motsvarigheten till *x omsätter y kronor* i sina översättningar: de valde ett uttryck med genitivattribut och verbalsubstantiv och kopulaverbet *olla: x:n liikevaihto on y kruunua*. Den enda student som hade valt en annan lösning hade konsulterat den fritt tillgängliga flerspråkiga *sanakirja.org* och anger i sitt sökprotokoll att hen i sin sökning har använt det synonyma verbet överföra. Även om hen inte har bokfört en sökning i den fritt tillgängliga *synonymer.se* är det mycket troligt att hen först har hittat den resursen genom en googlesökning, tagit det första synonyma ordet där och först därefter hittat motsvarigheten *siirtää*, ’överföra’ i *sanakirja.org*. Detta har resulterat i en misslyckad översättning.

4. Slutdiskussion

Både undersökningen 2009 och undersökningen 2015 har visat att studenterna enbart söker motsvarigheter i två- eller flerspråkiga ordböcker på nätet när de översätter till sitt förstaspråk. År 2009 konsulterade en av de sex studenterna i undersökningen några gånger en pappersordbok, år 2015 gjorde ingen detta. Även om det rör sig om ett mycket begränsat antal informanter stöds resultatet av de praktiska erfarenheterna på kurser i översättning som jag har undervisat i.

Om studenterna inte hittade en adekvat motsvarighet i det första hjälpmedlet de konsulterade fortsatte de år 2009 ofta med sökningar i en enspråkig svensk ordbok, *MOT Norstedts*. År 2015 användes *MOT Norstedts* inte en enda gång trots att den fortfarande ingår i MOT. Däremot genomförde studenterna sökningar i varierande hjälpmedel: i de fritt tillgängliga *sanakirja.org* och *synonymmer.se*, och i den flerspråkiga *MOT Nordic*, som anger motsvarigheter på de nordiska språken, finska och engelska.

Orsakerna till att studenterna inte längre anlitar *MOT Norstedts* kan vara många. En av dem är antagligen att deras kunskaper i andraspråket svenska inte räcker för att kunna tillgodogöra sig innehållet i en enspråkig svensk ordboksartikel.

Studenterna valde både år 2009 och 2015 oftast första alternativet som de hittade i en två- eller flerspråkig ordbok. De flesta anlidade nästan enbart den tvåspråkiga MOT-ordboken. Detta arbetssätt är typiskt för noviser inom översättning, med en stark tilltro till en tvåspråkig ordbok som en källa som ger alla tänkbara motsvarigheter på målspråket (jfr Pilke & Puskala 2013:155).

År 2015 skiljde sig dock en student från mängden. Hen anlidade inte MOT en enda gång, utan hen använde googlesökning, valde sedan någon av de fritt tillgängliga ordböckerna där ordet ingick och nöjde sig med den motsvarighet dessa resurser gav. Hens strategi resulterade i en mycket inadekvat översättning.

Studenterna har alltså inte ännu lärt sig att vara kritiska mot ordböcker, trots att de på kurser i översättning har fått veta att betydelsen hos ett ord eller uttryck i originaltexten inte alltid motsvarar den grundbetydelse som en ordbok ger. Där tycks dock åldern spela en viss roll: år 2015 använde de tre studenter som fyllt fyrtiofem fler hjälpmedel per sökning än de yngre studenterna.

I tidigare undersökningar (t.ex. hos Atkins & Varantola 1998:110) har det kommit fram att facktermer inte vållar lika mycket svårigheter vid sökning som allmänspråkliga ord där motsvarigheten på målspråket är kontextbunden. De två aktuella studier-

na visar dock att det är fråga om ett mångfasetterat fenomen. Det är oftast lätt att hitta en motsvarighet till en etablerad fackterm som förekommer endast inom ett fackområde som t.ex. *omsätta* eller *grossist*. Däremot är det betydligt svårare att hitta en motsvarighet till en fackterm som representerar flera olika begrepp inom många fackområden, t.ex. *förvärva*. Samma gäller också fackområden som utvecklas snabbt.

Studien visar att det mellan åren 2009 och 2015 har skett en stor ändring i hur mycket studenterna hinner översätta under en testsituation på ca 90 minuter. Också antalet sökningar relaterat till antalet översatta ord har ökat. Detta antyder att studenternas kunskaper i svenska har försvagats en del på sex år, då de dels hinner översätta ett kortare avsnitt, dels söker målspråkliga motsvarigheter till fler ord eller uttryck än tidigare. (Om den sjunkande kunskapsnivån se t.ex. Takala 2016:6.)

De som undervisar i översättning ska i fortsättningen ännu tydligare poängtera hur viktigt det är att kontrollera om de målspråkliga ord och uttryck som studenten hittar i en tvåspråkig ordbok faktiskt används i målspråkliga texter med liknande tema. De ska också uppmuntra studenterna att medvetet utveckla sitt förstaspråk genom att regelbundet läsa texter inom olika genrer. Att man inom översättningsvetenskap inte talar om förstaspråk eller modersmål utan om A-språk (se t.ex. Vetenskapstermbanken i Finland) är ett medvetet val. Språket är det viktigaste verktyget för en översättare som hen hela tiden ska utveckla, inte bara något som man tillägnar sig som barn och som man sedan kan bra.

Följande steg i studien är att jämföra hur studenterna uppfattar sökord dvs. undersöka vad de söker och speciellt vad de *inte* söker. Den fortsatta studien innefattar en jämförelse mellan studenters och professionella översättares sätt att arbeta när de översätter fackspecifika texter (se Puskala 2011).

Litteratur

Ordböcker

- ilmainensanakirja.fi* <www.ilmainensanakirja.fi> (mars 2016).
- kaannos.com* <kaannos.com> (mars 2016).
- Kielitoimiston sanakirja* <www.kielitoimistonsanakirja.fi> (mars 2016).
- Lexin* <lexin.nada.kth.se/lexin/> (mars 2016).
- MOT Nordic*. Begränsad tillgänglighet på intranätet för Vasa universitets personal och studerande (mars 2016).
- MOT Norstedts = MOT Norstedts Svensk ordbok*. Begränsad tillgänglighet på intranätet för Vasa universitets personal och studerande (mars 2016).
- MOT sv-fi = MOT Ruotsi*. Begränsad tillgänglighet på intranätet för Vasa universitets personal och studerande (mars 2016).
- oversatt.org* <oversatt.org> (mars 2016).
- sanakirja.org* <www.sanakirja.org> (mars 2016).
- Stora svensk-finska ordboken* = Göran Karlsson m.fl. (1982–1986):
Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja – Stora svensk-finska ordboken 1–3. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- synonymer.se* <www.synonymer.se> (mars 2016).
- Tekniikan ja kaupan sanakirja* (1995). Jyväskylä/Helsinki: Gummerus.
- TEPA = Terminologicalentralen TSK:s termbank*. <www.tsk.fi/tepa/netmot.exe?UI=svgr&height=158> (mars 2016).
- Vetenskapstermbanken i Finland*. <tieteentermipankki.fi/wiki/K%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6stiede:A-ty%C3%B6kieli> (mars 2016).

Annan litteratur

- Atkins, B. T. Sue & Krista Varantola (1998): Language Learners Using dictionaries: The Final Report on the EURALEX/AILA Research Project on Dictionary Use. I: B. T. Sue Atkins (ed.): *Using Dictionaries. Studies of Dictionary Use by Language Learners and Translators*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 21–63.
- Bergenholtz, Henning & Sven Tarp (1994): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer och løsningsforslag*. Herning: Systime.
- Boogaards, Paul (1998): What Type of Words do Language Learners Look Up? I: B. T. Sue Atkins (ed.): *Using Dictionaries. Studies of Dictionary Use by Language Learners and Translators*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 151–158.
- Eskelinen, Juha & Mikel Garant (2011): ICT practices among undergraduate English translation students at the University of Helsinki. I: Mikel Garant m.fl. (red.): *Current Trends in Training European Translators & Interpreters – a Selection of Seminar Papers from ESSE10*, 21–42 <http://www.cctl.org/uploads/5/2/4/3/5243866/final_whole_book_2011-djho03.pdf> (februari 2016).
- Iisa, Katariina, Hannu Oittinen & Aino Piehl (1999): *Kielenhuollon käsikirja*. Jyväskylän: Yrityskirjat.
- Ingo, Rune (2004): *Finska som andraspråk*. Lund. Studentlitteratur.
- Kivilehto, Marja (2013): Översättning i olika språkriktningar – så olika men ändå så lika? I: Jan Lindström m.fl. (red.): *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning*, 204–213. <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/144498/Svenskans%20beskrivning%2033.pdf>> (maj 2016).

- Mackintosh, Kristen (1998): An Empirical Study of Dictionary Use in L2–L1 Translation. I: B. T. Sue Atkins (ed.): *Using Dictionaries. Studies of Dictionary Use by Language Learners and Translators*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 123–150.
- Pakkala-Weckström, Mari (2011): Students' working methods & motivation in teaching University level translation. I: Garant m.fl. (red). *Current Trends in Training European Translators & Interpreters – a Selection of Seminar Papers from ESSE10*, 87–102. <http://www.cttl.org/uploads/5/2/4/3/5243866/final_whole_book_2011-djh003.pdf> (februari 2016).
- Pakkala-Weckström, Mari (2015): Students' data mining skills in second-year undergraduate translation. I: Garant m.fl. (red.): *Current Trends in Translation Teaching and Learning*, 2, 139–170. <http://www.cttl.org/uploads/5/2/4/3/5243866/chapter_5_cttl_pakkala-weckstr%C3%B6m_cttl_2015.pdf> (februari 2016).
- Pilke, Nina (2008): Ordboksanvändning hos blivande språkexperter och hos professionella översättare. *LexicoNordica* 15, 135–153.
- Pilke, Nina & Jaana Puskala (2010): Vad heter *förvärv* på finska? Användningen av hjälpmedel när blivande språkexperter översätter. I: Harry Lönnroth m.fl. (red.): *Nordiska studier i lexicografi* 10. Tammerfors: Tammerfors universitet – Språkrådet i Norge, 432–445.
- Pilke, Nina & Jaana Puskala (2013): Kummitussanat ja kummalliset esimerkit käyttäjänkin kontolla? Sanakirjan käyttäjän etiikka osana kieliasantuntijuutta. I: Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (red.): *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*, 154–173. <<https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/103550/Hyv%C3%A4Sanakirja.pdf?sequence=2>> (maj 2016).
- Puskala, Jaana (2003): *Fackkommunikativ kompetens, i synnerhet textuell. Finsk- och svenskspråkiga ekonomie studerande informerar på svenska om ett företagsförvärv*. (Acta Wasaensia Nr 116, Språkvetenskap 24). Vasa: Universitas Wasaensis.

Puskala, Jaana (2011): Att översätta ett pressmeddelande till finska.

I: Sinikka Niemi m.fl. (red.): *Svenskan i Finland 12*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 215–223.

Takala, Sauli (2016): Miten suomea ja ruotsia osataan äidinkielenä ja toisena kansalliskielenä peruskoulun ja lukion päättövaiheessa? <http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/toiminta/perusoikeudetjademokratia/6F38aZgyl/Takala_raportti.pdf> (maj 2016).

Tarp, Sven (2008): Kan brugerundersøgelser overhovedet afdække brugernes leksikografiske behov? I: *LexicoNordica* 12, 5–32.

Jaana Puskala
universitetslektor, FD
Vasa universitet
PB 700
FI-65101 Vasa
jaana.puskala@uva.fi

Lärka – ett verktyg för träning av språkterminologi och grammatik

Therese Lindström Tiedemann, Elena Volodina & Håkan Jansson

Lärka is a corpus-based tool, which allows students to practise and learn grammatical terminology (such as parts of speech and syntactical categories) and semantics while practicing their analytical skills based on authentic material. In this study we present how this has been used at four universities. We also use our logs to try to assess the students' metalinguistic awareness in relation to international studies, and discuss how these logs can be used in the future.

1. Korpusar i undervisning

Korpusar har en snart femtioårig tradition inom det lexikografiska arbetet, och under de senaste 20 åren har de kommit att användas mer även i språkundervisning, såväl för färdighetsundervisning som för språkvetenskaplig undervisning. I och med verksamhetsfält som "kulturomik" står vi dessutom inför en framtid när korpusar används mer och mer även utanför språkvetenskapen, t.ex. inom historia. Se t.ex. Tahmasebi et al. (2015) för vidare beskrivning.

Inom undervisning har man främst använt korpusar i form av frekvenslistor och konkordanser (Hunston 2002, O'Keefe m.fl. 2007), ibland t.o.m. utskrivna på papper. Men det finns en mycket större potential, och sedan 1990-talet har korpusar använts mer och mer (McEnery & Xiao 2010:364). Fältet kring korpusar i undervisning har också vuxit och fått en egen konferens, Teaching and Language Corpora Conference (TaLC).

Fördelen med att träna språkterminologi utifrån korpusar är att de som bekant består av data i olika genrer, från olika tider,

från olika regioner. Korpusar är dessutom normalt kodade med uppgifter om ordens morfologiska egenskaper samt vilka syntaktiska relationer de ingår i. Vidare innehåller de, med varierande explicititet, information om hur ord används tillsammans, vilka semantiska mönster ord har o.s.v. All denna information som är essentiell för lexikografer, kan också göras tillgänglig för språkstudenter behov av att träna metaspråklig terminologi.

Under det senaste årtiondet har också fler provat på att använda korpusar i språkundervisning genom att antingen låta studenter söka efter specifika uttryck (jfr t.ex. Vanneståhl & Lindqvist 2007) eller genom att använda övningar där autentiska meningsexempel hämtats ur korpusar (McEnery & Xiao 2010).

Inom grammatikundervisning har forskare menat att korpusar kan vara motiverande eftersom de erbjuder autentiskt språkmaterial och studenterna får en chans att vara språkdetektiver (jfr ”language detective” i Johns 1997). Det har dock också påpekats att det inte passar alla studenter att jobba induktivt (jfr Flowerdew 2008). Genom att t.ex. använda olika korpusar, som filtreras på meningslängd och/eller ordtyp kan man anpassa grammatikövningar till olika kursplaner och nivåer. Samma material kan användas om och om igen till olika övningar, i olika ordning och därigenom minska den tid lärare lägger på övningsproduktion och rättning. Dessutom kan både lärare och studenter på ett smidigt sätt få återkoppling på vad som måste övas mer, vilka typer av fel som förekommit och vad som studenten klarar väl. Systemet kan också byggas så att det automatiskt erbjuder extra träning i de kategorier som användaren har svagheter i, vilket gör att det blir roligare och känns mer givande att öva vidare.

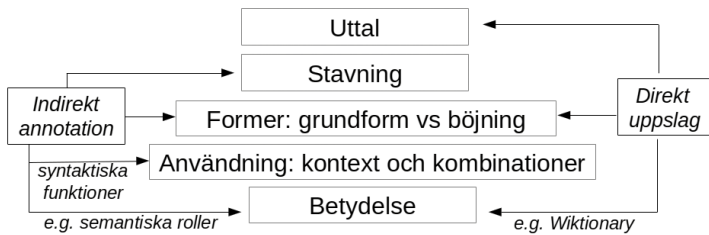
2. Lärka

Lärka (LÄR språket via KorpusAnalysis) är en övningsplattform

från Språkbanken som riktar sig till språkvetarstudenter och studenter i svenska som andraspråk eller främmande språk (Volodina et al. 2014a). Den är en fritt tillgänglig, webbaserad modulär lärplattform som återanvänder annoterade korpusar och lexikala resurser tillgängliga via Språkbanken. Övningarna kan anpassas till olika inlärningsnivåer och på så vis får studenter öva det de behöver öva just då.

Lärka använder svenska resurser från Korp och Karp, dvs. Språkbankens korpusinfrastruktur respektive lexikala struktur (Borin et al. 2012a, 2012b). Dessutom har Lärka tillgång till en text-till-tal modul och en läsbarhetsmodul för att producera så pedagogiska övningar som möjligt.

Lexikonresurser (se figur 1) används i Lärka på flera sätt, bl.a. indirekt genom att korpusarna först har lemmatiserats, ordklass-tagats och annoterats syntaktiskt och semantiskt, där Saldo (Svenskt Associationslexikon, Borin et al. 2013) används som kärna för alla lexikala resurser vid Språkbanken.

Figur 1: Användning av lexikala resurser i Lärka.

Den direkta användningen av lexikonresurser i Lärka är i form av referensmaterial som studenterna kan ”klicka” vidare till under övningens gång, via Saldo till Språkbankens olika resurser för synonymi, etymologi, semantiska roller och morfologi, samt till svenska Wiktionary och Wikipedia. Valet att använda Wiktionary för orddeffinitioner och Wikipedia för realdefinitioner har sin

bakgrund i Språkbankens övergripande inriktning mot att endast göra bruk av fritt tillgängliga resurser. Även om den främsta anledningen att använda dessa två är just att de är fria, har engelska Wikipedia alltsedan Giles (2005) visats jämförbar med *Encyclopædia Britannica*. Svenska Wiktionary har dock så vitt bekant inte jämförts med någon svensk definitionsordbok, men det kan knappast förväntas att den skulle tåla en sådan jämförelse.

2.1. Lärka för språkvetarstudenter

För språkvettare innebär Lärka en möjlighet att öva grammatisk analys och samtidig lära sig grundläggande terminologi. De kan öva på tre grammatiska kategorier: ordklasser (POS), syntaktiska kategorier (SYN) eller semantiska roller (SEM). Studenten väljer vad den vill öva och väljer sedan *självstudieläge*, *diagnosläge* eller *testläge* (på tid eller utan tid) (se figur 2). Därutöver kan studenten välja svårighetsnivå 1 eller 2 för ordklasser och syntaktiska kategorier, och det är även möjligt att välja vilka kategorier man vill öva på.

Varje fråga i Lärka är baserad på en hel mening, och bara en mening i taget. I denna övningsmening är ett ord eller en fras markerad (beroende på övningstyp), sedan ges det alternativ för vilken ordklass, satsdel eller semantisk roll denna markerade bit representerar. Om studenten övar ordklasser kan alternativen t.ex. vara *substantiv*, *verb*, *adjektiv*, *adverb* eller *preposition*. Studenten svarar således på flervalsfrågor – med ett rätt svar och två–fyra felaktiga svar (distraktorer).

Via övningarna får användaren tillgång till multimodala resurser som ger ytterligare information. Klickar man på trädikonen, visas den syntaktiska analysen av meningen som finns i den taggade korpusen. Högtalarikonen aktiverar text-till-tal modulen för uttal av meningen, klick på löpande ord i meningen öppnar ett referenslexikon.

Figur 2: Lärkaövning (ordklasser) för språkvetarstudenter.

Gemensamt för alla övningar är också att meningar väljs från manuellt annoterade eller korrekturlästa korpusar. Använda meningar hamnar i så kallad ”karantän”, och således kan en och samma mening bara dyka upp högst en gång under samma övningstillfälle.

I diagnosläget för språkvetare får användaren svara på tre frågor för alla huvudkategorier (det innebär t.ex. att sju huvudkategorier i syntaktiska roller genererar 21 diagnosfrågor) och sedan får hen en automatisk återkoppling i form av procent rätta svar, vad hen bör öva på samt en sammanställning över vilka meningar som besvarats rätt respektive fel. Medan studenten jobbar i Lärka samlas också alla resultat ovanför övningarna i en resultatsamlare, som användaren hela tiden kan klicka på, för att få upp en sammanställning över alla rätt och fel, inklusive hela meningarna.

Terminologin i språkvetarövningarna är baserade på den som använts för annoteringen av *SUC-korpusen* (Källgren 2006), *Talbanken* (Teleman 1974) respektive *Svenskt frasnät* (Friberg Heppin

& Gronostaj 2014). Den terminologin avviker något från de termer som används i vissa populära svenska grammatikor, t.ex. *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare* (Josefsson 2010). Josefsson har kategorin *artikel* – Lärka har *determinerare*; Josefsson skiljer mellan *verbpartiklar* och *prepositioner*, medan Lärkas underliggande taggning inte gör skillnad mellan dessa kategorier. Josefsson har *predikat* där Lärka istället benämner predikatets delar *finit verb* och *infinit verb*, vilket är förstäligt om man ska markera en bit av en mening, eftersom predikat är den enda satsdelen som kan vara diskontinuerlig i svenskan.

En skillnad i benämningen av satsdelar som möjligen upprör fler är att Josefsson har *prepositionsobjekt* där Lärka har *adverbial*. Bruket av adverbial har sin upprinnelse i Svenska Akademiens Grammatik:s (SAG = Teleman et al. 1999) term *objektliknande adverbial* vilket dock tacksamt nog också är något som tas upp till diskussion av Josefsson (2010:135). Läraren kan också ta upp detta exempel och förklara logiken bakom att denna kategori benämns som såväl *prepositionsobjekt* som *objektadverbial* och kopplat till en diskussion av att den ibland i skolan oegentligt kallats *indirekt objekt*. Denna terminologiska variation ger en sann inblick i en språkvetares vardag. Walmsley (2006:215) skrev att:

In the more mature natural sciences, terminology has kept pace with scientific developments, and it is based on widespread agreement as to the nature and status of the concepts concerned. Such agreement does not exist in linguistics.

Han nämner att antalet ordklasser varierar och att man på engelska också varierar benämningen av just ordklasser: *parts of speech*, *word classes*, etc. På så sätt är det rent av en fördel att studenter lär sig att ”kolla upp” och förstå olika termer. Det är bra att de inser vilken typ av variation som finns, samtidigt som de lär sig motive- ra användningen av olika termer.

3. Utvärdering av plattformen

Under de senaste åren har vi testat Lärka för språkvetarstudenter på fyra olika högskolor – Göteborgs universitet, Helsingfors universitet, Uppsala universitet och Högskolan Väst. Vi har loggat studenternas användning av Lärka anonymt, där information om övningstyp, övningsmeningar, distraktorer, studenternas val samt användning av alla resurser inom plattformen har registrerats på servern. Efter de första testerna i Uppsala och Göteborg 2014 gjorde vi också en enkät kring vad studenterna tyckte om själva Lärkaupplevelsen.

Loggarna är tänkta som ett sätt att studera om det är något specifikt som studenterna har problem med eller verkar ha speciellt lätt för och om detta t.ex. skulle bero på valet av distraktorer. I vår analys har vi dessutom valt att titta på hur pass bra studenterna behärskar metaspråket och deras kunskap har vi sedan försökt jämföra med internationella studier kring studenters metaspråkliga kompetens (Alderson et al. 1997, Alderson & Hudson 2013, Corona & Mur-Dueñas 2010).

De internationella studierna är gjorda med hjälp av en enkät där studenterna får plocka ut exempel på givna ordklasser från en lång, ganska komplex mening: ”Materials are delivered to the factory by a supplier, who usually has no technical knowledge, but who happens to have the right contacts.” (Bloor 1986). Detta sätt att undersöka studenternas färdigheter blir därmed inte helt jämförbart med vårt sätt att sammanställa resultaten från svaren i loggfilerna.

Den internationella enkätens sätt att testa syntaktiska kategorier är att deltagarna ska identifiera *subjekt*, *predikat*, *direkt objekt* och *indirekt objekt* ur en mening per satsdelsfråga. De meningar som används för analys av satsdelar är dessutom betydligt enklare än de autentiska meningar som finns i Talbanken där Lärkas syntaktiska material är hämtat. En likhet mellan undersökningsmeto-

derna är att termerna är givna i såväl enkäten som i Lärka, vilket är bra med tanke på att det kan påverka resultatet om termerna är givna eller om de måste produceras (jfr Clapham 2001).

Ordklassmeningen i enkäten är som sagt komplex, men torde ändå inte vara svårare än många av de meningar som förekommer i Lärka trots att den är längre. Lärka har en hård gräns på 5–20 ord inklusive interpunktion, medan enkätens mening har 23 ord plus tre interpunktionstecken. Intuitivt kan det verka bra att få koncentrera sig på bara en mening, när man ska ge exempel, men Clapham (2001:39) har föreslagit att det faktiskt kan vara svårare om man ska analysera flera saker i en och samma mening. Clapham (2001:40, 43) har vidare påpekat att för att bedöma studenters verkliga metaspråkliga nivå så måste man testa dem på mer än en mening och därutöver egentligen få dem att såväl producera som ge exempel på termerna.

Studenterna i vår evaluering består av lite olika typer av grupper som jobbade med Lärka olika mycket. Vi kommer därför att tala om Studie 1 (Uppsala och Göteborg), Studie 2 (Högskolan Väst) och Studie 3 (Helsingfors).

3.1. Studie 1

Under 2014 jobbade studenter på flera grundläggande lingvistikkurser i Uppsala och Göteborg med Lärka under 1–3 labbtillfällen. De instruerades att börja med ordklasser (POS), sedan syntaktiska funktioner (satsdelar främst) (SYN), och sist jobbade de med semantiska roller (SEM). Labbarna var frivilliga och studenterna informerades om att de även kunde använda Lärka hemma. I början av labben ombads studenterna att göra en Lärka-baserad diagnos. Diagnosen bestod av tre frågor per kategori (t.ex. 11 ordklasser x 3 frågor = 33 diagnostiska frågor) och efter det fick varje student automatisk återkoppling om hur det gått, procent rätt, och vad som varit rätt och fel i respektive meningsskontext. Dessutom skapades

automatiskt en sammanfattande kommentar om vad som behövde övas mer. Studenterna uppmanades att spara denna återkoppling och skicka statistikfilen till läraren. Vi bad dem också göra om diagnosen i slutet av passet för att se om de förbättrat sitt resultat, samt återigen spara återkopplingen. Utöver detta jobbade studenterna mestadels i självstudieläge, men delvis också i diagnos- eller testläge. Studenterna uppmuntrades att diskutera med varandra när de var osäkra och att ställa frågor. Läraren tog också upp exempel och kommenterade i helklass när vissa frågor dök upp eller då något specifikt problem uppmärksammades. Detta kunde vara att det t.ex. noterades att många hade svårt att skilja på *predikativ* och *adverbial*. Då gick läraren igenom dessa igen med enskilda studenter eller med hela klassen.

Under den här studien samlades 39 339 loggar totalt mellan den 10 februari 2014 och den 26 augusti 2014.

3.2. Studie 2

Sedan december 2014 har Lärka använts vid undervisning i grammatik av blivande grundlärare och sedan mars 2016 även vid undervisningen av blivande ämneslärare i svenska. Den enda av Lärkas funktioner som har använts är ordklassfunktionen.

I denna grupp fick studenterna en introduktion till hur Lärka fungerar och vilka funktioner de skulle använda som en del av en grammatikföreläsning. I samband med detta fick de också tydliga instruktioner om hur de skulle öva och vad målet var. För grundlärarstudenterna var målet att göra sex korrekta ordklassbestämningar i rad i Lärka, och sedan skicka in resultatet och därmed slippa ytterligare examinationer på ordklasser. Resultaten var mycket goda, och det framgick att de allra flesta studenter klarade de sex korrekta i rad från första försöket i den aktuella sessionen. Hur resultaten för de tre grundlärargrupperna fördelar sig framgår av tabell 1.

Student-grupp	Antal studenter	Antal övningar	Rätt svar	Fel svar
Dec. 2014	15	774	84 %	16 %
Jan. 2015	24	1386	77 %	23 %
Dec. 2015	14	879	82 %	18 %

Tabell 1: Grundlärarnas resultat på ordklassövningarna.

I tabell 1 ses vidare att studenterna i genomsnitt har gjort drygt femtio övningar var och att deras resultat ligger över det allmänna genomsnittet för de loggande resultaten i våra studier, vilket framgår om man jämför tabell 1 med tabell 2 nedan.

Ämneslärarstudenterna skulle istället göra tjugo ordklassbestämningar i rad, där minst 80% av orden måste vara korrekta för att momentet skulle räknas. Här var en tredjedel av de inlämnade resultaten helt utan fel och endast en sjundedel hade mindre än 90% rätt.

Beslutet att använda Lärka på detta sätt, där övning och examination integrerades, fattades i samråd med studenterna, som uppenbarligen var motiverade av detta arbetssätt.

3.3. Studie 3

Under hösten 2015 testades Lärka även kort i Helsingfors som del av en mindre kurs om korpusar. Studenterna var i slutet av sina kandidatstudier eller höll på med sin master och det var endast sex studenter. Denna grupp kan tänkas ha en högre metaspråklig nivå, men skiljer sig från övriga studentgrupper också med att de flesta har svenska som andraspråk.

Som del av kursen fick studenterna testa att jobba med språkvetardelen av Lärka vid ett tillfälle på samma sätt som i studie 1 och sen fick de testa andraspråksdelen av Lärka en annan gång. Studenterna fick sen skriva om hur Lärka skulle kunna användas i

undervisning. Generellt var de mycket positiva till båda delarna av Lärka och uttryckte klara planer på att fortsätta använda verktyget. Någon sa att språkvetersidan ”sporrar [...] till vidare studier i grammatik”. Något som efterfrågades vad dock bättre förklaringar av de termer som används. En annan student påpekade att det är mycket bra att ha olika nivåer och efterfrågade detsamma för semantiska roller. Det fanns också önskemål om att det skulle finnas en övning i komplett satsanalys där man får titta på hela satser. Dessutom önskade man att det fanns en version för studenter på grundskolan, eftersom Lärka sågs som något som tidigast kunde användas på gymnasiet.

4. Resultat av utvärderingen

Vi har totalt loggat 145 139 svar under perioden 10 februari 2014 – 31 december 2015. Av loggarna som redovisas i tabell 2 framgår att studenterna är bäst på ordklasser, där de i diagnosläget har den lägsta felprocenten på 26,4%. Syntaktiska relationer visar sig vara betydligt svårare för dem, med ett bästa resultat på 43,7% fel i diagnosläget. Semantiska roller ligger där emellan med 29,4% fel (i diagnosläget).

Övningstyp	Rätt	Fel	Totalt
POS, alla	58 748 (68,2%)	27 414 (31,9%)	86 162
POS, diagn.	14 625 (73,6%)	5 257 (26,4%)	19 882
SYNT, alla	22 498 (49,3%)	23 124 (50,7%)	45 622
SYNT, diagn.	6 645 (56,3%)	5 158 (43,7%)	11 803
SEM, alla	8 749 (65,5%)	4 606 (34,5%)	13 355
SEM, diagn.	4 768 (70,6%)	1 987 (29,4%)	6 755
Totalt, alla	89 995 (62,0%)	55 144 (38,0%)	145 139
Totalt, diagn.	26 038 (67,7%)	12 402 (32,3%)	38 440

Tabell 2: Distribution av loggar över övningstyper, samt rätt och fel.

Det kan tyckas lite underligt att studenterna får bättre resultat i diagnosläget, men eftersom de i övrigt främst använt sig av självstudieläget och där kunnat prova sig fram till rätt svar, har det lett till att studenter ibland helt enkelt sitter och övar genom att gå igenom alla kategorier och när det blir fel så kommer de att behöva försöka igen för att få veta rätt svar.

Semantiska roller har vanligtvis varit det som fått minst tid i undervisningen och är den del av terminologin som varierar mest i böckerna och undervisningen, men ändå klarar studenterna semantiska roller bättre än syntaktiska funktioner. Dessutom uppskattar studenterna den övningen, troligen just för att de då tvingas att reflektera kring termerna och diskutera dem med kurskamrater och lärare, vilket borde vara givande för inläringen.

Vår studie visar att svenska nybörjarstudenter i språkämnen har problem med metaspråket och grammatisk analys. De har dock inte lika stora problem som studenterna i Storbritannien i studierna av Bloor (1986), Alderson et al. (1997) och Alderson & Hudson (2013). Men de är helt klart inte lika duktiga som de spanska studenterna i studien av Corona & Mur-Dueñas (2010), inte ens lika bra som icke-språkstudenterna i Spanien, som är inkluderade i tabell 3.

Som vi nämnt tidigare är vår studie inte helt jämförbar med studierna från Storbritannien och Spanien, eftersom vi använt ett annat sätt att mäta metaspråklig kompetens. Som diskuterats ovan (i avsnitt 3) finns tecken på att meningarna som våra studenter behöver analysera är lika svåra eller svårare än de som ingår i den engelska och den spanska studien. Men både de studierna och våra studier utgår från att studenterna ska matcha givna termer med rätt ord eller fras.

Inom vissa kategorier är svenska studenter klart bättre än de engelska studenterna – t.ex. adverb (Sverige 64% rätt, Storbritannien 43%), men de svenska studenterna kommer ändå inte upp på spansk nivå (Spanien 82%). Det finns också kategorier där de

	Lärka loggar	ENG	SP1	SP2
Substantiv	86	93	99	100
Verb	88	91	98	98
Adjektiv	71	76	95	89
Best. art.	–	30	80	71
Obest. art	–	26	78	68
Determinerare	72	–	–	–
Konjunktion	78	68	68	65
Subjunktion	68	–	–	–
Preposition	72	34	90	82
Adverb	64	43	82	80
Relativpron.	86	27	88	81
Presens part.	77	–	–	–
Perf. part.	–	27	72	65

Tabell 3: Jämförelser mellan länderna, procent korrekta svar på ordklasser.¹

svenska studenterna klarat sig sämre än de i Storbritannien: substantiv (Sverige 86%, Storbritannien 93%, Spanien 99%), verb (Sverige 88%, Storbritannien 91%, Spanien 98%), adjektiv (Sverige 71%, Storbritannien 76%, Spanien 96%). Men i alla andra kategorier klarar de sig så pass mycket bättre än i Storbritannien så vår studie tycks motsäga Alderson et al.:s (1997) slutsats att studenter bara kan förväntas förstå substantiv och verb. Å andra sidan måste vi sorgligt nog säga att helt säkra kan vi inte ens vara på att de klarar dessa kategorier.

Lärkas satsdelsövningar är svårare att jämföra med de internationella studierna (Alderson et al. 1997, Alderson & Hudson 2013, Corona & Mur-Dueñas 2010) eftersom det är större skillnad i kategorierna. Lärka har *subjekt, objekt, indirekt objekt, finit verb, infinit*

1 ENG = Alderson et al. (2013); SP1 = Corona et al. (2010) språk- och icke-språkstudenter; SP2 = Corona et al. (2010) icke-språkstudenter.

verb, predikativ och adverbial. I enkäten i de internationella studierna testas man endast *subjekt, predikat, direkt objekt och indirekt objekt*.

Som tabell 4 visar, klarar de svenska studenterna subjekt klart sämre än de engelska och spanska studenterna (58% jämför England 88% och Spanien 93%). Predikat klarar de dock bättre än i England, men inte lika bra som i Spanien (England 7%, Spanien 91%), dock är det finit verb (74%) och infinit verb (65%) som testas i Lärka. Sammantaget är det finit verb som de svenska studenterna tycks behärska bäst.

	Rätt, Lärka	Totalt	ENG	SP
Subjekt	277 (58%)	476	88%	93%
(Dir.) Obj.	195 (43%)	458	32%	81%
Indir. Obj	247 (53%)	469	30%	82%
Predikat	–	–	7%	91%
Finit verb	347 (74%)	472	–	–
Infinit verb	319 (65%)	492	–	–
Predikativ	161 (33%)	483	–	–
Adverbial	304 (66%)	461	–	–

Tabell 4: Jämförelse med andra länder, syntaktiska funktioner.²

Studenterna i vår första studie fick också svara på en elektronisk enkät om sin användning av Lärka. Denna visade att de var mycket positivt inställda till plattformen. Hela 80% av de svarande kunde tänka sig att rekommendera Lärka till andra studenter. De använde Lärka främst på labbarna (58%). Trots att 40% uppgav att de även hade använt plattformen hemma, var det bara 2% som angav att hade använt den för självstudier. Både denna utvärderingsenkät och kommentarer från andra studenter tyder på att det hjälper att ha en labbledare.

² ENG = Alderson et al. (2013); SP = Corona et al. (2010).

5. Framtida arbete och slutsatser

Våra studier har alla bekräftat att Lärka är uppskattat bland studenter i alla studentgrupper där vi testat det: lingvister, blivande logoped, blivande lärare och nordister. Verktuget är vidare uppskattat av såväl nybörjare som av dem som redan studerat språk ett tag.

Det främsta utvecklingsbehovet ser vi i möjligheten att förbättra vårt meningsurval. För närvarande sköts urvalet av en algoritm som tar fram ”bra ordboksexempel” (GDEX; Kilgarriff et al. 2008). Algoritmen implementeras så i Språkbankens läsbarhetsmodul (Pilán et al. 2014). Vissa meningar är kontextbundna vilket kan försvåra analysen. Det vore också bra att ha information i Lärkas språkvetersida om hur pass svårt språket är, vilken nivå övningarna är lämpade för o.s.v. Dessutom kan vi se att det som tas upp i texterna kan röra ämnen som vi kanske inte vill ha med i övningar för grund- och gymnasieskolan såsom prostitution m.m.

Studien har också visat att det skulle vara bra om vi kunde relatera andelen fel till meningarnas svårighet. Vi antar att vi skulle behöva ha enklare meningar för nybörjarstudenter som ska börja lära sig grammatisk analys, och svårare för fortsättningsstudenter. Detta innebär att vi skulle behöva träna vår meningsurvalsalgoritm för att klara av fler funktioner. För att jobba vidare på detta planerar vi att använda COCTAILL, en ny korpus över kursböcker för svenska som främmande språk (Volodina et al. 2014b). Om vi kan lära systemet vad som utmärker meningar som språkbrukare med en lägre respektive högre färdighetsnivå i språket klarar att förstå, så bör vi kunna använda detta för att ta fram meningar som är olika svåra.

Terminologin skulle eventuellt också behöva justeras. Det är tydligt att Lärka använder en terminologi för ordklasser, syntaktiska funktioner och semantiska roller som inte helt överensstämmer med den litteratur som studenterna läst och inte heller med den

som används på kurserna. Ett tydligt exempel på detta är termen *determinerare*. Denna används sällan i svensk terminologi och är generellt omtvistad som kategori för det svenska språket. Intressant nog så klarar studenterna som jobbat med Lärka ändå att identifiera determinerare i 72,5% av fallen i diagnosläget. Detta kan jämföras med att de engelska studenterna har under 30% rätt på såväl bestämd som obestämd artikel, två kategorier som också kan klassas som determinerare.

Idag används determinerare i korpusannoteringen, men som resultat av KOALA-projektet (Adesam et al. 2014) så kommer denna kategori att ändras för att bättre överensstämna med SAG.

Men varför har studenterna klarat kategorin determinerare så bra? Det är en kategori som läraren ofta i bästa fall sagt något kort om just innan studenterna sätter sig för att jobba med Lärka för första gången. Vi tror dock att det kan vara så att distraktorerna här kan ha påverkat resultatet. För närvarande används fyra distraktorer och eventuellt kan man då med uteslutningsmetoden förstå att det måste vara determinerare som är det rätta svaret. Vi funderar därför på att ändra det till att alla de elva kategorierna används som möjliga svar, d.v.s. att det blir 10 distraktorer för varje fråga på ordklass i diagnos och testläget.

Studenterna använder Wikipedia och de har behov av att kunna slå upp bl.a. termer. Eftersom Wikipedia dels inte innehåller information om alla kategorier, dels inte är helt tillförlitlig, undersöker vi möjligheten att inkorporera andra encyklopediska och lexikografiska källor till metaspråklig terminologi. Vi skulle också vilja länka till fler lexikala resurser som kan förklara ord i meningar, gärna även tvåspråkiga resurser.

Vi har påbörjat ett försök att göra ett mer kontrollerat experiment där studenters metaspråkliga och grammatiska kunskap testas både före och efter deras arbete med Lärka. Problemet är dock att studenterna har olika förkunskaper, studerar grammatik på olika sätt på olika kurser samt använder Lärka olika mycket,

och i nuläget har vi svårt att kontrollera alla parametrar för alla som skulle ingå i ett sådant experiment. Men till att börja med har vi försökt samla in enkäter för svenska som designats med utgångspunkt i den engelska enkät som användes i Alderson et al. (1997), Alderson & Hudson (2013) och Corona & Mur-Dueñas (2010). På så vis kan vi titta på hur pass väl studenterna i gruppen i genomsnitt klarar detta standardiserade test både före och efter Lärka-användningen. Dessutom har vi försökt göra det möjligt att se om vi kan få individuella resultat på utvecklingen i denna enkät inklusive en kommentar om hur pass mycket de använt Lärka och andra sätt att lära sig grammatik och metaspråk. Tyvärr är denna studie dock ännu inte sammanställd.

Vårt användargränssnitt skulle också gärna kunna förbättras så att lärare kan begära återkoppling direkt från systemet i form av en logg, eller att studenter kan mejla sina resultat direkt till läraren.

Loggarna vi samlat innebär många fler möjligheter till analyser. Vi har bl.a. planer på att titta närmare på vilka kategorier det är som blir sammanblandade för att kunna fundera på hur vi bättre kan undervisa om dessa kategorier. Dessutom skulle vi gärna vilja studera förändringen över tid.

Lärka är ett verktyg som kan användas för att öva ämnesspecifk terminologi genom grammatisk analys. Hittills har studenterna varit positiva när de använt det, och vi har i våra anonyma loggar sett relativt bra metaspråklig kunskap från deras diagnoser, även om den varit sämre än i de metaspråkliga tester som gjorts i Spanien. Dessa loggar inbjuder nu till vidare studier av vad som lätt blandas ihop, vad som kan tänkas göra saker för lätt, och eventuellt också framtida sätt att analysera studenternas utveckling under en Lärkalabb.

Litteratur

- Adesam, Yvonne, Lars Borin, Gerlof Bouma, Markus Forsberg & Richard Johansson (2014): Koala – Korp’s Linguistic Annotations. Developing an infrastructure for text-based research with high-quality annotations. I: *Proceedings of the Fifth Swedish Language Technology Conference (SLTC)*, Uppsala.
- Alderson, J. Charles, Caroline Clapham & David Steel (1997): Metalinguistic Knowledge, Language Aptitude and Language Proficiency. I: *Language Teaching Research*, 1 (2), 93–121.
- Alderson, J. Charles & Richard Hudson (2013): The Metalinguistic Awareness of Undergraduate Students of English Language or Linguistics. I: *Language Awareness*, 22 (4), 320–337.
- Bloor, Thomas (1986): What do language students know about grammar? *British Journal of Language Teaching*, 24,3, 157–160.
- Borin, Lars, Markus Forsberg, Leif-Jöran Olsson & Jonatan Uppström (2012a): The open lexical infrastructure of Språkbanken. I: *LREC 2012*. Istanbul: ELRA, 3598–3602.
- Borin, Lars, Markus Forsberg & Johan Roxendal (2012b): Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I: *LREC 2012*. Istanbul: ELRA, 474–478.
- Borin, Lars, Markus Forsberg & Lennart Lönngren (2013): SALDO: a touch of yin to WordNet’s yang. *Language Resources and Evaluation journal*, 47:4, 1191–1211.
- Clapham, Caroline (2001): The assessment of metalinguistic knowledge. I: Elder, C, A. Brown, E. Grove, K. Hill, N. Iwashita, T. Lumley, T. Macnamara & K. O’Loughlin (red.): *Experimenting with uncertainty. Essays in honour of Alan Davies*. Cambridge: CUP, 33–44.
- Corona, Isabel & Pilar Mur-Dueñas (2010): Getting to grips with grammar: Native vs non-native first-year undergraduates. A contrastive application of the KAL test. *The 28th International Conference of the Spanish Society for Applied Linguistics, AESLA 2010*, 15–17.

- Flowerdew, Lynne (2008): The pedagogic value of corpora: a critical evaluation. I: *The 8th Teaching and Language Corpora Conference*. <<http://anafrankenbergsynthesite.com/resources/TaLCLisbon2008Proceedings.pdf>> (juni 2016).
- Friberg Heppin, Karin & Maria Toporowska Gronostaj (2014): Exploiting FrameNet for Swedish: Mismatch? *Constructions and Frames*, 6, 52–72.
- Giles, Jim (2005): Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*, 438, 900–901 [doi:10.1038/438900a].
- Hunston, Susan (2002): *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johns, Tim (1997): Contexts: The background, development and trialling of a concordance-based CALL program. I: A. Wichmann, S. Fligelstone, T. McEnery & G. Knowles (red.): *Teaching and Language Corpora*. London: Longman, 100–115.
- Josefsson, Gunlög (2010): *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur.
- Kilgarriff, Adam, Milos Husák, Katy McAdam, Michael Rundell & Pavel Rychlý (2008): GDEX: Automatically finding good dictionary examples in a corpus. I: Bernal, E & J DeCesaris (red.): *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*. Barcelona: Institut Universitari de Linguística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra, 425–432.
- Källgren, Gunnel (2006): Documentation of the Stockholm – Umeå Corpus. I: S. Gustafson-Capková & B. Hartmann (red.): *Manual of the Stockholm Umeå Corpus version 2.0*. Stockholm University: Dept of Linguistics.
- McEnery, Tony & Richard Xiao (2010): What corpora can offer in language teaching and learning. I: Hinkel, E. (ed.): *Handbook of research in second language teaching and learning*, vol 2, 364–380.
- O’Keeffe, Anne, Michael McCarthy & Ronald Carter (2007): *From Corpus to Classroom. Language Use and Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pilán, Ildikó, Elena Volodina & Richard Johansson (2014): Rule-based and machine learning approaches for second language sentence-level readability. *Proceedings of the ACL 2014 9th Workshop on Innovative Use of NLP for Building Educational Applications*.
- Römer, Ute (2011): Corpus research applications in second language teaching. *Annual review of applied linguistics*, 31, 205–225.
- SAG = Ulf Teleman, Erik Andersson & Staffan Hellberg (1999): *Svenska Akademiens grammatik*, Stockholm: Svenska Akademien.
- Tahmasebi, Nina, Lars Borin, Gabriele Capannini, Devdatt Dubhashi, Peter Exner, Markus Forsberg, Gerhard Gossen, Fredrik D. Johansson, Richard Johansson, Mikael Kågebäck, Olof Mogren, Pierre Nugues & Thomas Risse (2015): Visions and open challenges for a knowledge-based culturomics. *International Journal on Digital Libraries*, 15 (2–4), 169–187.
- Teleman, Ulf (1974): *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lund: Liber.
- Vanneståhl, Maria Estling & Hans Lindquist (2007): Learning English Grammar with a corpus: Experimenting with concordancing in a university grammar course. *ReCALL*. 19:3, 329–350.
- Volodina, Elena, Ildikó Pilán, Lars Borin & Therese Lindström Tiedemann (2014a): A flexible language learning platform based on language resources and web services. *Proceedings of LREC 2014*, Reykjavik, Iceland, 3973–3978.
- Volodina, Elena, Ildikó Pilán, Stian Rødven Eide & Hannes Heidarsson (2014b): You get what you annotate: a pedagogically annotated corpus of coursebooks for Swedish as a Second Language. *NEALT Proceedings Series* 22, 128–144.
- Walmsley, John B. (2006): Linguistic Terminology. I: Keith Brown (ed.): *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed. Elsevier, 215–218.

Therese Lindström Tiedemann
fil.dr
Finska, finskugriska och nordiska
institutionen
PB 24
FIN-000 14 Helsingfors uni-
versitet
therese.lindstromtiedemann@
helsinki.fi

Elena Volodina
forskningsingenjör, fil.dr
Språkbanken, Göteborgs
universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
elena.volodina@svenska.
gu.se

Håkan Jansson
lektor i svenska, fil.dr
Högskolan Väst
Gustava Melins gata 2
SE-461 32 Trollhättan
hakan.jansson@hv.se

RECENSIONER

Anmeldelse av *Norsk Ordbok* bind 12 – med noen betraktninger omkring verket som helhet

John Ole Askedal

*Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band XII: U-åværig. Hovedredaktører: Oddrun Grøn-
vik, Helge Gundersen, Lars S. Vikør & Dagfinn Worren. Prosjekt-
direktør: Åse Wetås. Oslo: Det Norske Samlaget 2016. VIII sider, 1648
spalter. Pris: 850 NOK.*

1. Innledende bemerkninger

Med dette siste av tolv planlagte bind fullføres landsmåls- og nynorskverket *Norsk Ordbok*. Hvordan man skal gripe an et enkeltbind av et flerbinds ordboksverk hvor de grunnleggende fellestrekk må antas å dominere gjennom hele verkets tilblivelsehistorie, er ikke selvsagt, særlig når tidligere enkeltbind allerede har vært til dels grundig anmeldt, blant annet i *LexicoNordica*: bind 5 «med sideblikk til tidlegare band» av Myking (2006), bind 8 av Faarlund (2010), bind 9 og 10 av Mattisson (2012), og nettutgaven lest i mars–april 2014 av Hovmark (2014). I det følgende skal jeg først gi en generell omtale av det nå fullførte verk. Jeg går så inn på noen spørsmål som gjelder både tidligere bind og det foreliggende bind 12. En grammatisk ordartikkel om «infinitivmerket» å vies særlig oppmerksomhet. Anmeldelsen avsluttes med noen betraktninger omkring verkets bruks- og nytteverdi.

2. *Norsk Ordboks* historie

Forhistorien strekker seg tilbake til 1911, da tanken opprinnelig var et felles litterært ordboksverk for både riksmål og landsmål (Vikør & Wetås 2016:15–17). Fra 1927 av ble det arbeidet bevisst for et selvstendig landsmålsverk, og i 1929, det året da landsmålet skiftet navn til nynorsk, bevilget Stortinget midler til igangsettelse av arbeidet. Fra 1930 av kunne det så arbeides praktisk med prosjektet. Viktige historiske dokumenter fra arbeidets første faser er Skard ([1932] 2016) og Hellevik ([1956] 2016). Sistnevnte var redaktør for den første bokutgivelsen. Han utdyper historikk og perspektiver og gir retningslinjer for ordinnsamling og seddelføring.

Prosjektet gikk heller trått til å begynne med. Verket utkom først heftevis. Det tok tyve år inntil det første heftet så dagens lys i 1950, og første bind ble først fullført i 1966. Bind 2 kom i 1978, bind 3 i 1994 og bind 4 i 2002. Allerede på slutten av 1990-tallet hadde noen regnet ut at med den daværende utgivelsestakt ville verket kunne være fullført ca. 2060, altså omtrent 150 år etter at de første planlegningsinitiativer var tatt (Vikør & Wetås 2016:27). Det ble da tatt politiske grep: *Norsk Ordbok* fikk status som ett av fire nasjonale bokverk som skulle fullføres til det norske grunnlovsjubileet i 2014, og fikk det nye forpliktende prosjektnavn *Norsk Ordbok 2014*. (De andre prosjektene var Henrik Ibsens skrifter, *Norsk biografisk leksikon* og revidert nyutgivelse av *Norsk Riksmålsordbok*.) Intensiverte finansieringsbestrebelsler la grunnlaget for rikelige offentlige bevilgninger som resulterte i etablering av en godt bemannet og effektiv prosjektorganisasjon samt utvikling av moderne elektroniske redigeringsverktøy egnet for formålet. Mot slutten av prosjektet var hele 30 redaktører i arbeid.

Utgivelsestakten ble radikalt forbedret: Bind 5 kom i 2005, bind 6 i 2007, bind 7 i 2008, bind 8 i 2009, bind 9 i 2011, og bind 10 og 11 i 2013. Komplikasjoner oppstod i prosjektets avslutningsfase; det gikk hele tre år mellom nest siste og siste bind. Denne forsinkelsen

var et resultat av uheldige fagpolitiske disposisjoner ved Universitetet i Oslo, da det fant å ville fraskrive seg ansvaret for sine omfattende ordsamlinger (se Vikør 2016).

De tolv bindene inneholder til sammen 330 000 ordartikler og omtaler 15 000 faste uttrykk og vendinger (jf. Fyllingsnes 2016 for disse og de følgende opplysninger). Stoffet er hentet fra 5000 forskjellige skriftlige kilder. Vi tør anta at dette samlet gir et representativt bilde av den rikholdige nynorske bokheimen som har utviklet seg i løpet av de siste halvannet hundre år. Antallet steder i Norge som har avstedkommet materiale, angis til 750; det er mer enn antallet norske kommuner (744 i 1930, i dag 428).

Det oppgis at de offentlige bevilgninger til verket siden 2001 beløper seg til 260 millioner kroner. Tar vi dertil hensyn til bevilgningene fra stat og universitet siden 1929, er det grunn til å anta at verkets samlede pris nærmer seg en halv milliard 2016-kroner. Det bør kunne tilfredsstillende de inntil 10 % av Norges befolkning som regner seg som aktive brukere av nynorsk skriftspråk. Som tidligere prosjektdirektør Kristin Bakken fremhever, er verket ikke minst et kulturpolitisk motivert «nynorsktiltak» med et uttalt musealt aspekt:

For NO [Norsk Ordbok] dokumenterer ikkje berre det nynorske skriftmålet, men også det «norske folkemålet», dvs. dialektane. [...] Om ikkje dette er nok, kan vi appellere til museumsaspektet av NO, dei gamle dialektorda i NO er eit aspekt av den folkelege og nynorsklitterære kulturarven som for ein del er på veg til å forsvinne. (Bakken [2006] 2016:94–95)

3. Ordartikkelstruktur og redaksjonsspråk

Norsk Ordboks undertittel «Ordbok over det norske folkemålet og

det nynorske skriftmålet» beskriver presist hensikten med verket. Faktorenes orden – først folkemål, dernest skriftmål – gjenspeiles direkte i artikkelstrukturen. Lemmaene omfatter ingen skriftspråklig normdel med opplysninger om alle tillatte ordformer og bøyninger, slik man er vant til fra gjengse bruksordbøker for norsk. Etter oppslagsordet står først en forkortelse som gir grammatisk minimumsinformasjon (ved substantiver genus, ellers ordklasse). Ved enkelte substantiver er flertallsform angitt; ved sterke verb og en del andre verb angis a verbo-bøyning (infinitiv, presens, preteritum, perfektum partisipp). De grammatiske opplysningene følges, når det er grunnlag for det, av kildehenvisninger og ofte også av stedfestede dialektformer og eventuelt i tillegg en (meget knapp) etymologisk opplysning. Angivelsen av geografiske beleggsteder kan være omfattende og i enkelte tilfeller sågar utgjøre hoveddelen av en ordartikkel. (Jf. for eksempel oppslagsordene *umoda/umota* «ulysten, uviljug» eller «mismodig, modlaus, ...», og *veitt* «(klumpar av) flugeegg» eller «larvar (frå flugeegg»).) Deretter kommer betydningsangivelser; til slutt står, når det er aktuelt, eventuelle autentiske belegg i kursiv, fulgt av sitatkilde i rett skrift i parentes.

Det kjennskap leseren får til en nynorsk skriftnorm, kommer i første rekke gjennom redaksjonsspråket. Grunnlaget for det er i hele *Norsk Ordbok* 1938-rettskrivningen. Her har den overlevd «læreboknormalen» av 1959 (men former som fikk status som hovedformer i 1959, er ført opp på oppslagsplass), og det kom fornuftigvis ikke på tale å erstatte 1938-rettskrivningen i verkets siste bind med den nye nynorsknormen som omsider ble vedtatt i 2012. Å utgi hele det trykte tolvbinds verket på nytt med 2012-rettskrivning er en helt urealistisk tanke.

Alle offisielle norske språknormer etter 1907 er preget av en riktignok varierende, men likevel betydelig grad av valgfrihet mellom variantformer. Myking (2006:310) gjør oppmerksom på at *Norsk Ordboks* redaksjonsspråk er (og nødvendigvis må være) et

utvalg av de former 1938-rettskrivningen tillater, og at dette utvalget er relativt tradisjonsorientert. For Myking var det i 2006 ikke nødvendigvis et konsensusutvalg, og det er det sikkert heller ikke i dag. For eksempel fastholder *Norsk Ordbok* den tradisjonelle infinitivsendelsen *-a*, mens *Nynorskordboka* (2006) gjennomfører *-e* i oppslagsord for verb (med *-a* som mulighet ved såkalt «kløyvd infinitiv» i hakeparentes). I *Norsk Ordbok* alfabetiseres oppslagsordene generelt etter den mer tradisjonelle formen, for eksempel «**vyrðnad** el **vørðnad**», og her er artikkelstoffet samlet. Den mindre tradisjonelle formen er alfabetisert separat med henvisning til oppslagsordet i mer tradisjonell form: «**vørðnad** sjå **vyrðnad**.»

Den digitale versjonen av ordboken vil til enhver tid kunne moderniseres i samsvar med gjeldende rettskrivning. Det er da et problem at verket per i dag ikke er fulldigitalisert; den elektroniske versjonen begynner med bokstaven *I* midt inne i papirutgavens bind 5. Siden også 2012-rettskrivningen omfatter et ikke ubetydelig antall varianter, vil det ved en eventuell revisjon stadig måtte foretas et utvalg blant tillatte former, både når det gjelder hovedoppslagsord og redaksjonsspråk. Så lenge det er usikkert hvilken tilslutning 2012-reformen og de enkelte variantformer den tillater, i realiteten har, og i fremtiden vil få, i nynorskretser (jf. Myrvoll 2012), kan det inntil videre være bedre å la den elektroniske versjonen i hovedsak bestå i sin klassiske språkdrakt med opphav i 1938. Det burde likevel være mulig å rydde opp i de stort sett mindre lemmatiserings- og oppslagsvanskeligheter som Myking (2006) påpeker.

4. Andre generelle merknader

Hovmark (2014:297) finner at papirutgaven av *Norsk Ordbok* «stadig [er] en meget komprimeret og ikke særlig læservenlig ordbog». Han påklager «det dybe betydningshierarki (op til fem niveauer)»

og de lange kildeangivelsene. Om disse og de øvrige forhold Hovmark bemerker, gjelder at de, likesom redestrukturen, er en arv fra prosjektets første fase og første bind; det er vanskelig å gjøre noe med dem uten å forårsake inkonsekvenser i verket som helhet. Det er heller ikke alt som er like problematisk i praksis.

I motsetning til Hovmark nevner Myking (2006) og Faarlund (2010) bare fire nivåer; jeg har ikke registrert flere. Et femte nivå kan eventuelt antas når dobbelt skråstrek brukes for å skille ad to bruksmåter på det fjerde nivå markert med liten bokstav, som ved **I vera A1a** «eksistera, finnast ... (om organisk vesen)» eller, etter dobbelt skråstrek, «fylla år, ha fødselsdag». Dobbelt-skråstrek-notasjonen brukes imidlertid mer generelt til å skille bruks- og betydningsvarianter også i beskrivelser som har færre nivåer, og på forskjellige nivåer; jf. for eksempel **I uføre 2** «stad der det er vanskeleg å fara eller mest uråd å koma fram», eller, etter dobbelt skråstrek, «sjølei»; likeledes ved **I uføre 3** «vand stode; knipe, vanske» eller «ikkje planlagd graviditet». Ved **ukjenneleg**, hvor beskrivelsen bare har ett nivå, skiller dobbeltskråstreken den tilgrunnliggende adjektivbruken fra substantivering som *det ukjennelege*.

I tradisjonelle ordbøker kan komplekse betydningsbeskrivelser ofte synes å være mindre systematisk reflektert enn ønskelig. Det kan virke som om det tas utgangspunkt i et forholdsvis vagt begrep «forskjellig bruk» og i utilstrekkelig grad skjelnes mellom inherent betydning (definerende semantisk «intensjon») og pragmatiske implikasjoner og inferenser. Det tas heller ikke alltid i tilstrekkelig grad hensyn til syntaktisk distribusjon. Slike hierarkiseringsproblemer, som egentlig er metodeproblemer, ble diskutert av Faarlund (2010) med utgangspunkt i substantivet *musling*, adverbet *no*, preposisjonen *på*, adverbet *nok*, ordet *nord* og subjunksjonen *når*. I rimelighetens navn bør det medgis at det ikke er realistisk å forvente en logisk gjennomreflektert semantisk hierarkisering av hele det svære ordtilfanget i *Norsk Ordbok*. I så måte er

Norsk Ordbok utvilsomt i samme situasjon som andre meget store ordbøker. Det fortjener å nevnes at Lars Vikør (2016:113–122) med lemmaene **språk** og **sosial** fra bind 10 som eksempler viser hvordan godt gjennomtenkte komplekse betydningsbeskrivelser kan utføres.

Faarlund (2010) kommenterer også ordklasseinndelingen i *Norsk Ordbok*. Han erkjenner at den prinsipielt bør velges en gang for alle, men mener likevel at man fra bind 5 av burde ha erstattet den tradisjonelle ordklasseinndelingen, som var den eneste mulige da *Norsk Ordbok* ble påbegynt, med den fornyede som ble presentert i *Norsk referansegrammatikk* (Faarlund, Lie & Vannebo 1997), og som nå er anbefalt av Utdanningsdirektoratet. Faarlunds særlige anliggende er de tre tradisjonelle ordklasser pronomener, konjunksjon og adverb (jf. Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 25, 29, 1067–1068; 28–29, 202–233; 411–416).

Det dreier seg her om to spørsmål: for det første om det er praktisk tilrådelig å gå over fra et system til et annet midt i et omfattende verk, og for det annet om det nye system saklig sett er å anbefale. Vi begynner med det siste spørsmålet.

Det er ikke vanskelig å være enig i at det tradisjonelle konjunksjonsbegrepet er for syntaktisk heterogent, og at en fordeling av de tradisjonelle konjunksjoner på (sideordnende) konjunksjoner (*og, men, for, ...*) og (underordnende) subjunksjoner (*av di, medan, ...*) er velbegrunnet.

Det har også mye for seg å etablere determinativer («bestemmerord til substantiv») som en egen klasse adskilt fra pronomener. Fremfor alt de tradisjonelle artikler hører naturlig hjemme her, men også den attributive bruken av possessiver, demonstrativer og visse kvantorer kan henføres hit. De sistnevnte kategoriene har imidlertid også en naturlig selvstendig funksjon (jf. for eksempel *denne gode boken vs. denne er bedre*) som ikke er av determinativ, men av pronominal karakter. Man behøver ikke være enig i alle detaljer i anvendelsen av den nye terminologien: Det ligger ingen

nevneverdig beskrivelsesgevinst, men heller et informasjonstap i å omdøpe tallord til determinativ (Faarlund, Lie & Vannebo 1997:218).

Faarlund, Lie & Vannebo (1997) ønsker dessuten å omdøpe en del tradisjonelle adverbier til («intransitive») preposisjoner. De har rett i at en del ord har både en preposisjonal og en adverbial anvendelse, men Faarlund innrømmer selv at forholdet mellom adverb og preposisjon likevel er «meir problematisk og meir kontroversielt» (2010:314). I *Norsk referansegrammatikk* savnes for øvrig en klar redegjørelse for hvilke tradisjonelle adverbier rekategoriseringen til preposisjon skal omfatte.

Så lenge det hefter leksikologiske uklarheter ved det nye systemet om hva det er rimelig å kalle hva, er det ingen grunn til å la det erstatte et godt innarbeidet og i tilstrekkelig grad forståelig tradisjonelt system, særlig ikke når det ville føre til et terminologisk brudd midt inne i den leksikografiske beskrivelsen. Men den syntaktisk klargjørende termen *subjunksjon* savnes unektelig.

5. Merknader til bind 12

De enkelte ordartikler er av vidt forskjellig lengde. Når verket er kommet til bind 12, som omfatter bokstavstrekket *u-åværig*, har man gjort seg ferdig med hovedmengden av høyfrekvente ord. Men også her finnes det artikler som er så omfattende at det krever god tid, eller forutsetter et spesielt forskningsformål eller informasjonsinnhentingsbehov, å lese dem til ende og å skaffe seg oversikt over hvordan de er strukturert. Syv artikler går over fem spalter eller mer, se tabell 1.

En god del artikler har et omfang som ligger tett oppunder dette og er tilsvarende krevende å få oversikt over. Generelt synes imidlertid det gjennomsnittlige artikkelomfanget å være normalt

Lemma	Antall spalter
I vera, kopulaverb, hjelpeverb osv.	16
I veg, substantiv	8
III under, preposisjon	6
II ut, adverb	6
I øyra, substantiv	6
ute, adverb	5
ved, preposisjon	5

Tabell 1: Artikler i bind 12 på fem spalter eller mer.

for en ordbok av denne art, sammenlignet med for eksempel *Ordbog over det danske Sprog* (1918–1956) og *Svenska Akademiens ordbok* (1893–).

Også sammensetninger med bestemte førsteledd kan ta stor plass. Det mest ekstreme tilfellet er sammensetningene med *vass-*, som strekker seg over 44 spalter.

Et forhold som vil kunne forvirre en del brukere, er at det i betydningsbeskrivelser anvendes nynorskord som vil være ukjente for mange norske morsmålstalende. For eksempel defineres adjektivet *utvegjeleg* som «lik ei utvegje; ukjuren» og «rang, vand, ubakleg». Det er ikke til stor hjelp at *ubakleg* defineres som «avbakleg»; man må fortsette betydningsøket. Løsningen finnes i bind 1, der *avbakleg* oppføres med de to betydningsvariantene «som ligg avsides, ...» og «tungvinn, mødesam, ...». Likeledes må man til *ubeinen* for å finne ut at *ubeinkeleg*, *ubeinken* og *ubeinsam* betyr «uviljug til å hjelpa, tung å be». Ivar Aasen og andre tidlige nynorskleksikografer (Hans Ross, Alf Torp) hadde ingen tilsvarende forståelighetsproblemer siden de brukte dansk-norsk som metaspråk. I den moderne nynorskspåklige *Norrøn ordbok* fra 2008 løses tilsvarende problemer ved at bedre kjente bokmålsord tilføyes

i hakeparentes, for eksempel «*hneisa* f. skjemsle [skjensel], ...».

Eksemplene i foregående avsnitt indikerer at verkets museale aspekt (jf. Bakken 2006) er fyldestgjørende ivaretatt. For å belyse dette ytterligere skal jeg anføre oppslagsordene fra en mer eller mindre tilfeldig utvalgt tospaltet side for hver av bokstavene *U* og *Y* (former som er oppført som første sammensetningsledd i komposita, utelates):

U, spalte 399–400: *utolande/utålande, utolde, utoldug, utole (m), utole (f), utoleleg/utåleleg, utolen/utålen, utolhogg, utolleg, utolmod/utålmod, utolmodeleg/utålmodeleg, utolmodig/utålmodig, utolmodigheit/utålmodigheit, utolsam/utålsam, utolsemd/utålsemd, utolug/utålug, utolugskap/utålugskap, utom*

Alle norsktalende vil umiddelbart forstå og aktivt bruke *utålmodig, utålmodigheit* og *utom*. Noen flere, som *utålmod* og *utålsemd*, ville bli forstått på grunn av kjent rot (*tål*) og strukturell forståelse av orddannelsesmønstre, selv om de er sjeldne i bruk, og noen – som *utolde, utoldug, utole, utolhogg, utolen/utålen* – vil for mange være ukjent.

Y, spalte 1365–1366: *ymiskvar/ymsekvar, ymisleg, ymisleik, ymisleita, ymistimellom, ymisvoren, ymjā, ymla, ymløygð, ymmer (I, II), ympa, ympra, ymsa, ymsast, ymse/ymis, ymsefarga, ymselaus, ymseleg, ymseleis, ymselyndt, ymsen*

Adjektivet *ymse* (i denne form) er allment kjent og hyppig brukt. Med mulig unntak av adjektivet *ymsefarga* og verbet *ymsa* vil de øvrige ordene forekomme svært sjelden. Det ligger en filologisk verdi i å bevare kunnskapen om dette ordforrådet, nettopp fordi den aktuelle bruksverdi er så beskjeden.

6. En grammatisk ordartikkel: infinitivsmerket *å*

Faarlund (2010) berører spørsmålet om hvordan grammatiske ord behandles leksikografisk. I bind 12 er det ett slikt ord, infinitivsmerket (-partikkelen/-prefikset/-morfemet) *å*, lemmatisert som «VII å inf-merke». Dette *å* er et grammatisk strukturelement som ikke har selvstendig betydning i isolasjon, men visse konstruksjoner det inngår i og er en del av, kan tilskrives en mer spesifikk egenbetydning. *Norsk Ordboks* beskrivelse gjenspeiler, men går ut over dette. Resultatet er en syntaktisk funksjons- og distribusjonsanalyse av *å*-infinitivskonstruksjoner, med semantiske innslag.

Infinitivsmerket *å* er homonym nummer VII av ordformen *å*. Det har hovedanvendelsene A «nytta føre verb ([eller] konstruksjon) i infinitiv, ...» og B, som gjelder bruk av *å* foran partisipp eller i «absolutt» bruk uten etterfølgende verbform.

Beskrivelsen i A fordeler seg på i alt 16 nummererte underpunkter, hvorav A5 er videre inndelt med liten bokstav i A5a–e, A7 i A7a–c, og A16 i A16a–f.

I noen A-punkter gis en rent syntaktisk funksjonsbeskrivelse av infinitivskonstruksjoner: A1 objektsutfylling for verb: *dei meinte å avliva dyret*; A2 subjekt i hovedsetning: *å trøste enke var eit kjent ord*; A3 infinitivskonstruksjon som logisk subjekt; A4 predikativ i hovedsetning; A5 utfylling til predikativ, med videre underpunkter som angir hva slags predikativ det dreier seg om: A5a adjektiv: *lett å forstå*, A5b substantiv: *det var ei glede å høyra*, A5c adverb: *vera om å gjera*, eller verbalpartikkel: *vera med å avgjera prisutviklinga*, A5d preposisjon *til* som kjerne i predikativ: *ikkje til å leva med*, og A5e adjektiv som objektspredikativ: *gjera sykklar støare å køyra på*.

I A6 gis først en rent syntaktisk bestemmelse som «del av ei modifiering av ein nominal lekk»: *kaffe å få kjøpt*, med en videre mulig undertype med preposisjonen *til* og betydning av 'følge': *sjansane til å gjera noko for andre ...*

A7 er primært semantisk bestemt og omfatter tre typer hen-

siktskonstruksjoner i **7a, b, c**, jf. **7a**: *han la seg å kvila*, med noe alderdommelig final *å*-infinitiv uten preposisjon. I **A8–A11** og **A13** står infinitiven etter en preposisjon. I **A8** dreier det seg om modifisering av adjektivinnhold: *lett for å ...*, med en slags modal ‘kunne’-betydning (som ikke forklares nærmere). I **A9** dreier det seg om «måtesadverbial», mer nøyaktig instrumentalt adverbial, med *med* eller *ved* med infinitiv: *løyse kredittbehova sine med å gå i banken*, som allerede er behandlet under henholdsvis **III med C7c** i bind 5 og **II ved A7a** i bind 12. **A10** gjelder bruken av *utan* med infinitiv som uttrykk for negert mål eller negert, uteblitt konsekvens, som allerede er tilstrekkelig og mer passende behandlet under oppslagsordet *utan* **A1d**: *utan å ha skote rein*. **A11** er hensiktsuttrykk med *til*: *plaga seg til*, hvis ikke-refleksive motstykke er nevnt under **I plaga 2** i bind 7. I **A13** dreier det seg om tidsuttrykk med *med*: *byrja med*, som er nevnt under **I byrja 1a** i bind 1 og videre henvist til i **III med D1a** i bind 7. I de to sistnevnte tilfellene er preposisjonen utvilsomt verbspesifikk, slik at preposisjon pluss infinitiv kan oppfattes som preposisjonalobjekt til verbet.

A12 er semantisk-pragmatisk definert som «bydesetning»: *Itj å sei nåkkå!* ‘Ikke si noe!’ Eksemplene for **A14** vilkårskonstruksjon og **A15** infinitivkonstruksjon «som vert jamførd med og modifierer ein (adverbial eller nominal) lekk eller ei utsegn» er de faste uttrykkene *vel å merka* og *så å seia*.

Til noen av disse punktene kan det knyttes ytterligere kommentarer:

A1: Verbet *å tora* kan klassifiseres som modalt hjelpeverb. Slik oppfattet vil den tilknyttede infinitiven heller være å rubrisere som predikatsdel enn som objektsutfylling. – Det synes unødvendig å oppføre plassering av infinitiv som objektsutfylling «fremst i hovudsetninga» som en slags egen funksjon; dette er en topikaliseringsmulighet uten syntaktisk funksjonsendring. – Det er riktig at *å få til* med *å*-infinitiv betegner ‘resultat’. Det er fordi dette uttryk-

ket er det vanligste kausative verbuttrykket i moderne norsk. Det tar både menneskelig og ikke-menneskelig subjekt, og sistnevnte mulighet, som er den som eksemplifiseres, har etter alt å dømme høyest tekstfrekvens (jf. Askedal 2012:1305–1307).

A2: Det spesifiseres at subjektsfunksjonen gjelder «i hovedsetninga». Det stemmer som omtrentlig frekvensutsagn, men ikke som generell syntaktisk regel. Plassering i bisetning er fullt mulig: *ho meinte at å bu åleine ikkje var bra for han.*

A3: Analysen av *då stoppa det å blø* som setning med infinitivkonstruksjon «som logisk subjekt» er feilaktig og selvmotsigende. Det «logiske subjekt» er her det formale subjekt *det*: *då stoppa det_x Ø_x å blø*, jf. tilsvarende med referensielt identifiserbart logisk subjekt: *då stoppa han_y Ø_y å blø*. Karakteristikken passer heller ikke på de følgende eksemplene med *det* som «foreløpig subjekt» og sluttstilt *å*-infinitiv, her med referensielt uspesifiserbart logisk subjekt: *det har sine klåre ulemper å fyre med ved* ‘... at man fyrer med ved’, jf. *å fyre med ved har sine klåre ulemper*. I norsk deler for øvrig konstruksjoner med tradisjonelt antatt «foreløpig subjekt» *det* i stor grad syntaktiske egenskaper med *det* som «formelt subjekt» i upersonlig konstruksjon (jf. Askedal 1985:126–128).

A4: henvisningen til «I vera A10» er feilaktig; nummereringen går ved «I vera A» ikke lenger enn til 5.

A5a: Under infinitivkonstruksjon «som utfylling til predikativ» anføres både eksempler med modal-passivisk infinitiv: *eit språk skal vera lett å forstå*, og eksempler med ikke-modal aktivisk infinitiv: *han var så fæl å narr folk*. Forskjellen hadde fortjent en kommentar. – I setningen *der er godt å vera* karakteriseres infinitiven som utfylling til predikativ. Det forutsetter analyse av *der* som subjekt. Eventuelt kan infinitiven, eller komplekset av adjektiv og infinitiv, analyseres som subjekt.

A5c: Analysen av *vera med å avgjera prisutviklinga* som eksempel på infinitivkonstruksjon som utfylling til verbalpartikkel som predikativ er logisk problematisk: Hvis *med* er verbal-

partikkel, må vel infinitivkonstruksjonen være utfylling til hele verbuttrykket?

A5d: Ved *å vera til* med *å*-infinitiv antas *til* å være «kjerne i predikativ», noe som vel betyr styrende ledd, slik preposisjoner antas å være i preposisjonalfraser. Her er det like interessant at *til* *å*-konstruksjonen har modal-passivisk betydning, jf. (*ikkje*) *å vera til å misforstå* '(ikkje) å kunna misforståast'.

A16 er et spesielt syntaktisk punkt som dreier seg om muligheten for å anbringe et adverbialt element mellom infinitivmerket og infinitivformen (*å ikkje vilja ... osv.*). Dette punktet inndeles videre i **A16a–f**, hvor det søkes etablert relasjoner til henholdsvis **A1, 2, 3, 4, 7 og 9**. Disse bruksmåtene omtales som «tydingar», men betegnelsen «tyding» er her noe uheldig for så vidt som et semantisk element bare kommer inn i **A7** og **A9**; i de fire første tilfellene dreier det seg om rent syntaktiske funksjoner av *å*-infinitiven. Like misvisende vil det være å oppfatte distribusjonsfenomenet i **A16** som en «tyding». Her dreier det seg om resultat av (re)grammatikalisering: Germanske infinitiver har generelt sitt opphav i indoeuropeiske verbalsubstantiver som vant innpass i verbsystemet som tempusnøytral form med morfologisk tilknytning til presensstammen; infinitivmerket var opprinnelig en retningspreposisjon, med en final betydningsmulighet som ved grammatikalisering med desementisering utviklet seg til et slags verbprefiks (jf. Dal & Eroms 2014:108–109, 117–118).

I kretsen av moderne germanske språk har infinitivmerket stadig prefiks karakter i tysk (ortografisk tydelig ved sammenskrivning med «løs» forstavelse, jf. for eksempel særskrivning av *zu fangen*, men sammenskrivning av *anzufangen*), nederlandsk, frisisk, islandsk, færøysk og dansk, mens svensk i stor, og engelsk i betydelig grad tillater konstruksjoner som tilsvarer **A16** (jf. Askedal 1995:106–107). Den svenske og engelske plasseringen av adverbiale ledd mellom infinitivmerke og infinitiv kan oppfattes som en regrammatikalisering av infinitivmerket i retning av

subjunksjonsegenskaper. Det er en vei som også norsk har slått inn på.

Beskrivelsen av *å* under A er en beskrivelse av infinitivkonstruksjoner. Fordi utgangspunktet er enkeltordet *å* og infinitiv uten *å* dermed per definisjon er utelatt, er den likevel ingen fullstendig beskrivelse av infinitivers syntaks.

B har de to undergrupper B1 med *å* foran partisipp og B2 i kontekster uten etterfølgende verb. B1 er videre inndelt i B1a, b, c, d. I B1a er «konjunktiv» angitt som en mulighet i tillegg til partisipp, men ikke forklart eller anskueliggjort. Her antas kontrafaktisk betydning og tilknytning til A1, i B1b, c, d derimot fravær av kontrafaktisitet og tilknytning til henholdsvis A3, A6 og A9. I de fleste eksemplene er det mulig å sette inn infinitiven *ha* som perfektumshjelpeverb mellom *å* og partisippet: *det skulle vore hyggeleg å møtt henne* → ... *å ha møtt henne*, tilsvarende den mulige *ha*-utelatelsen i tilfeller som *han kunne (ha) møtt henne*. I andre tilfeller kan man tenke seg formell tilpasning av en infinitiv til et foregående og styrende partisipp (formell «morfemattraksjon»): *kva har du tenkt å gjort i dag?* ← ... *tenkt å gjera* ... Den «absolutte» bruken uten verb i B2 antas særlig å forekomme foran retningsadverb: *en skulle ha vøri nødt tel å opp på potta* ... Siden det styrende uttrykk *å vera nødt til* har en modal betydning som tilsvarende modalverbet *å måtta*, ligger det nær å sammenligne med den vanlige tilsvarende bruken ved modalverb: *han måtte opp på potta*.

I B1 kan det, når det ikke foreligger «morfemattraksjon», overveies å anta ellipse av perfektumshjelpeverb, og i B2 av infinitiv av et bevegelsesverb med generell betydning.

I beskrivelsen av *å*-infinitiv savnes en bruksmåte som er reelt kontekstfri, nemlig bruken som verbets nevneform: «(verket) å lese». Man savner også en konstruksjon som sannsynligvis er den mest generelt anvendelige nominaliseringsmulighet for verb i norsk, nemlig overordnet pronomen *det* med tilknyttet *å*-infinitiv

som underledd: *det å snyta på skatten inneber alltid ein risiko; ho meinte at det å snyta på skatten var altfor risikabelt*. Disse anvendelsene er muligens vanskelige å belegge i *Norsk Ordboks* grunnlagsmateriale, men de hører med i en funksjonsbeskrivelse av *å*-infinitiv.

Ved å legge så stor vekt på de syntaktiske omgivelser til infinitivmerket *å* følger *Norsk Ordbok* den eldre *Norsk Riksmålsordbok* (1957:sp. 4279–4283), som har den samme hovedinndeling i **A** og **B**. En annen, leksikografisk mer naturlig måte å beskrive infinitivmerket *å* på er å begrense beskrivelsen til selve ordet *å*, eventuelt med en kortfattet eksemplifisering av typiske kontekster, og å overlate beskrivelsen av infinitivkonstruksjoner med infinitivmerke til artiklene for de relevante leksikalske kontekster (styrende verb, adjektiver osv.). Slik gjøres det for eksempel i *Bonniers svenska ordbok* (1991:38, *att*), som ikke eksemplifiserer bruksmåter, og i *Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner* (2008:1346), *Nudansk Ordbog* (1988:72, *at*) og det tyske åttebindsverket *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache* (bind 8, 1995:4032, *zu*). De sistnevnte verkene eksemplifiserer under lem-maet for infinitivmerket infinitivkonstruksjoners bruksmåter, men gir ingen nærmere syntaktisk eller semantisk beskrivelse av disse.

7. Sluttord: prosjektlegitimitet og anvendelsesperspektiver

I en redegjørelse for prosjektet *Norsk Ordbok 2014* holdt som foredrag i 2005 (Bakken [2006] 2016) diskuterte daværende prosjektleder Kristin Bakken prosjektets legitimitet med et utgangspunkt i økonomiske perspektiver:

Korleis skal ein så greie å argumentere for at det å bruke 100 millionar kroner eller meir på ei ordbok som kanskje færre enn 1000 nordmenn er interesserte i å kjøpe, er rett prioritering av offentlege midlar? (Bakken [2006] 2016:94)

I sitt svar legger hun særlig vekt på prosjektets språk- og mer allment kulturpolitiske betydning, ved siden av det museale aspekt nevnt tidligere:

NO flyt på sin status som nynorsksiltak. Sidan nynorsken er eit statleg ansvar, og sidan målforma er under konstant trugsmål om marginalisering og på sikt utradering, er det politisk korrekt å stimulere og støtte tiltak som kan gje nynorsken meir status i samfunnet. Dette kjem NO til gode. I tillegg har NO eit demokratisk eller distriktpolitisk aspekt, som gjer det kulturpolitisk verdifullt. (Bakken [2006] 2016:94)

I Bakkens legitimitetsdiskusjon omtales ikke verkets praktiske nyttefunksjoner. En indikasjon på verkets anvendelse gir antallet kjøpere, som Bakken i 2005–06 anslår til mindre enn 1000. I *Norsk Ordbok* oppgis ikke opplagstall, men tallet 1000 refererer muligvis til antallet trykte eksemplarer (av nyere bind?), og det er sannsynlig at antallet kjøpere ligger en del lavere. Uansett er tallet lavt i forhold til Norges ca. 3500 biblioteker (med filialer etc., ifølge Nasjonalbibliotekets statistikk for 2014¹) og angivelig inntil 500 000 aktive nynorsksbrukere.

Prislappen på det store verk som nå foreligger – den fullførte papirutgaven og to tredjedeler av en tilsvarende elektronisk nettordbok – beløper seg anslagsvis til nærmere en halv milliard

1 Personlig kommunikasjon med Erlend Ra ved Nasjonalbiblioteket 30.05.2016.

2016-kroner. Det er et spørsmål om disse midlene kunne ha gitt større allmenn nytteverdi for nynorskbrukere og andre interesserte dersom de var blitt anvendt noe annerledes. Det foreliggende bokverk er en ren dokumentasjonsordbok med et sterkt musealt preg. Dette og de sannsynligvis lave salgshallene tyder på at papirutgaven av *Norsk Ordbok* i første rekke er et verk for et spesielt interessert publikum som for sine formål kanskje ville vært like godt tjent med den søkbare elektroniske utgaven av grunnlagsmaterialet. En eventuell fullføring av den digitale nettversjonen vil gi nye perspektiver på bruks- og nytteverdi – og på de samlede totale kostnader ved både en trykt og en fullstendig elektronisk utgave av *Norsk Ordbok*.

Nynorskbrukere har nå til sin rådighet *Nynorskordboka*, hvis siste trykte utgave er fra 2006, før 2012-reformen; den nye oppdaterte utgaven fra 2015 foreligger bare som nettoutgave. Det som i dag kan fremstå som et naturlig desideratum for nynorsken, er en to- til trebinds litterær ordbok, med aktuelle normopplysninger og gode normunderstøttende sitater fra skjønnlitteratur og sakprosa, men uten alt dialektmaterialet – det vil være tilstrekkelig dekket gjennom den søkbare elektroniske publiseringen av ordbokens grunnlagsmateriale. En moderne nynorsk ordbok burde foreligge både i fysisk synliggjørende trykt utgave og i lett tilgjengelig nettoutgave.

Det er ikke utenkelig at man kunne ha fått både dette og den søkbare elektroniske utgaven av grunnlagsmaterialet til en lavere pris enn det *Norsk Ordbok* (hittil?) har kostet. Men da bevilgningene begynte å flyte rikelig fra 2002 av, var prosjektet så sterkt bundet opp i et allerede påbegynt, format- og innholdsmessig tradisjonelt konsipert ordboksverk som skulle fullføres, at en slik nyorientering av prosjektet vel var umulig. Dessuten skulle en «modernisert» nynorsknorm komme til å stå på vent i enda mange år. Det er uvisst om og når resultatet av de årelange reformbestrebelsene – 2012-normen – vil vinne allmenn aksept.

Slik den nå fullførte papirutgaven av *Norsk Ordbok* fremstår, er den et leksikografisk storverk. Men det er et spørsmål om det er dette verket nynorsk skriftkultur er best tjent med på veien inn i en noe usikker fremtid.

Litteratur

Ordbøker

Bonniers svenska ordbok (1991). Femta upplagan. Sten Malmström, Iréne Györki & Peter A. Sjögren (red.). Stockholm: Bonnier fakta.

Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Band 8: *Uri–Zz*. (1995). 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Günther Drosdowski et al. (red.). Mannheim etc.: Dudenverlag.

Norrøn ordbok (2008). Leiv Heggstad, Finn Hødnebo & Erik Simensen (red.). 5. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.

Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner (2008). 2. utgave, 2. opplag. Tor Guttu (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget.

Norsk Riksmålsordbok. Bind II, annet halvbind: *skjønn-åvokster* (1957). Trygve Knudsen, Alf Sommerfelt & Harald Noreng (red.). Oslo: Aschehoug.

Nudansk Ordbog (1988). 13. udgave, 5. oplag. Christian Becker-Christensen et al. (red.). København: Politiken.

Nynorskordboka (2006). Marit Hovdenak et al. (red.). 4. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.

Ordbog over det danske Sprog (1918–1956). Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok) (1893–). Lund: Gleerups förlag.

Annen litteratur

- Askedal, John Ole (1985): Zur kontrastiven Analyse der deutschen Pronominalform *es* und ihrer Entsprechung *det* im Norwegischen. I: *Deutsche Sprache* 13, 107–136.
- Askedal, John Ole (1995): Geographical and Typological Description of Verbal Constructions in the Modern Germanic Languages. I: John Ole Askedal & Harald Bjorvand (red.): *Drei Studien zum Germanischen in alter und neuer Zeit*. Odense: Odense University Press, 95–146.
- Askedal, John Ole (2012): Norwegian *få* 'get': A survey of its uses in present-day Riksmål/Bokmål. I: *Linguistics* 50, 1289–1331.
- Bakken, Kristin ([2006] 2016): Relevans, legitimitet og resultatkrav – eit komparativt blikk på utfordringane for dei store nasjonale ordboksverka i Norden i dag. I: Karlsen, Vikør & Wetås, 86–104.
- Dal, Ingerid & Hans-Werner Eroms (2014): *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 4. Auflage. Bearbeitet von Hans-Werner Eroms. Berlin/Boston: de Gruyter.
- Fyllingsnes, Ottar (2016): Norsk Ordbok endeleg i mål. I: *Dag og Tid* 4. mars 2016, 18–19.
- Faarlund, Jan Terje (2010): Norsk Ordbok, band VIII. I: *LexicoNordica* 17, 313–320.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Alf ([1956] 2016): På skattegraving i vårt eige mål. I: Karlsen, Vikør & Wetås, 68–85.
- Hovmark, Henrik (2014): *Norsk Ordbok på nettet*. I: *LexicoNordica* 21, 289–309.
- Karlsen, Helene Urdland, Lars S. Vikør & Åse Wetås (red.) (2016): *Livet er æve, og evig er ordet. Festskrift til Norsk Ordbok 1930–2016*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Mattisson, Anki (2012): Två band av Norsk Ordbok 2014. I: *LexicoNordica* 19, 317–324.

- Myking, Johan (2006): Norsk Ordbok band 5 (med sideblikk til tidlegare band). I: *LexicoNordica* 13, 309–324.
- Myrvoll, Klaus Johan (2012): 2012-nynorsken vert ikkje enklare. I: *Aftenposten* (morgenutgave; trykt utgave), 23. januar 2012, 4–5.
- Skard, Sigmund ([1932] 2016): Norsk Ordbok. Historie – plan – arbeidsskipnad. I: Karlsen, Vikør & Wetås, 40–67.
- Vikør, Lars S. (2016): Språkdokumentasjon og språkforskning. To sider av same sak, eller to saker? I: Karlsen, Vikør & Wetås (red.), 105–131.
- Vikør, Lars S. & Åse Wetås (2016): Norsk Ordbok: om folket – av folket – til folket. Historia om ordboksverket fram til i dag. I: Karlsen, Vikør & Wetås (red.), 15–39.

John Ole Askedal
professor emeritus
Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Universitetet i Oslo
Postboks 1003 Blindern
NO-0315 Oslo
j.o.askedal@ilos.uio.no

Gyldendals *Fransk-Dansk Stor Ordbog*

Merete Birkelund

Fransk-Dansk Stor Ordbog, Gyldendals Røde Ordbøger. Af Nils Soelberg, fhv. lektor i fransk ved Københavns Universitet. Gyldendal 2015. 65.400 opslagsord og 34.500 udtryk og vendinger. Online: <ordbog.gyldendal.dk>.

1. Ordbøger som fascination og praktisk værktøj

Lad mig starte med en indrømmelse, nemlig at ordbøger er fascinerende læsning! Tænk alle de ord, man ikke kender eller er fortroelig med, og som man kan finde en oversættelse til i en ordbog. Ordbogen oplyser om ikke bare én oversættelse, for der findes næppe noget 1:1-forhold mellem to forskellige sprog, men den giver typisk også eksempler på de mange forskellige sammenhænge og kontekster, et enkelt ord kan indgå i. Det er det, der gør oversættelse mellem to forskellige sprog til et så fascinerende område at beskæftige sig med. Jeg skal også indledningsvist komme med en anden indrømmelse, nemlig at jeg har et aldrig afsluttet særligt passioneret forhold til ordbøger i papirformat: Der er noget fascinerende og evigt nysgerrighedsskabende og taktilt dragende ved at bladre og søge rundt i en ordbog og blive suget ind i betydningen af andre ord end lige netop det, man som udgangspunkt søgte.

Ved anvendelsen af onlineordbøger er fascinationen en anden, nemlig den at den elektroniske ordbog er et uhyre effektivt og hurtigt værktøj for brugeren. Som underviser i oversættelse ved jeg, at ordbøger er et helt uundværligt værktøj for de studerende i forbindelse med træning i oversættelse, men ordbøger er også mindst

lige så uundværlige for den professionelle oversætter. Gyldendals *Fransk-Dansk Stor Ordbog* (herefter forkortet FDSO) er derfor en glædelig nyhed inden for udvalget af fransk-danske onlineordbøger.

2. Ordbogens omfang og sproglige områder

FDSO er øget væsentligt i omfang i forhold til den digitale *Fransk-Dansk Rød* (herefter forkortet FDR), der er baseret på Gyldendals Røde *Fransk-Dansk Ordbog* fra 2012 (10. udgave af N. Chr. Sørensen & Else Juul Hansen)¹. FDSO indeholder hele 65.400 opslagsord og 34.500 udtryk og vendinger². Den hører således til blandt de største på det danske marked sammen med Blinkenberg & Høybyes *Fransk-dansk* og *dansk-fransk ordbog* (ordbogen.com) fra 2012³.

Som det fremgår af Gyldendals omtale af FDSO, dækker den såvel det almensproglige som en del af det fagsproglige område, bl.a. fagligt, teknisk og litterært sprog, så også her er ordbogen udvidet i forhold til den digitale udgave af FDR, der kun dækker det almensproglige, og som derfor primært henvender sig til generalistbrugeren. Med FDSO søger man således at henvende sig til en bredere brugergruppe, dvs. til professionelle brugere og studerende ved videregående uddannelser. Med dette omfang synes Gyldendal at have fundet frem til et format, som vil kunne leve op til bl.a. studerendes behov og forventninger. De efterlyser ofte en ordbog, der er overskuelig, nem og hurtig at bruge, og som har et omfang, der gør det muligt at løse en lang række af de problemer, de støder på i arbejdet med oversættelse inden for sprogparrat

1 Jf. Palmgren (2013).

2 Set i forhold til FDR's 53.000 opslagsord og 42.000 udtryk og vendinger.

3 Til sammenligning har onlineudgaven af Blinkenberg & Høybyes *Dansk-Fransk* og *Fransk-Dansk Ordbog* (2012) ca. 175.000 danske opslagsord og godt 1.000.000 franske gengivelser af ord og ordforbindelser, ca. 85.000 franske opslagsord og over 1.000.000 danske gengivelser af ord og ordforbindelser.

fransk og dansk. Umiddelbart synes FDSO også at kunne honorere kravet om tilstrækkelig diversitet inden for forskellige fagområder.

3. Opslagsoplysninger

Man har i FDSO mulighed for at finde mange forskellige oplysninger om det enkelte opslagsord. Her åbner onlineudgaven op for talrige valg, selv om de ikke alle endnu er fuldt udfoldede. Der gives selvsagt en oversættelse af det enkelte opslagsord, men udover ækvivalenten gives også eksempler på de mulige sammenhænge, det enkelte ord kan indgå i under 'Udtryk & vendinger'. Her tillader en online-udgave af en ordbog en langt større fleksibilitet mht. løbende udvidelser og tilføjelser, samtidig med at formatet giver mulighed for at bevare ældre og mindre hyppige ord, da man ikke på samme måde som ved en ordbog i papirformat er begrænset af krav til det konkrete fysiske omfang. Er ordbogen online som FDSO, kan der medtages helt nye udtryk, samtidig med at ældre og mindre hyppige brugte ord kan bevares. På den måde imødegår FDSO de til tider kortsigtede valg, en papirudgave undertiden må ty til⁴.

Det enkelte opslag giver brugeren rig lejlighed til at dykke ned i de mange underbetydninger og (typiske) sammenhænge, opslagsordet kan indgå i, alt sammen illustreret med eksempler og deres oversættelse. Derudover kan der søges på 'Synonymer' og 'Antonymer', 'Starter på' og 'Slutter på', hvilke muligheder dog på tidspunktet for denne anmeldelse ikke ser ud til at være aktiverede, men onlineordbogen kan jo nemt opdateres løbende, så mon ikke disse muligheder vil blive aktiveret og udfoldet efterhånden?

Til alle ord er det muligt at høre ordets udtale på fransk, hvilket er en glimrende opfindelse, ligesom der også gives en fonetisk transskription af ordet, dog uden trykmarkering, men brugeren

4 Se Palmgren (2013:251).

er rigtig godt hjulpet med disse supplerende oplysninger om den franske udtale.

Generelt gælder det for alle opslag, at der gives oplysninger om tilhørsforhold til ordklasse og det enkelte opslagsords karakteristika (jf. afsnit 4 nedenfor). Man kan også søge mere detaljerede oplysninger om det givne opslagsord under overskrifterne ‘Bøjninger’, hvor man kan “Se flere oplysninger om opslagsordet”. Endelig gives der ‘Muligheder for at udskrive ordbogsartiklen’, hvilket dog på anmeldelsestidspunktet annonceres som en mulighed, der “Kommer snart!”.

4. Grammatiske forklaringer

FDSO giver brugeren god hjælp under arbejdet med oversættelse mellem fransk og dansk, ikke bare hjælp til at vælge den rette ækvi-valent, men også grammatisk hjælp i form af korte forklaringer til de forskellige ordklasser. Ved alle ordklasser, fx sb. (substantiv), vb. (verbum), adj. (adjektiv), adv. (adverbium), konj. (konjunktion) kan der klikkes på en grammatisk forklaring, hvilket i øvrigt også er tilfældet i den mindre onlineordbog FDR.

Her skal blot gives et par smagsprøver på disse grammatiske forklaringer. Om et substantiv hedder det således:

sb. = substantiv = navneord. Substantiver er ord, der betegner levende væsener, ting, steder og begreber, fx *kvinde, hund, hav, liv, tro, matematik*. De bøjes i køn (*en kvinde, et barn*), tal (*flere kvinder*), bestemthed (*kvinden*) og kan også udtrykke genitiv (= ejefald) (*en kvindes barn*).

Man kunne her have ønsket sig franske eksempler i forklaringen, evt. med dansk oversættelse, netop da brugerens indgang er en fransk glose. Forklaringen på et verbum lyder som følger:

vb. = verbum = udsagnsord. Et verbum udtrykker handling eller tilstand, fx *hun løber* eller *jeg er*, og kan bøjes i tid: *at være, jeg er, jeg var*. Verber er nødvendige for, at et udtryk kan blive en sætning.

Her får man en nærmest minimalistisk forklaring, der oplyser brugeren om et verbums beskaffenhed, vel at mærke en bruger, som ikke ønsker en meget fyldestgørende grammatisk forklaring. Forklaringen er identisk med den, man finder i *FDR*, men burde efter min mening have været revideret her, for de franske verber bøjes jo også i person og tal i modsætning til dansk, som har samme form, uanset tal og person. Den grammatiske forklaring er altså udelukkende gældende for det danske sprog. Og hvad med infinitiven, som der henvises til i ovenstående forklaring på et verbum? En infinitiv tilhører som bekendt ikke kategorien 'tid' og kan kun angive tid perifrastisk sammen med et verbum i perfektum participium. Eller er der blot tale om en angivelse af lemmaformen af "at være"? Brugeren skal således ikke forvente andet end ret rudimentære grammatiske oplysninger vedrørende (danske) ordklasser og deres karakteristika, så spørgsmålet er, om disse oplysninger er egentligt informative for den mere professionelle ordbogsbruger.

Om adverbier hedder det "Adverbier er ord, der som regel beskriver verber eller adjektiver. De betegner sted, tid, måde eller grad." Her er forklaringen lettere upræcis, for det at finde eksempler på et adverbium, der beskriver et adjektiv med hensyn til sted, synes ikke umiddelbart nemt. Måske burde man her revidere en smule i nogle af de grammatiske forklaringer og ikke blot have overført de oplysninger, som findes i den mindre onlineudgave *FDR*, navnlig når omfanget af *FDSO* er øget og henvender sig til brugere på bl.a. de videregående uddannelser, som alt andet lige må formodes at have større indsigt i grammatikken.

Generelt er ideen med korte grammatiske forklaringer rigtig

god og egner sig fint til en onlineordbog som denne i modsætning til en traditionel ordbog i papirudgave, hvor sådanne oplysninger ville optage uforholdsmæssig megen plads.

For verberne og deres bøjning gælder, at man som bruger er godt hjulpet med FDSO. Ordbogen har holdt fast i at give en fuldstændig oversigt over et verbs forskellige bøjninger, nøjagtig som FDR gør det. Man finder altså et komplet bøjningsskema for et givet verbum, dvs. de infinitte verbalformer, infinitiv og participier, herunder også perfektum participium i femininumformen, som er en bøjningsform, der forekommer mig lettere overflødig, men selvfølgelig kun hvis brugeren i forvejen er bekendt med reglerne for kongruens og participiets femininumformer. Derudover gives et komplet bøjningsskema for alle tempusformer i indikativ og konjunktiv, både sammensatte og usammensatte samt imperativs tre former. Et sådan komplet bøjningsskema er praktisk for brugeren, der ikke behøver at anvende andre opslagsværker over den franske verbalbøjning. Dertil kommer, at der i lighed med traditionelle ordbøger også oplyses, om verbet er transitivt eller intransitivt samt om dets mulighed for at indgå i forskellige faste vendinger. Vi har altså her et eksempel på en af onlineordbogens mange muligheder, da man ved bare et enkelt opslag både får et verbs betydning(er), dets tempus- og modusbøjning samt dets mulighed for at indgå i forskellige sammenhænge og faste vendinger. Hurtigt og effektivt!

5. Ordforråd og eksempler på oversættelser

Det er selvfølgelig ikke muligt her at komme ind på alle ordene og deres oversættelse, og jeg vil da også i det følgende kun komme med nogle få udvalgte eksempler. Helt overordnet får man som bruger af FDSO gode og valide oversættelsesforslag, da ordbogen med sine mange eksempler giver praktikerne et fint og ikke mindst

effektivt og hurtigt redskab til brug i den konkrete oversættelsessituation.

5.1. Forkortelser (*sigles*)

Forkortelser (*sigles*) er et område, der ofte er besværligt at håndtere, når der skal oversættes mellem fransk og dansk, ikke mindst fordi fransk benytter forkortelser for fx institutioner, politiske partier, organisationer og fænomener i stort omfang, og fordi der stadigt kommer nye til. Lad os se nærmere på nogle få eksempler i det følgende:

Et opslag på en forkortelse som *SDF* giver følgende oplysninger: *SDF* er et "sb. m./f. (= sans domicile fixe)"; oversættelsen er 'subsistensløs [person], vagabond'. Umiddelbart virker 'subsistensløs' ikke længere som det mest brugte ord på dansk, ligesom 'vagabond' forekommer lettere gammeldags. Til gengæld forekommer den oversættelse, man finder i *FDR*, nemlig en 'person uden fast bopæl, hjemløs person' noget mere tidssvarende, så hvorfor man ikke har holdt fast i dette forslag, er ikke helt klart.

RER, der er et kendt transportmiddel for de fleste med kendskab til Paris' transportsystem, oversættes med 'S-tog'. Her synes den foreslåede oversættelse at have forlagt det parisiske transportsystem til danske forhold, nærmere bestemt til Københavnsområdet; oversætteren uden kendskab til Paris' metrosystem lades altså her en smule i stikken og får placeret sin oversættelse til et andet kulturelt område. Det forslag, som gives af *FDR* ('eksprestog'), forekommer heller ikke godt. En gengivelse med 'lokaltoget' kunne måske have været en bedre løsning.

Andre forkortelser og deres oversættelse har givet redaktørerne anledning til at tilføje forskellige mere eller mindre detaljerede faktaoplysninger. Om *ONU* får man således at vide, at det er en forkortelse for 'Organisation des Nations unies', der oversættes til 'FN', hvorom der yderligere oplyses, at "'FN' er forkortelse for 'For-

enede Nationer”’, dvs. en forklaring, der ekspliciterer den danske forkortelse.

For det franske højreparti *FN*, der er en forkortelse for “le Front national” gives som oversættelse ‘Nationalfronten’, der dog ikke forekommer at være den gængse betegnelse for partiet på dansk. Til sammenligning har FDR, en faktaoplysning, nemlig at *FN* er et “fransk højreekstremistisk politisk parti”. Til gengæld gives der ikke her en dansk oversættelse til partiets navn.

Slår man op under forkortelsen *CPE*, gives to muligheder, hvoraf den ene fortæller, at *CPE* svarer til “contrat première embauche”, som er en “ansættelseskontrakt for unge under 26 år, med mulighed for afskedigelse uden egentlig begrundelse”⁵. Hertil gives yderligere en længere historisk faktaoplysning: “hist., arb., vedtaget 2006, men trukket tilbage efter stor folkelig modstand”. Umiddelbart er der ikke absolut konsekvens i anvendelsen af de faktaoplysninger, ordbogen stiller til rådighed for sine brugere, idet nogle, som man kan se ovenfor (*CPE*), giver en historisk-samfundsmæssig forklaring, mens andre (*ONU*) forklarer den tilsvarende danske forkortelse. Hvorvidt der er tale om bevidste valg eller fravalg, kan jeg ikke helt vurdere, men man kunne anbefale en vis overensstemmelse mellem de foreslåede encyklopædiske forklaringer og deres detaljeringsgrad. Men mon ikke ordbogen med tiden finder frem til en form for ensartethed mht. disse ekstrarfaktuelle baggrundsforklaringer, når man nu vælger at medtage dem i ordbogen. En inddragelse af sådanne oplysninger forekommer dog at være et fornuftigt valg, ikke mindst når det drejer sig om forkortelser, hvortil der ikke findes nogen tilsvarende ækvivalent på dansk. Som det er nu, har man en fornemmelse af, at redaktionen ikke har taget nogen endelig beslutning om, hvorvidt man vil fokusere på ordbogens fornemste opgave, nemlig at give forslag til oversættelse, eller om man også vil bibringe brugeren encyklopædiske oplysninger.

5 Den anden svarer til ‘inspektor’, dvs. en forkortelse for ‘conseiller principal d’éducation’.

5.2. Andre forkortelser

Af andre forkortelser kan fx nævnes *manif*, der betegnes som ‘uformelt’ for ‘demonstration’. Det er kun ved at klikke på ‘Flere oplysninger’, at man får at vide, at *manif* er en forkortelse for *manifestation*. Personligt ville jeg foretrække, allerede under første opslag, at få at vide, at der er tale om en forkortelse, ellers kan man selvfølgelig lade sig nøje med, at der er tale om et substantiv, der bruges ‘uformelt’.

Det uformelle og dagligdags *ordi* oversættes med ‘computer’ eller ‘pc’. Her ville det være oplysende at få at vide, at det egentlig er en forkortelse for ‘ordinateur’. Slår man op under *ordinateur*, finder man ikke den uformelle forkortelse, hvilket kunne være en fin ekstra bonusinformation for den nysgerrige sprognør.

5.3. Uformelle ord, slang og *verlan*

Det franske sprog er rigt på ord, der bruges uformelt og familiært, men som er en kilde til oversættelsesmæssige udfordringer. Et ord som *pote* oversættes til ‘ven, kammerat, kammesjuk’. I FDR lyder oversættelsen af ordet ‘kammerat, makker, ven’, hvilket umiddelbart virker mere nutidigt fremfor det foreslåede ‘kammesjuk’, der ifølge *Ordbog over det danske Sprog* finder indpas i dansk omkring 1908. En søgning i *KorpusDK* viser ganske vist forekomster på ordet i slutningen af 1990’erne, men efter min bedste overbevisning er ordet ikke længere meget brugt. Det ville med andre ord her være nyttigt at udstyre artiklen med en lille kommentar til den valgte gloses historik. Derudover får man, under rubrikken ‘Faste vendinger’, at vide, at ordet indgår i vendingen *touche pas à mon pote*, som kom ind i det franske sprog som SOS-Racismes officielle slogan i 1985 samtidig med oprettelsen af bevægelsen, der havde som formål at fremme integrationen af unge med fremmed, specielt nordafrikansk herkomst. Når der andre steder i ordbogen gi-

ves plads til faktaoplysninger, kunne der eventuelt også her levnes plads til en sådan historisk oplysning (jf. 5.1).

En del franske slangudtryk har arabisk oprindelse og anvendes blandt unge, ikke mindst blandt unge i forstæderne, *les cités*. Mange af disse udtryk indgår som helt almindelige i unges sprog, men er umiddelbart ikke altid lige lette at afkode. En del af disse udtryk, der ofte har nedsættende betydning, har fundet plads i FDSO, hvilket er en stor hjælp, hvis man er interesseret i unges sprog. Således giver et opslag på *toubab* to betydninger, dels brugt om en 'hvid mand, hvidt menneske, europæer', dels også i en mere nedsættende betydning om 'europæiseret person'. Man leder til gengæld forgæves efter *babtou*, som anvendes om en etnisk franskmand.

Den almindelige betydning af *bled* som 'landsby' findes, men ikke betydningen 'uvidende person', som også anvendes, især blandt visse grupper af unge. Dets afledning *blédard* med samme semantiske indhold præsenteres som historisk brugt om en "[soldat som gjorde tjeneste i det indre Nordafrika]".

Man leder forgæves efter udtryk som *barka* ('luder'), *chacal* ('fedterøv'), *maboul* ('galning') m.fl. Det er dog klart, at alle slangudtryk ikke kan rummes i ordbogen, navnlig da unges sprog er i konstant og hastig udvikling, men onlineordbogen giver trods alt mulighed for at finde de mest udbredte slangudtryk.

Dette gælder også de mest accepterede og hyppigt brugte eksempler på fænomenet *verlan*. Til dette udbredte fænomen i fransk gives dels en tilnærmelsesvis oversættelse: "[parler verlan – (svarer til) bakke snagvendt]", dels en forklarende lingvistisk kommentar: "[slang, der går ud på at bytte om på ordets udtalte stavelser, uanset stavning. Selve ordet "verlan" er således det omvendte af 'l'envers', dvs. "det omvendte"]".

Nogle eksempler på 'verlan' er *meuf*, der svarer til det omvendte af 'femme'. Hertil gives der to betydninger, dels svarende til 'kone, kælling', dels til 'pige, lækker steg, skår'. Den første oversættelse illustreres med et eksempel som *il amène sa meuf* i betydningen

‘har han taget kællingen med?’, der på dansk har pejorativ betydning, hvilket ikke nødvendigvis altid er tilfældet på fransk. Her må brugeren altså overveje betydningen ud fra det konkrete eksempel, der ønskes oversat. Ordbogen afklarer ikke, om betydningen er nedsættende eller snarere positiv. Her kunne flere eksempler have været oplysende.

For opslagsordet *keuf* svarende til det omvendte af ‘flic’ angives, at der er tale om slang. Betydningen er ‘strisser’ og ‘panser’, men der gives ingen oplysninger om, hvorvidt der er nogen særlig forskel mellem de to ækvivalenter; her må man ty til fx *Den Danske Ordbog*, ifølge hvilken ‘strisser’ er uformelt, mens ‘panser’ kategoriseres som slang. Selv om der her, ligesom i papirudgaven af *Fransk-Dansk Ordbog* fra 2012⁶, skelnes mellem ‘uformelt’ og ‘slang’, ville en skarpere skelnen mellem forskellige stillag være nyttigt for brugeren.

5.4. Litterære og lingvistiske gloser

FDSO inddrager ifølge beskrivelsen af ordbogen også litterært sprog. Jeg har selvfølgelig ikke undersøgt alt, men fx ville jeg gerne have haft en oversættelse til den litterære genre *polar*, inden for hvilken Frankrig står stærkt i dag. Her kan det undre, at man som første betydning finder ‘duks’, en betydning, der hverken findes i Blinkenberg & Høybye (2012) eller i *Petit Robert* (2016). Hvorfra denne betydning stammer, kan jeg ikke umiddelbart finde frem til. Det er først som anden betydning, man får den helt almindelige oversættelse ‘krimi’. Ordet *polar* beskriver ordbogen som ‘slang’ for ‘krimi (roman el. film)’, hvilket efter min bedste overbevisning er upræcist, idet genren i dag officielt omtales som *polar*. Inden for samme genre leder man forgæves efter *roman noir*; der forekommer alle mulige andre udtryk og vendinger, hvori adjektivet *noir* indgår, men det er kun i FDR, man kan finde *roman noir* som

6 Jf. Lorentzen (2013:28-29).

betegnelse for en kriminalroman. Denne oversættelse er tilsyneladende røget ud i den ellers meget udførlige liste over udtryk, hvori adjektivet *noir* kan forekomme. Det burde være forholdsvis nemt at få indføjet blandt de andre udtryk og vendinger.

For den sprogligt interesserede studerende er det ofte nyttigt at kunne oversætte sprogvidenskabelige begreber til dansk. Leder man fx efter begrebet *modalité*, får man en lang række muligheder som ‘vilkår, form, måde, modalitet, fremtrædelsesform, ...’. Her ville det have været nyttigt, om man under de enkelte forslag kunne få at vide, hvilken af de foreslåede oversættelser, der giver den lingvistiske betydning, eller hvis man under ‘Vendinger & udtryk’ kunne have fundet ordet indsat i en række konkrete sammenhænge. Under denne rubrik må man nøjes med et enkelt udtryk, nemlig *modalité alethique*. Det kan undre, at det lige netop er denne form for modalitet, der er udvalgt. Hvorfor ikke *modalité déontique* eller *modalité épistémique*? Eller hvorfor ikke eksempler på ordets brug i andre kontekster? Jeg går ud fra, at denne artikel er under stadig udbygning, så mon ikke der med tiden vil komme flere eksempler på sammenhænge, hvori ordet *modalité* kan indgå?

Mere specialiserede lingvistiske ord skal man dog ikke forvente at finde; således leder man forgæves efter fx begreber, der har med talehandling at gøre, ord som *locution*, *illocution* og *perlocution*. Det skyldes sandsynligvis, at man her bevæger sig væk fra ordbogens egentlige sigte, nemlig at henvende sig til professionelle brugere, men ikke til deciderede eksperter. Det forekommer dog ganske rimeligt og som en fornuftig disposition fra ordbogsredaktørernes side. FDSO er jo netop ikke en ordbog, der er designet til eksperter inden for alle områder, men derimod en ordbog, hvis målgruppe består af forholdsvis avancerede brugere uden decideret ekspertbehov.

5.5. Lidt for den juridisk interesserede

Inden for fagsprogsområder som fx jura er det interessant at se, hvor mange opslagsord der er medtaget i ordbogen. Et par hurtige opslag giver bl.a. følgende inden for det franske retssystem: *tribunal d'instance* '[civil] underret'; *tribunal de grande instance* 'landsret'; *cour de cassation* 'kassationsret'; *cour d'assise* 'nævnin-geret'; *pourvoi en cassation* 'kassationsappel' eller 'kassationsbe-gæring'; *arrêt* 'dom, kendelse'. Til gengæld leder man forgæves efter *cour d'appel* ('appeldomstol'), som man dog nemt kan finde i FDR. Man kan diskutere om oversættelsen 'landsret' for *tribunal de grande instance* er den bedste løsning, da man derved kommer til at blande det franske og det danske domsstolssystem, der er opbygget efter forskellige principper og derfor ikke er helt sammenlignelige. Her kunne en løsning eventuelt være at give en lille faktaoplysning i lighed med, hvad der ses for andre opslag un-der 'Udtryk & vendinger', således som det fx er tilfældet for *petit parquet* "[anklagemyndighedens repræsentant i politisager; kun i Paris, Lyon og Marseille]". Hvorom alting er, så er FDSO jo ikke en juridisk ordbog, og brugeren går da heller ikke forgæves i før-ste omgang. Hvis behovet for stor præcision og nøjagtighed er til stede, må der imidlertid søges i andre mere specialiserede opslags-værker. Man kan da heller ikke forvente, at FDSO skal kunne favne alle specialiserede områder, dens store omfang til trods, men man er alligevel ganske godt hjulpet som almindelig bruger.

6. Brugersens førstehåndsindtryk

Der er rigtig meget godt at sige om Gyldendals *Fransk-Dansk Stor Ordbog*. Man får mange informationer under det enkelte opslag, både med hensyn til ordenes ækvivalenter og mulige oversættelser, og for visse ord også en række encyklopædiske oplysninger. Ord-

bogen er nem og effektiv at bruge, og man bliver hurtigt fortrolig med dens opbygning. Selv om den er ganske fyldestgørende på rigtig mange områder, er der dog også steder, der kan forbedres og måske ovenikøbet på sigt udvides yderligere. Der er stadig ord og vendinger, der endnu ikke har fundet plads i ordbogen (nogle kan til gengæld findes i *FDR*). Gyldendals *Fransk-Dansk Stor Ordbog* mangler stadig at få udfyldt enkelte 'døde' opslagsmuligheder, fx hvad angår udtryk og faste vendinger, bøjningsmønstre m.m. Men der er masser af opslag at tage fat i for den nysgerrige og videbegærlige ordbogsbruger og oversætter, som her har fået et omfangsrigt og yderst effektivt redskab til rådighed.

Litteratur

Ordbøger

Blinkenberg, Andreas & Poul Høybye (1997): *Fransk-dansk ordbog*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Blinkenberg, Andreas & Poul Høybye (2012): *Fransk-dansk og dansk-fransk ordbog*. Online: <ordbogen.com>.

Den Danske Ordbog. Online: <ordnet.dk/ddo>.

FDR = Fransk-Dansk Ordbog. Gyldendals Røde Ordbøger. Af Kirsten Jeppesen Kragh, Bruno della Bartolomea m.fl. Online: <ordbog.gyldendal.dk>

Fransk-Dansk Ordbog (2012). Af N. Chr. Sørensen. 10. udgave ved Else Juul Hansen. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S.

KorpusDK. Sproget i brug. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Online: <ordnet.dk/korpusdk>.

Ordbog over det danske Sprog. Online: <ordnet.dk/ods>.

Petit Robert. Dictionnaire de la langue française (2016). Paris: le Robert.

Anden litteratur

Lorentzen, Henrik (2013): Parlez-vous français? Et par ord om den nye fransk-danske i rødt. I: *LEDA-Nyt* 56, 25-30.

Palmgren, Ulla Gjedde (2013): Gyldendals nye Fransk-Dansk Ordbog. I: *LexicoNordica* 20, 249-257.

Merete Birkelund
lektor, ph.d.
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet
Jens Chr. Skous Vej 4
DK-8000 Aarhus C
rommbi@dac.au.dk

Sproget.dk – alt om dansk?

Marit Hovdenak

Språkportalen sproget.dk, Dansk Sprognævn og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2007–. Testa februar–april 2016.

1. Innleiing

Nettstaden sproget.dk kom på Internett i 2007 og fyller dermed ti år i 2017. Logoen til sproget.dk har underteksta «Indgangen til det danske sprog» – med *indgang* i bestemt form. Ved lanseringa vart nettstaden kalla ein *språkportal*, og det høver godt. Det er to institusjonar under Kulturministeriet som samarbeider om språkportalen, Dansk Sprognævn (DSN) og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL). Portalen vart til som eit tydeleg språkpolitisk tiltak etter at rapporten *Sprog på spil – et udspil til en dansk sprogpolitik* (Lund et al. 2003) kom. Som oppfølging av rapporten vart det sett av midlar til ein ekstraordinær innsats for det danske språket, og eit av resultatane var sproget.dk. Her er ein kort omtale av portalen:

Formålet med sproget.dk er at give professionel sproglig hjælp ved at give adgang til svar på sproglige spørgsmål. Desuden giver sproget.dk adgang til officielle og autoritative ordbøger og opslagsværker og tilbyder oplysning og rådgivning til den nysgerrige og interesserede sprogbruger. (Årsberetning 2014:17)

Denne artikkelen ser på innhaldet i sproget.dk og korleis det blir presentert. Etter ei kort vurdering av søkjegrensesnittet er omta-

len fordelt på leksikografiske vurderingar og vurdering av rådgjeving- og kunnskapsinnhaldet. Framstillinga byggjer på at eg har bakgrunn i arbeid med ordbøker og elles har arbeidd i mange år i sekretariatet i Norsk språkråd (som frå 2005 heiter Språkrådet).

2. Grensesnittet

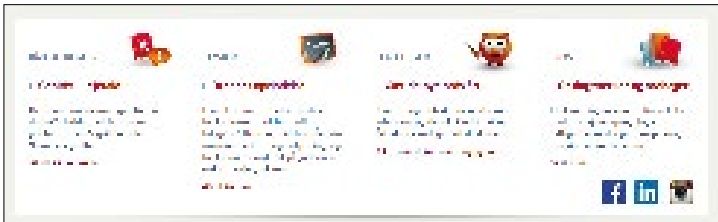
Det visuelle førsteinntrykket av sproget.dk er ei fast, enkel ramme med mange stabile element. Mot ein bakgrunn i kvitt og duse farger dominerer ei brei, djupraud stripe tvers over heile skjerm-biletet, og inni det raude står søkjefeltet tydeleg fram som kontrast. Oppe til høgre står logoen i same raudfarge. Andre element er òg i raudt: ein del av overskriftene og dessutan nokre gjennomgangsfargar som vi ser nedst på skjermen, brukte som kjennermerke på hovudmenypunkta *Råd og regler*, *Temaer*, *Leg og lær* og dessutan på *Links*. Desse menypunkta, bortsett frå *Links*, står òg øvst på sida, saman med *Nyheder*. Punkta *Råd og regler*, *Temaer*

Figur 1: Øvre del av framsida (september 2016).

og *Leg og lær* er omtalte i del 4 nedanfor, *Links* i del 5. Det store midtpartiet i skjermbiletet består av faste boksar eller tekstblokker med innhald som blir oppdatert ofte eller sjeldnare, til dømes dei siste nyheitssakene og *Ugens ord*.

Midtpartiet inneheld overskrifter som oppfordrar til aktivitet: «Lær grammatik med Thomas Skov» og «Send nye ord til os!», med lenkjer til vidare lesing.

Figur 2: Nedste del av framsida.

At sproget.dk syner seg som eit ganske fast og stabilt skjermbilete, gjer det lett å kjenne att og finne fram i når ein er noko vand med det. Portalen har likevel òg mindre heldige eigenskapar. Ved bruk på standard dataskjermer (som 19 tommar) fyller skjermbiletet det meste av skjermen. Med ein breiare skjerm vidar ikkje grensenittet seg ut, og det blir då mykje tomrom på sidene. Bruker ein smarttelefon eller nettbrett, får ein fram heile skjermbiletet, men no forminska, meir eller mindre kraftig. Ein må då sjølv forstørre tekst for å få bokstavane i leseleg storleik. Sproget.dk har altså førebels ikkje responsiv design. At portalen høver mindre godt for mobiltelefonar og andre små skjermer, er venteleg noko redaksjonen kjem til å endre på. I Dansk Sprognævns årsmelding for 2014 er det omtalt arbeid med forbetringar av sida (Årsberetning 2014:17). Eit av punkta det skal fokuserast på, er «at sproget.dk skal kunne tilpasse sig mobile enheder. I 2014 har ca. 30 % af de besøgende benyttet mobiltelefon eller tablet».

3. Leksikografisk vurdering: søking og treff i ordbøker

Søkjefeltet i den raude stripa er framheva som den mest sentrale delen av portalen. Den som kikkar innom, blir oppfordra til å søkje på «alt der vedrører det danske sprog», og i ingressen er det gjeve eksempel på kva ein kan få ut av søkinga. Hjelp- og informasjonssidene som står med lita skrift under, mellom anna «Se hvad du søger i», er gjennomgåande klare og oversiktlege og truleg nyttige for dei som opnar desse sidene, men det er kanskje eit fåtal. På andre sider enn framsida blir den raude ramma rundt søkjefeltet til ei smalare stripe, men feltet er alltid med, høgt oppe på skjermen (figur 3).

Figur 3: Søkjefeltet på andre sider enn framsida.

Resultatlista etter søk er ordna med først treff i ordbøker, i fast rekkjefølgje, deretter med treff i dei faste menyponkta. Øvst er alltid *Retskrivningsordbogen* (RO), deretter kjem *Den Danske Ordbog* (DDO). *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) er ofte med. I ein smal venstre kolonne er ei resultatoversikt. Øvste del av resultatlista for søkjeordet *nasse* er vist i figur 4 nedanfor.

At sproget.dk tilbyr samtidig søk i dei tre nemnde autoritative ordbøkene, ser eg som det aller største pluset med språkportalen. Det er òg alltid opplyst om ei form ikkje er offisiell rettskriving. DDO nemner stundom uoffisielle former, mens det er klart markert at ODS er ei historisk ordbok og dermed ikkje alltid følgjer moderne rettskriving.

The screenshot shows a search interface with a sidebar on the left containing navigation links like 'Hovedoversikt', 'Ordbøker', and 'Hjelp'. The main content area is titled 'Søkeresultat' and displays the search term 'nasse'. Below the search bar, there are sections for 'Bakulvinningsordbogen', 'Den Danske Ordbyg', and 'Dansk-Engelsk Ordbog', each with a brief description and a link to the full entry.

Figur 4: Resultatliste ved søk på *nasse*.

Ein stor fordel er òg funksjonen «mente du» med andre søkje-forslag, ei god hjelp for å finne det ein er ute etter. Det same er trunkerte søk. I standardsøk, som her er fritekstsøk, får ein resultat også med bøyde former av søkjeordet. Det vil seie ein får treff i DDO, men ikkje i RO, om ein søker på ei bøyingsform, til dømes *lærebøger*, *norske*, *smid*. På dette punktet ser DDO ut til å vere betre utbygd enn RO.

Klikkar ein på oppslagsordet i RO i resultatlista, kjem ein til nettsidene til DSN og ofte identisk ordartikkel, eventuelt med ei alfabetisk liste med samansetningar og avleiingar til ordet. Resultatet frå DDO er ein forkorta versjon og har med sentrale utdrag – ordklasse og tydingar – av den fulle ordartikkelen på ordnet.dk, som ein kan klikke seg vidare til. Der står bøyning, uttale osv. Ut-talen er med lydskrift og i mange tilfelle i form av ei lydfil. Nytt er at også ein del uregelrette bøyingsformer har fått eigen uttale, til dømes fleirtalsforma *rødder* (av *rod*).

I tillegg til treff i ordbøker får ein ofte treff i *Råd og regler* eller eit anna meny punkt. Søk på eit vanleg ord som *pige* fører til ei lang rekkje med artiklar. Søk på ordet *piké* gjev eit treff som forklarar bruken av aksentteikn. Det er litt uventa, men ei nyttig opplysning. Klikkar ein så for å lese artikkelen om aksentteikn, får ein nedst på sida fleire tips under overskrifta «Disse artikler kunne måske også have interesse». Ein kan såleis risikere å lese ting ein slett ikkje hadde førestilt seg.

Nytt ordstoff kjem ofte inn på same tid i fleire språk. Det er mange som er interesserte i å få forklaring på tyding og bruk av nye ord, og skandinaviske lesarar kan gjere seg god nytte av dei aktuelle ordbøkene i sproget.dk, ikkje minst DDO. Ei kunngjering frå april 2016 fortel at det nyleg er lagt til over 1000 nye ord i DDO, og at ordboka blir utvida med 10 000 ord, uttrykk og tydingar over dei neste to åra (DSL 2016). Av det siste nye er uttrykket *knibe seg i armen* og samansetningane *auberginefarvet* og *amme-bh*. Dei kan dermed søkjast opp i sproget.dk.

Ettersom søk i dei tre vanlegaste ordbøkene kan vere svært nyttig, kunne eg faktisk ha ønskt meg ein tilbakeknapp frå kvar av desse ordbøkene direkte til sproget.dk, men det er kanskje vanskeleg å få til.

4. Rådgjevings- og kunnskapsstoff

4.1. Råd og regler

Under hovudmenypunktet *Råd og regler* får brukaren hjelp til «løsning af sproglige problemer». Her byggjer språkportalen på den lange erfaringa DSN har med språkleg rådgjeving og kva som er vanskeleg i dansk rettskriving og grammatikk. Strukturen under «Typiske problemer» i menyen viser fleire inngangar til råda og reglane, som er viktig fordi det ikkje alltid er lett å formulere

spørsmål når ein har eit problem. Mykje av stoffet er henta frå rettskrivingsreglane i papirutgåva av RO. Sproget.dk har dermed gjort også dette materialet mykje lettare tilgjengeleg. Ordna på ein annan måte er «Dansk Sprognævns huskesedler», også å få som app.

Mange av emna under *Råd og regler* kjenner vi att i norsk frå språkspørsmål til Språkrådet, som skrivemåte med eitt eller fleire ord, stor eller liten forbokstav, komma og andre teikn, ordklassar og setningar. «Hans, hendes og sin» kan vere vanskeleg i dansk som i norsk, sjølv om dei to språka ikkje har like grammatiske reglar på dette punktet. Valet mellom «nogen eller nogle» kjenner vi att frå nynorsk (*nokon* eller *nokre*). «R-problemer» er derimot ikkje noko tema i norsk. I dansk må det presiserast mellom anna at presensformer som *kører* skal skrivast med *-r*, fordi det ofte er tvil om skrivemåten i ord på *-re* og *-rer* på grunn av samanfall i uttalen. Svara er gjennomgåande klåre og godt formulerte. Det er knytt øvingar til mange av punkta, så ein kan teste om ein kan dei.

Under overskrifta «Artikler mv.» skjuler det seg stoff frå ulike kjelder. Her finn ein språkspalter i aviser og svar på språkspørsmål skrivne av medarbeidarar både frå DSN og DSL, men òg liknande materiale frå Danmarks Radio (1985–1995). Det er lenkje til *Nyt fra Sprognævnet*, som ligg komplett tilgjengeleg frå 1985 på dsn.dk. På sproget.dk har vi òg tidsskriftet *Mål og Mæle* med register for 1974–2009 og alle nummer tilgjengelege til og med 2007, men ikkje nyare. Det er flott å ha alt dette materialet digitalt og i velordna form.

Eit siste meny punkt er «Det siger loven», med lenkjer til sentrale lover som *Retskrivningsloven* og *Lov om Dansk Sprognævn*. I tilknytning til dette emnet har eg prøvd å finne referanse på sproget.dk til opplysningar på mellom anna Wikipedia om at tysk har status som offisielt språk i Sønderjylland. Det ville vere fint å kunne lese om det her, sjølv om det ikkje gjeld dansk språk, men like fullt språk i Danmark. Det er derimot 19.5.2015 ei nyheitsmelding om at dansk er blitt offisielt språk i Slesvig.

4.2. Temaer

I *Temaer*, òg omtalt som *Sprogtemaer*, går ein «i dybden med sproglige emner». Innhaldet er i stor grad ordkunnskap, som nye ord, slang, banning o.a. Tema som går ut over ordplanet, er ordtak (ordspråk), faste vendingar, dialektar og ordfrekvens. Ordkunnskapen gjeld først og fremst allmennspråket, der faguttrykk og dialektord ikkje er eit særskilt tema. Tekstene i denne avdelinga skal vere nyskrivne for sproget.dk. Dei supplerer *Råd og regler* og gjev samanheng i og bakgrunn for anna kunnskapsstoff.

«Tegnsprog» er ikkje oppført som eit hovudtema, men søk på dette ordet viser til ein del stoff under «Hvad er sprog» og til mange nyheitsoppslag. Dansk teiknspråk er eit arbeidsområde som DSN begynte å bygge opp i 2015, og det vil venteleg med tida vise meir att også i sproget.dk.

Etymologi, «ordenes oprindelse», var framheva som «månedens tema» på sproget.dk i februar–mars 2016. Det viser seg å vere ein heil artikkelserie, skriven av ein ekstern forfattar. Etter mi oppfatning er denne serien verdifullt stoff. Emnet blir behandla breitt og grundig, som er ein fordel når det gjeld ei så spesialisert vitskapsgrein som etymologi. Denne framstillinga kan gje betre forståing enn meir enkeltstående ordhistorier.

4.3. Leg og lær – «viden på en underholdende måde»

Under overskrifta «Leg og lær» kan ein teste seg sjølv i mange av emna som er omtalte under andre punkt, i ein lang meny av interaktive øvingar og kvissar. Å kjenne norske og svenske ord er eitt emne.

Spalta «Smid en smutter» har ein fast plass på framsida. Innhaldet her er feil bruk av ord og uttrykk, ofte med komisk effekt. Redaksjonen ber om å få tilsendt døme på slik feilbruk. Overskrifta vil mange nordmenn trenge forklaring på, for begge innhaldsorda

er ukjende i norsk. Søk på «smid» gjev tilslag på verbet *smide* i DDO. Har ein oppfatta at ordet er ein imperativ, søker ein gjerne på infinitiven *smide* og får tilslag både i RO og DDO. *Smutter* er greitt forklart i begge ordbøkene. Innhaldet i spalta er lett og populært stoff, i ein portal som elles er grunnseriøs. Det kan vere ein risiko her – er det nokon som trur at dei siterte uttrykka er god språkbruk?

Eit nytt innslag på sproget.dk frå 2013 er serien *Grammatik for dummies*. Serien består av seks videonuttar kvar på ca. ti minutt, om grammatikk – ordklassar, setningsledd, ordforråd og uttale. Opplegget er at ein student stiller spørsmål til ein lærar/professor, og ho svarer og forklarar. Forma er ei blanding av samtale og føreling, og det fungerer godt etter mi meining. Mykje av innhaldet finst truleg på andre sider i sproget.dk, men denne talte dialogen med spørsmål og svar er ei fin avveksling og eit godt supplement til å lese tekster om emna. Det er eit pluss i seg sjølv å få høyre danske samtalar, på eit dansk som er bra forståeleg for mine norske øyre. Det kunne likevel vere ein idé å leggje inn teksting som eit mogleg val. Også til *Grammatik for dummies* er det øvingar og kvissar, som forsterkar læringsutbyttet.

Tittelen *Grammatik for dummies* er tydeleg kalkert over innføringsbøker «for dummies» om ymse emne. *Dummies*, eventuelt eintalsforma *dummy*, står korkje i RO eller DDO med ei tyding som høver inn her, derimot i *Nye Ord i Dansk*, med grunnforma *dummie* eller *dummy* ‘dompap, smådum person’. Her er vel tydinga heller litt avbleikt – ‘nybegynnar’, ‘fersking’?

5. Links

I nedre høgre hjørnet av skjermen er det «links». Her er dei eksterne lenkjene sorterte etter språk og type oppslagsverk. Under dansk kan ein sakne å bli tipsa om *Ømålsordbogen*, mens derimot *Jysk*

Ordbog er med. Forklaringa er venteleg at den siste er publisert digitalt for ein del av alfabetet, mens den første enno berre finst i bokform, men også dette verket har i det minste ei nettside. Av lenkjer til norske nettsider kunne gjerne ordnett.no takast med. Det er ei betalingside, men det er fleire andre betalingsider som er med på oversikta. LEXIN er med i svensk versjon, og den norske versjonen kunne òg gjerne vere med. Lenkja til *Store norske leksikon* fungerer ikkje som ho skal.

Vidare finn ein lenkjer som gjeld mellom anna fagterminologi, stadnamn, dansk språk i EU og språkpolitikk i EU. Dette er emne som gjeld dansk språk, men dei er ikkje behandla som tema med eigne artiklar på sproget.dk.

6. Samanfattande vurdering

Sproget.dk er på fleire vis ein imponerande språkportal. Med eitt søk har ein tilgang til dei mest autoritative ordbøkene for moderne dansk og samtidig til kvalitetssikra rådgjeving om korrekt og godt språk. Grensesnittet er klårt og oversiktleg, og presentasjonen av søkjerestultata er ryddig (iallfall ved søk som ikkje gjev svært mange treff).

Svært verdifullt er det òg at portalen gjev tilgang til store mengder kunnskaps- og rådgjevingsstoff om dansk språk frå fleire tiår og frå fleire kjelder. Svarsamlinga til DSN er her digitalt tilgjengeleg.

For søk i ordbøkene er funksjonar som «mente du» og trunkeerte søk svært nyttige. Som utlending er det fint å kunne høyre dansk, både ved oppslag i DDO og dessutan i ein del videosnuttar på sproget.dk.

Det verkar opplagt at dei to institusjonane bak sproget.dk har lykkast med det dei hadde sett seg føre. Portalen har gradvis vorte bygd ut og endra gjennom åra. Brukartala er ganske høge: «I gen-

nemsnit er der 23.300 unike sidevisninger (10.778 sessioner) per dag.» (Årsberetning 2014:17). Om ein ikkje får svar på absolutt alt om dansk språk, har portalen etablert seg som ein solid språkleg infrastruktur for det danske samfunnet.

Litteratur

- DDO (2003–05) = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <<http://ordnet.dk/ddo>> (mars–april 2016).
- DSL (2016) = 10.000 nye ord tilføjes til Den Danske Ordbog. <<http://sproget.dk/nyheder/10-000-nye-ord-tilfojes-til-den-danske-ordbog>> (april 2016).
- Lund, Jørn et al. (2003): *Sprog på spil – et udspil til en dansk sprog-politik*. Uddrag af kommissorium for en politik vedr. det danske sprog. København: Kulturministeriet. <http://kum.dk/uploads/tx_templavoila/Sprog%20paa%20spil.pdf> (august 2016).
- Nye Ord i Dansk – fra 1955 til i dag*. København: Dansk Sprognævn. <<https://dsn.dk/noid>> (mars–april 2016).
- ODS (1918–56) = *Ordbog over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ods>> (mars–april 2016).
- RO = *Retskrivningsordbogen*. 4. udg. 2012. København: Dansk Sprognævn. <<http://dsn.dk>> (mars–april 2016).
- Årsberetning 2014 = Dansk Sprognævn: *Årsberetning 2014*. <<http://dsn.dk/om-os/organisation/aarsberetninger/arsberetning-2014/view?searchterm=%C3%A5rsberetning>> (mars–april 2016).

Marit Hovdenak
seniorrådgjevar
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
NO-0032 Oslo
marit.hovdenak@sprakradet.no

Svenske nyord

Pia Jarvad

Birgitta Agazzi (red.): *Nyord i svenskan. Blogg, fulbryt, pudla, rondellhund och andra nytillskott från A till Ö*. Forlaget Morfem. Språkrådets skrifter 18. Institutet för språk och folkminnen, Språkrådet, 2015. Indbundet. 303 s. Pris: ca. 210 SEK.

1. En fysisk nyordsbog

Hvor dejligt for den gamle anmelder at holde en ordbog i hånden. Det er efterhånden sjældent at ordbøger trykkes. Det er en bog med stift omslag, med nydeligt papir som er udnyttet til næstsidste side. Der er ingen illustrationer hvis man bortser fra billedet af en glad selfie-fotograf og hans noget overraskede veninde som er tegnet på inderpermen.

Bogen er opdelt i et forord (s. 6), en fyldig indledning om nyord, indsamling af ordene, kilder, arbejdet med dateringen og om udvalget af ord (s. 7-25). Disse afsnit er forventelige og svarende til de tidligere svenske nyordsbøger og i øvrigt også de norske og danske, men selvfølgelig er eksemplerne opdaterede. Nyt er et afsnit om at der også medtages "olämpliga" ord som fx *balkongflicka* 'flicka som knuffats eller tvingats hoppa från balkong (för att hon anses ha skadat familjens heder)' og *trafficking* 'mänskohandel (över gränserna), ofta sexslavhandel'. Det første ord er en betegnelse for en sørgelig hændelse, det andet er et svært tilpasseligt engelsk ord. Man forsikrer at sprogrøgten ikke har godkendt dem selvom de er medtaget i ordbogen, og måske er det en besværgelse afledt af den øgede politiske korrekthed som er karakteristisk for tiden.

Efter forord og indledning følger forklaring til ordartiklerne (s. 26-29), selve ordbogen fra a til ö (s. 31-286) og til slut baglænsordliste som skal vise sig uundværlig når nu vi har at gøre med en papirordbog og gerne vil vide noget om ordforrådets udvikling (s. 287-303). *Nyord i svenskan* er redigeret af Birgitta Agazzi, som under navnet Birgitta Lindgren var med i arbejdet med Svenska Språknämndens første nyordsbog (*Svenska Språknämnden* 1986), som dækker nye ord fra 1940'erne til 1980'erne, og den anden nyordsbog (*Nyordsboken* 2000), som dækker nye ord fra 1980'erne til år 2000. Den nuværende ordbog dækker så fra 2000 og årene frem. I *LexicoNordica* 20 (2013) anmelder Birgitta Agazzi den sidste norske nyordsbog (*Nyord i norsk*. Tor Guttu og Boye Wangensteen (red.), 2012). Nu anmelder jeg, som har ansvaret for de danske nyordsbøger, den svenske nyordsbog, så det bliver i familien; vi mangler dog blot en anmeldelse af den danske netversion af nye ord som siden 2007 er blevet opdateret løbende¹.

Selvfølgerig er der fordele ved en fysisk ordbog, som indbyder til lystlæsning på en langt mere naturlig måde end en elektronisk ordbog, som læses på en skærm. Det er ikke blot kvaliteten af læsningen som er bedre på papir, man kan blade og hoppe rundt i ordbogen, opdage ord som man ikke havde tænkt på i forvejen, og dermed blive inspireret på en anden måde. Mange gange er der ahaoplevelser forbundet med ens tilfældige opslag, og netop emnet nye ord har klart mere appel til lystlæsning end en engelsk-svensk ordbog. Andre gange beriges man med historien bag nyordet, fx *katastrofturism* som i to lange citater beskriver en jordskælvs-katastrofe i Japan (citater fra 1995) og en miljøkatastrofe i forbindelse med et krydstogthavari ved Spaniens kyst (citater fra 2012), begge citater med brug af ordet. Ordet bliver til en beskrivelse af omverdenen og af de hændelser som sker, og det er en af årsagerne

1 *Nye ord i Dansk 1955 til i dag* viderefører beskrivelsen af det danske sprogs udvikling efter de samme principper som i *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998* (1999). Det gælder for optagelse af nye ord og i selve redaktionen af de enkelte ord.

til mange nye ord, som Birgitta Agazzi skriver i forordet: “Nyorden kan ses som en spegling av vad som hänt under de gångna åren” (s. 20).

Således redegøres der på siderne 20-25 i forordet i en fortællende fremstilling for ord fra de emner som i særlig grad siges at præge de første år af 2000-tallet: de internationale forhold, klimatrussel, holdningstilkendegivelser, arbejdsmarked, kønsforhold, mobilen og de sociale medier, hjem og familie og den sidste gruppe: mad, mode, fornøjelser og sport. Så er verden vist dækket, og temaerne er ikke specielle for nyord, ethvert udvalg af ord kan opdeles på samme måde. Når det alligevel gøres, og det gøres også i norske og danske nyordsfremstillinger i fx genren “årets ord”, antager jeg at den alfabetiske fremgangsmåde i ordbogsform opleves utilfredsstillende og atomistisk; nye ord hænger sammen, men beskrives et for et uden sammenhæng. Heri adskiller en nyordsordbog sig fra en almen ordbog hvor formålet er mere klart: jeg har det her ord xxx, jeg vil vide noget om ordets stavning, bøjning, ordets etymologi, betydning, oversættelse til et fremmed sprog osv., og så slår jeg op i den for spørgsmålet relevante ordbog og får svar. Men hvis jeg har det her ord xxx og vil finde det i denne nyordsbog for at få svar, så skal jeg vide at ordet er opstået i perioden 2000-2015, ellers er det ikke med, og jeg får ikke svar.

2. Nyordsbogens formål

Hvad er så formålet med en nyordsbog? Redaktøren svarer på dette i forordet: “Det enkla svaret är att folk frågar språkvårdarna om nya ord, vad de betyder, om de är lämpliga och så vidare”, og man vil derfor “samla på sig kunskap om svenskan”, og i arbejdet er der også en “folkbildande uppgift” (s. 7). Der er næppe tvivl om at nyordsbøger har disse funktioner, og denne papirordbog tilfredsstiller fuldt ud de formål der specielt retter sig mod den sprogligt interes-

serede lystlæser. Men en nyordsbog har også andre funktioner, det som måske kan henføres til “samla på sig kunskap om svenskan”. Den bør føre protokol over ordforrådets udvikling med en nøjagtig beskrivelse af det nye ord eller udtryks alder og dets oprindelse, dets status og udbredelse i ordforrådet og dets orddannelse. Her tilfredsstiller en nyordsbog som i alfabetisk form dækker en så kort periode som de knap 15 seneste år, i mange tilfælde ikke dette formål. Lad mig give nogle eksempler på dette. Et gennemsigtigt ord som *mitträckesväg* med betydning ‘väg försett med ett vajer-räcke mellan körfält med olika riktning’ og citat fra 2000 har ikke oplysninger om udbredelse eller status: Er det et tilfældigt ord fra 2000, eller er det et ord med officiel status som fx *motortrafikvej*, *motorvej* hvor myndighederne fastsætter regler for udformning, kørehastighed mv.?

Ved ord som *minnespinne*, *minnesticka*, *usb-minne* eller *usb-pinne* vil man gerne vide hvad der er det mest almindelige eller er de lige almindelige? I ordbogen henvises der blot mellem dem, og de citerer som bringes, oplyser ikke noget om relationerne mellem ordene. Ved ordet *katastrofturism* henviser redaktøren til et ligedannet ord, *morbidityturism* ‘turism inriktad på platser som förknippas med olyckor, mord, dödsfall eller liknande’, og til *-turism* som har henvisninger til 22 *-turism*-ord, fra *abortturism* til *välståndsturism*. Disse mange ord som ender på *-turism* henviser til forhold i omverdenen, og i en ordforrådssammenhæng er hver især næppe specielt interessante, de kan regnes som rækkesammensætninger. Derimod er betydningsudviklingen af andetledet *-turism* interessant, men her lades man i stikken: Det nye produktive andetled beskrives betydningsmæssigt med ‘.. om gruppresandte med specielt tema’ (en dækkende betydning for *fotspårsturism*, *shoppingturism*, men næppe for *katastrofturism*, *abortturism* mv.), og datering af betydningsændringen af *-turism* mangler. Her skal læseren selv slå op og finde den ældste blandt de 22 – og selv danne rækkefølgen af *-turism*-ordene for at se den interessante udvik-

ling. For at få den fulde viden om udviklingen af ordet *turism* skal læseren selv finde på at slå op i baglænsordlisten i nyordbogens forgænger (*Nyordsboken* 2000) hvor endnu ældre ord er listet op: *ekoturism, tyst turism, sexturism, barnsexturism*.

Ved det produktive andetled *-kramare* ‘.. person som (alltför okritiskt) gillar något’ nævnes det at der er belæg fra 1970’erne i *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986), og i alfabetisk orden, ikke efter nyordsrækkefølge, opregnes de ord der er med i *Nyordsboken* (2000), og dem der er med i den foreliggende ordbog, nævnes så vi selv kan slå op. Vi skal godt nok slå op mange steder for at se andetleddets betydningsudvikling. På samme måde skal læseren selv danne sig den historiske betydningsforandring ved ordet *coach*, hvor betydningen ‘idrottstränare’ oplyses belagt fra 1964 ifølge *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986) og den udvidede betydning med et “se også” *hälsocoach, jobbcoach, karriärcoach, livscoach, personlig coach*.

3. Genren nye ord

At samle på nye ord har altid været en selvfølgelighed for enhver ordbogsredaktør for at gøre ordbogen så meget op til dato som muligt. Men at samle på nye ord for deres egen skyld er en nyere sag, og Birgitta Agazzi skriver i sin indledning at Svenska språknämnden påtog sig at indsamle disse nye ord og “presentera dem för allmänheten” i begyndelsen af 1940’erne, og det arbejde er fortsat med årlige nyordslister i *Språkvård*, herefter i *Språktidningen* og siden på institutionens hjemmeside². Noget tilsvarende skete i Norge og Danmark nogenlunde samtidigt, og det blev en af opgaverne for de nationale sprognævn, og det blev en af de vigtige samarbejdsopgaver. Tidligt blev formatet for præsentationen lagt fast, se fx den første årlige liste af svenske nyord i det nye nordi-

² <<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/nyord/nyordslistor.html>>

ske sprog­tidsskrift fra 1955 (*Nordiske sprogproblemer 1955*, fra 1956: Några nyare ord i norskan och svenskan):

Jazzig. “De munviga herrarna spelar jazzigt och medryckande.” AT 24.2.54, s. 10.

Jeans ‘far­markalsonger’. DN 18.8.54

Gift ‘grön färg’. “Blusen ... finns i färgerna vit, syren, gul, beige, gift, körsbär och grå.” DN 4.3.54, s. 13.

Topp, eng. top, ‘blus, liv, överdel’. “Kragen är blå och ‘matchar’ toppen.” AB 9.4.55, s. 10.

Formatet er opslagsord som evt. efterfølges af komma og etymologisk oplysning eller enkelte anførselstegn med betydningsangivel­sen. Punktum angiver at artikelhovedet er færdigt. Citationstegn indleder kroppen, nemlig citat på ordet efterfulgt af punktum og citationstegn slut. Kilden angives med punktum efter. I årgangen 1956 (1957) gives enkelte forslag til fællesnordiske afløsningsord, det som senere bliver en vigtig sag for de nordiske sprognævn. I årgangen for 1959 og 1960 (1961) indføres modsvarigheder til ord som findes i de andre sprog. Begge dele oplyses til sidst i artiklens hale. Rækkefølgen af oplysningerne i *Nyord i svenskan* (2015) er ikke helt den samme, men dog genkendelig, og der er større fyl­dighed i de enkelte oplysninger. Langt flere ord får forklaringer om orddannelse, oprindelse mv., men som sådan er dette sidste skud på stammen en videreførelse af den 60-årige fællesnordiske tradi­tion, jf. *Nyord i norsk* (2012) og *Nye ord i Dansk på nettet* (senest redigeret 2016).

På sprogrådets hjemmeside ligger de årlige nyordslister som *Språkrådet* udgiver i december måned. 5 af dem er unavngivne, og 7 af dem har Birgitta Lindgren som hovedansvarlig. Listerne er af meget forskelligt omfang, fra 2000-listen uden citater eller redaktionelle oplysninger om oprindelse, orddannelse eller andet til 2005-listen som har indhold og udtryk som i *Nyord i svenskan*

(2015). Det er uklart hvor stor en andel af de tidligere trykte artikler der er repræsenteret i bogen, i forordet nævnes at materialet bygger “till stor del” på det allerede publicerede, men også på eget materiale. Et punkttek viser at det redaktionelle arbejde med ordene fra listerne er ganske stort i den foreliggende bog, selv ved ord fra de fyldigste årlige lister er der sket bearbejdningsforbindelse med bogudgivelsen: Der er mere præcise betydningsangivelser, fundet ældre belæg mv. I denne punkt gennemgang ser man at få tilfældigt valgte ord er helt identiske med årslisterne: *alkobom*, *digitalbox*, *ryggplankning* og *visukal*, mens mange flere er forsynet med bedre og mere illustrative citater end i årslisterne, fx *blogga*, *kompetensväxling*, *mervärdesmat*, *robotfälla* ligesom betydningerne er mere præcise, fx i *barriärvård*, *tårtgate*. Der er også tilbagedateringer, fx *bloggare*, *elgasbil*, og der er henvisninger mellem beslægtede ord, fx mellem *tintingate* og *tårtgate* og oplysning om “moderordet” *Watergate*. Der er ligeledes henvisning ud af bogen til *Nyordsboken* (2000) sine steder, fx ved *keltisk tiger* og *mervärdesmat*.

4. 60 års nye ord

I forordet fremgår det at ordbogen ligger i forlængelse af de to nyordsbøger som udkom i 1986 og 2000 (*Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986) og *Nyordsboken* (2000)), og at de tre ordbøger tilsammen sammenfatter “drygt sex decenniers nykomlingar i det svenska ordförrådet”. I indledningens afsnit “Vad säger oss orden?” samles ordene i emner der har præget samfundet, men her er det kun med ord fra 2000 og fremefter. Der er et tilsvarende afsnit i *Nyordsboken* (2000) som den nuværende bog ikke relaterer sig til. Heller ikke ved de enkelte ord er der altid de nødvendige henvisninger bagud til *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986) og *Nyordsboken* (2000), fx er *airbaghjälm*, *-jacka* og *-väst* med i den

nuværende nyordsbog, hvor vi får at vide at de er dannet til det engelske *airbag* 'luftkudde', men set i et 60-årigt nyordsperspektiv ville en henvisning bagud til *airbag* i *Nyordsboken* (2000) være nyttig. Ordet er i svensk fra 1970'erne. Set i et orddannelsesperspektiv var en bagudhenvisning heller ikke så dårlig: Her får man så oplyst det svenske afløsningsord *krockkudde*, og ved opslag på det ser man de norske og danske afløsningsord. Heraf kan man uddrage det interessante at der har været en forhandling i det svenske (og danske og norske) sprogsamfund om brug af det engelske ord versus det nationale afløsningsord, og man kan uddrage at forhandlingen er mundet ud i at det engelske ord sejrer ved at se de tre sammensætninger med *airbag*- i *Nyord i svenskan* (2015). Her følger så en anke ved bogen: Hvorfor er disse nyordsbøger ikke samlet til én ordbog hvor man kan se ordforrådets udvikling? Med 3 nyordsbøger for en så relativt kort periode understreges den atomistiske tilgang til ordforrådet og dets beskrivelse.

5. Udvalget af ord

I *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986) er der 7500 ord hvad der svarer til 188 ord pr. år; i *Nyordsboken* (2000) er der ca. 2000 ord fra perioden o. 1980-2000 med ca. 100 ord pr. år, og i den foreliggende ordbog er der for århundredets første 15 år ca. 2000 ord, svarende til ca. 165 ord pr. år. I den danske netordbog, *Nye ord i Dansk*, kan man søge på vilkårlige perioder, og for sammenligningens skyld er der i perioden 1950-1985, omtrent svarende til den første svenske nyordsbog 7783 ord med 173 ord pr. år, for den anden svenske periode 1986-1999 3901 ord med 162 ord pr. år, altså noget mere, og for den sidste 1019 ord med blot 68 ord pr. år, altså mærkbart mindre. Man skulle tro der er stor forskel i ordforrådets udvikling mellem dansk og svensk, men det kan også hænge sammen med forskel i nævnenes prioritering af emnet. Noget kunne

tyde på det sidste. I den første periode var nyordsarbejdet et høj-prioriteret fællesprojekt i Danmark, Norge og Sverige, efter den tid gik man hver for sig. Forskellen kan også hænge sammen med at dansk redaktionspraksis er tilbageholdende med de spritnye ord og medtager dem hellere når de har vist deres levedygtighed.

I anmeldelser af ordbøger er det en yndet sport at pege på mangler i det valg af ord som redaktøren har bestemt sig for at beskrive. Nogle gange er det fortjent, men mange gange forekommer det mig at være en billig måde at forsøge at være kritisk på. Ikke mindst når det drejer sig om nyordsgenren hvor begrænsningen er i tidsperioden. Desuden bør man være modersmålstalende for at vurdere eventuelle lakuner i ordudvalget. Men i stedet sammenligner jeg på stikordsbasis udvalget af ord i denne nyordsbog med det tilsvarende periodeudsnit i den danske netordbog. Af 25 svenske nyord findes der tilsvarende ord i dansk for 18 ords vedkommende. Det drejer sig om ord som i indhold og udtryk svarer til hinanden i en en-til-en-korrespondens, fx svensk *lattefaktor*, dansk *lattefaktor*, eller svensk *lammrack*, dansk *lammerack*. Det er et godt indicium for tesen om at de nordiske sprog udvikler sig ens. De tilsvarende ord kan formes med lignende elementer, fx svensk *laddningsstolpe* svarer til dansk *ladestander*, og engelsk *like* bevares i dansk, men bliver nationaliseret i svensk til *lajk*. Der er 5 ord som man kan kalde særsvenske, fx *labrador* 'inte fullt så ödmjuk pudel (se detta)', *lana* 'koppla ihop sin dator med andras datorer i ett lokalt nätverk (för att spela dataspel)', dannet af *LAN*. Men der er forskel i redaktørernes praksis med hensyn til rækkesammensætninger, fx er der ikke mindre end 8 rækkesammensætninger i det svenske udvalg med *latte* på førstepladsen, fx *lattefaktor*, *lattemamma*, *-pappa*, de mangler (og nok med rette) i den danske netnyordsbog. Omvendt er sammensætninger med *lajk* ikke med i det svenske udvalg; man kan savne hvad der svarer til de danske ord *likehunter*, *likehunting*, *likejacking*, men måske er de endnu ikke kommet til Sverige.

6. Modsvarigheder

Sammenligningen giver tillige stof til betragtninger over hvordan modsvarigheder i ordbogen forvaltes. Modsvarigheder i de to andre nordiske sprog til det enkelte nationale ord kan ses som en rest af den fællesnordiske purisme som oprindeligt var målet for de fællesnordiske anstrengelser ved at følge nyordsudviklingerne. I toårslisterne i *Nordiske sprogproblemer* blev der givet forslag til nationale afløsningsord ved engelske importord, fx *candyfloss* – dansk: *spisevat*. I den store nordiske nyordsundersøgelse som resulterede i 3 nationale publikationer, nøjedes man med modsvarigheder som skulle have den folkeoplysende effekt at man kunne se et nordisk afløsningsord i et af de andre sprog. De forsvandt fra *Nyord i norsk* (2012) og fra *Nye ord i dansk 1955-1998* (1999), og de er heller ikke med i den danske netnyordsbog, men altså her. I et kommentarfelt oplyses “uppgift om ordets förekomst i danska og norska” (s. 26), fx *nikab* ... da. *niqab*, no. *nikab* eller *niqab*; *skurkstat* ... da. *slyngelstat*, no. *bøllestat*.

Man må vel gå ud fra at modsvarigheder er med når de findes, at modsvar forstås som ord i dansk og norsk som i indhold og udtryk svarer til det svenske opslagsord, dog også som i tilfældet *skurkstat* at det danske eller norske ord ikke nødvendigvis i udtrykket er en-til-en-korrespondens, men er tilsvarende, jf. ovenfor med eksemplet *laddningsstolpe* = *ladestander*. Men der er alt, alt for få modsvar på dansk til det svenske ord, og som udgangspunkt for en sammenligning af dansk og svensk nyordsudvikling og samsvarighed mellem sprogene kan modsvarsoplysningerne ikke benyttes. Fx er der i det undersøgte udsnit på 25 ord ovenfor opgivet 5 tilfælde med dansk (og norsk) modsvar, men der mangler 12 modsvar, fx ved *lajk* (dansk *like*), *lammrack* (dansk *lammerack*), *lattefaktor* (dansk *lattefaktor*). Andre eksempler fra tilfældigt punktnedslag er *körkort* i udvidet betydning, fx som i dansk *pc-kørekort*, *kundpinne* (dansk *kundepind*, *skillepind*), *stå-*

hjuling (dansk *segway*), *möbelhund* (dansk *møbelhund*), *åldersfascism* (dansk *aldersfascisme*).

7. Samlet vurdering

Alt i alt er *Nyord i svenskan* (2015) en velredigeret nyordsbog som falder fint ind i de efterhånden mange nyordsbøger som er udkommet. De oplysninger der gives, er dækkende, og som oftest er der nok oplysninger. Man kunne dog godt ønske sig mere om ordenes status og udbredelse, og oplysninger om modsvar er ugen-nemarbejdet og mangelfuldt. *Nyord i svenska* (2015) vil givetvis, som Birgitta Agazzi skriver i forordet, give “läsaren både igenkänningens glädje och erbjuda nya kunskaper” (s. 6), og dette ønske understøttes også af at bogen er trykt på papir.

Ved hjælp af baglænslisten og orddannelsesafsnittet og de to foregående svenske nyordsbøger giver den mulighed for at studere ordforrådets udvikling i svensk, men dog med et betydeligt selvstændigt arbejde for læseren. Det er en væsentlig anke at bare 60 års ordforrådshistorie opdeles i 3 papirbøger, og det kan undre at man i det mindste ikke har slået *Nyord i svenskan* (2015) sammen med *Nyordsboken* (2000). *Nyord i svenskan* (2015) er allerede for en stor del i elektronisk form³, og af forordet til *Nyordsboken* (2000) fremgår det at det er den også. Det ville også kalde på at arbejdet publiceredes samlet i elektronisk form. En elektronisk samkøring af de to bøger ville resultere i at de mange problematiske henvisninger i og ud af *Nyord i svenskan* (2015) kunne klargøres, og redaktionen kunne blive mere stringent. Dermed ville arbejdet i langt højere grad kunne vise svensk ordforrådshistorie.

3 <<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/nyord/nyordslistor.html>>

Litteratur

- Guttu, Tor & Boye Wangensteen (2012): *Nyord i norsk*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Jarvad, Pia (1999): *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. København: Gyldendal.
- Lindgren, Birgitta (2013): *Nyord i norsk*. I: *LexicoNordica* 20, 223-240.
- Nyordsboken med 2000 ord in i 2000-talet* (2000). Red.: Lena Moberg. Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Nordiske Sprogproblemer 1956* (1957). Dansk Sprognævn.
- Nordiske Sprogproblemer 1959 og 1960* (1961). Dansk Sprognævn.
- Nye ord i Dansk 1955 til i dag*. Netversion siden 2007. <<http://dsn.dk/noid>>. Grundlagt af Pia Jarvad. Nyredigering af Jørgen Nørby Jensen (siden 2009) og Margrethe Heidemann Andersen (siden 2013), under medvirken af Christian Becker-Christensen (2011-14).
- Nyord i norsk 1945-1975* (1982). Språkrådet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986). Svenska språknämnden. Solna: Esselte Studium. (I illustrerad utgåva utgiven 1988 under titeln *Från rondell till gräddfil*. Solna: Esselte Studium).
- Några nyare ord i norskan och svenskan. I: *Nordiske sprogproblemer 1955* (1956), 30-37.
- Riber Petersen [nu: Jarvad], Pia (1984): *Nye Ord i dansk 1955-1975*. Dansk Sprognævnns skrifter 11. København: Gyldendal.

Pia Jarvad
seniorforsker, cand. mag.
Dansk Sprognævn
Worsaaesvej 19, 4.
DK-1972 Frederiksberg
jarvad@dsn.dk

Svensk ordbok som app – något att glädjas över

Susanna Karlsson

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, applikation tillgänglig i Appstore och Google play. Utvecklad av Isolve AB i samarbete med ordboksredaktionen vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Lanserad 2015, version 1.0.2 för iOS och 1.0.1. för Android. Pris: 50 SEK.

1. Inledning

Sedan 2009 kan den språkintresserade ta del av *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO). SO är ett uppslagsverk i två delar som omfattar 65.000 uppslagsord, 100.000 språkliga exempel och 5.000 idiom på ca 3.700 sidor. Det är en ambitiös ordbok, som ger information om såväl stavning, böjning, fasta fraser, etymologi, stil, uttal och ordklass. Dessutom innehåller ordboken ca 400 stilrutor där språkriktighetsfrågor diskuteras, samt ett tusental litterära citat. Under hösten 2015 lanserades samma innehåll som applikation för smarta telefoner och läsplattor som använder något av operativsystemen iOS eller Android, däremot inte Windows. Någon tidigare digital förlaga har inte funnits tillgänglig för allmänheten (Holmer, von Martens & Sköldberg 2015).

SO har förtjänstfullt recenserats av bland andra Kristina Nikula (2010). Eftersom det är samma lexikografiska metoder, databaser, texter och, i förkortad form, instruktioner som ligger till grund för den tryckta ordboken som för appen kommer jag i den här recensionen inte att gå in på rent lexikografiska frågor. Det har redan gjorts bättre av andra. I den här recensionen intresserar jag

mig i stället för appformatet och förhållandet mellan appen och den tryckta ordboken.

SO i såväl tryckt form som i appform är framtagen av ordboksredaktionen vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Själva appen är konstruerad av Solve AB. Arbetet med att anpassa SO till appformat beskrivs ingående av Holmer m.fl. (2015).

För den här recensionen har appen i första hand testats på en Iphone 6 (iOS 9.3), men också, om än i något mindre utsträckning, på en Sony Xperia Z3 Compact (Android version 5.1.1).

2. Tillgänglighet och gränssnitt

En av de kanske viktigaste tekniska förutsättningarna för en ordboksapps användbarhet är ifall appen kräver att den telefon eller läsplatta man använder har tillgång till internet, om den fungerar nedkopplad eller om den fungerar såväl med som utan internet. SO-appen fungerar även när den enhet man använder inte är uppkopplad, så när som på att de ljudfiler som låter användaren höra hur ett ord uttalas (se nedan) kräver tillgång till internet. Det är en styrka att merparten av ordboken går att använda även om användaren skulle befinna sig i internetskugga eller ha en långsam uppkoppling.

När SO-appen startas kommer användaren genast till en vy med en sökruta högst upp på skärmen. Det är mycket positivt att man inte behöver göra flera val innan man kan börja söka i appen. Dessutom möts användaren av ett ”dagens ord”. Genom att visa upp ett nytt ord varje dag, som användaren inte själv valt att söka upp, skapas inte bara en inblick i appens innehåll, utan det är också frågan om ett pedagogiskt arbete, där användaren blir visad en del av ordboken som hen kanske annars inte skulle ha kommit i kontakt med. Man har också valt att i förekommande fall välja ord

som anknyter till säsong; t.ex. är dagens ord på skärtorsdagen 2016 *påskkärring*. Detta bidrar i hög grad till att appen upplevs som dynamisk och aktuell. Listan över dagens ord förbereds ett år i taget av ordboksredaktörerna (Holmer m.fl. 2015:43). För den som vill återkomma till dagens ord senare under ett användningstillfälle samma dag finns dagens ord även som en flik i menypanelen. Vill man hellre avstå från att få ett dagens ord går det lätt att stänga av funktionen.

SO-appens menypanel kommer man åt genom att välja menyikonen högst upp till vänster på skärmen eller genom att svepa skärmen åt höger. Då visas en meny med 15 flikar. De fem översta flikarna ger på olika sätt, som jag återkommer till nedan, tillgång till innehållet i ordboken. De sju nästa innehåller information om hur användaren ska komma åt innehållet i appen: hur man söker; introduktion till appen och till SO; anvisningar om hur man ska förstå uttalsbeskrivningar och förkortningar, samt en källförteckning. Därefter finns en flik med aktuell information, avsedd att förmedla nyheter om Svenska Akademiens publikationer, samt en med information om Svenska Akademien. Längst ner i menyn finns en flik för återkoppling till redaktionen; väljer man den

Bild 1:
Menypanelen i stående läge
och i landskapsläge.

fliken öppnas ett mejlformulär som låter användaren skicka ett meddelande med synpunkter.

Appen kan användas i såväl stående läge som i landskapsläge. Den anpassar sig följsamt när man vrider på telefonen eller läsplattan och radbrytning och layout följer visningsläget. Nypgreppet, som förstorar eller förminskar texten, fungerar också. Detta är särskilt användbart för den som behöver extra stor teckenstorlek, eller för den som vill minska texten så att mer av en ordboksartikel syns på skärmen. En begränsning är att nypgreppet inte fungerar i träfflistorna.

3. Att söka i SO-appen

Sökrutan är alltså tillgänglig redan när appen först öppnas. När användaren börjar skriva in ett sökord dyker en lista med lemmar upp under sökrutan. Skulle det ord man söker finnas med kan man peka på det och därmed ta sig direkt till en ordboksartikel, utan att man behöver låta appen utföra en sökning. Det här sättet att söka i en lista liknar mycket hur man slår i ett tryckt uppslagsverk. Men om man i stället väljer att peka på söknappen och använder fritextsökningen öppnar sig möjligheterna som det digitala formatet medför. Sökmotorn söker nämligen inte bara bland lemmarna, utan även bland böjningar, fraser, idiom, definitioner och idiomexempel. Det här har många fördelar. En av de främsta är kanske att det underlättar för den användare som vill söka efter ett idiom men inte är säker på vilket av de ingående orden som avgör under vilket lemma det sorterar. För många språkbrukare torde det vara osäkert om *den röda tråden* återfinns under *röd* eller under *tråd*. Med SO-appens sökfunktion krävs ingen språkvetenskaplig förkunskap om huvudord och bestämmningar; det är lätt att hitta idiom oavsett vilket av orden man söker på. Fritextsökningen gör också att appen inte bara blir ett uppslagsverk, utan

även i någon mån en korpus (jfr Toporowska Gronostaj 2005:94). Gränsen för möjligheten att söka i fraser verkar ha dragits vid prepositioner; den som exempelvis intresserar sig för partikelverb kan inte söka på *av* för att på så vis komma åt alla verb som *av* förekommer i fasta förbindelser med.

Sökning med jokertecken fungerar utmärkt. En stjärna eller punkt i sökfönstret representerar en eller flera bokstäver, så det är enkelt att t.ex. hitta alla ord som har ett visst efterled eller morfem. Detta gör att man med lite planering av en sökning även kan göra baklängessökningar. Den som vill kontrollera hur många tecken som ska vara okända använder i stället frågetecken; för den som är van att använda SAOL13-appens (2011) korsordshjälp torde detta vara en välkommen möjlighet. Sökningar i delar av ord fungerar emellertid bara om man fritextsöker. När det jokermarkerade ordet skrivs in i sökrutan känner sökfunktionen som söker i lemmalistan inte igen jokertecknen, utan en informationsruta dyker upp. Den föreslår visserligen att man ska fritextsöka genom att peka på sök-knappen, men efter ett par sökningar framstår rutan som en aning förnumstig, eftersom den dyker upp innan användaren rimligen har hunnit peka på ”sök”. Kanske skulle appen kunna fås att känna av om användaren gör flera jokersökningar i rad, och i sådana fall låta varningsrutan visas bara vid första sökningen.

En av de kanske främsta styrkorna med att söka i appen jämfört med att söka i den tryckta ordboken är stavningshjälp. En paradox med ordböcker och ordlistor är ju att de används för att ta reda på hur ord stavas, men för att ta reda på det måste man ha ett hum om stavning. I SO-appen är detta emellertid inte helt nödvändigt. Om ordet som skrivs in i sökrutan är felstavat ges förslag på möjliga alternativ. Det gör att vanliga felslagningar (som *mänsika* i stället för *människa*) och ord som är lågfrekventa i skrift eller har svårförutsägbar stavning (som *chagera*) inte blir något problem för användaren. Även den som av något skäl är osäker på stavningskonventionerna blir insläppt i ordboken.

Träfflistorna blir som regel mycket uttömmande, med såväl träffar som ”menade du”-förslag där stavningshjälpen har identifierat andra lemman med en stavning som ligger i närheten av vad som skrivits i sökrutan. I den händelse sökmotorn inte har lyckats föreslå det ord som användaren tänkt sig finns det som regel några rader längre ner i träfflistan. För den som vill använda appen som en korpus är de omfattande träfflistorna en stor tillgång. Möjligen finns det risk att en del användare drabbas av informationsöverdos när varje sökning leder till väldigt många förslag (jfr Lew in press). Hur informationsrik en sökning kan vara illustreras i bild 2 och 3. En fritextsökning på *vara* leder till en konkret träff, två förslag (under rubriken ”Menade du”) samt ett stort antal träffar bland fraser (se bild 2). Om användaren börjar skrolla sig ner i förslagslistan kan den snabbt framstå som överväldigande. När man klickar på den konkreta träffen

Bild 2: Träffresultat efter fritextsökning på *vara*. Varje rad är klickbar.

visas inte mindre än fem olika *vara*-artiklar (se bild 3 i avsnitt 4 nedan).

Kombinationen av fritextsökning och stavningshjälp kommer sannolikt att leda till att många potentiella misslyckade sökningar undviks. Osökbara böjningsformer, flerordsuttryck och felstavningar utgör en avsevärd andel av misslyckade sökningar i digitala ordböcker på internet (Lorentzen & Theilgaard 2012). Genom att göra val som eliminerar de vanligaste kända problemen har ordboksredaktionen gjort SO-appen lätt att använda och lätt att bli hjälpt av.

4. Ordboksartikeln

Ordboksartiklarna i SO-appen liknar i mångt och mycket artiklarna i den tryckta versionen av SO, med vissa viktiga skillnader. Den kanske tydligaste skillnaden är att de är luftigare och att man använder sig av färger som komplement till den kursiv och fetstil som används i den tryckta ordboken. I appen är lemmat rödfärgat och idiom där lemmat ingår är mörkblå. Det gör att det är lätt att få överblick över ordboksartiklarnas disposition. Särskilt längre artiklar blir överskådligare genom färgkodningen. Till länkar används kornblått. Sådana finns i exempeltext och i jämför-text, alltså i exempel på användningar och i listor över ord som är semantiskt närbesläktade med lemmat.

Länkarna skapar vägar mellan ordboksartiklar. De binder samman ordboken och kompenserar något för den oro en del har inför digitala uppslagsverk, nämligen att det inte går att bläddra fritt (Rundell 2013). Den som klickar sig från artikel till artikel via länkar kan sannolikt förlora sig i ordboken minst lika länge som den som bläddrar i ett tryckt verk.

Längre ordboksartiklar visas i kortformat där en del information är dold. Till vänster i bild 3 syns hur ordboksartikeln ser ut

när den först visas, i oexpanderad form. Ett klick på ”visa mer” fäller ut ordboksartikeln, medan ett klick på ”dölj” i bilden till höger fäller ihop den igen. Även detta bidrar till överskådligheten och gör att det blir lätt att navigera mellan homografer och i mycket omfångsrika artiklar.

Bild 3: Skärmbildningar av visningen av de fyra första lemmarna som en sökning på *vara* leder till, samt för *4vara*.

Längden på en del ordboksartiklar kan innebära att man under läsningens gång kommer att ha skrollat sig långt ner i skärmens visningsläge. Många appar använder sig i det här läget av de smarta telefonernas och läsplattornas möjlighet att peka högst upp på skärmen för att komma till sidans topp. SO-appen stödjer emellertid inte den funktionen. Det vore ett välkommet tillskott i framtida versioner.

Ordboksartiklarna innehåller även uttalsanvisningar. Efter

varje uppslagsord finns minst en högtalarikon. Hur detta kan se ut syns i bild 3. Ord där standardsvenskan har flera etablerade uttalsvarianter, som *persilja*, finns flera uttal inlästa. Ljudet spelas upp när man klickar på ikonen, om enheten har tillgång till internet. Här har appen en stor fördel framför den tryckta ordboken.

Det är dock också i ordboksartiklarna som det märks att SO-appen inte bara drar fördel av appformatets tekniska möjligheter. Här märks det också att SO-databasen i någon mån hämmar appens potential. Eftersom det strängt taget inte finns någon övre gräns för hur mycket information en digital ordlista kan innehålla (Gao 2013) hade man kunnat tänka sig att böjningsformer hade skrivits ut i en fullständig lista över böjningsformer efter själva huvudordet, ett val som gjorts i en annan av Svenska Akademiens appar, nämligen SAOL13-appen. Mängden information ska förstås vägas mot vad som på ett praktiskt och bra sätt kan visas på skärmen. Men den här funktionen saknar jag när jag går från SAOL13-appen till SO-appen.

5. Spara, hantera och dela sökningar

Under tiden som användaren söker i appen skapas en sökhistorik. Sökningar gjorda under innevarande dag sorteras under ”idag”, tidigare sökningar sorteras under det datum då sökningen gjordes.

Användaren kan också själv skapa en lista över bokmärkta, eller favoritmarkerade, ordboksartiklar. Det är praktiskt för den som använder appen mycket. Eftersom listan snabbt kan bli tämligen lång, är det utmärkt att den sedan version 1.0.2 sorteras i bokstavsordning. Den bokmärkta listan kan också redigeras, på så vis att användaren inte bara kan lägga till ordboksartiklar, utan även ta bort dem från listan. Detta gör man genom att klicka på ”rensa” högst upp i högra hörnet. I iOS-versionen (men inte i Android-versionen) kan man också gallra genom att svepa med fing-

ret över ett utvalt ord i listan. Det förra alternativet raderar hela bokmärkeslistan, medan det senare raderar orden ett och ett. Här verkar det emellertid finnas en bugg: det går bara att svepa bort ett ord. Därefter måste användaren lämna bokmärkeslistan och gå in i den igen för att kunna svepa bort nästa ord. Det går alltså inte att svepa bort två eller tre ord i följd, vilket gör det omständligt att gallra.

Ordboksartiklar kan delas till andra genom att användaren kan mejla skärmavbildningar av den del av en ordboksartikel som syns på skärmen direkt från appen. Tyvärr innebär det att många artiklar inte kan delas i sin helhet, utan det kan kräva att ytterligare ett par skärmavbildningar tas.

6. Avslutning

Ordboksredaktionen har tillsammans med apputvecklaren gjort ett stort jobb med att stöpa om *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* till en app. Appen är elegant och lättöverskådlig. Den utnyttjar formatets fördelar som luftigare ordboksartiklar och möjligheten att använda färg och ljud. Även teknikens möjligheter att söka i flera olika typer av information samtidigt används förtjänstfullt. De kritiska synpunkter jag har haft under tiden jag har testat appen är få till antalet och kan antagligen lätt åtgärdas till kommande versioner.

Ordboksredaktionen och apputvecklarna har gjort många val som sedan tidigare är kända för att underlätta sökningar i digitala ordböcker på nätet. Förutsatt att sökningar i ordböcker online och i appar är någorlunda jämförbara har man uteslutit många potentiella problem. Dessutom motsvarar SO:s innehåll i hög grad vad användare brukar söka efter i nätbaserade ordböcker (Lorentzen & Theilgaard 2012). Med detta i åtanke borde SO-appen kunna komma att bli en stor framgång om den marknadsförs rätt.

SO har i flera år varit ett fantastiskt redskap för var och en som arbetar med språk eller är intresserad av och nyfiken på det svenska språket. Genom lanseringen av SO-appen har ordboken inte bara gjorts tillgänglig för en bredare allmänhet genom det betydligt nättare formatet – den tryckta ordbokens vikt och storlek är inte ringa. Priset för appen är också en knapp tiondel av priset för den tryckta ordboken. Detta gör ordboken långt tillgängligare för exempelvis studenter och små företag. Även de tekniska lösningarna med stavningshjälp och fritextsökning gör ordboken tillgängligare; appen kräver mycket mindre av användaren vad gäller förståelse om språk och om svenskan. Möjligheten att påverka teckenstorleken är även det en tillgänglighetsinsats, eftersom även den vars syn inte klarar de tryckta ordböckernas fontstorlek nu kan använda en omfattande och bra ordbok. Jag tvekar inte att skriva att appformatet innebär en demokratisering av SO. Och det är sannerligen något att glädjas över!

Litteratur

Ordböcker

- SAOL13 (2006) = *Svenska Akademiens ordlista*. Stockholm: Norstedts. Appversion (2011) 1.1.10 för iOS. Applikationen är utvecklad av Isolve AB.
- SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm: Norstedts. Appversioner (2015) 1.0.2 för iOS och 1.0.1 för Android. Applikationen er utvecklad av Isolve AB i samarbete med ordboksredaktionen vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Annan litteratur

- Gao, Yongwei (2013): On the appification of dictionaries: From a Chinese perspective. I: Iztok Kosem, Jelena Kallas, Polona Gantar, Simon Krek, Margit Langemets & Maria Tuulik (eds.): *Electronic lexicography in the 21st century: thinking outside the paper. Proceedings of the eLex 2013 conference, 17-19 October 2013, Tallinn, Estonia*. Ljubljana/Tallinn, Trojina: Institute for Applied Slovene Studies/Eesti Keele Instituut, 213–224.
- Holmer, Louise, Monica von Martens & Emma Sköldbberg (2015): Making a dictionary app from a lexical database: the case of the Contemporary Dictionary of the Swedish Academy. I: Iztok Kosem, Miloš Jakubiček, Jelena Kallas & Simon Krek (eds.): *Electronic lexicography in the 21st century: linking lexical data in the digital age. Proceedings of the eLex 2015 conference, 11-13 August 2015, Herstmonceux Castle, United Kingdom*. Ljubljana/Brighton: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies/Lexical Computing Ltd., 32–50.
- Lew, Robert (in press): Space restrictions in paper and electronic dictionaries and their implications for the design of production dictionaries. I: Piotr Bański & Beata Wójtowicz (eds.): *Issues in Modern Lexicography*. München: Lincom Europa.
- Lorentzen, Henrik & Liisa Theilgaard (2012): Online dictionaries – how do users find them and what do they do once they have? I: Ruth Vatvedt Fjeld & Julie Matilde Torjusen (eds.): *Proceedings of the 15th EURALEX International Congress*. Oslo: Department of Linguistics and Scandinavian Studies, University of Oslo, 654–660.
- Nikula, Kristina (2010): Svensk ordbok – en guldgruva för språkintresserade. I: *LexicoNordica* 17, 351–375.
- Rundell, Michael (2013): Redefining the dictionary: From print to digital. I: *Kernerman Dictionary News* 21, <<http://kdictionary.com/kdn>> (mars 2016).

Toporowska Gronostaj, Maria (2005): Elektroniska ordböcker i Sverige: nutid och framtid. I: *LexicoNordica* 12, 87–108.

Susanna Karlsson
språkvårdare, fil. dr
Språkrådet
Institutet för språk och folkminnen
Box 20057
SE-104 60 Stockholm
Susanna.karlsson@sprakochfolkminnen.se

«Et rikholdig ordtilfang uten å ville øve press i noen retning» – om *Tanums store rettskrivningsordbok*

Bjørghild Kjelsvik

Boye Wangenstein (red.): *Tanums store rettskrivningsordbok*. 10. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget 2015. s. ix–xi og 1–1576. Pris: 598 NOK. Elektronisk utgåve på <<https://www.ordnett.no/>>.

1. Innleiing

Tanums store rettskrivningsordbok (ofte berre kalla *Tanum*) kom i 2015 i si 10. utgåve. Samanlikna med dei tidlegare utgåvene er endringane i utsjånad og innhald store, som eit resultat av eit omfattande arbeid med den underliggjande databasen (sjå Eek & Wangenstein 2014). Nettutgåva av *Tanum* på ordnett.no, ordbokportalen til Kunnskapsforlaget, er sameleis eit resultat av omlegginga i databasen, og eg skal i bokmeldinga kort kommentere denne versjonen der han skiljer seg frå den trykte utgåva. Eg har også nytta alle dei tidlegare utgåvene av *Tanum* for å få meir historisk djupne i vurderinga av *Tanum* som ordbok i dag.¹

1.1. Historikk

Tanum har ei lang historie: den første utgåva kom på Johan Grundt Tanums forlag i 1940 under namnet *Norsk Rettskrivningsordbok*, først redigert av Jakob Sverdrup (1936–1938) og seinare av Marius

1 Det høver her å takke Språksamlingane ved Universitetet i Oslo (no overført til Universitetet i Bergen) for tilgang til alle tidlegare utgåver av *Tanum*, dette var til stor hjelp i arbeidet med meldinga.

Sandvei (1938–1993). Den korte historikken i kolofonen nemner vidare redaktørane Bernt Fossestøl (1974–1988) og Boye Wangensteen. Det er Wangensteen som har redaktøransvaret for dei tre siste utgåvene. Verket skifta namn til *Tanums store rettskrivningsordbok* med den 3. utgåva i 1961. Rettskrivingsordboka har vore utgjeven av Kunnskapsforlaget sidan 1983.²

1.2. Ordliste eller ordbok?

Det er obligatorisk å bruke offisiell rettskriving både i skulen og i statstenesta i Noreg, og historisk har ordlister vore svært viktige reiskapar for staten til å gjere reformer i rettskrivinga kjende og få dei i bruk (Fjeld & Vikør 2008:131–133). Det kom utetter 1900-talet etter kvart mange ordlister for både bokmål og nynorsk. Norske ordlister til skulebruk inneheld normerte oppslagsord og opplysningar om bøyning, av og til uttale av framandord, men svært få ordforklaringar. Dei er dermed i høg grad basert på at brukarane har morsmålskompetanse i språket frå før. Enkle, allmenne definisjonsordbøker for nynorsk og bokmål låg ikkje føre før i 1986, då *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* blei utgjevne.

Frå ein leksikografisk synsstad er *Tanums store rettskrivningsordbok* mest ei ordliste, trass i namnet (Worren 1988:142–144). Ho har rett nok med ein god del ordforklaringar, knytte til ord som redaktørane har vurdert som mindre kjende, og til forkortingar og stadnamn. Slik går *Tanum* utover den reine ordlistekategorien, men ho er likevel ikkje ei «betydnings- og definisjonsordbok», slik den redaksjonelle teksten i brukarrettleiinga (2015:ix) også presiserer. *Tanum* høyrer til ein eigen kategori leksikalske oppslagsverk som verken er reine lister av ord eller fullverdige ordbøker, og «rettskrivingsordbok» får vere ein god nok merkelapp, innarbeidd som han er for *Tanum*.

2 Eek & Wangensteen (2014) skildrar historikken til *Tanum* meir inngåande.

2. Hovudendringar og tilfangsmengda

2.1. Ny makrostruktur

Den typografiske oppstillinga av ordartiklane har endra seg mykje i 10. utgåve. Oppslagsorda er utrykte som i 9. utgåva, men der stoppar likskapen. Stikkord for endringane er nisjealfabetisk og reiralfabetisk ordning vs. glattalfabetisk ordning (Fjeld & Vikør 2008:146–159).

Makrostrukturen i den gamle oppstillinga har ei reiralfabetisk ordning, noko som går heilt tilbake til førsteutgåva i 1940. Her fører ein fortløpande opp alle samansetningar med eit usamansett oppslagsord, før ein går vidare til neste grunnord. Samansetningane innanfor «reiret» er ikkje fullskrivne, ein bindeboge erstattar oppslagsordet som førsteledd i samansetningane (sjå figur 4 i del 3.2). Dersom oppslagsordet har samansetningar der det kjem inn ein binde-*s* eller ein binde-*e*, eller der førsteleddet på anna vis endrar form, kjem desse samansetningane i nye rekkjer innanfor «reiret». Alternative former av samansetninga er oppgjevne, og av og til tar ein med ordklasse eller ei bøyingsform, ei bruksmerking eller ein definisjon. Utgåvene med reirstruktur hadde minimalt med opplysningar om samansetningane, og for dei aller fleste samansetningar må ein gå vidare til oppslaget for etterleddet for å få meir greie på bøyinga.

Tidlegare utgåver av *Tanum* brukte i tillegg ei nisjealfabetisk ordning. Oppslagsord som danna ei gruppe med klar samanheng, kunne stå fortløpande, med oppslaga i halvfeit skrift utan at kvart nytt ord stod på ei linje for seg. Brukarretteiinga til 9. utgåva gir oppslaga *instruere*, *instruks*, *instruksjon*, *instruktiv*, *instruktør* som døme på ein slik nisje, sjå figur 1. Av desse orda har **instruksjons-**eit reir med samansetningar innanfor nisjen.

instruere -te, -t, -ing (gi anvisning el. veiledning); instruks , -en; -er, -ene (forskrift, forholdsordre); instruksjon , -en; -er, -ene (veiledning, anvisning; opplæring); instruksjons , _adresse, _format, _kode, _kurs, _ord, _plan, _register, _sett, _teller, _øvelse, _øving; instruktiv adj., n. -t (belærende, lærerik, opplysende); instruktør , -en; -er, -ene (veileder, iscenesetter).

Figur 1: *Tanum* (2005), *instruere*–*instruktør* i reirstruktur og nisje.

I makrostrukturen i den nye utgåva er ein gått heilt vekk frå reirstrukturen og nisjane, og følgjer i staden ei strengt glattalfabetisk ordning, sjå figur 2 med dei same orda som i figur 1.

Figur 2 viser korleis alle ordartiklar no har fått fullstendige bøyingsopplysingar, i og med at samansetningane no kjem på eigne linjer som ordinære oppslagsord. Det er framleis ein liten skilnad på grunnord og samansetningar: For grunnord er dei bøyde ordformene tekne med i sin heilskap, medan samansetningane berre har med endingane, eller heile etterleddet dersom bøyinga fører til avvik frå grunnforma. Det er ikkje tvil om at den nye oppstillinga er atskilleg klarare og lettare å finne fram i.

2.2. Større bok med mindre tilfang?

Tanum har fått eit større fysisk format enn tidlegare. I den 9. utgåva (2005) hadde sidene to spalter med 59 linjer kvar, medan dei har fått tre spalter med 74 linjer kvar i den nye utgåva (2015). I føreordet er endringa frå reirstruktur og nisjar til streng alfabetisk oppstilling nemnt som hovudforklaring på dette. Det er jo heller ikkje vanskeleg å sjå dette ved å samanlikne figur 1 og figur 2.

I føreordet seier redaktøren at det har komme til «mange nye ord», medan ein del ord «av antatt liten interesse» har blitt tekne ut. Likevel har det oppgjevne talet på ord gått ned med heile 90 000 ord, frå «ca. 300 000 ord» til «over 210 000 artikler». Talet

instruere V [instru'ere] (<i>instruerer, instruerte, instruert, instruering</i>), gi anvisning el. veiledning
instruks S m. [instr'uks] (<i>instruksen, instruksjer, instruksene</i>), forskrift, forholdsordre
instruksjon S m. [instruksj'on] (<i>instruksjonen, instruksjoner, instruksjonene</i>), veiledning, anvisning; opplæring
instruksjonsadresse S f. el. m. (-adressal-n, -r, -ne)
instruksjonsformat S n. (-et, -format/-er, -al-ene)
instruksjonskode ³ S m. (-n, -r, -ne)
instruksjonskurs ² S n. (-et, -kurs/-er, -al-ene)
instruksjonsord S n. (-et, -ord, -al-ene)
instruksjonsplan ¹ S m. (-en, -er, -ene)
instruksjonsregister S n. (-et/-registret, -register/-registre, -registrar/-registre)
instruksjonssett S n. (-et, -sett, -al-ene)
instruksjonsteller S m. (-en, -e, -ne)
instruksjonsøvelse S m. (-n, -r, -ne)
instruksjonsøving S f. el. m. (-al-en, -er, -ene)
instruktiv ADJ (<i>instruktivt, instruktive</i>), belærende, lærerik, opplysende
instruktør S m. [instrukt'ør] (<i>instruktøren, instruktører, instruktørene</i>), veileder, iscenesetter

Figur 2: Tanum (2015), *instruere–instruktør* i glattalfabetisk oppsett.

300 000 har vore brukt på omslaget sidan 4. utgåva i 1974, men først med 9. utgåve er det nemnt i redaksjonell tekst, med den litt runde formuleringa «Medregnet alle sammensetningene fins det opplysninger om rundt 300 000 ord i Tanums store rettskrivningsordbok» (2015:vii). Både den store endringa i talet på ordartiklar og den nye oppstillinga kjem vel av at det bakanforliggende elektroniske formatet har blitt endra på ein måte som gir mykje betre oversikt over det faktiske talet på artiklar, også for redaktør og forlag. Det hadde ikkje skada om dette hadde vore tydelegare kommunisert til publikum.

3. Andre endringar – mikrostrukturen i *Tanum*

Mikrostrukturen har gjennomgått fleire endringar i dei siste utgåvene av *Tanum*, med eit stadig meir sofistikert artikkelhovud. Også artikkelkroppen har blitt litt endra, for dei artiklane som har dette. For første gong finst det i 10. utgåva ein «Artikkelnøkkel» på innsida av permen. Den viser oppbygginga av artiklane med forklarande merkelappar til eit bilete av dei nitten artiklane frå **bero**^① til **bertlejern**. Eg skal her kommentere bruken av homografnummerering og formatering av bøyingsopplysningar og fugeformativ.

3.1. Homografmerkinga i *Tanum*

Homografar er ord med lik skrivemåte, men med (varierende grader av) ulik tyding, og dei finst vel i alle skriftspråk. Det er i ordbøker vanleg å skilje homografar frå kvarandre som fleire oppslag. *Tanum* (2015) driv dette lenger enn mange andre ordbøker.

Vi skal sjå på handsaming av *land* sidan *land* er brukt som døme i forklaringa av oppstillinga i *Tanum* frå 4. til 9. utgåve. Frå starten har det vore tre oppslag i *Tanum*, propriet **Land** og dei to nøytrumssubstantiva **land**. Det eine substantivet har ikkje definisjon, men det er eit vanleg ord som finst med om lag same tyding i mange germanske språk. *Bokmålsordboka* definerer dette ordet med seks nummererte tydingar, der tyding 5 er den mest aktuelle for våre formål her: 'område av jordoverflaten som ikke er dekket av vann, til forskjell fra hav, sjø'. Det andre substantivet har i *Tanum* forklaringa 'urin', og som morsmålsbrukar av norsk veit eg at dette gjeld urin frå husdyr. Dette er det minst frekvente ordet av dei to, med færrest samansetningar.

Forklaring til berre den sjeldnaste av to homografar er ein vanleg måte å handtere homografar på i *Tanum*. Nummerering av homografar kom inn først med 8. utgåve i 1996, i form av eit lite, heva talteikn framfor ordet, og i 8. og 9. utgåve finn vi då desse tre

homografane: ¹Land, ²land, ³land. I 10. utgåve er det skilt strengare mellom stor og liten førebokstav, og stadnamnet Land har ikkje lenger nummerering.

Dei to attståande homografane har no fått eit etterstilt heva tal med ring rundt, **land**^① S n., tilsvarande tydingane som gjeld landjord, tørt land, stat, osv., og **land**^② S n., tilsvarande tydinga 'urin frå husdyr'. Den typografiske endringa av sjølve homografmerket heng saman med endringa frå reirstruktur til glattalfabetisk ordning og at ein no brukar lite, heva tal på ein annan måte, for å vise til kva homograf ledda i samansetningar kjem frå.

Den gamle reirstrukturen førte til ei implisitt homografseparering av føreledd: homografane innleidde kvar sine reir. Den nye glattalfabetiske strukturen prøver å ta vare på den grupperinga av samansetningar som ein hadde i reirstrukturen. Slik viser til dømes samansetninga **land**²|**kum** tilbake til ein kum i fjøsen til å samle urinen frå husdyr i, og har ingenting å gjere med **land**^① i tydinga 'tørt land' eller 'landjorda'. Ved å presisere kva ord som inngår i samansetninga gjer homografnummerering av ledda oppslaga meir opplysande for brukaren. Det vil seie, dersom ho forstår kva dei tyder: Det er nok ikkje utan vidare intuitivt og enkelt å begripe kva alle desse små tala strødd utover teksten står for. Dei er ikkje forklart anna enn i artikkelnøkkelen.

I nokre samansetningar har begge ledd fått nummer, i tillegg til at heile ordet kan ha det. Oppslag som i figur 3 viser korleis ein kan få fram viktige skilnader ved orda ved hjelp av homografnummerering av ledda i tillegg til nummerering for heile ordet.

land ¹ kar ¹ ① S m. (-en, -er, -ene)
land ¹ kar ² ② S n. (-et, -kar, -al-ene)

Figur 3: Homografane *landkar* 1 og *landkar* 2.

Den første homografen i figur 3 kjem frå fiskeridomenet, der ein **landkar** held orden på landtauet når ein brukar ei kastenot frå

land. Førsteleddet i **land¹|kar¹** S m. viser slik tilbake til **land¹** i tydinga ‘tørt land, ikkje vatn, hav, sjø’ og til ein **kar¹** i tydinga ‘mann’. Den andre homografen kjem frå vegbyggingsdomenet. Førsteleddet i **land¹|kar²** n. viser også til ‘tørt land’, men andreleddet viser til eit **kar²**. Ordet **kar²**, med tydinga ‘beholder; tynn åre’ i *Tanum*, kunne ein tenkt var eit synonym til ‘kum’ som i **land¹|kum** ‘kum eller kar til å samle urin frå dyr i’, men det er ikkje i denne tydinga *kar* er brukt her. I staden er det tydinga ‘kraftig pilar, fundament for bru’ som dukkar opp i denne samansetninga. *Nynorsk-ordboka* definerer **landkar** med ‘brukar som er festa til land’. Dermed har ikkje homografane **kar¹** og **kar²** gode nok definisjonar i *Tanum* til å fullgodt forklare dei samansette orda, men systemet synleggjer i alle fall at det finst to ulike omgrep, med ulikt kjønn og bøyning.

Dessverre har ikkje omlegginga frå reir til alfabetisk orden gått heilt smertefritt for seg: Til dømes stod samansetninga **landhull/landhol** før i reiret for **land²**, men har i siste utgåva fått merkinga **land¹|hull¹**, noko som ikkje stemmer med dokumentert bruk (definisjon i *Norsk Ordbok*: ‘hol i fjøsgolviet til å ha landet ned i’). Likevel er det ein spenstig bruk av homografnummerering her, som også andre ordboksredaktørar vil vere interesserte i å sjå nærare på. Vansken er å finne eit brukande presiseringsnivå for å skilje mellom ulike homografar i førsteleddet, der fleire tolkingar ofte er moglege, slik Eek & Wangenstein (2014:25) også er inne på. Det er heller ikkje uproblematisk at homografnummereringa av eit ledd viser til artiklar utan ein definisjon som høver i samansetninga, slik vi såg for **land¹|kar²**.

Det er elles interessant å merke seg at denne finmaska bruken av homografnummer for både ordledd og heile lemma ikkje visest på same måten i nettutgåva av *Tanum*. Der er det no ikkje synlege homograftal for ledda i samansetningar, men informasjonen er likevel til stades i form av hyperlenking: Klikkar ein på leddet, kjem ein til rett homograf. Denne funksjonen er eit resultat av dei

mange krysskoplingane som er blitt lagt inn i databasen (Eek & Wangensteen 2014).

3.2. Samansetningsformer og bindeelement

Mange norske samansetningar har enten eit bindeelement mellom ledda (binde-*e* eller binde-*s*) eller ei meir endra samansetningsform for førsteleddet. Informasjon om dette blei i den tidlegare reirstrukturen teken vare på ved at formene med bindeelement kom på alfabetisk plass i samansetningsrekkja til førsteleddet nedetter i reiret. I det nye oppsettet er informasjonen innarbeidd på to måtar. Bindeelement er skrivne i kursiv før leddelingsmerket og etter eventuelt homografnummer for leddet, til dømes som i oppslaga **land'e|sorg** og **lam'me|kjøtt**. Samansetningsformer får egne førsteleddsartiklar som viser til den usamansette forma: «**engle-**, i sammensetninger, til **engel**».

Vi skal sjå nærare på nokre oppslag som begynner med *dele*. Som førsteledd i samansetningar kan dette gå tilbake på følgjande ord:

- (a) **del** S m. med binde-*e* ('part, stykke; avsnitt'),
- (b) **dele**^① S n. ('skilje, grensemerke'),
- (c) **dele**^② V ('å stykke noko opp i fleire delar').

Eg skal ta som premiss her at sjølv om det er formelt umogeleg å skilje mellom homografane i førsteledd av samansette ord, er det ofte mogeleg å skilje mellom dei ut frå bruken av samansetninga i kontekst. I den grad ein då kan skilje mellom **del+e**, **dele**^① og **dele**^② i førsteleddsposisjon, ser det ut til at **dele**^① er lite brukt som førsteledd, medan substantivet **del+e** og verbet **dele**^② er meir vanleg. Substantivet **dele**^① har vore med i lemmalista frå starten, men fekk definisjon først i 7. utgåve. Figur 4 og 5 viser korleis desse orda ser ut i den 9. utgåva.

del, -en; -er, -ene; **del**_eier, _eksamen,
 _film (dss. elementfilm el. momentfilm;
 eng. single concept film), _forklaring,
 _frukt, _haver, _marked, _mengde, _område,
 _produksjon, _program, _prosjekt, _rutine,
 _sett, _skjema, _system, _stat, _ta (s.d.),
 _tid, _tidsarbeid, _tidslønn, _transistorisert;
dele_forretning, _lager, _linje, _produksjon.

Figur 4: Substantivet *del* med reirstruktur i 9. utgåve av *Tanum*.

dele¹, -t; -r, ..la el. -ne (skille, grensemerke);
dele² -te, -t, -ing; **dele**_linje, _maskin,
 _merker.

Figur 5: Homograf 1 og 2 av *dele* i 9. utgåve av *Tanum*.

Vi finn her at ordartiklane som begynner med *del-* i *Tanum* (2015), har ein del ord utan bindeelement, som *del|eier* og *del|eksamen*, der forståinga av førsteleddet er uproblematisk. Men kva med ord som *dele|forretning*, *dele|lager*, *dele|linje* og *dele|produksjon*? Består førsteleddet i desse orda av *dele*¹ eller *dele*², eller av *del* med binde-*e*? *Tanum* (2015) viser desse orda på kvar si linje, slik vi kan sjå i figur 6.

I figur 6 finn vi at *dele*²*|forretning*, *dele|lager*, *dele*²*|linje* og *dele|produksjon* har fått ulike førsteledd, enten *del* eller *dele*². Ingen av orda har *dele*¹ som førsteledd. I 9. utgåva står desse orda under *del* med binde-*e* (sjå figur 4), og dessutan er *delelinje* ført opp to stader, både under *dele*² og *del* (sjå figur 5).

Slike finstila grenseoppgangar mellom tilsynelatande like ordledd er ikkje mogeleg å gjere utan god dokumentasjon på bruken av ordet. Sjølv då risikerer ein å presisere for mykje, for det er vanskeleg å skilje sikkert mellom verb som endar på -*e*, substantiv av same rot som endar på -*e* og substantiv av same rot som får ein binde-*e* i samansetningar.

del S m. (<i>delen, deler, delene</i>)
dele ^① S n. (<i>delet, deler, dela/delene</i>), skille, grensemerke
dele ^② V (<i>deler, delte, delt, deling</i>)
dele ^② forretning S f. el. m. (<i>-al/-en, -er, -ene</i>)
del eier S m. (<i>-en, -e, -ne</i>)
del eksamen S m. (<i>-en, -er, -ene</i>) fullmakt
dele lager S n. (<i>-et, -lager/-lagre, -lagral/-lagrene</i>)
dele lig ADJ (<i>delelig, delelige</i>)
dele lighet S m. (<i>deleligheten</i>)
dele ^② linje ¹ S f. el. m. (<i>-linjal/-n, -r, -ne</i>)
dele ^② maskin S m. (<i>-en, -er, -ene</i>)
dele ^② merke ¹ S m. (<i>-t, -r, -merkal/-ne</i>)
dele produksjon S m. (<i>-en, -er, -ene</i>)

Figur 6: Utvalde oppslag i alfabetstrekket *del-*
deleproduksjon i 10. utgåve av *Tanum*.

Ordet *deleforretning* er interessant i denne sammenheng. Det har blitt sett inn i samansetningsreiret etter både verbet **dele**^② (1.–4. utgåve) og etter **del** med binde-*e* (5.–9. utgåve). I 10. utgåve er det komme tilbake til verbet **dele**^②. Denne vaklinga i plasseringa av homografnummer til førsteleddet er nokså forståeleg i lys av at ordet *deleforretning* faktisk har to bruk. Eit søk på *deleforretning** på Nasjonalbibliotekets digitale bokhylle gir treff i 155 publikasjonar. Nokre få treff gjeld ein bruk som vi kan definere med ‘forretning/butikk der ein sel delar til noko, særleg bilar’, men tyngda av treffa gjeld ein bruk med om lag denne tydinga: ‘sak der ein offentleg tenestemann eller ei nemnd utfører oppdeling av eigedommar; grensemerkesetting’.³ Det eldste belegget på den siste

3 I tillegg har vi substantivet *delingsforretning*, som har same tyding og er meir brukt. Frå 2005 brukar ein i lovverket *oppldelingsforretning* (SNL).

bruken er frå 1846, men ordet er nok endå eldre, sidan mange av treffa omtalar rettspraksis ved sal av eigedom eller skifte av arv i samband med kjelder frå 1700-talet.

Det er dokumentert bruk i faktiske belegg som kan vise kva ord som inngår i ei samansetning, kva tydingar som finst og kva som er mest vanleg. I eit rettskrivingshjelpemiddel som *Tanum* vil ein vente at redaktøren vel den vanlegaste bruken av eit ord som oppslag, og det har han også gjort i den siste utgåva, der førsteleddet er bestemt som verbet **dele**^②, og ikkje som **del+e** slik vi kan sjå i figur 4 (*Tanum* 2005). Dette samsvarar med ein langvarig bruk av ordet i samband med oppdeling av eigedommar og skifte, og liten bruk av ordet om forretningar for sal av bildelar eller liknande. Men kunne **dele**^① vore like rett? I ei eldre forretningsordbok for bokmål (Evanths 1943:121) finn vi desse definisjonane:

Dele, grensemerke, grenselinje mellom to jordeiendommer.

Deleforretning, oppgang av grense (dele) mellom eien-dommer.

Ut frå desse definisjonane kunne ein like gjerne hatt substantivet **dele**^① som førsteledd i *deleforretning*.

Dømet viser at det er grenser for kor presis ein kan eller bør vere med homografnummerering av førsteledda i samansetningar, særleg dersom ein ikkje gir ein definisjon av orda. Igjen må ein understreke at det er formelt umogeleg å skilje mellom homografane i førsteledd av samansette ord, og vanskeleg å gjere det utan grundig dokumentasjon av bruken.

4. Representasjonen av standardnorsk i *Tanum*

Artikkelhovudet med dei formelle grunnopplysningane og korrekte bøyingsformer er noko av sjølve eksistensgrunnlaget for ord-

lister og rettskrivingsordbøker, ortografiske hjelpemiddel som dei er. Dette utgjer ein representasjon av det standardiserte språket.

4.1. Parentesbruken i artiklane

I den 10. utgåva av *Tanum* er oppslagsorda som før følgde av eventuelle uttaleopplysningar og av bøyingsopplysningar, men uttalen står no i ein hakeparentes i staden for mellom skråstrekar. I motsetnad til tidlegare utgåver står bøyingsopplysningane no i ein bogeparentes, medan eventuelle ordforklaringar ikkje lenger står i parentes.

Det kan vere to årsaker til å bytte om på kva for opplysningar som står i parentes. Éi årsak til den siste endringa kan vere at ein har flytta fokuset frå bøyinga som den mest sentrale delen av ordartikkelen, sjølv om ikkje alle artiklar har definisjon. Ei meir pragmatisk årsak kan vere dei store endringane i makrostrukturen, der ordforklaringar og bruksmerkingar ikkje lenger risikerer å stå inneklemd mellom samansetningane i eit reir, og dermed i mindre grad treng parentes for å skilje seg ut.

4.2. Bøyingsinformasjon i Tanum

Tanum har ein lang tradisjon for å vise alle bøyingsformene for (grunn)orda, i motsetnad til *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, som opererer med eit kodesystem for regelrette bøyingar i dei trykte utgåvene.⁴ Det er som allereie nemnt svært mange fleire ord som i 10. utgåva har fått fullstendige bøyingsopplysningar, i og med at samansetningane no kjem på eigne linjer som ordinære oppslagsord.

Bøyingsopplysningane går hand i hand med eit grammatikkoversyn i eit tillegg bak i boka. Et slikt oversyn, med mellom anna

4 Nettutgåva av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* har sidan 2013 og 2012 full bøyingsinformasjon i klikkbare lenker i ordklassemerkinga.

utgreiingar om formverket og skiljeteikn i bokmål, har lenge stått i *Tanum*. Dei to siste utgåvene har delt dette tydelegare i to delar, med ei kort brukarrettleiing framme i boka som forklarar korleis formverket framstår i ordartiklane, og ein lengre tekst bak i boka som forklarar meir om ordklassane og bøyingsystema. Her finst også ein gjennomgang av orddanning med avleiing og samansetting, og enkle rettskrivingsreglar med bruk av skiljeteikn, orddeling og liknande. Dette er nyttig stoff.

4.3. Uteljelege substantiv?

Eit interessant trekk ved bøyingsinformasjonen i *Tanum* er den implisitte inndelinga i teljelege og uteljelege substantiv. I brukarrettleiinga er dette omtala som «ord som har full bøying» og «ord som har ufullstendig bøying». Det store fleirtalet av ordartiklar med ufullstendig bøying gjeld lemma der fleirtalsformene ikkje er tekne med, berre bunden form eintal. Desse orda høyrer til dei uteljelege substantiva (*mass nouns*) og er typisk væsker som *blod* eller masser som *sand* og *mat*. Meir abstrakte substantiv med utgang på *-er*, slik som *latter* og *iver*, fell ofte i denne gruppa.

Den same ordtypen har i nettutgåva av *Bokmålsordboka og Nynorskordboka* fullstendig bøying med fleirtalsformer. Dette er resultatet av eit medvite val som Språkrådet og ei arbeidsgruppe ved Universitetet i Oslo gjorde i 2011. Valet var basert på at den uteljelege bruken tilhøyrer tydingsnivået, ikkje lemmanivået, fordi det finst dokumentasjon på at slike tilsynelatande masseord i visse tydingar kan brukast som teljelege substantiv. Dette er det sjølv sagt ikkje lett å få fram når ein for det meste ikkje har definisjonar for orda, slik som i *Tanum*, men det er heller ikkje uproblematisk at *Tanum* som rettskrivingsordbok ikkje gir opplysningar om heile formspekteret til eit ord.

5. Norsk språkpolitikk og ordbøker

Til irritasjon for enkelte aktører i norsk språkdebatt (sjå til dømes Askedal 2015) er bokmål eit standardspråk med mange variantar, både i formverket og i ordtilfanget. Dei historiske årsakene til variantrikdommen ligg i to trekk ved norsk språkpolitikk, tilnæringslinja og det doble normsystemet.

5.1. Tilnæringslinja og det doble normsystemet

Tilnæringslinja mellom nynorsk og bokmål var offisiell politikk i Noreg frå tidleg 1900-tal og førte til at bokmål fekk ei mengd former som samsvarte med dei nynorske formene (og vice versa). I nokre tilfelle blei desse formene eineformer, og dei gamle bokmålsformene tekne ut. I andre tilfelle blei dei tidlegare bokmålsformene jamstilte med dei nynorsknære, eller dei blei sideformer.

Tilnæringslinja gjaldt både for formverket og for sjølve orda, og var styrande ved rettskrivingsreformene i 1938 og i 1959. Ho møtte sterk motstand frå dei som ville ha ei meir tradisjonell bokmålsform (riksmål). Riksmålsforbundet stod i brodden for ein «motnormal» som heldt på dei meir tradisjonelle formene og som blei brukt av mange, ikkje minst i aviser (normklyngedanning, jf. Fjeld 2015). I 1981 gjekk ein i praksis bort frå tilnæringslinja, og i 2002 vedtok Stortinget at dei to skriftformene skulle normerast på eigne premissar, utan sideblikk til kvarandre (Språkrådet 2015:9).

Det doble normsystemet var ein konsekvens av tilnæringslinja og av eit ønske om språkleg valfridom. Ein opererte med ei vid og ei tronge norm, der den tronge norma (læreboknormalen) skulle brukast i offentlege dokument og i lærebøker. Den vide norma med valfridom mellom hovudformer og sideformer kunne m.a. brukast i skriftlege elevarbeid.

Den tronge norma har etter 1981 gått i retning av å tillate meir tradisjonelle skriftformer. Samstundes er riksmålet blitt moderert

i retning av bokmål. Det har vore ein framvekst av subnormer, og av ord med *semantisk splitt*, der ulike skriftvarianter av eit ord har fått litt ulike tydingar (Fjeld 2015:37). I etterkant kan ein vel sjå at den opne bokmålsnorma med mange valfrie former har gitt språkbrukarane tilgang til eit større språkleg repertoar, noko som i mange samanhengar er eit gode (Blommaert 2010).

Dei siste rettskrivingsendringane i 2005 (bokmål) og 2012 (nynorsk) gjorde endeleg slutt på det gamle systemet med hovudformer og sideformer. Omsynet til eit einskapleg system vog tyngre enn omsynet til mindre variasjon på ordnivå: Til dømes har det blitt full jamstilling mellom *a*-ending og *en*-ending i bunden form av tradisjonelle hokjønnsord, medan det før var om lag 900 ord der *en*-endinga var sideform.

Det er ikkje opplagt korleis formvariasjon i eit standardspråk skal uttrykkast i ordbøker. Ordbøker og ordlister som skal brukast i skulen, må vere godkjende av Språkrådet, og Språkrådet krev at heile formvariasjonen er med. Godkjenninga er kommersielt viktig for forlaga, og språkpolitikken tyder dermed at dei må gjere greie for alle valfrie former. Framheving av den eine eller den andre formvarianten har ikkje vore *comme il faut* i dette systemet, og det vanlegaste ordningsprinsippet for varianter er derfor alfabetisk.

5.2. Alternative former i bøyning og oppslag i *Tanum*

Tanum viser alternative bøyningar med skråstrek mellom, i alfabetisk rekkjefølgje: **hus** S n. (*huset, hus, husa/husene*). Dette systemet gjeld for dei fleste lemma i ordklassane med bøyning. Ein har likevel gjort eit unntak: substantiv som ender på *-het*, har berre fått hankjønnsbøyning med *-en* i bunden form eintal, sjølv om dei også kan ha hokjønnsbøyning med *-a*. Dette er nemnt i brukarretteleiinga (2015:x), men ikkje nærare grunngjeve.

Når det gjeld bøyninga av verb, kan ein merke seg at *Tanum* no tar med regelrette presensformer, i tillegg til preteritum, perfektum partisipp og verbalsubstantiv på *-ing*. Men prinsippet om alfabe-

tisk rekkjefølgje for alternative bøyingsendingar er teke bort når det gjeld bøyingsformer av svake verb: her står preteritumsbøyinga med *-et* før *a*-bøyinga. Brukarrettleiinga (2015:x) viser til at *et*-bøyinga er mest utbreidd i skrift som årsak til denne endringa.

I 9. utgåva er dei alternative formene for oppslagsordet behandla slik dei jamstilte formene var før også, ved at ein hadde alle variantane i like mange artiklar, berre i ulik rekkjefølgje. Til dømes skreiv ein «heim², -en; -er -ene el. hjem¹, met; -, -ma el. -mene» på alfabetisk plass for heim, og «hjem¹, -met; -, -ma el. -mene el. heim², -en; -er -ene» på alfabetisk plass for hjem. I siste utgåva er dette noko endra, slik at ein ikkje nemner bøyingsformene for den eller dei variantane som står til sist i artikkelen. Ein må dermed slå opp vidare på denne varianten om ein heller vil bruke den. Dei fleste vil vel slå opp først på den varianten dei ønskjer å bruke, så dette er kanskje ikkje noko stort problem for brukarane.

Oppstillinga utan bøyingsinformasjon for meir enn éin variant om gangen sparer ein del plass, særleg når ein har mange variantar til eit ord. Både førsteledd og andreledd kan ha variantar, slik vi kan sjå i denne ordartikkelen: **heime²|laga** ADJ (*-laga*, *-laga*); el. **heimelagd**, **heimelaget**, **hjemmelaga**, **hjemmelagd**, **hjemmelaget**. Alle samansetningar skal jo ha sin eigen artikkel på eiga linje, og om alle ord med fleire variantar skulle hatt med full bøyingsinformasjon for kvar variant, hadde det fort blitt eit plassproblem og nokså uoversiktleg.

I dette dømet ser ein også kor variantrikt bokmål faktisk er, trass i uttalte målsetjingar ved fleire reformer om å redusere variasjonen (sjå til dømes Språkrådet 2005). Det er også nokså klart at ein del former i liten grad er i bruk. I framtida vil kanskje aktiv bruk av store korpus i normeringsarbeidet kunne gi tydelegare råd om kva former ein trygt kan la gå ut av norma fordi dei ikkje er i levande bruk. Meir vilkårlege synsingar om kva som er høg eller låg stil, eller meir eller mindre dialekt- eller slangprega, bør derimot ikkje styre presentasjonen av språkstandarden i ordbøkene.

5.3. *Tanum* som bruksordbok

Ein av dei store fordelane med *Tanum* er at så mange geografiske namn er med, slik som namn på statar, på område og landskap, byar, elvar, hav og fjell, norske kommunar og tettstader. Desse artiklane har korte definisjonar som plasserer staden nærare. Det er ikkje vanleg å ha med proprium i ordbøker, men namn er jo også normerte ord i språket. I tillegg kjem innbyggjarnamn for alle kommunar og ein del andre område. I ei rettskrivingsordbok til skulebruk som *Tanum* er det nyttig at dette er med.

Dei tidlege utgåvene av *Tanum* ramsar opp som grunnlagsmateriale ei lang rekke ordbøker og oppslagsverk på både nynorsk, bokmål og riksmål, og ei rad spesialiserte handbøker frå alle delar av samfunnslivet. Dette vidtfemnande grunnlagsmaterialet er antakeleg årsaka til at *Tanum* frå starten har teke med ei mengd samansetningar, i motsetnad til til dømes *Bokmålsordboka*. Sjølv om det i og for seg er umogeleg å lage eit fullt oversyn over samansetningar i norsk, er mange samansetningar leksikaliserte og har ikkje alltid ei transparent tyding som ein lett forstår ut frå ledda. Satsinga på eit rikt kjeldemateriale er ein vedvarande kvalitet ved *Tanum* og aukar bruksverdien.

Som ordbøker og ordlister flest har også 10. utgåve av *Tanum* ei liste med forkortingar som er brukt i boka. Men til forskjell frå tidlegare utgåver der ein har ei liste på om lag 185 forkortingar, inneheld forkortingslista i den nye berre 16 forkortingar, ordklassenamn og eit par grammatiske termar. Ordboksteksten inneheld i tillegg nokre allment brukte forkortingar som faktisk ikkje står i lista, slik som *el.* for 'eller', *fork.* for 'forkorting' og *f.eks.* for 'for eksempel'. Det same gjeld dei velkjende forkortingane for kjønn og tal, *f.*, *m.* og *n.*, *Sg* og *Pl*. Dei er plasserte rett etter ordklassemerket i oppslaget, og dette er vist i artikkelnøkkelen på innsida av permen. Andre grammatiske termar er fullskrivne, det same er språknamn og bruksmerkingar, i den grad dei førekjem. Fullskrivninga er ei

endring som lettar bruken av ordboka for folk flest, og som vil vere velkommen i skulen.

6. Språkrådet og *Tanum* – eit langvarig samarbeid

Vi finn allereie i førsteutgåva av *Tanum* uttrykt ei omsorg for rettskrivinga: Dei første redaktørane gav ut *Tanum* som hjelp til å skrive korrekt etter den store rettskrivingsreforma av 1938. Eit langt og nært samarbeid med dei statlege organa som styrer norsk rettskriving, følger. Vi finn til dømes i føreordet til 3. utgåva frå 1961 at redaktør Sandvei har hatt «stor hjelp av sekretær i Norsk språknemnd, cand. philol. Bernt Fossetøl» i arbeidet med «en ganske omfattende revisjon og supplering» av *Tanum*. I den 4. utgåva frå 1974 finn vi same Fossetøl som medredaktør, og føreordet noterer at «[s]krivemåter og bøyingsformer er gjennomgått av Norsk Språkråd.» Denne setninga går igjen i forteksten, heilt til den 10. utgåva no opplyser at ho er utgjeven «i samråd med Språkrådet», sidan det ikkje har vore store endringar i rettskrivinga sidan den førre utgåva kom i 2005.

Eg har allereie peikt på den kommersielle verdien av slikt samarbeid og godkjenning frå Språkrådet. Men dette handlar også om ei open haldning til språkformer og variasjon i standardspråket. I førsteutgåva av *Tanum* finn vi denne passusen i føreordet:

Norsk rettskrivningsordbok legger fram et rikholdig ordtilfang uten å ville øve press i noen retning. Ordene står der enten de er nye eller gamle, særnorske eller halvdanske, heimlige eller fremmede. Og så får de som bruker boka, selv velge.

Om lag dei same formuleringane går igjen i forteksten i alle utgå-

vene heilt fram til og med 9. utgåve. Teksten er noko endra i den siste utgåva, men ikkje slik at det er grunn til å mistenke nove-rande redaktør for å stramme inn på den opne haldninga til det mangslungne ordtilfanget i norsk. Dette er ein tilnæringsmåte som vi treng når vi skal utvikle vårt eige språk i møtet med verda rundt oss.

Litteratur

Ordbøker

- Bokmålsordboka* (2005). Boye Wangenstein (red.). 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget. <<http://nob-ordbok.uio.no/>> (april 2016).
- Evanths, Thorleif T. (1943): *Forretningsordbok*. Oslo: Aschehoug.
- Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (1966–2016). Oslo: Det Norske Samlaget. <<http://no2014.uio.no/>> (juli 2016).
- Norsk Riksmålsordbok* (1937–1995). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Nynorskordboka* (2006). Marit Hovdenak et al. (red.). 4. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget. <<http://nob-ordbok.uio.no>> (april 2016).
- Sverdrup, Jakob & Marius Sandvei (1940): *Norsk rettskrivningsordbok. Bokmål*. Oslo: Johan Grundt Tanum forlag.

Annan litteratur

- Askedal, John Ole (2016): Opprydning må til i bokmålsnormen. <<http://riksmalsforbundet.no/opprydning-ma-til-i-bokmals-normen/>> (april 2016).
- Blommaert, Jan (2010): *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Eek, Øystein & Boye Wangensteen (2014): *Tanums store rettskrivningsordbok – det norske bokmålets fasit. I: LexicoNordica 21*, 19–37.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2015): Språklige varieteter eller språklige rariteter? Om bruk av valgfrie former i norsk bokmål. I: *LexicoNordica 22*, 35–55.
- Fjeld, Ruth Vatvedt & Lars Vikør (2008): *Ord og ordbøker. Ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Oslo: Høyskoleforlaget.
- Nasjonalbibliotekets digitale bokhylle. <www.bokhylla.no> (april 2016).
- SNL = Store norske leksikon. <<https://snl.no/>> (april 2016).
- Språkrådet (2005): Rettskrivningsendringer fra 1. juli 2005. <<http://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/norsk/rettskriving2005.pdf>> (april 2016).
- Språkrådet (2015): Retningslinjer for normering av nynorsk og bokmål. <<http://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/norsk/retningslinjer-for-normering-nynorskversjon.pdf>> (april 2016).
- Worren, Dagfinn (1988): Berre ord. I: Frøydis Hertsberg, Wenche Vagle & Terje Spurkland (red.): *I klartekst. Festskrift til Bernt Fossetøl på 60-årsdagen 30. juli 1988*. Oslo: Novus Forlag, 141–154.

Bjørghild Kjelsvik
ph.d.
Språksamlingane (engasjement)
Universitetsbiblioteket
Universitetet i Bergen
Postboks 7808
NO-5020 Bergen
bjorghild.kjelsvik@gmail.com

Den fjortonde upplagan av SAOL

Beatrice Silén

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 14 upplagan.
Stockholm: Norstedts 2015. 1596 sidor. Pris från 198 SEK.

1. Inledning

När detta skrivs har det gått drygt ett år sedan den fjortonde upplagan av Svenska Akademiens ordlista (SAOL 14) kom ut. Som alltid har det funnits ett stort intresse bland ordboksanvändare att få bekanta sig med den nya upplagan och se vilka förändringar den fört med sig. När SAOL 14 utkom i april 2015 hade det gått nio år sedan den föregående upplagan. Nio år kan förefalla som en kort tid i ett språks historia. Ändå är det på många sätt en ny ordlista vi har i vår hand, även om grundkonceptet förstås är välbekant.

Till formatet framstår SAOL 13 och 14 som rätt lika, men skenet bedrar. Den nya upplagan innehåller drygt 450 fler sidor än den förra och enligt information i inledningen är textmängden nästan 40 procent större än i SAOL 13 (s. X). Att ordlistan trots det inte känns tung och ohanterlig beror på att man använt en tunnare papperssort. En orsak till den större textmängden är att ordförrådet har utökats med 4000 ord. Mer än 13 000 nya ord har tagits in i ordlistan medan 9 000 har strukits. I en intervju i *Språktidningen* (Hadenius 2015:27) förklarar ordlistans huvudredaktör Sven-Göran Malmgren emellertid att orsaken till att den fjortonde upplagan innehåller så många fler sidor än den förra inte bara har att göra med att uppslagsorden blivit fler utan att det framför allt beror på att det gjorts fler ändringar än normalt.

Det är dessa ändringar jag koncentrerar mig på i denna re-

cension. Vilka är de ändringar som gjorts, vad innebär de för oss användare och på vilket sätt avspeglar de det svenska samhället i dag? Jag börjar med att se på mer tekniska förändringar såsom hur böjningar och hänvisningar realiserats för att sedan gå över till förändringar i betydelsebeskrivningarna. Till sist diskuterar jag hur det moderna svenska samhället avspeglas i ordlistan.

2. Förändringar i ordboksartiklarna

En stor förändring i SAOL 14 är att böjningsformer har införts för samtliga substantiv, verb och adjektiv oberoende av om de utgör enkla ord eller ingår i sammansättningar. Om man vill veta hur *blåljus* ska böjas måste man i SAOL 13 slå upp på *ljus*. I den nya upplagan hittar man direkt böjningen *blåljus* ~*et*; *pl.*~. En sådan förändring i fråga om böjningsformer gör det självklart betydligt lättare för ordboksanvändaren, som sparar tid genom att klara sig med en sökning i stället för två. Under uppslagsordet *blåljus* hittar man emellertid förutom böjningsformerna också förklaringen ”t.ex. på polisbil” och hänvisningen ”till ¹*ljus* 1,2”. Uppslagsordet ¹*ljus* är substantivet medan ²*ljus* är adjektivet. Substantivet *ljus* har tre betydelser, vilka numrerats. Betydelsena 1 och 2 är ’det grundläggande optiska fenomenet’ och ’anordning som brinner sakta för att sprida ljus; belysningsanordning’. Det är till dessa två betydelser man hänvisar i ordboksartikeln om *blåljus*, medan den tredje betydelsen ’ljushuvud’ inte kommer i fråga här. I SAOL 13 finns inga sådana kommentarer eller hänvisningar för ordet *blåljus*. Där anges endast att det rör sig om ett substantiv. Den nya upplagan innehåller alltså en hel del semantisk information som inte tidigare gått att få fram i SAOL. I inledningen uppges att man följt två principer: dels har ”sambandet mellan för- och efterled i

sammansättningar och motsvarande grundord angetts klarare än tidigare”, dels har ord som inte kan anses entydiga fått en förklaring (s. XXX–XXXI).

För att få en uppfattning om omfattningen av de förändringar som gjorts har jag jämfört fem slumpmässigt utvalda uppslag i SAOL 14 med motsvarande uppslag i SAOL 13. En sådan jämförelse visar att flera tiotals förändringar gjorts på ett enda uppslag vid redigeringen av den nya ordlistan. Den vanligaste förändringen har att göra med den typ av hänvisningar som ovan tagits upp mellan *blåljus* och *ljus*. Om något av leden i ett sammansatt ord utgörs av ett ord med flera olika betydelser eller av homonyma ord anges vilken betydelse eller vilken homonym som gäller. På samma sätt förekommer hänvisningar mellan ett grundord och dess avledningar. Vid uppslagsordet *addera*, där förklaringen ’lägga ihop tal’ finns, ges en hänvisning ”jfr *addition*”. Vid uppslagsordet *addition* hittar man däremot hänvisningen ”till *addera*”, som visar att substantivet avletts av verbet. Precis som de utökade böjningsuppgifterna gör också dessa hänvisningar det lättare för användarna att få fram den information de behöver.

Antagligen som en följd av det nya hänvisningssystemet presenteras ett ords olika betydelser på ett layoutmässigt tydligare sätt i den nya upplagan än i tidigare. Olika betydelser har nu numrerats i stället för att som tidigare avskiljas med semikolon. Under uppslagsordet *foder* hittar man fyra olika betydelser som tydligt avskiljs från varandra genom siffror i fetstil och därtill kommentaren att de flesta sammansättningar hör till den första betydelsen ’föda åt husdjur’. Tydlighet och användbarhet utmärker de förändringar som gjorts i ordboksartiklarna i SAOL 14. Såsom även Bo Löfvendahl (2015) konstaterar i sin recension i *Svenska Dagbladet* har ordlistan aldrig tidigare ”varit så överskådligt uppbyggd och lätt att använda”.

3. Ordförklaringar

Över lag innehåller den nya upplagan av SAOL fler ordförklaringar än tidigare upplagor. Det betyder att även vardagliga ord har fått ordförklaringar om ordet kan ha olika betydelser och det används i sammansättningar. Så har till exempel uppslagsordet *hus* fått ordförklaringarna 'mindre byggnad; bild. inneslutning' och 'furstlig släkt; familjeföretag' och därtill kommentaren att alla sammansättningar hör ihop med den första betydelsen. Detta konsekvent genomförda system kan förefalla omständligt och kan anses gå utanför SAOL:s huvuduppgift att i första hand ge rekommendationer om stavning, ordböjning och ordbildning. Som det betonas i inledningskapitlet är ordlistan inte någon definitionsordbok (s. XXX). Samtidigt gör de korta och koncisa ordförklaringar som ges den nya ordlistan mycket mer användbar. Det är en ordlista som kan användas för att snabbt slå upp ett ords betydelse. Och det är sannolikt sådana uppgifter den vanliga ordboksanvändaren ofta är ute efter.

Också sammansättningar vars betydelse inte kan ses som genomskinlig får förklaringar i den nya ordlistan. Så har till exempel uppslagsorden *hjärnskakning* och *hjärnspöke* fått förklaringar de inte haft tidigare. Förklaringarna är enkla och lättbegripliga 'hjärnskada som orsakas av kraftig stöt mot huvudet' respektive 'inbillat hot; tanke el. idé som man inte får ur huvudet'. Däremot har förklaringar ibland mönstrats ut då betydelsen ges av för- och efterleden i sammansättningen. Enligt denna princip har till exempel namnen på de olika korten i sviterna i en kortlek strukits. I SAOL 13 hittar man samtliga kort från *hjärtertåa* till *hjärteress*, medan bara de högsta korten från *hjärterknekt* till *hjärteress* finns kvar i den nya upplagan. Vet man att *hjärter* är en av färgerna i ett kortspel kan man räkna ut betydelsen för de andra sammansättningarna.

När man läser ordförklaringarna i SAOL 14 får man en känsla

av att det ligger en hel del klarspråksideologi bakom redaktionsarbetet. Det syns tydligast i sådana fall där äldre ordförklaringar har skrivits om. Även om innehållet i stort sett är detsamma kan formuleringen vara enklare, som då participfrasen i följande exempel bytts mot en *som*-sats: *demeriterande* har i SAOL 13 förklaringen 'ägnad att minska ngns meriter el. anseende', i SAOL 14 har 'ägnad att minska' bytts mot 'som minskar'. En mer skriftspråklig och formell formulering har gjorts mer informell. På samma sätt har ålderdomliga ord i ordförklaringarna bytts mot moderna. Verbet *adla* har till exempel fått förklaringen 'ge adelskap' istället för 'förläna adelskap'.

Särskilt tydlig blir strävan efter enkla förklaringar vid uppslagsord som kan kopplas till något vetenskapsområde. Förklaringarna i den nya upplagan är enkla och begripliga också för en person som inte är insatt i området. Det kan röra sig om att ett mer vetenskapligt ord bytts ut mot ett som används i allmänspråket. Förklaringen i SAOL 14 till uppslagsordet *adenin* lyder 'ett ämne som ingår i DNA'. I denna korta förklaring har två förändringar gjorts sedan den förra upplagan. Dels har det nakna substantivet klätts på i enlighet med klarspråksrekommendationerna¹ så att ämne har blivit *ett ämne*, dels har *nukleinsyror* bytts ut mot *DNA*. *Nukleinsyra* kan uppfattas som en kemisk term vars innebörd kan vara diffus för många, medan *DNA* hör till allmänspråket. På samma sätt kan man konstatera att uppslagsordet *hjärtblock* har fått en mer allmänspråklig förklaring. I SAOL 13 ges förklaringen '<med.> rytmrubbning', medan förklaringen i SAOL 14 är 'en rytmrubbning i hjärtats verksamhet'. Tillägget 'i hjärtats verksamhet' avgränsar klart vilken rubbning det är fråga om. Däremot förekommer spe-

1 I utbildningsmaterialet *Skriva på myndighet* på Institutet för språk och folkminnets webbplats ges till exempel följande rekommendation:

”**Nakna substantiv.** Skriv så här

Ärenden som diarieförs ska ges ett diarienummer.

Skriv inte så här

Ärende som diarieförs ska ges diarienummer.”

cificeringar av fackspråksområden av typen <med.> mer sparsamt i den nya upplagan. Som språkvetare noterar man att *adjektiv* inte längre anges vara <språkv.> och att förklaringen är enkel 'en ordklass med ord som betecknar egenskaper t.ex. *grön*'. Som påpekas i inledningen ska i huvudsak endast sådana fackspråksuttryck som också förekommer i allmänspråket tas upp i SAOL, varför fackspråksmarkeringarna i de flesta fall inte är behövliga (s. XXIX).

Alla de förändringar som hittills diskuterats tyder på att fokus har legat starkt på användarna vid arbetet med SAOL 14. Deras behov och viljan att göra det så tydligt och enkelt som möjligt för dem verkar ha varit ledstjärnan vid arbetet. Det klarspråkstänkande som genomsyrar allt fler texter skrivna på svenska i dag syns tydligt i ordboksartiklarna.

4. En ordlista för en bredare publik?

Det pedagogiska upplägget och det ökade antalet ordförklaringar är naturligtvis till glädje för alla användare men särskilt för sådana som har begränsade kunskaper i svenska. Att man i inledningen påpekar att tanken är att den som behärskar ett litet antal centrala ord ska få fram ett godtyckligt ords betydelse åtminstone i viss mån med hjälp av ordlistan (s. XXX) visar att man vill bredda användarskaran. Vissa nyheter torde också kunna bidra till det.

En sådan nyhet som antagligen mest gagnar oss som inte har sverigesvenska som modersmål är att uppgifter om tonaccent nu ges för i princip alla ord i ordlistan. Användaren måste dock känna till att flerstaviga ord med huvudtrycket på första stavelsen normalt får grav accent. Tonaccenten anges nämligen bara då detta uttalsmönster inte följs. I inledningskapitlet (s. XXI) ges rimorden *cykel* och *nyckel* som exempel på ord där det finns en tonskillnad. För en finlandssvensk ordboksanvändare som uttalar orden lika med undantag för den första konsonanten är det intressant att konstatera

att *cykel* får uttalsrekommendationen [syk'el], alltså akut accent. *Nyckel* får däremot inte någon uttalsrekommendation, eftersom det enligt grundregeln för flerstaviga ord uttalas med grav accent. För alla dem som vill lära sig ett korrekt standardsvenskt uttal är detta ett välkommet tillägg. Nu ger ordlistan alla de uppgifter man kan tänkas söka svar på i en svensk uttalsordlista: hur enskilda ljud ska uttalas när förhållandet mellan graf och fonem inte är entydigt, var betoningen kommer i flerstaviga ord och även vilken tonaccent ett ord ska ha.

För en finlandssvensk lyfter denna uttalsnyhet emellertid fram spänningen mellan det beskrivande och det normativa i ordlistan, något som Peter Englund tar upp i sitt förord till den fjortonde upplagan (s. V). Finlandssvenskan saknar grav accent, med undantag för några västnyländska dialekter (se Selenius 1972). Ur en beskrivande synvinkel är uppgifterna om tonaccent intressanta. De ger en finlandssvensk användare uppgifter om sådant som det egna språkörat inte har en känsla för. Ser man däremot uttalsrekommendationerna som normativa blir det svårare. Det är inget problem för en finlandssvensk att lära sig att *telefon* uttalas med [å] och inte [o]. Att ändra tonaccent låter sig däremot inte göras lika lätt. Även om SAOL också i Svenskfinland har en stark position som norm (se Hällström-Reijonen 2014:40) måste vi se dessa uttalsangivelser endast som beskrivande.

En annan viktig förändring med tanke på att ordlistan ska ge en bild av modern svenska är att lösa verbförbindelser har införts i SAOL 14. Också denna förändring kommer antagligen att vara till särskilt stor glädje för många inlärare av svenska. Enligt många studenter vid Helsingfors universitet som lär sig svenska som främmande språk hör partikelverben till det allra svåraste i svenskan. Detsamma konstaterar Löfvendahl (2015) i sin recension i *Svenska Dagbladet* angående utländska studenter. Att det nu går att slå upp många vanliga partikelverb i SAOL med enkla koncisa

förklaringar gör det sannolikt betydligt lättare för många användare av ordlistan.

I SAOL 14 presenteras partikelverb och reflexiva verb som egna uppslagsord med betydelseförklaringar. I SAOL 13 förekommer inga lösa partikelförbindelser. Slår man i den upplagan upp till exempel verbet *ge* hittar man verbets böjningsformer och ett par exempel på hur det används, men ingenting annat. Vill man slå upp partikelverb får man slå upp på bland annat *medge*, *uppge*, *utge* och *återge* längre fram i ordlistan. Detta är något som Martola (2007:249–255) tar upp i sin recension av SAOL 13. Hon konstaterar att det uppenbarligen funnits ett principbeslut på att inte ha verbförbindelser som lemman i ordlistan. Hon visar emellertid på det problematiska med att lösa partikelförbindelser varken förekommer som lemman eller presenteras i språkexempel. Verbförbindelser, som enligt henne utgör ”ett mycket påtagligt fenomen i svenska språket” (Martola 2007:249–250), skulle förtjäna en rättvisare behandling. Den kritik Martola framförde i sin recension har ordboksredaktionen beaktat vid arbetet med SAOL 14. Såsom Malmgren (2015:165) konstaterar uppfattades Martolas synpunkter på behandlingen av partikelverb som ”mycket väsentlig”. Redaktionen har i den senaste upplagan följt hennes förslag att låta partikelförbindelser finnas med som sublemman.

Förändringen betyder bland annat att när man i den fjortonde upplagan slår upp verbet *ge* hittar man förutom en liknande ordboksartikel som i SAOL 13 också verbförbindelserna *ge efter*, *ge igen*, *ge med sig*, *ge sig*, *ge sig hän*, *ge till*, *ge upp*, *ge ut* och *ge åter* som sublemman. Att de presenteras som sublemman innebär att vänstermarginalen är något bredare och fonten något mindre än för de vanliga lemmarna. För varje verbförbindelse ges också en förklaring och i vissa fall också ett språkexempel. För *ge upp* ges till exempel följande förklaring och språkexempel: ”*1 ge ifrån sig, utstöta: g. el. uppge ett skri av smärta*”.

Däremot måste det konstateras att antalet partikelverb som på

detta sätt presenteras som sublemman i SAOL är begränsat och ingalunda ger en komplett lista över de verbförbindelser som kan förekomma för de olika verben. Detta blir påtagligt vid en jämförelse med *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* (2003). *Svenskt språkbruk* tar upp en stor mängd verbförbindelser som inte finns med i SAOL 14. För verbet *ge* är antalet dubbelt så stort som i SAOL. Då antalet uppslagsord i ordlistan redan nu uppgår till närmare 130 000 är det förstäeligt att alla förbindelser inte får plats.

En fråga som inställer sig är emellertid hur urvalet har gjorts. Slår man till exempel upp verbet *ta* och de verbförbindelser som tas upp som sublemman kan man konstatera att bland annat *ta bort*, *ta fast*, *ta igen*, *ta isär* och *ta tillbaka* inte finns med. I samtliga fall förutom i fråga om *ta igen* hittar man däremot substantiv och adjektiv med framförställd partikel såsom *borttagande*, *borttagning*, *fasttagare*, *fasttagen*, *fasttagning*. Som verb upptas de inte. Rent intuitivt uppfattar jag dessa verbförbindelser som så pass vanliga att de hade förtjänat en plats i ordlistan. I förordet till ordlistan förklarar Peter Englund (s. V) något förenklat att ord kommer in i ordlistan när de ”kommer i bruk i tillräcklig omfattning”. Vad ”tillräcklig omfattning” innebär i praktiken vore intressant att veta.

5. En spegel av samhället

Varje ny ordlista är i hög grad en spegel av sin tid. I detta sammanhang tänker jag inte bara på de nyord som införts och som beskriver nya fenomen i samhället såsom *foliehatt* (’person benägen att tro på konspirationsteorier’), *gexit* (’om Greklands eventuella utträde ur eurosamarbetet’), *hubot* (’människoliknande robot’), *trollfilter* (’filter för bortsortering av oönskade inslag på internet’) och *vobba* (’arbeta samtidigt som man är ledig för att sköta sjukt

barn'). Minst lika viktigt är att de ideologiska strömningar som genomsyrar samhället också kan skönjas i ordlistan.

SAOL 14 tar tydligt avstånd från kränkande benämningar av folkgrupper. Såväl *neger* som *zigenare* har fått stilbeskrivningen <nedsätt.> samtidigt som man ger rekommendationen ”Använd hellre *svart (person)*” respektive *rom*. En likadan anmärkning finns vid ordet *lapp* där *same* rekommenderas. *Lapp* har däremot inte fått beskrivningen ”nedsättande”. Jämfört med den föregående upplagan av ordlistan har rekommendationerna skärpts. I SAOL 13 anges att *neger* kan uppfattas som nedsättande. Några alternativa rekommendationer ges inte i den upplagan. *Lapp* ses som synonymt med *same* och vid *zigenare* ges en hänvisning till *rom*. Rekommendationerna i den nya upplagan kan ses som avspeglings av ett samhälle där tolerans och jämlikhet blivit allt viktigare.

På samma sätt kan presentationerna av olika religioner anses spegla ett tolerant och mångkulturellt samhälle. Olika religioner har i den nya upplagan fått en jämbördig beskrivning. Substantivet *kristendom* beskrivs som ’en av världsreligionerna, med Jesus som centralgestalt’. I den föregående upplagan har inte kristendomen ansetts behöva någon förklaring. Beskrivningen av *islam* är snarlik den om kristendomen i den nya upplagan: ’en världsreligion stiftad av Muhammed på 600-talet’. I den föregående upplagan är beskrivningen densamma men i stället för världsreligion talas det om religion. Beskrivningarna av olika religioner är överhuvudtaget noggrannare i den nya upplagan. *Hinduism* anges vara ’en religion i bl.a. Indien’ och *buddism* ’en stor asiatisk religion’. I SAOL 13 anges bara att hinduism är en religion, medan buddism inte får någon definition alls.

6. På väg mot ett jämställt språk

Redan innan SAOL 14 kom ut kunde man i artiklar i *Språkbruk*

(Holmer 2014:24) och *Språktidningen* (Hadenius 2015:26) läsa att ordboksredaktionen haft som mål att låta ordlistan avspegla den strävan efter könsneutralitet och jämställdhet som genomsyrar det svenska samhället i dag. Ett sådant språkpolitiskt ställningstagande från ordboksredaktionen måste ses som ytterst välkommet. En intressant fråga är hur starkt denna strävan efter ett mer jämställt språk syns i ordlistan.

Det mest uppenbara och omdiskuterade steget mot ett mer jämställt språk är att *hen* nu ingår i ordlistan. Redan året innan ordlistan kom ut kunde man se tidningsrubriker om att *hen* skulle komma med i SAOL.² Att det rörde sig om en stor och unik händelse bekräftas också av Sven-Göran Malmgren i en artikel i *Dagens Nyheter* (Lerner 2015): ”Vi har inte tidigare upplevt, och kommer nog inte en gång till att få uppleva, att ett nytt pronomen tas upp i det svenska språket”. I ordlistan anges *hen* vara ’könsneutral benämning på person som är omtalad ev. implicit i sammanhanget’ eller ’benämning på person som inte vill el. kan kategorisera sig som vare sig man el. kvinna’. På den första betydelsen ges belysande exempel av typen *läraren kan fritt välja vilken metod h. vill*. Samma exempel har emellertid också införts under pronomenet *den*. I den föregående upplagan finns endast exempel med pronomenet i pluralis. Mellan sådana exempel hittar man nu *läraren kan fritt välja vilken metod d. vill*. Att exemplet förekommer i de båda ordboksartiklarna visar tydligt behovet av ett könsneutralt pronomen, men samtidigt att ordboksredaktionen inte velat utesluta alternativa lösningar för att åstadkomma en könsneutral text (jfr Milles 2012:51–54). I den ovan nämnda artikeln i *Dagens Nyheter* konstaterar Malmgren att det inte är helt okontroversiellt att använda *hen* i alla sammanhang. I mer formella texter kan pronomenet reta en del.

2 Den 29 juli 2014 hade en artikel i *Dagens Nyheter* skriven av Hanna Fahl rubriken ”*Hen* med i ordlistan”. Samma dag hade artiklar av Ida Gustafsson i *Aftonbladet*, av Omar Daham i *Expressen* och av TT i *Svenska Dagbladet* liknande rubriker.

Strävan efter ett mer jämställt språk i ordlistan har också inneburit att fler ord som framför allt avspeglar kvinnors verklighet har införts. Det rör sig om ord som har att göra med barnafödande såsom *bäckenbotten*, *bäckenbottenträning* och *gravidyoga* eller skönhetsvård såsom *ansiktskräm* och *foundation*.

Ett annat steg mot ett mer jämställt språk är att införa könsneutrala yrkesbeteckningar. I SAOL 14 har bland annat *justeringsperson* tagits med som alternativ till *justeringsman*. För det senare ordet uppges att det betecknar 'manlig justerare', en kommentar som inte finns i SAOL 13. Det är naturligtvis ett steg i rätt riktning att införa könsneutrala yrkesbeteckningar, men på detta område är vägen ännu lång. Några könsneutrala beteckningar finns varken för *banktjänsteman*, *brandman*, *ombudsman* eller många andra titlar med *-man* som efterled.

Det nya system med hänvisningar som använts i SAOL 14 har i några fall fått mindre önskvärda konsekvenser med tanke på jämställdhetsperspektivet. Som ovan nämnts har hänvisningar av typen "jfr *dispersion*" införts då verbet, såsom i fallet med *dispergera*, är försett med en definition och sambandet mellan verbet och substantivet inte är självklart. Att man på samma sätt hänvisar från *taleskvinna* och *talesperson* till *talesman*, där definitionen 'förespråkare, representant' ges, gör att det manliga alternativet framstår som normen. Artikelinnehållet är detsamma som i SAOL 13. Det är enbart hänvisningarna som har kommit till. I sådana fall där ingen definition förekommer finns heller inga hänvisningar mellan manliga, kvinnliga och könsneutrala uttryck. Mellan *riksdagskvinna*, *riksdagsledamot* och *riksdagsman* finns inga hänvisningar. Exemplet *taleskvinna*, *-person*, *-man* visar hur den hedervärda principen att göra det lättare för läsaren kan ge mindre lyckat resultat i fråga om könsneutralitet. Det måste dock påpekas att hänvisningen går i motsatt riktning i fråga om uppslagsorden *husfru* och *husherre*. I detta fall är det det kvinnliga uppslagsordet som fått kommentaren 'numera mest om yrkestitel, särsk. i hotell-

och restaurangbranschen' och det manliga ordet är försett med en hänvisning till *husfru*. Även om hänvisningarna hänger ihop med vilket ord som funnits först och vilket som bildats utifrån det första kan sådana hänvisningar alltså ur ett genusperspektiv ge mindre lyckade signaler om vad som är normenligt.

För att få en bild av vad man gjort med kvinnliga yrkesbeteckningar och andra ord kopplade till kvinnor har jag i databasen SAOLhist gjort sökningar på några feminina prefix och suffix. I SAOLhist är det möjligt att söka i *Dalins ordbok* från 1850–53 och äldre utgåvor av SAOL till och med 13:e upplagan. Eftersom SAOL 14 än så länge inte finns i digital form måste sökningarna i den göras manuellt. Genom att söka på *%erska* och *%inna* får man fram samtliga ord som har dessa feminina suffix. Genom en sökning på förleden *kvinn%* får man fram olika sammansättningar och avledningar som inleds med *kvinn-* eller *kvinnno-*. Eftersom jag är intresserad av att ta reda på vad som skett under de nio senaste åren då man haft en uttalad önskan att låta ordlistan avspegla ett mer jämställt samhälle har jag enbart jämfört de ord jag fått fram i SAOL 13 med den nya upplagan.

Det rör sig inte om några radikala förändringar utan om början på en antagligen lång process att modernisera SAOL ur jämställdhetsperspektiv. Av de 134 beläggen på ord med det feminina suffixet *-erska* i SAOL 13 har 17 strukits ur den nya ordlistan. Det rör sig bland annat om ålderdomliga yrkesbeteckningar som *bakerska*, *fabriksarbeterska* och *mjölkerska* och om sammansättningar där betydelsen kan anses vara genomskinlig som *swingsångerska* och *våningsstäderska*. Efterlederna *sångerska* och *städerska* finns däremot kvar i ordlistan.

I fråga om ord som slutar på det feminina suffixet *-inna* ser bilden liknande ut. Av 98 lemman i SAOL 13 har 12 strukits. Bland dem finns flera som ger ett ytterst ålderdomligt intryck såsom *läsarinna*, *skaparinna*, *tonsättarinna* och *översättarinna*. Däremot är det svårare att förstå varför *spellärrinna* strukits medan *pianolä-*

rarinna finns kvar. En intressant iakttagelse är också att *lejoninna*, *tigrinna* och *varginna* är fullt gångbara beteckningar för honor av arterna *lejon*, *tiger* och *varg*, medan *åsninna* och *björninna* fått beteckningen <åld.>.

När det gäller ord med förleden *kvinn-* har antalet lemman i stort sett hållits konstant. Ändå kan man notera att små förändringar skett. Medan ord som *kvinnofolkgöra*, *kvinnolist* och *kvinnöde* strukits har andra kommit till. Flera av de nya sammansättningarna såsom *kvinnokollektiv*, *kvinnokonferens* och *kvinnonätverk* visar på kvinnors synligare position i dagens samhälle. Bland nytillskotten noterar man också substantiveringar till ord som tidigare förekommit i ordlistan, till exempel *kvinnofientlighet* till adjektivet *kvinnofientlig*.

Av genomgången ovan kan man se tydliga tecken på en strävan efter att låta ordlistan avspiegla ett mer jämställt samhälle. Däremot måste man hålla med Holmer (2014:26) då hon påpekar att detta arbete ”bara börjat” och att ”det går att komma mycket längre”. När uppslagsord som *bärrarinna*, *givarinna*, *brevskrivarska* och *kasterska* fortfarande ingår i ordlistan frågar man sig hur det går till när ett ord stryks ur ordlistan och hur ovanligt ett ord ska vara innan det får kommentaren <åld.>. Enligt inledningen kontrolleras ordförrådet mot stora databehandlade textmaterial och autentiska texter i digitalform såsom texter i *Språkbanken* och *PressText* (s. XII). En närmare beskrivning av hur utmönstringen görs vore välkommen.

7. Sammanfattning

I den fjortonde upplagan av SAOL har ordlistan på många sätt förnyats även om grundkonceptet att fungera som inofficiell norm för stavning, uttal och böjning och samtidigt ge en deskriptiv bild av ordförrådet i dagens svenska kvarstår. Bakom arbetet med den

nya upplagan kan man skönja en strävan efter tydlighet och användarvänlighet. Användaren behöver göra färre sökningar samtidigt som ordlistan ger hen mer information om samband mellan ord och betydelser av ord. Att många nya kommentarer dessutom är författade på en svenska där man i hög grad följt klarspråksrekommendationer bidrar ytterligare till tydligheten. Ordlistan borde ha alla chanser att locka nya användare.

För att ordlistan verkligen ska nå ut till nya användare krävs det emellertid att den snart också kommer ut i digital form. Den vackra och väl layoutade bok jag haft i min hand när jag arbetat med denna recension kommer knappast att hamna i många yngre användares bokhyllor. SAOL 13 finns gratis tillgänglig på nätet, den digitala versionen SAOL Plus erbjuder nya sökningsmöjligheter och stavningskontroll och går dessutom att ladda ner som app på smarttelefoner. Det är som sådana digitala verktyg SAOL 14 verkligen kan nå ut till nya användare i dag. Samtidigt får man inte glömma att många av oss äldre användare gärna sitter och bläddrar i vår bok.

Bland det mest spännande vid läsningen av SAOL 14 har kanske varit att inse i hur hög grad ordlistan avspeglar samhället i vilket den kommit till. För en ordboksanvändare som slår upp ett ord här och där blir detta kanske inte synligt. En fördjupad läsning av ordlistan har emellertid visat på en strävan efter att bidra till ett tolerantare och mer jämställt samhälle. Rekommendationer mot kränkande benämningar på folkgrupper och införandet av könsneutrala yrkesbeteckningar, för att inte tala om det könsneutrala pronomenet *hen*, kan ses som avspeglingar av små men viktiga steg mot ett tolerantare samhälle. Även om förändringarna mellan en upplaga och en annan inte kan vara för radikala speglar den nya ordlistan klart det svenska samhället i dag.

Litteratur

Ordböcker

- SAOL 13 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (2006).
13 upplagan. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- SAOL 14 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (2015).
14 upplagan. Stockholm: Norstedts.
- SAOLhist <<http://spraakdata.gu.se/saolhist/>> (mars 2016).
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* (2003).
Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts
ordbok.

Annan litteratur

- Hadenius, Patrik (2015): Stora ord. I: *Språktidningen* 3/2015, 24–30.
- Holmer, Louise (2014): Jämställdhet i ordlistan? I: *Språkbruk*
3/2014, 24–26.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta (2014): Finlandismer i fjortonde
upplagan av SAOL. I: *Språkbruk* 2/2014, 40–41.
- Lerner, Thomas (2015): Att ”hen” kommit med i SAOL kommer att
öka användningen. I: *Dagens Nyheter* 11.6.2015.
- Löfvendahl, Bo (2015): Nya ord för vår sköna nya värld. I: *Svenska*
Dagbladet 10.4.2015.
- Malmgren, Sven-Göran (2015): Ett par finländska SAOL-recensio-
ner och deras genomslag. I: Caroline Sandström, Ilse Cantell,
Eija-Riitta Grönros, Pirkko Nuolijärvi & Eivor Sommardahl
(red.): *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i*
Norden. Institutet för de inhemska språken, 161-168 <[http://
scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk39/antologi2015.
pdf](http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk39/antologi2015.pdf)> (maj 2016).
- Martola, Nina (2007): Den trettonde upplagan av SAOL. I: *Lexico-*
Nordica 14, 245–265.

- Milles, Karin (2012): *Jämställt språk. En handbok i att skriva och tala jämställt*. 2 upplagan. (Småskrift utarbetad av Språkrådet 5). Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Selenius, Ebba (1972): *Västnyländsk ordaccent*. (Studier i nordisk filologi 59). Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Skriva på myndighet*. Institutet för språk och folkminnen. <<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/klarsprak/att-skriva-klarsprak/utbildningsmaterialet-skriva-pa-myndighet.html>> (maj 2016).

Beatrice Silén
universitetslektor
Helsingfors universitet
Unionsgatan 40
FI-00014 Helsingfors universitet
beatrice.silen@helsinki.fi

MEDDELANDEN

Minneord om Dag Gundersen

Ruth Vatvedt Fjeld

Professor Dag Gundersen døde 2. februar 2016, han rakk så vidt å bli 88 år gammel. Den første konferansen om leksikografi i Norden ble holdt i mai 1991, og der ble Nordisk forening for leksikografi stiftet. Dag ble valgt til første formann i foreningen. Han var også aktivt med og foreslo opprettelsen av et nordisk leksikografisk tidsskrift, og var medlem av den første redaksjonskomitéen i *LexicoNordica* fra nr. 1 (1994) til nr. 7 (2000). På konferansen om leksikografi i Norden i Reykjavík i 2001 ble han utnevnt til foreningens første (og eneste) æresmedlem for den innsatsen. Selv omtalte han det som et høydepunkt i sitt faglige liv i et intervju med *NFL-nytt* (2/2001).

Dag ble immatrikulert ved Universitetet i Oslo i 1947 og tok norsk hovedfag med meget godt resultat i 1953, med en hovedoppgave om figuren bisp Nikolas i norsk litteratur. Han begynte sin leksikografiske karriere som assistent for arbeidet med tilleggsbindet til *Ordbog over Det gamle norske Sprog* ved Gammelnorsk ordboksverk. I 1956 fikk han stilling som universitetslektor ved University of Glasgow, der han var fram til 1958. Han ble seinere ansatt som stipendiat ved Det norske litterære ordboksverk, og han utførte sin faglige livsgjerning innen fagfeltet leksikografi ved Universitetet i Oslo fram til han gikk av for aldersgrensen 31.12.1997. Det utgjør førti sammenhengende år i fagets tjeneste, og han har satt tydelige spor etter seg i det faget, ikke bare i Norge, men også i nordisk og internasjonal sammenheng.

I 1972 ble han utnevnt til dosent ved Norsk leksikografisk institutt, og i 1985 ble han professor samme sted. I 1993 ble han tatt opp som medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi på grunnlag av

sine faglige meritter. Som professor i nordisk språkvitenskap hadde han et stort arbeidsfelt, og han har undervist i mange av fagets deldisipliner. Men mest har han satt spor ved å redigere ordbøker, det gjelder særlig *Norsk synonymordbok*, *Norsk ordbok – bokmål og nynorsk*, *Bevingede ord*, *Fremmedordboka* og diverse skoleordlister. Han gjorde også et stort arbeid med å sette i gang innsamling av nye ord i norsk i det såkalte Nyordsprosjektet, som endte opp i en database med rundt en halv million nye ordsedler fra perioden 1970 til 2000.

Dag gjorde en stor innsats for å utvikle leksikografi som et teo- rifag. Det ble opprettet som universitetsfag i 1988, og han underviste i det fram til 1995. I tillegg til sin innsats i Nordisk forening for leksikografi var han aktiv i styret i Bymålslaget i mange år, og han var universitetets representant i Norsk språkråd i perioden 1990 til 1999 – og var i flere perioder formann i fagnemnda. Der har han hatt stor betydning for normeringen av norsk bokmål i moderne tid.

Alle vi som har hatt gleden av å arbeide sammen med Dag, har mange gode minner om ham, både kollegaene på Norsk leksikografisk institutt ved Universitetet i Oslo, i Språkrådet og i Nordisk forening for leksikografi. Vi husker Dag som en vennlig og lun kollega og samtalepartner, og han hadde alltid en hjelpende hånd å gi, om det var et skap som var gått i vranglås, eller om det var en komplisert grammatisk konstruksjon man var usikker på, for ikke å snakke om betydningen av nye ord eller uttrykk, eller opphavet til kjente sitater. Dag var et oppkomme av gode råd og opplysninger. Han var ikke bare et orakel, han var også handyman, venn og hjelper i alle slags situasjoner.

I arbeidet med *Nordisk leksikografisk ordbok* fikk han mange nordiske venner og kollegaer som han satte stor pris på, og han påtok seg en koordinerende rolle for det kompliserte samarbeidsprosjektet ved å oversette bidragene fra de øvrige nordiske landene til perfekt norsk bokmål.

Dag var en beskjeden og samvittighetsfull mann, og særdeles arbeidsom. Han sa svært sjelden nei takk når noen ba ham om å ta et oppdrag, særlig som språkvasker, korrekturleser eller språkveileder. I 2012 fikk han en kreftdiagnose, uten at det stoppet ham fra faglig aktivitet eller daglig pleie av sin syke kone. Da han forsto at helsa ikke ville holde lenger like før årsskiftet 2015/2016, sa han imidlertid nei til flere oppdrag, med den saklige begrunnelse at han ikke ville ta på seg noe som han ikke rakk å gjøre ferdig. Og han døde heller ikke før han hadde levert fra seg alle de manuskriptene han hadde til bearbeiding. Det sier noe om hans redelighet og beskjedenhet og jernharde selvkontroll og arbeidsvilje. Mange redaktører og forlag er ham inderlig takknemlig for dette.

For oss alle var det et stort tap å miste Dag. I tillegg til sitt vennlige og vinnende vesen hadde han utrolig god hukommelse og en fremragende formuleringsevne. Han hadde alltid et godt sitat eller en god formulering å komme med i de aller fleste situasjoner. Siste gang vi fikk erfare det i NFL, var hans tale under festmiddagen på den 12. konferansen om leksikografi i Norden i Oslo. Vi savner hans mangfoldige språkperler, som han med rund hånd strødde rundt seg, og hans vennlige tilstedeværelse og trygge væremåte.

Vi lyser fred over Dag Gundersens minne!

Ruth Vatvedt Fjeld
professor
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
r.e.v.fjeld@iln.uio.no

Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi

Henrik Hovmark

14. Konference om Leksikografi i Norden – Reykjavík, 30. maj-2. juni 2017

Den 14. Konference om Leksikografi i Norden afholdes denne gang i Reykjavík 30. maj-2. juni 2017 og arrangeres af Árni Magnússon-instituttet for islandske studier (SAM) i Reykjavík i samarbejde med Nordisk Forening for Leksikografi (NFL). Konferencen indledes om eftermiddagen/aftenen 30. maj med en uformel sammenkomst med mulighed for registrering. Herefter følger tre hele konferencedage som afsluttes med festmiddag fredag aften. I lighed med den seneste konference i København 2015 har konferencen i Reykjavík et tema: Ordbøger og sproglige resurser. Der bliver mulighed for at deltage med foredrag såvel som poster og software-demonstration. NFL's generalforsamling afholdes som sædvanlig i forbindelse med konferencen.

Aktuelle aktiviteter og initiativer

Det 23. *LexicoNordica*-symposium afholdtes 14.-16. januar 2016 på Schæffergården uden for København. Temaet var Nordiske ordbøger og pædagogik. Symposiets formål var at indsamle viden om den aktuelle brug af nordiske ordbøger i uddannelsessystemet og bidrage til en forbedret brug af nordiske ordbøger i uddannelses-sektoren samt til en større bevidsthed om brugerperspektivet hos ordbogsproducenterne. Foredragene er publiceret i den tematiske

del af dette bind af *LexicoNordica*. Symposiet i 2017 har temaet Navne i nordiske ordbøger, og arrangørerne modtager som sædvanlig gerne forslag om foredragsholdere. Se nærmere oplysninger på foreningens hjemmeside: <sprogkoordinationen.org/aktoerer/nfl/symposier/>.

Konferencerapporten fra 13. Konference om Leksikografi i Norden, København 19.-22. maj 2015: *Nordiske Studier i Leksikografi* 13, redigeret af Asgerd Gudiksen og Henrik Hovmark, udkom i juli 2016. Bogen er på 464 sider og indeholder 35 artikler. Lidt over halvdelen af artiklerne falder inden for konferencens tema: Den digitale ordbogsbruger. Der er desuden artikler om fx sprogteknologisk baserede ordforrådsstudier, ordbogshistorie, sproglige domæner og leksikografisk teori.

NFL har i foråret fået en side på Facebook. Siden skal supplere den mere formelle og officielle information på hjemmesiden under Sprogkoordinationens sider. Facebook-siden har allerede været i aktion og vist sit værd med hensyn til at gøre opmærksom på NFL's aktiviteter og nå ud til en bredere brugerkreds. Første anledning var i forbindelse med lanceringen af det sidste bind af Norsk Ordbok og fejringen af det samlede værk 9. marts 2016 på Universitetet i Oslo. Formanden for NFL var indbudt til at holde en kort lykønskningstale ved denne lejlighed, i lighed med fx formanden for Euralex og Oxford English Dictionary. Det var en stor og glædelig begivenhed – som altså også blev fejret i ord og billeder på NFL's Facebook-side.

Foreningen har igen modtaget velvillig støtte til sine arrangementer fra Nordplus Nordiske Sprog, samt Fondet for dansk-norsk samarbejde til afholdelsen af symposiet i 2016. Mange personer bidrager også med deres arbejdsindsats. Landsredaktørerne og især hovedredaktørerne, Henrik Lorentzen og Emma Sköldbberg,

yder et stort arbejde med LexicoNordica, bistået af Laurids Kristian Fahl. Medarbejdere ved Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, har hjulpet til med færdiggørelsen af konferencerapporten. Anni Renner Mortensen på Dansk Sprog­nævn yder professionel hjælp i forbindelse med upload af foreningens publikationer på <ajs.statsbiblioteket.dk>. Sprogkoordinationen stiller sin hjemmeside til rådighed for foreningen. Rikke Hauge klarer stadig vigtige opgaver vedrørende økonomi og administration, og de enkelte bestyrelsesmedlemmer bidrager hver især med opgaver vedrørende publikationer, pr, hjemmeside, ansøgninger og administration. Uden alle disse mange og undertiden ganske omfattende bidrag ville foreningens aktiviteter – og foreningens virke inden for det nordiske samarbejde – ikke kunne lade sig gøre.

Henrik Hovmark
lektor, ph.d.
Nordisk Forskningsinstitut
Afdeling for Dialektforskning
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
hovmark@hum.ku.dk

REDAKTIONELLT

1. LexicoNordica **udkommer** hvert år i november. Tidsskriftet indeholder leksikografiske bidrag som er skrevet på et af følgende nordiske sprog: dansk, finsk, færøsk, islandsk, norsk (bokmål eller nynorsk) og svensk. Bidrag på engelsk, fransk eller tysk kan også optages hvis særlige forhold taler for det.
2. **Bidrag** sendes til det medlem af redaktionskomitéen som repræsenterer bidragerens land:
 - Christian Becker-Christensen, Børglumvej 39, st., DK-2720 Vanløse. <cbcvanlose@gmail.com>.
 - Sturla Berg-Olsen, Språkrådet, Postboks 8107 Dep, NO-0032 Oslo. <sturla.berg.olsen@sprakradet.no>.
 - Annika Karlholm, Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Box 135, SE-751 04 Uppsala. <annika.karlholm@sprakochfolkminnen.se>.
 - Mariann Skog-Södersved, Vasa universitet, Tyska språket och litteraturen, PB 700, FI-65101 Vaasa. <mss@uwasa.fi>.
 - Ásta Svavarsdóttir, Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Neshaga 16, IS-107 Reykjavík. <asta@hi.is>.

Seneste tidspunkt for aflevering af bidrag er **den 1. april** hvis artiklen skal kunne trykkes i det nummer af tidsskriftet som udkommer i november samme år. Bidraget indleveres elektronisk i både tekstbehandlingsformat og i PDF-format.

3. **Illustrationer** der skal medtages i artiklen, indsættes i manuskriptet og vedlægges som separate grafikfiler, helst i JPG-format og minimum 300 ppi.

4. **Manuskript:** Bidraget forfattes i LexicoNordicas stilark, der kan rekvireres ved henvendelse til redaktionen. Manuskriptet **indledes** med titel på artiklen og forfatterens navn. For tematiske og ikke-tematiske bidrag følger et **abstract** på engelsk på op til 10 linjer og dernæst selve artiklen, som opdeles i kapitler. Bidraget afsluttes med angivelse af forfatterens navn, titel samt post- og e-mailadresse. Bidrag kan normalt have et omfang på højst 20 sider.
5. **Citater:** Kortere citater (op til 3 linjer) bringes som en del af teksten med dobbelte anførselstegn omkring, mens længere citater eller fremhævelser af større vigtighed gives i et afsnit for sig selv **uden** anførselstegn.
6. Vi anbefaler en tilbageholdende brug af **fodnoter**. Evt. nødvendige noter gennemnummereres i teksten med højtstillet angivelse uden parentes.
7. **Litteraturhenvisninger** foretages i teksten efter følgende model:

som det fremgår af Herbst (2009)
 som det fremgår af Borin & Forsberg (2011:18)
 (se Herbst 2009:158ff.)

I den løbende tekst angives ikke hele internetadresser, men et forfatternavn eller en angivelse af titlen på internetbidraget, som bruges i litteraturlisten. Her angives internetadresser uden understregning, men omgivet af < >.

8. Særlige angivelser: Vær tilbageholdende med brug af **fede** typer; **sprogksempler** markeres med kursiv, fx: ordet *ungkarl* har synonymet *alenemand*; **betydninger** af sproglige enheder

angives ved hjælp af enkelte anførselstegn, fx: ‘en ugift mand’; dobbelte anførselstegn bruges ved citater eller forbehold, fx: De er vokset op i de “glade” tressere. Tegnsætningsreglerne, bl.a. for brug af komma, tankestreg, bindestreg (i betydningen ‘fra ... til’), er forskellige i de nordiske lande, og forfatterne bør naturligvis følge reglerne for det sprog som bruges i artiklen.

9. Litteraturangivelser

I tilfælde af en længere litteraturliste kan den inddeles i to dele i lighed med nedenstående eksempel. Hvad angår angivelser som *red.*, *eds.*, *Hrsg.*, anbefales det så vidt muligt at bruge originalsproget. Det vigtigste er dog konsekvens inden for samme liste.

Litteratur

Ordbøger

ALD (1948) = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *A Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

COBUILD (1987) = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/Glasgow: Collins.

ELEXIKO = Annette Klosa m.fl.: *elexiko*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. <www.elexiko.de> (maj 2008).

Jarvad, Pia (1999): *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. København: Gyldendal.

Norstedts stora engelska ordbok (2000). Stockholm: Norstedts.

Oxford-Hachette French Dictionary (1994). Oxford: Oxford University Press.

STO = Anna Braasch m.fl. (red.): *Sprogteknologisk Ordbase*. København: Center for Sprogteknologi. <www.cst.dk/cgibin/defisto> (april 2007).

Anden litteratur

Haiman, John (1980): Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329-357.

Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Mugdan, Joachim (1985a): Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237-308.

Nikula, Kristina (2012): Samspelet mellan text och bild i enspråkigt svenska ordböcker. I: *LexicoNordica* 19 (dette bind).

NRG = Jan Terje Faarlund, Kjell Ivar Vannebo & Svein Lie (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svenonius, Peter (1996): The Verb-Particle Alternation in the Scandinavian Languages. <<http://ling.auf.net/lingbuzz>> (september 2011).

Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

10. LexicoNordica udkommer både som trykt tidsskrift og i en **internetudgave**. Ved indsendelse af et bidrag til redaktionen erklærer forfatterne sig derfor indforstået med både trykt og elektronisk publicering.